

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ANAYASA
TARTIŞMALARININ ve SORUNLARININ
1961 ANAYASASININ OLUŞUMUNA ETKİLERİ

HALİL VOLKAN ARIKAN
2501050203

TEZ DANIŞMANI
YARD. DOÇ. DR. MEHMET Ö. ALKAN

İSTANBUL 2008

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZ

Tezimizde giriş bölümünde tezimizin planı ve problematiği anlatıldıktan sonra çok partili siyasal hayata geçiş dönemi anlatılarak tezimize tarihsel giriş yapılması amaçlanmıştır. Tezimizin Birinci Bölümünde sadece 1950–1954 yılları arası, İkinci Bölümünde 1954–1957 yılları arasında, Üçüncü Bölümünde 1957–1960 yılları arasında anayasa tartışmaları incelenmiştir. Ayrıca tezimizin konusunun siyasal tarihle ilişkisi göz önünde bulundurularak aynı dönemlere ilişkin siyasal tarihi gelişmeler de anlatılmıştır. Dördüncü Bölümde ise 1950–1960 yılları arasındaki yapılan teorik anayasa tartışmalarının öncelikle Ankara Tasarısı ve İstanbul Tasarısı olarak bilinen üniversite mensupları tarafından hazırlanan anayasa tasarılarına etkilerini ve nihayetinde 1961 Anayasası üzerinde etkileri değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

In the introductory chapter of our master thesis, after being explained the plan and the problematique of our thesis, it has been intended to make an historical introduction by narrating the transition period to multiparty system. In the First, Second and Third Chapters, constitutional debates of in the periods between 1950–1954, 1954–1957, and 1957–1960 have been examined respectively. Besides, taking into consideration the relation between the political history and subject of our thesis, political history have been also narrated regarding above mentioned periods. In the Fourth Chapter, firstly, effects of above mentioned constitutional debates in the period of 1950–1960 on the draft constitution known as Ankara Draft and İstanbul Draft which are prepared by university members and finally effects on 1961 Constitution have been examined.

ÖNSÖZ

1961 Anayasası, bir darbe sonrası hazırlanmış, bir darbe ile revize edilmiş ve bir darbe ile ortada kaldırılmış bir Anayasa olarak siyasal tarihimizi ve anayasacılık tarihimizi yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle, aslında 1961 Anayasasının oluşumuna ışık tutmak, cumhuriyet anayasacılık hareketimize ışık tutmak, en azından cumhuriyet anayasacılık tarihimizin birinci bölümünü ele almak olarak değerlendirilebilir.

Tez çalışmasını yürütürken önemli bir süre kaynak araştırmakla geçti. Kütüphanelerimizin sistematik eksiklikleri göz önünde bulundurulduğunda, kaynak araştırması el yordamıyla yapılmak durumunda kalınmıştır. Kütüphanelerde vakit geçirmenin keyfine varmakla birlikte, Türkiye’de kütüphaneciliğin ne denli eksik ve üzerinde düşünölmeye ve çalışılmaya muhtaç olduğunu da bizzat yaşadım.

Araştırmaları yaparken beni madden ve manen yalnız bırakmayan sevgili eşim Berna’ya her şeyden önce teşekkür ederim. Bir avukat olarak mesleki hayatıma katkısının sınırlı olacağı kesin olan bu tezin yazılmasında kendisinin verdiği desteğin yeri büyüktür. Ayrıca sevgili dostum Ersel Aldabak’a da teşekkürü borç bilirim, başım sıkıştığında her zaman kendisinin kapısını çaldım.

Son olarak, bana zor zamanlarımda kucak açan, tezimin konusunu bana öneren, beni yönlendiren, iş hayatıyla birlikte yürüttüğüm tez yazma çalışmalarımı bana sonsuz anlayış gösteren tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan’a minnet duygularımı burada ifade etmek istiyorum.

Şişli, 23.08.2008

Halil Volkan Arıkan

KISALTMALAR

A.e.:	Aynı eser
a.g.e.:	Adı geçen eser
A.Ü.:	Ankara Üniversitesi
A.Ü.S.B.F.:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
bkz.:	Bakınız.
B.M.:	Birleşmiş Milletler
C.H.P.:	Cumhuriyet Halk Partisi
C.M.P.:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
C.K.M.P.:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
D.P.:	Demokrat Parti
H.P.:	Hürriyet Partisi
İ.Ü.:	İstanbul Üniversitesi
K.P.:	Köylü Partisi
M.P.:	Millet Partisi
M.B.K.:	Milli Birlik Komitesi
s.:	Sayfa
T.B.M.M.:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
v.b.a.:	Vurgu bize aittir.
v.d.:	Ve devamı

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT)	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
a) Çalışmamızın Takdimi	1
b) Yöntem ve Problematik	4
c) Tarihsel Giriş	14
BÖLÜM-1 1950-1954 Yılları Arası Siyasal Gelişmeleri ve Anayasa Tartışmaları	33
1.1. 1950-1954 Yılları Arası Siyasal Gelişmeler	33
1.1.1 Birinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi (22 Mayıs 1950 – 8 Mart 1951)	36
1.1.1.1. Askeri ve Bürokratik Kadroda Tasfiyeler	37
1.1.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması	39
1.1.1.3 Koreye Asker Gönderilmesi	41
1.1.1.4. Yerel Yönetim Seçimleri	41
1.1.2. İkinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi (2 Nisan 1951 – 26 Mayıs 1954)	44
1.1.2.1. 16 Eylül 1951 Ara seçimleri	45
1.1.2.2. 5830 Sayılı Kanunun Kabulü ve Halkevlerinin Kapatılması	46
1.1.2.3. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun	48
1.1.2.4. 6195 Sayılı Kanunun Kabulü ve Uygulamaları	49
1.2. 1950-1954 Yılları Arası Anayasa Tartışmaları	53
1.2.1. Yasama Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları	53

1.2.1.1.	İkinci Meclis	53
1.2.1.2.	Güvencesiz Muhalefet	57
1.2.2.	Yürütme Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları	63
1.2.2.1.	Tarafsız Cumhurbaşkanı	63
1.2.2.2.	Bakanların Görev Sorumlulukları	66
1.2.3.	Yargı Erki ile ilgili Anayasa Tartışmaları	68
1.2.3.1.	Anayasa Mahkemesi – Kanunların Anayasaya Aykırılığı	68
1.2.3.2.	Hâkim Güvencesi, Mahkemelerin Bağımsızlığı	74
1.2.4.	Temel Hak ve Özgürlükler ile İlgili Anayasa Tartışmaları	76
1.2.4.1.	Grev Hakkı	76
1.2.4.2.	Basın Özgürlüğü	79
BÖLÜM–2 1954 - 1957 Yılları Arası Siyasal Gelişmeler ve Anayasa Tartışmaları		81
2.1.	1954-1957 Yılları Arası Siyasal Gelişmeler	81
2.1.1.	Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti Dönemi (26 Mayıs 1954 – 29 Kasım1955)	82
2.1.1.1.	Kırşehir'in İlçe Yapılması ve Adıyaman'ın Kurulması	83
2.1.1.2.	Seçim Kanununda Yapılan Değişiklikler	84
2.1.1.3.	Re'sen Emeklilik ve Hükümet Emrine Alma Kanunları	85
2.1.1.4.	Yerel Seçimler	86
2.1.1.5.	İspat Hakkı Tartışmaları	87
2.1.2.	Dördüncü Adnan Menderes Hükümeti Dönemi (14 Aralık 1955 – 25 Aralık1957)	90
2.1.2.1.	Basın Kanununda Değişiklikler	91
2.1.2.2.	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu	93

2.1.2.3. Muhalefet Partileri Arasında Yakınlaşma	94
2.2. 1954-1957 Yılları Arası Anayasa Tartışmaları	97
2.2.1. Yasama Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları	97
2.2.1.1. İkinci Meclis	97
2.2.1.2. Milletvekili Teminatları	99
2.2.2. Yürütme Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları	100
2.2.2.1. Meclis Hükümeti Sistemi	100
2.2.2.2. Özerk Kurumlar	102
2.2.3. Yargı Erki ile ilgili Anayasa Tartışmaları	104
2.2.3.1. Yargı Bağımsızlığı	104
2.2.3.2. Anayasa Mahkemesi	106
2.2.4. Temel Hak ve Özgürlükler ile İlgili Anayasa Tartışmaları	108
2.2.4.1. Basın Özgürlüğü ve İspat Hakkı	108
2.2.4.2. Grev Hakkı	110
BÖLÜM-3 1957-1960 Yılları Arası Siyasal Gelişmeler ve Anayasa Tartışmaları	113
3.1. 1957-1960 Yılları Arası Siyasal Gelişmeler Beşinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi (4 Aralık 1957 – 27 Mayıs 1960)	113
3.1.1. İçtüzük Değişikliği	116
3.1.2. Dokuz Subay Olayı	117
3.1.3. Irak Darbesi	118
3.1.4. İktidar Muhalefet Gerginliği	119
3.1.5. Tahkikat Komisyonu ve Darbe	124
3.2. 1957-1960 Yılları Arası Anayasa Tartışmaları	127

3.2.1.	Yasama Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları	127
3.2.1.1.	İkinci Meclis	127
3.2.1.2.	Meclis Tahkikatı	130
3.2.2.	Yürütme Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları	132
3.2.2.1.	Üniversite Özerkliği	132
3.2.2.2.	Yürütmenin Denetimi	136
3.2.3.	Yargı Erki ile ilgili Anayasa Tartışmaları	137
3.2.3.1.	Anayasa Mahkemesi	137
3.2.3.2.	Yargı Bağımsızlığı	139
3.2.4.	Temel Hak ve Özgürlükler ile İlgili Anayasa Tartışmaları	141
3.2.4.1.	Grev Hakkı	141
3.2.4.2.	Basın Özgürlüğü	143

BÖLÜM - 4. Demokrat Parti Donemi Anayasa Tartışmalarının Darbe Sonrasına Etkileri

4.1.	Darbeden 1961 Anayasasının Oluşumuna Kadar Geçen Süreçte Siyasal Gelişmeler	147
4.2.	1950-1960 Yılları Arası Anayasa Tartışmalarının Anayasa Tasarılarına Etkileri	156
4.2.1.	Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Anayasa Ön Tasarısına(Ankara Tasarısı) Etkileri	156
4.2.1.1.	Ankara Tasarısının Yasama Bölümüne Etkileri	156
4.2.1.2.	Ankara Tasarısının Yürütme Bölümüne Etkileri	160
4.2.1.3.	Ankara Tasarısının Yargı Bölümüne Etkileri	162
4.2.1.4.	Ankara Tasarısında Temel Hak ve Özgürlüklerin Düzenlenmesine Etkileri	165

4.2.2.	Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının İstanbul Üniversitesi Anayasa Tasarısı Ön Projesine (İstanbul Tasarısı) Etkileri	167
4.2.2.1.	İstanbul Tasarısının Yasama Bölümüne Etkileri	167
4.2.2.2.	İstanbul Tasarısının Yürütme Bölümüne Etkileri	172
4.2.2.3.	İstanbul Tasarısının Yargı Bölümüne Etkileri	175
4.2.2.4.	İstanbul Tasarısında Temel Hak ve Özgürlüklerin Düzenlenmesine Etkileri	180
4.3.	Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının Kurucu Meclis Tarafından Hazırlanan Yeni 1961 Anayasasına Etkileri	188
4.3.1.	Anayasanın Yasama Bölümüne Etkileri	188
4.3.2.	Anayasanın Yürütme Bölümüne Etkileri	199
4.3.3.	Anayasanın Yargı Bölümüne Etkileri	205
4.3.4.	Anayasanın Temel Hak ve Özgürlüklerin Düzenlenmesine Etkileri	212
	Sonuç	225
	Kaynakça	229

GİRİŞ

İşbu giriş bölümü, çalışmamızın takdimini içeren birinci başlık, izlenen yöntemi, sorulan soruyu içeren Yöntem ve Problematik'i anlatan ikinci başlık, tezimizin konusunun siyasal hayatın tarihsel gelişimi ile yakından ilişkili olması sebebiyle, 1950-1960 yıllarına nasıl geldiğini anlatan tarihsel giriş başlığı olmak üzere 3 ayrı başlıktan oluşmaktadır.

a) Çalışmamızın Takdimi

Öncelikle tezimiz için yürüttüğümüz çalışmadan kısaca bahsetmenin yerinde olacağı kanısındayız. Çalışmaya başlamadan önce 1950-1960'lı yıllar arasında hukuk hayatımızdaki derinlik hakkında ve 1961 Anayasasının aynı oranda zenginliği hakkında sadece “duyum” sahibi olduğumuzu söyleyebiliriz. Araştırmaya başlamadan önce, 1950-1960 yılları arasında hangi konularda çalışmalar yapıldığı konusunda tahmin sahibi olmakla beraber, bu çalışmaların yoğunluğu, sayısı, yayımlandığı dergiler hakkında bilgi sahibi değildik. Bu nedenle İstanbul Atatürk Kitaplığında, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesinde, Galatasaray Üniversitesi Kütüphanesinde el yordamıyla taradığımız süreli yayınlarda 1950-1960 yılları arasında tezimizin konusu ile ilintili gözüken yayınlanmış her yazıyı tezimizde kullanmak üzere arşivimize ekledik ve her bulduğumuz yazıda yeni bir şey keşfetmenin verdiği heyecanı yaşadık. Topladığımız bütün yazıları tezimizde atıf yaparak kullanamadığımızı belirtmemiz gerekir.

Tez için çalışmaya başladığımızda, anayasa mahkemesi ve kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi hakkında bu denli derin bir tartışmanın varlığını bilmemekle beraber, yoğun ihlallerin yaşandığı temel hak ve özgürlükler ile ilgili olarak daha çok çalışmaya ulaşabileceğimizi zannediyorduk. Özellikle D.P.'nin iktidara gelmeden evvel söylemlerinde yer verdiği grev hakkı, sendikal özgürlükler hakkında, C.H.P.'nin “haksız iktisaplarına” el koymak için çıkarılan 5830 ve 6195

sayılı kanunların hukuka uygunluğu hakkında, parti başkanlığı ve cumhurbaşkanlığının ayrılması ve buna bağlı olarak cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusu hakkında daha çok çalışmaya ulaşacağımızı düşünüyorduk. Buna karşılık, kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi ve anayasa mahkemesi hakkında çok derin tartışmalar yapıldığını tespit ettik. Tez ile ilgili araştırmayı sürdürürken, 1960'lı yıllarda kaleme alınan, yakın geçmişe bakış atarak 1950'li yıllardaki tartışmalar ve görüşler ile 1961 Anayasası arasında bir bağa işaret eden çalışmalara ulaşabileceğimizi düşünüyorduk. Bu sebeple, taradığımız süreli yayınları, yayın hayatlarını sürdürdükleri oranda, 1970 yılına kadar taradık. Fakat 1950'li yıllarla 1960'lı yılların bağıni kuran bu şekilde bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu konudan bahseden, değinen, teğet geçen daha sonraki tarihli, yakın tarihli bazı yazılar, çalışmalar bulunduğunu belirtmek gerekirse de, tezimizin konusunun 1950'li yılların anayasal tartışmaları ile 1961 Anayasası arasındaki bağı sorgulayan özgün bir konu olduğunu yaptığımız araştırmalar esnasında fark ettik.

Diğler yandan, tezin konusunun seçildiğı dönemin de çalışmamızın takdimi açısından büyük önem arz ettiğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira (darbe sonrası bir sosyolojik tramva anına denk gelmesi sebebiyle birebir örtüşmeme ihtimali nedeniyle) Özal iktidarları dönemlerini bir yana bırakırsak, tek başına bir hükümetin iktidara geldiğı ve hukukî hususların, hukukçuların ve hukukla ilişkilendirilmiş argümanların siyasal tartışmaların odağında bulunduğu bir dönemde tezimizin konusu seçilmiştir. Bu açıdan, belki bir başka çalışmanın konusu olmakla beraber, bir çok açıdan Demokrat Parti iktidarları dönemiyle, yaşamakta olduğumuz AKP iktidarları döneminin birbirleriyle benzerlik gösterdiğini ve tezimizin konusunun bu anlamda güncel ile bağı sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Zira Anayasa Mahkemesinin iktidar partisini kapatmasının tartışıldığı bir dönem yaşadık. Güncel hayatta Anayasa Mahkemesi hakkında, Anayasa Mahkemesinin demokrasilerde yeri konusunda birçok tartışmanın yapıldığını, neredeyse herkes tarafından görüşler ileri sürüldüğünü gördük. Bu anlamda anayasal tartışmaların “halka indiğı” bir dönem olması nedeniyle günümüzün 1950'li yıllara benzerlik göstermesinin yanı sıra, tartışılan konuların

tarihsel temelinin de 1950’li yıllarda ve 1961 Anayasasında yatması nedeniyle günümüz ile 1950’li yıllar ve 1961 Anayasası arasında bir bağın bulunduğunu belirtmek gerekir.

27 Mayıs 1960’ın yıllar sonra günümüzden nasıl değerlendirildiğini gözlemek için, 27 Mayıs 2008 tarihli gazeteleri incelediğimizde Cumhuriyet Gazetesinin manşetten “27 Mayıs Öldü mü?” başlıklı çalışmayı okurlarına armağan ettiğini ilan ederken, gazetenin içeriğinde “27 Mayıs ve Demokrasi”, “27 Mayıs Devrimi’nin Önemi”, “27 Mayıs’ın Anlamı”, “27 Mayıs Sebep Değil Sonuçtur”, “27 Mayıs Coşkusu” ve “Amerikalılar 27 Mayıs’tan Haberdar Mıydı?” başlıklı yazıların yayınlandığını görüyoruz. Bunlara karşılık Zaman Gazetesi “27 Mayıs Servet İhtilaliydi” başlıklı bir söyleşi yayınlarken, “Cumhuriyetin İlk Darbesi” başlıklı bir yazı dizisini de yayınlamıştır. Yeni Şafak Gazetesinde ise “Türkiye’ye Yapılmış En Büyük Kötülüğün Yıldönümü”, “Demokrasiye İlk Darbe: 27 Mayıs” başlıklı yazılar yayınlanmıştır. Bu kutuplaşma altında, tezimizin konusunun ilişkili olduğu 27 Mayıs 1960 Darbesine siyasal dünyamızın değişkenlik gösteren bakış açısı nedeniyle, tezimiz içerisinde yer alan görüşlerin yerleşmiş siyasal ön yargılardan arındırılmaya çalışılarak ve kelimelere siyasal anlamlar yüklemeksizin ifade edilmeye çalışıldığını belirtmekte yarar bulunmaktadır. Zira 27 Mayıs 1960’a askeri darbe veya ihtilal/devrim denmesi arasında siyasal yaklaşıma ilişkin bir ipucu arandığı bir ortamda, kullanılan kelimeye bağlı olarak sarfedilen görüşlerin yanlış anlaşılma ihtimalinin yüksek olduğu açıktır. Bülent Tanör de “27 Mayıs olayına eğilirken ‘devrim’, ‘ihtilal’, ‘inkılap’ ya da ‘darbe’, ‘isyan’, ‘cuntacılık’ gibi daha baştan politik değer yargıları giydiren kavramlarla değil de, ‘müdahale’ ya da ‘hareket’ gibi nesnel terimlerle söze girmek daha uygun düşer¹.” ifadeleriyle kelimelere yüklenen siyasi anlamdan uzaklaşmaya çalışmıştır, fakat kanımızca bu çaba 27 Mayıs 1960 olayının teknik karşılığında uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü 27 Mayıs 1960 olayı askerin demokratik seçimle iktidara gelmiş bir hükümete müdahalesi olması sebebiyle sonuçları nasıl olursa olsun, ülkeyi kötü yönettiğine inanılan bir hükümete karşı yapılmış olsa da, teknik anlamda bir

¹ Bülent Tanör, **Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapıkredi Yay, 2000, s.364.

“darbe”dir. 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen sonra, Demokrat Parti’yi anlatan son sayfaların tarih ders kitaplarından yırtılarak çıkartıldığı ya da okullarda en azından sınavlara dahil edilmediği anlatılageldiği² düşünüldüğünde, bu müdahaleci tavrın esasen “darbe” kelimesinin etimolojik kökenine bizi götürdüğü söylenebilir. Bu bakış açısıyla bakıldığında, 27 Mayıs 1960 darbesinin, tarihin akışına da bir darbe olduğu düşüncesine ulaşabiliriz. Biz de tezimizin içerisinde 27 Mayıs 1960’tan bahsederken, yukarıda bahsedilen kutuplaşmadan soyut olarak ve “darbe” kelimesine yüklenen siyasal anlamlardan bağımsız olarak, “darbe” kelimesini kullanacağız.

b) Yöntem ve Problematik

Bu başlıkta, tezimizi hazırlarken, planımızı oluştururken, tarihi akışı yansıtırken kullanılan yöntem ve problematik (tezimizin sorduğu soru) konusu ele alınacaktır.

Tezimizin planı hazırlanırken, 1950, 1954 ve 1957 seçimleriyle oluşan meclis aritmetiği ile birlikte, bu seçimler arasında geçen dönemlerin ayrı birer karakteristik gösterdiği düşüncesi temel alınmıştır. Bu çerçevede iktidar ve muhalefet ilişkilerini, iktidarın ve muhalefetin davranışlarını, söylemlerini ve hatta 27 Mayıs 1960 darbesini doğrudan etkileyen bir seçim sistemine dikkat çekmek gerektiğini düşünmekteyiz.

Seçim sistemi, siyasi parti sistemi ve anayasa ile birlikte demokratik işleyişin üç temel ayağından biri olarak gösterilmektedir³. Diğer yandan siyasi parti sistemlerini doğuran en önemli etkenlerden biri olarak da seçim sistemi gösterilmektedir⁴.

² Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih**, İstanbul, Afa Yay., 1992, s.206.

³Meltem Dikmen Canikoğlu, “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı**, No: 16, s.17,

(Çevirimiçi) <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg16/caniklioglu.pdf> , 5 Mayıs 2008.

⁴ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, Bilgi Yay, 1993, s. 488 vd.

Bu noktada seçim sisteminin iki önemli boyutuna işaret etmekte fayda vardır. Klasik olarak seçim sistemlerinin temsilde adalet ve yönetimde istikrardan birini tercih ettiği ya da her ikisi arasında dengeyi sağlamak için düzenlemeler içerdiği kabul edilmektedir⁵. Seçim sistemlerinin uygulamasında, şimdiye kadar yarattıkları meclis aritmetikleri göz önünde bulundurulduğu takdirde, çoğunluk esasına dayanan seçim sistemleri uygulandığında, yönetimde istikrar sağlanırken, nisbi temsil esasına dayanan seçim sistemleri uygulandığında, siyasal düşüncelerin buldukları taraftar oranında mecliste temsil imkanı elde ettikleri kolaylıkla söylenebilir.

1948 yılında Hasan Saka Hükümetinin kanunlaştırdığı liste usulü çoğunluk sisteminin de, yaratılış amacının da temsilde adalet yerine, C.H.P.'nin kan kaybetse de, D.P.'ye nazaran seçimlerde daha çok oy alacağı inancından hareketle, yönetimde istikrarı hedeflediğine dikkat çekmek gerekir. Sonuçta bu seçim sisteminin sonucu olarak, 10 yıl boyunca sürecek istikrarlı D.P. yönetimi Türk siyasal hayatında yaşanmıştır. Nitekim Hikmet Sami Türk'e göre, çoğunluk sistemleri tek bir parti iktidarının ortaya çıkmasını kolaylaştırmakta ve dolayısıyla hükümet yapısını doğrudan etkilemektedir⁶. Aldığı oy oranında T.B.M.M.'de temsil imkanı bulamayan C.H.P. ise, tezimizin muhtelif bölümlerinde ifade edileceği üzere, çoğunluk usulünü öngören seçim sisteminden şikayet edecektir.

Bir ülkede uygulanan seçim sistemi sadece parlamentoda temsil oranını değil, o ülkelerin siyasi partilerinin yapısını ve gücünü de etkilemektedir. Nitekim ünlü Siyaset Bilimcisi Maurice Duverger, "Tek turlu çoğunluk usulü, iki parti sistemini teşvik eder" ifadesine yer vererek, Türkiye'nin siyasal hayatının en başında uyguladığı tek turlu çoğunluk usulünün çok partili bir meclis yapısını engellediğini belirtmekte ve Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında yaşanan iki parti ekseninde toplanan siyasi yapıyı uygulanan seçim sisteminin getirisi olarak görmektedir⁷.

⁵ Hikmet Sami Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", **Anayasa Yargısı**, No:23, s. 76, (Çevirimiçi) <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg23/turk.pdf>, 5 Mayıs 2008; Meltem Dikmen Canikoğlu, **a.g.e.**, s. 20.

⁶ Hikmet Sami Türk, **a.g.e.**, s.82.

⁷ Maurice Duverger, **a.g.e.**, s. 290-291.

Yukarıda bahsedilen düşünceler dikkate alındığında, 1950, 1954, 1957 seçimlerinin yarattığı bir Türk siyasal hayatından bahsedilebilir. Kısa vadede yönetimde istikrar getiren çoğunluk esasına dayanan seçim sistemi, uzun vadede meşruiyet problemine dayanan siyasal kriz doğurmuştur. Zira Ferit Melen'in“(ş)imdi siyasî hayatımızın daha ziyade iki büyük parti etrafından kutuplaşmak istidadı gösterdiğini, bunun için büyük bir tehlike ve müdahaleyi davet eden bir durum olduğu”⁸ şeklindeki ifadeleri, seçim sistemi ile oluşan meşruiyet problemi ile darbe arasında bağ kurmaktadır. Mehmet Ö. Alkan'a göre ise, çoğunluk sistemine dayanan seçimler sonucunda oluşan güçlü hükümet, “istikrar yaratmadığı gibi, tam tersine Türkiye’de ilk darbenin yapılmasına giden süreci hızlandır(mıştır)”⁹.

Diğer yandan, çoğunlukçu seçim sisteminin sakıncalarının sadece bugün değil, daha 1950 seçimleri yapılmadan önce de bilindiğini ve Türk hukuk öğretisinde dile getirildiğini görüyoruz. Aşağıda yer alan sözler İtalyan bir anayasa hukukçusunun, bir Türk anayasa profesörü tarafından çevrilmiş makalesinden alınmıştır. Bu çevirinin 1949 yılında Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi’nde yayınlandığı tarihten bir yıldan az bir süre sonra 14 Mayıs 1950 seçimleri yapılmıştır.

“Demokratik temele dayanan anayasalarda genel oy ve nisbî prensip seçimle meydana gelen organların siyasî temsilinin gerçekleştirilmesinde esas telâkki edilmişlerdir. Filhakika, genel oy, seçmenler topluluğunun teşekkülü bakımından, nisbî prensip de temsilciliklerin dağılması noktasından esas sayılırlar. Tarihî mücadelelerin kozunu teşkil etmiş olan bu iki esas, umumiyetle azamî terakkiye ulaşmayı temine mahsus gibi görünmüşlerdir. Ancak, tekmil sosyal teşkilâtlanma şekillerinde ve hassaten siyasî ve iktisadî teşkilâtlanmalarda, hiç bir sistem bazı durumların icaplarını tam manasiyle karşılayamaz. Bu itibarla mezkûr iki esas en iyimser taraftarlarının ümitlerine tamamiyle tekabül edememiştir. Seçilenlerin ilânı hususunda nisbî usulün kabulünden önce tatbik edilmiş olan genel oy usulü, kendisine vakfedilen ümitlerin büyük bir kısmını boşa çıkardı. Çünkü tatbikinden umulan bazı icapları, yani tekmilvatandaşların siyasî temsilini temine

⁸ Bülent Daver, “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı**, No: 5, s.17, (Çevirimiçi) <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg5/daver.pdf>, 5 Mayıs 2008.

⁹ Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, **Anayasa Yargısı**, No:23, s. 158, (Çevirimiçi) <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg23/alkan.pdf>, 5 Mayıs 2008.

kifayetli gelmedi- Siyasî temsil, bilhassa, ekser sistemlerde tek seçmeli seçmen gurubu ve usulünün henüz yürümekte olması yüzünden tahakkuk edememekte idi ki bu hal azlıkların seçmen guruplarında kendi temsilcilerini bulundurma ihtimalini büsbütün yok etmişti. **Böyle bir durum seçimle kurulan meclislerin tekmil seçmenler topluluğuna izafe olunamayacak ve sadece çoğunluğa ait siyasî fikirlerin ifadesi olması neticesini doğuruyor ve muhtelif partileri ya hep ya hiç oyunu oynayan bir kumarbaz durumuna sokuyordu. Öyle ki, iyi bir oy kazanma başarısı sağlamış olan bir parti, sırf bir kaç oy farkı yüzünden ya hâkimi mutlak kesiliyor veya büsbütün temsilcisiz kalıyordu.**

Meselâ bir parti 5000 üzerinden 2501 oyla kazanıyor ve fakat 2499 oy kazandığı takdirde temsilcisiz kalıyordu.”¹⁰ (v.b.a.)

Çoğunluk sistemine yönelik eleştirileri içeren ve gerçek demokrasinin ancak nisbi temsil sistemi ile sağlanabileceğini söyleyen bu makale çevirisi, o tarihte ne kadar dikkate alınmadıysa, bugünden o günlere bakan bizler için o oranda dikkate değerdir. Zira bu makalenin yayınlanmasından bir süre sonra genel seçimler yapıldığında görülecektir ki, çoğunluk sistemi nedeniyle yukarıda zikredilen makalenin ifadeleriyle “iyi bir oy kazanma başarısı sağlamış olan bir parti, sırf bir kaç oy farkı yüzünden ya hâkimi mutlak kesiliyor veya büsbütün temsilcisiz kal(mıştır)”.

Tezimizin planına gelecek olursak, 1950-1954 yılları arasında D.P. iktidarı ve muhalafet davranışı, basın ve üniversitelerin eğilimleri, 1954-1957 yılları arasında farklılaşmakta ve 1957-1960 yılları arasında farklı bir yöne yönelmektedir. Böylelikle, denilebilir ki, tezimizin konu aldığı anayasa tartışmaları, siyasal sistemi yakından ilgilendiren tartışmalar olarak, seçim sisteminin yarattığı ve her seçim ile birlikte şekillenen 1950-1954, 1954-1957, 1957-1960 yılları arasındaki üç döneme yayılmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda seçim dönemleri temel alınarak bir planlama yapılmıştır.

1950-1960 yılları arasında anayasal tartışmaların saptanabilmesi açısından, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Forum

¹⁰ Alfonso Tesauro (Çev. Bülent Nuri Esen), “Seçim Sistemleri ve Bunların Yeni Anayasalarda Tecrübesi,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt VI, Sayı 2-4, 1949, s.19.

Dergisi¹¹ ve o dönemde yayınlanmış ve o dönemi anlatan kitaplar taranarak, bu dergilerde yayınlanmış, dönemin anayasal arayışlarını yansıtan yazılarda yer alan tartışmalar çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Her dönemdeki anayasal tartışmalar anlatılmadan önce, dönemin siyasal gelişmelerine mümkün olduğunca hukuki boyutları ön plana alınarak değinilmeye çalışılmıştır. 1950-1960 yılları arasında yapılan anayasa tartışmaları ise, bir anayasanın asgari müşterekleri olan Yasama, Yürütme, Yargı ve Temel Hak ve Özgürlükler hakkında tartışmalar olarak, her ayrı dönemde 4 ana başlık altında ele alınmıştır. 1950-1960 yılları arasındaki tartışmaların 1960 sonrasına etkileri, 1960 sonrasının anayasal metinleri olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Anayasa Ön Tasarısına, İstanbul Üniversitesi Anayasa Tasarısı Ön Projesine ve 1961 Anayasasına etkileri incelenirken, yine yukarıda bahsedilen 4 ana başlık altında, doğrudan tasarı metinleri ve 1961 Anayasası metni temel alınarak, bu etkiler yansıtılmaya çalışılmıştır.

Problematike geldiğimizde, tezimizin sorduğu soruya dikkatleri çekmek gerektiğini düşünmekteyiz. Tezimiz, 1950–1960 yılları arasında yapılan anayasa tartışmalarının, 1960 sonrası anayasal metinleri olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Anayasa Ön Tasarısına, Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının İstanbul Üniversitesi Anayasa Tasarısı Ön Projesi’ne ve 1961 Anayasası’na etkileri var mıdır? sorusunu sormaktadır. Soruyu tersten sorduğumuzda, bugün için bile gelişmiş olarak kabul edilen 1961 Anayasası ile getirilen kurumlar darbe sonrasında, Milli Birlik Komitesi tarafından bahsedilen lütuflar veya Anayasayı hazırlayan komisyonun akıl ettiği anayasal kurumlar mıdır? sorusuyla karşılaşılacağını belirtmek isteriz. Bu bakış açısıyla tezimiz, 1960 sonrası anayasal metinlerinde yer alan düzenlemelerin, 1960 öncesi Türk hukukçu ve/veya

¹¹ Forum Dergisi D.P. iktidarının dördüncü yılında, Nisan 1954’te Aydın Yalçın, Bahri Savcı, Osman Okyar, Bedii Feyzioğlu, Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Nilüfer Yalçın, Bülent Ecevit, Kemal Salih ve Nejat Tunçsiper gibi aydınlar tarafından kurulmuş, aslen devlet gücünü sınırlandığı ve temel hak ve özgürlüklerin sağlandığı liberal demokratik hukuk devletini hedeflemektedir. Forum Dergisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Nursel Sağıroğlu, “Forum An Intellectual Opposition In The D.P. Period 1954–1960”, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, , 1990.

entelektüellerinin araştırmaları, görüşleri, çalışmalarını ile bağlantısı olup olmadığını araştırmaktadır. 27 Mayıs 1960 darbesinin sebepleri, darbenin siyaseten meşruiyeti ve/veya haklılığı tezimizin konusuna yabancıdır. Fakat tezimizin sorduğu soru dikkate alındığında, kronolojik olarak darbe sonrasına tekabül eden 1961 Anayasasının 27 Mayıs 1960 darbesinin doğrudan sonucu ve darbenin ideolojik devamını mı olduğunu, yoksa sadece kronolojik devamını mı olduğunu sorusu büyük önem arz etmektedir.

Fakat 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında, gelişmiş bir Anayasa yapılması 12 Eylül 1980'den ayrıldığı önemli bir yöndür. Öte yandan, 27 Mayıs 1960'ı değerlendirirken, ordunun anayasal hayatımıza girişini kurumsallaştırması açısından, 27 Mayıs 1960'ın, kendisinden sonra gelen bütün askeri darbelerin "ağabeyi" olarak gören görüşleri unutmamak gerekir¹². Bu açıdan 27 Mayıs 1960 darbesi, darbe kültürümüzü geliştirerek, diğer darbelerin öncülü olarak siyasal hayatımızda yerini almıştır. Diğer açıdan da anayasal tarihimizin en gelişmiş anayasasının yapılmasının önünü açmıştır¹³.

Dünya siyasal tarihine baktığımızda, darbeler sonrasında demokratik düzenin ileriye gittiği pek de görülen bir gelişme değildir. Bu noktada darbeleri, devrimlerden ayırmakta da yarar vardır. Darbeler sonucunda hükümet sistemi

¹² Taha Parla'ya göre, "Sorunun, yeterince üzerinde durulmamış olan, çok önemli bir yanı daha vardır: Parlamenter meşruiyetten (yasamanın üstünlüğünden) uzaklaşma, dolayısıyla meclis çoğunluğuna dayalı 'parti-hükümeti'ni de özellikle askeri bürokrasi karşısında zayıf düşürme, askeribürokrasiye parlamenter demokratik rejimlerde yeri olmayan üstün bir anayasal konum verme ve anayasayı antidemokratik yöntemlerle yapma-bütün bunların emsalleri, başlangıçları, hatta kurumsal yapıları Türk anayasa hukukuna 1961 Anayasası ile girmiştir. Bu bakımlardan, 1982 Anayasası 'ilk günah' değildir."

Taha Parla, **Türkiye'de Anayasalar**, İstanbul, İletişim Yay, 1993, s. 48.

¹³ Taha Parla, genel olarak dile getirilenin aksine diğer yandan 1961 Anayasasının iddia edildiği şekilde "iyi" bir anayasa olmadığını şu ifadelerle iddia etmektedir: "1961 Anayasası bazılarının iddia ettiği, bazılarının da sandığı gibi çok iyi bir anayasa değildir. Özgürlükleri kısıtlarken, yürütmeyi ve yönetimi başıboş bırakan, yani bir anayasasının görmesi gereken asıl işlevin tam tersini yüklenen, onun için de kötü bir anayasa olan 1982 Anayasası hak ettiği şekilde değerlendirildi. Hala layıkıyla değerlendirilememiş olan 1961 Anayasası. Demokratik kamuoyu hala "1982'ye karşı 1961" ortodoksluğuyla yanıtılmakta. 1961 koruyucu ve geliştirici özgürlükler rejimiyle, sivil yargının bağımsızlığına ve yargısal denetime dayanan hukuk devleti anlayışıyla, kesinlikle 1982'den üstün bir anayasa. Ama kabul etmek gerekir ki, devlet yapısını militarize eden, askeri bürokrasiyi 'yürütmenin içinde yürütme', askeri yargıyı 'yargı içinde yargı' yapan yanlarıyla 1982'nin prototipini oluşturan da o. (...) 1982 Anayasası'nın beslediği kaynak, 1921 ve 1924 anayasaları değil, 1961 Anayasası'nın ta kendisidir." Taha Parla, **a.g.e.**, s.108-109.

değişmez iken, devrimler sonucunda tüm devlet yapısı (örneğin monarşiden, cumhuriyete geçiş gibi) yıkılarak yeni baştan inşa edilmektedir. 27 Mayıs 1960 darbesinin demokratik seçim ile başa gelmiş bir hükümete karşı yapıldığı, fakat sonuçları itibariyle kurulan yeni anayasal düzenin eskisinden daha demokratik olduğu dikkate alındığında, bir darbe ile bu şekilde demokratik gelişimin dünya siyasal tarihinde pek rastlanan cinsten olmadığı söylenebilir.

27 Mayıs 1960 tarihi bu açıdan kendisini takip eden darbelerden ayrılmaktadır. Aslında çalışmamızın muhtelif bölümlerinde eleştirilen ve 27 Mayıs 1960 darbesini, darbe sonrası kurulan demokratik anayasal düzenin sebebi olarak gören görüşler de 27 Mayıs darbesinin diğer darbeler ile arasındaki bu farklılığa dayanmaktadır. Kurulan anayasal düzenin demokratik olduğunu söylerken, bu düzene gidilen yolda başbakan ve iki bakanın idam edildiklerini, olağanüstü mahkemelerde yargılanan kişilerin T.B.M.M.’de yasama dokunulmazlığı kapsamı dahilinde sarf ettikleri sözleri için yargılandıklarını, bu durumun yargılananlar ve yakınları için bir eziyet olduğunu¹⁴ ve darbeyi yapan subayların lideri General Cemal Gürsel’in ise yeni düzende Cumhurbaşkanı olarak meşruiyet kazandığını unutmamak gerekir. Diğer yandan, M.B.K.’nın ara rejim esnasında daha önce adli mahkemeler tarafından verilmiş olan idam cezası kararlarının “1924 Anayasası’nın 26. maddesi mucibince infazına” karar vererek, Osman Doğru’nun ifadeleriyle “otoriteyi en kısa yoldan kabul ettirme” ve siyasi idamlara geçişte “el alıştırma”sı yoluna gittiğini de hatırlatmak isteriz¹⁵. Bu nedenle, yeni kurulan düzenin demokratik niteliğinin yeni kurulan kurumlar açısından değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Darbeyi yapanların yeni kurulan düzenin demokratik nitelikler taşımasına izin vermeleri ve/veya yeni düzenin kurulmasında az ya da çok paylarının olması, yapılan 27 Mayıs darbesini demokratik kılmaz.

¹⁴ Celal Bayar Kayseri Cezaevi günlüğüne sadece “17 Eylül 1961 Pazar Adnan Menderes’in öldürülmesi, İnfaz saat: 13:30” yazarak, yıllarca beraber çalıştığı Başbakanının idamını son derece soğuk ifadelerle dile getirmiştir. Kanımızca, bu soğukluk Celal Bayar ile Adnan Menderes arasındaki soğukluk olarak değil, Bayar’ın bu acılı duruma karşı soğukluğu olarak değerlendirilmelidir. Celal Bayar, **Kayseri Cezaevi Günlüğü**, YKY, İstanbul, 1999, s.13.

¹⁵ 27 Mayıs sonrasında D.P.’lilerin yakınlarının yaşadıkları için bkz:

Nilüfer Gürsoy, **27 Mayıs ve Bizler**, İstanbul, Yapı Tasarım ve Üretim Yay, 1993; Muammer Yaşar, **Aydın Menderes Anlatıyor – 1960 Acılı Günler**, İstanbul, Tekin Yay., 1987.

¹⁵ Osman Doğru, **27 Mayıs Rejimi**, Ankara, İmge Yay., 1998, s.206-207.

27 Mayıs darbesini karşılaştırmak amacıyla, dünyada yaşanan darbeleri değerlendirdiğimizde, ya demokratik olmayan bir yöntemle iktidara gelmiş bir hükümete karşı yapıldıklarını ve düzeni demokratikleştirdiklerini veya demokratik açıdan geriye götürdüklerini görüyoruz, ya da demokratik bir seçimle iktidara gelen bir hükümete karşı yapıldıklarını ve demokratikleşme açısından bir ülkeyi geriye götürdüklerini görüyoruz. Fakat demokratik bir seçimle iktidarı elinde bulunduran bir hükümete karşı yapılan bir darbe sonucunda demokratik açıdan daha ileriye gidilmesi, yukarıda belirtildiği üzere, rastlanan bir durum değildir.

Bu tespitin peşinden düşersek, 27 Mayıs 1960 tarihinde dünyada, o günlerde “devrim mi, darbe mi?” tartışmalarının yapıldığı başka olaylar da var olduğunu görüyoruz. Mısır’da krallığı yıkan “Albaylar Darbesi”, 14 Temmuz 1958 tarihli Irak Darbesi o günlerde “darbe” ya da “devrim” olarak tanımlanmaktaydı¹⁶. Fakat bu askeri müdahalelerin her biri bir monarşiye karşı yapılmıştır. Yine 27 Mayıs 1960 darbesi, yapıldığı dönemde diğer ülkelerin darbeleri ile kıyaslanmaktadır. 28 Mayıs 1960 tarihli Times Gazetesi baş yazısında “bu hükümet darbesi, Pakistan ve Sudan’da olduğu gibi, yalnız politikanın doğurduğu hayal kırıklığı ile değil, parlamenter sistemin tekrar işlemlerini sağlamak için yapılmıştır” ifadeleriyle, Ekonomist Dergisi de 4 Haziran tarihli sayısında “Türk ordusu politikaya yaptığı son müdahalede diğer çağdaş askeri darbelerden esaslı fark gösterecektir. Çünkü müdahalesi parlamenter hükümetten ümidini kestiği, onun yerine daha tesirli bir şey koymak istediği için değil, Türk demokrasisini şahsi iktidarlarını sürdürmek için çığneyenlere karşı korumak içindir” ifadeleriyle 27 Mayıs 1960 darbesini dünyanın diğer darbeleriyle karşılaştırmaktadır¹⁷. Fakat, bu değerlendirmelerin 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen akabinde, Cemal Gürsel’in iktidarın hemen devredileceğine ilişkin sözlerinin yarattığı atmosfer içerisinde yapıldığına işaret etmek isteriz.

¹⁶ Cüneyt Akalın, **Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi**, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yay., 1999, s.4.; 27 Mayıs bir darbe mi yoksa devri mi? Tartışmaları halen güncelliğini korumaktadır. Bkz. Deniz Kavukçuoğlu, “27 Mayıs 1960: Darbe mi Devrim mi?”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 2008

¹⁷ Hüseyin Nail Kubalı, **Demokrasinin Anayurdunda**, İstanbul, 1966, s. 63.

Yaptığımız araştırma sonucunda 27 Mayıs 1960 darbesine şeklen benzeyen bir darbenin, 19 Eylül 2006 tarihinde Tayland’da yaşandığı tespit edilmiştir. Tayland diktatörler, otoriterler veya komünist yönetimler tarafından yönetilen kimleri tarafından Çin Hindi’nde bir demokrasi adası olarak görülen¹⁸ fakat ardı ardına darbeleri tercübe eden bir ülkedir. Thaksin Shinawatra ise yolsuzluklarıyla, polis vasıtasıyla baskı yapmasıyla, azınlık haklarına saygısızlığıyla eleştirilmesine rağmen, popülist politikaları sayesinde kırsal kesim tarafından kesintisiz desteklenen bir başbakan idi. Hatta bu başbakana kırsal kesimden destek o denli yüksekti ki, elitler tarafından desteklenen muhalafet, seçimleri kaybedeceğini tahmin ettiği için Nisan 2006’da yapılan seçimlere katılmadı. Thaksin Shinawatra’nın partisi bu seçimlerde %57 oy aldı, ancak seçimler de Anayasa Mahkemesi tarafından, yapılan boykotun seçimleri etkilediği ve her iki tarafın da demokrasiden uzak davranışlar sergilediği gerekçesiyle iptal edildi. Seçimlerin de 15 Ekim 2006’da tekrar yapılması kararlaştırıldı. Fakat yeni seçimler yapılmadan önce, 19 Eylül 2006’da Başbakan Thaksin Shinawatra New York’ta olduğu esnada, Tayland’da ordu yönetime el koydu. Bu darbe ile ordu anayasayı rafa kaldırırken, parlamentoyu, senatoyu, anayasa mahkemesinin faaliyetlerini durdurdu. Fakat hemen darbenin akabinde darbeyi subayların kurduğu “Demokratik Reform Konseyi”nin başındaki General Gen Sonthi Boonyaratkalin “mümkün olduğunca çabuk” iktidarı demokratik bir şekilde devredeceklerini bildirdi¹⁹. Bu zaman zarfında, askerlerle bağlantısı olan bir sivil başbakan atandı, fakat Demokratik Reform Konseyi yetkilerini, özellikle başbakanı değiştirme yetkilerini korumaya devam etti²⁰. Daha sonra ise, 2007 Nisan ayında seçimlerin yapılacağı ve yeni anayasanın yapılması için bir komitenin atandığı açıklandı. Yeni anayasa darbeyi yapan subayların tarafından atanmış bu komite tarafından hazırlandı²¹. 19 Ağustos 2007’de yeni anayasa vatandaşların onayına sunuldu ve vatandaşların %57.8’inin

¹⁸Bahadır Pehlivan Türk, **Tayland’da Askeri Darbe**, (Çevrimiçi) <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1148&kat1=8&kat2=>, 5 Mayıs 2008.

¹⁹ **Coup d’Etat in Thailand**, (Çevrimiçi) http://www.bangkokpost.com/breaking_news/breakingnews.php?id=113027, 5 Mayıs 2008.

²⁰ **Bloodless Coup in Thailand**, (Çevrimiçi) <http://politicalworld.worD.P.ress.com/2006/09/25/thailand-coup/>, 5 Mayıs 2008.

²¹ **Constitution Gets Unanimous Approval**, (Çevrimiçi) http://bangkokpost.net/breaking_news/breakingnews.php?id=119953, 5 Mayıs 2008.

olumlu oyu ile kabul edildi. 21 Ocak 2008’de yeni Tayland parlamentosu toplandı²².

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu darbenin de, Tayland açısından ne denli demokratik bir düzen kurduğu halen tartışma konusu yapılmaktadır. Anayasanın hazırlanışı, içerisindeki hükümler, üzerinde bir konsensüse varılmadan sadece %57.8 olumlu oy ile kabul edilmesi, tartışmaların devam etmesine neden olmaktadır. Diğer yandan atanmışlar tarafından oluşan bir ikinci meclis öngörmesi de son derece ilginçtir. Tayland, demokrasi sürecinde, seçimle gelen yöneticilerin denetiminin son derece iyi yapılması gerektiği sonucuna varmıştır. Bu yönüyle de 27 Mayıs 1960 öncesi ve sonrasında Türkiye’de yapılan tartışmaları da akla getirmektedir. Yine Anayasa’nın darbe ile hükümetten indirilen eski başbakan Thaksin Shinawatra’nın yandaşları tarafından, ordunun tüm propagandalarına rağmen, kabul edilmemesi de bir benzerlik olarak görülebilir.

Biz darbenin hiçbir şekilde bir çözüm olamayacağını ve maliyetlerinin getirilerinden her zaman daha çok olacağını düşünüyoruz. Darbe dışında çözüm aramak, demokrasi içerisinde milletin bazen popülist politikaların peşinden koşmasına ve “hata” yapmasına izin vermek gerekmektedir. Anayasal kurumlar işletilmeli ve darbe haricinde anayasal çözümler aranmalıdır. Bu noktada çalışmanın içerisinde ayrıntıları ile bahsedilecek, zamanında kaçırılmış bir hukuksal fırsatı bize tanıyan Asliye Hukuk Mahkemesi Hâkimi Refik Gür’den ve onun önümüze sunduğu demokratik evrim imkanından bahsetmenin yerinde olacağını düşünüyoruz. Çalışmanın devamında açıklanacağı üzere, Hâkim Refik Gür anayasa aykırı bir kanunun Hâkimler tarafından uygulanmaması gerektiğine ilişkin kararında, ayrıntılı bir şekilde kanunların anayasaya uygunluğu denetimi konusundaki görüşlerini açıkladıktan sonra, Türk Hukukunun önünü açmak gayesiyle hareket ettiğini gözler önüne sermiştir. Diğer yandan verdiği karar Yargıtay tarafından bozulduğunda, yazdığı direnme kararı onanırsa Türkiye’de farklı bir döneme girileceği bilinciyle hareket etmiştir. Zira 1952 senesinde

²² **2007 Constitution of Thailand,**

(Çevrimiçi) http://en.wikipedia.org/wiki/2007_Constitution_of_Thailand, 5 Mayıs 2008.

Türkiye’de mahkemelerin kanunların anayasaya uygunluğu denetimini yapabilmesinin önü açılmış olsaydı, ondan sonraki siyasi tarihin seyrinin çok farklı olabileceğini; mecliste çoğunluğu elinde tutan partinin despotizminin yaşanmayacağını; meclis çoğunluğunun hukuki denetime gireceğini; böylece belki de 1960 darbesinin yaşanmasına yol açan atmosferin oluşmayacağını belirtmek isteriz²³. Bu da göstermektedir ki, siyasal hayatımızın gelişimi ile anayasa hukukumuz arasında çok sıkı bir bağ vardır. Tezimiz de esasen bu bağın üzerine kurulmuştur.

c) Tarihsel Giriş

Muhalefet Doğuyor: (1939–1946)

Çok partili siyasal hayata geçiş ve bu geçişin nedenleri, çalışmamızın konusuyla yakından ilişkilidir. Genel olarak, tarihçiler veya o döneme ilişkin analizlerde bulunan yazarlar, çok partili siyasal hayata geçişte iç etkenler ve dış etkenler ayrımını yapmaktadırlar²⁴. Bizce bu nedenlerin herbirini, çok partili siyasal hayata geçişin birbirinden ayrılmaz bileşenleri olarak düşünmek gerekmektedir. Zira unutulmamalıdır ki; 10 yıl önce etkenlerden herhangi biri tek başına gerçekleşmiş olsa idi benzer bir etki yaratmama ya da çok partili hayata geçişe neden olmama ihtimali çok yüksektir.

Müstakil Grup çok partili hayata geçişte ve muhalafetin doğuşunda önemli bir deneyim olması sebebiyle, tarihsel seyrin aktarılabilmesi açısından çalışmamızda başlangıç noktası olarak görülebilir. Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünün ardından

²³ Sulhi Dönmezer benzer bir tespiti Anayasa Mahkemesi’nin bulunmaması ile ilgili olarak şu ifadelerle yapmaktadır: “...Böyle bir mahkeme, o devrin iktidarı için de bir emniyet sübabı olacak ve belki de rejim 27 Mayıs 1960’da kazaya uğramayacağı gibi, devlet adamları da Anayasaya aykırı karar verdikleri gerekçesiyle asılıp, cezaevlerine sokulmayacaklardı.” Sulhi Dönmezer, “Anayasa Mahkemesi Üzerine”, **Son Havadis**, 18 Şubat 1976’dan aktaran Artun Ünsal, **Siyaset ve Anayasa Mahkemesi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1980, s.57

²⁴ Erkan Şenşekerci, **Türk Devriminde Celal Bayar** (1918-1960), İstanbul, Alfa Yay, 2000, s.170; Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti** (1946-1960), İstanbul, Phoenix Yayınevi, 2004, s.19-42.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 29 Mayıs 1939’da toplanan C.H.P. Beşinci Büyük Kurultayında, parti meclis grubuna bağımlı olmaksızın, bağımsız milletvekillerinden oluşturulacak bir “Müstakil Grup” kurulması kararlaştırılmış idi. Ancak, iktidarı elde etmek gibi hiç bir gayesi olmayan, değişmez Genel Başkan İsmet İnönü’ye bağlı Müstakil Grup, göstermelik ve/veya etkisiz bir muhalefet denemesi olarak kalmıştır.

Fakat müstakil grubun kurulmasının ve desteklenmesinin düşünülmesi bile, kendisini elleriyle kurduğu devletin koruyucusu olarak gören Milli Şef İsmet İnönü’nün, iktidarın üzerinde bir denetim eksikliğinin bulunduğunu düşündüğüne ve bunu gidermenin yollarını aramakta olduğuna işaret etmektedir. Milli Şef İsmet İnönü’nün muhalefete kesin surette karşı olmadığı, fakat kurulacak muhalefette bazı “özellikler” aradığı kabul edilmelidir. Bu özelliklerin başında devletin ilkelerine sadakat geldiği rahatlıkla söylenebilir.

Bir görüşe göre²⁵ İsmet İnönü muhalefet partisinin kurulması hususunda daha 1945 yılı ortalarına gelinmeden çeşitli sinyaller vermeye başlayarak, bu yöndeki iradesini ortaya koymuştu. Nitekim değişimin başlangıcını çok daha gerilere götürerek, İsmet İnönü’nün 1939 yılında üniversite gençliğine hitaben yaptığı konuşmasına dikkat çekmek de mümkündür. İsmet İnönü’nün henüz Cumhurbaşkanlığının dördüncü ayında, “Diyebilirim ki gelecek intihaplardaki mebus namzetleri, halk evlerinin ve partinin dört senelik faaliyeti esnasında kendi kendilerini kolaylıkla göstermiş olacaklardır” ifadelerine konuşmasında yer vererek siyasal katılımın bulunduğu bir demokrasiye sempati duyduğunu belirtmektedir. Fakat meseleye tersinden bakarsak da, bu sözleri yeni Cumhurbaşkanı olarak üniversite gençliği gibi entellektüel alt yapısı olan ve kendilerinin önünün açılmasını bekleyen ve ateşli bir kitle önünde söylenmiş “gönül alıcı” sözler olarak da okuyabiliriz.

²⁵ Taner Timur, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul, İmge Yayınevi, 2003, s.13.

Araya ikinci dünya savaşı gibi bir felaket girdiği dikkate alındığında, bugün itibariyle İsmet İnönü'nün yukarıda bahsedilen sözlerinin anlaşılmadığını görüyoruz. Çünkü söz konusu nutukta yer alan sözlerin, uygulamaya yansımalarının görülmesi bir yana tam tersi yönde gelişmelerin yaşandığı görülmektedir.

Zaten Mustafa Kemal'in ölümünün hemen sonrasında yapılan C.H.P. 1.Olağanüstü Kurultayında, Celal Bayar'ın başkanlık ettiği toplantıda, İnönü "Değişmez Genel Başkan" ilan edilmiş iken²⁶ İkinci Dünya Savaşı ile demokratik açılımların değil, otoriter eğilimlerin ülkenin yönetimine egemen olduğu veya olmak zorunda kaldığı görülmektedir. Madalyonun diğer yüzünden bakıldığında ise, İsmet İnönü'nün "Değişmez Genel Başkan" ve "Milli Şef" ilan edilmesinin, bir dünya savaşının eşiğinde bulunan, führerler, duçeler ve şefler tarafından yönetilen bir dünyada gerçekleştiğini unutmamak gerekir. Tüm bunların, dünya devletlerine karşı güçlü ve iktidarın mutlak hâkimi olarak gözükmek için yapıldığı kabul edilse bile, diğer yandan her zaman çok partili siyasi hayatı her koşulda hayal eden bir Cumhurbaşkanı'nın davranışlarıyla bağdaşmadığını da belirtmek gerekir. İnönü'nün dünyanın o günkü gidişatında, tüm iktidarın ve iktidar içerisindeki erklerin kendisine bağlı olduğu güçlü bir iktidarı tercih ettiği - en azından bir süre için - kabul edilmelidir.

1945 yılına gelindiğinde ise rüzgârın tersine döndüğünü ve nasıl 1939 sonrasında "şeflik" moda ise, artık moda kelimesinin "demokrasi" olduğunu görüyoruz. 1945 yılı başında batı kampına katılmak için gerekli hamleleri henüz yapan tek parti yönetimi altındaki Türkiye'de, bugün düşünüldüğünde, değişimin gerçekleşmesinin ne kadar yakın olduğu, o tarihte biliniyor muydu? Bilemiyoruz. Fakat diğer yandan ilk etapta Dünya Devletlerinin, Türkiye'nin hemen demokrasiye geçmesini beklediklerini söylemek de zor olabilir. Zira ABD Başkanı Truman'ın 1946 yılına gelindiğinde "Harp Tehlikesinin zail olmadığı böyle bir sırada, Türkiye'nin harp politikasına göre iç idaresini yürütmesi gerekirken, çok partili

²⁶ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s.16.

hayata atılma tecrübesine girişmesini zamansız bir icraat şeklinde vasıflandırıyoruz” dediği rivayet edilmektedir²⁷.

Milli Şef İsmet İnönü 1944 ve 1945 yıllarındaki 1 Kasım nutukları ile siyasal muhalefeti açıktan açığa cesaretlendirdiğini ve – özellikle 1 Kasım 1945 Nutkunda – teşvik ettiğini görüyoruz. Yukarıda da belirtildiği üzere, 1 Kasım nutukları 1924 Anayasasının bir gereği olarak Cumhurbaşkanları tarafından söyleniyorlar ve bu nutuklar devletin başı sıfatıyla konuşan Cumhurbaşkanı’nın topluma yönelik vaatleri ve hükümete yönelik “şefin direktifleri” mahiyetini taşımaktaydılar²⁸. Nitekim 1944 nutkunda “Türkiye Cumhuriyeti iç idaresinde sağlam, demokratik ve milli bir siyaset takip eder. Bütün vatandaşlar için eşit bir adaleti, fikir ve vicdan hürriyetini samimi olarak esas tutan bir anlayıştayız. Hükümet işleri BMM’nin eksiksiz kontrolü altında, iç ve dış politikada her yapılan, milletin gözü ve bilgisi önündedir. Hiç bir hakikat Türkiye’de milletten gizlenemez” ifadelerine yer veren İsmet İnönü, 1945 1 Kasımında da o meşhur “Bizim tek eksliğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır” ifadelerini kullandığı nutkunu söylüyordu²⁹.

Dolayısıyla, C.H.P. üst kademesinin, özellikle İsmet İnönü’nün, batı bloğuna yaklaşan Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçişi, batı bloğu ile yaşanmakta olan bu yakınlaşmanın gereklerinden biri olarak gördüğünü ve bu sebeple desteklediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sebeple, çok partili siyasal hayata geçişte dış etkenlerin doğrudan etkili olduğunu söylemek mümkündür.³⁰ Fakat dış etkenlerin tek başına

²⁷ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s. 338.

²⁸ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950**, Ankara, Bilgi Yay, 1998, s.36.

²⁹ **A.e.**, s.36-37.

³⁰ Hürriyet Konyar çalışmasında dış etkenleri şu şekilde değerlendirmektedir: “Türkiye II. Dünya Savaşı’ndan sonra daha önce uzun süre izlediği savaşa katılmama şeklinde belirlenen tarafsızlık politikasını terkedip, tavrını batılı müttefiklerden yana doğru koymaya başlamıştır. Savaşın hemen ertesinde belirlediği bu dış politikasının sebebi, savaştan sonra içine düştüğü yalnızlıktan kutulmaktır. Bu politikasını ilk önce Almanya’ya ve ardından Japonya’ya savaş ilan ederek ortaya koymuştur. Bu hareketiyle öncelikle San Fransisko’da toplanacak BM konferansına katılmak istiyordu. Ancak BM konferansına katılması, Türkiye’yi batılı müttefiklerin safına katmış olmuyordu. Bunun için uzun süreden beri devam eden tek parti yönetimine bir son vermek ve batılı müttefiklerin de istediği çok partili hayata geçmek gerekiyordu. Bu durum öncelikle genel bir kaide olarak Batılı ülkelerin temasta buldukları ülkelerde aradıkları şarttı. Türkiye de bu genel kaideye uyarak çok partili hayata geçeceğini dış dünyaya ilan etti.”

etkili olduğunu söylemek pek isabetli olmayacak, onun yerine Türkiye'nin kendisini içinde görmek istediği batı kampına daha da yakınlaşmak amacıyla, kendini baskı altında hissettiğini ve iç etkenlerin de etkisiyle, çok partili siyasal hayata geçiş kararını kendisinden beklenenden de hızlı verdiğini söylemek daha uygun olur.

Yukarıda da altı çizilmeye çalışıldığı üzere, çok partili siyasal hayata geçişte, iç etkenlerin rolü, dış etkenlerle birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Zira tarihsel süreçte 1945 Mayıs ayına gelindiğinde, birçok yazar tarafından iç etkenlerden en önemlisi olarak görülen Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısının tartışıldığı görülmektedir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerine yapılan meclis tartışmaları şu şekilde gerçekleşir: Bundan sonraki 15 yıllık siyasal hayata damgasını vuracak olan bir isim olan Adnan Menderes kürsüdedir. Menderes'in hükümet tasarısını eleştirdiğini ve Başbakan Saraçoğlu ile tartıştığını, bu davranışıyla 1931 yılından beri sürdürdüğü milletvekilliği görevinde sergilediği çekingen tavrın tam tersine, dikkatleri üzerine çektiğini görüyoruz³¹.

O zaman için çok da olağan olmayan bu durumun benzerlerine 1944 yılında Muvazane-i Umumiye Kanunu tasarısı görüşülürken eski Başbakanlardan Celal Bayar'ın sert eleştiriler getirmesi ve yasaya red oyu vermesi durumunda ve yine eski Başbakanlardan Recep Peker'in Ocak 1945'te Şirket-i Hayriye'nin devletleştirilmesi ile ilgili yasanın görüşülmesi sırasında gösterdiği sert tepki ve

Hürriyet Konyar, **Ulus Gazetesi, C.H.P. ve Kemalist İlkeler**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1999, s.22.

³¹ Serhan Yücel Adnan Menderes ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Adnan Menderes, 1931 yılında milletvekili seçildikten sonra, 1945 yılına kadar yemin törenleri hariç meclis kürsüsünden iki defa hitap etti. Bunlardan ilki, 12 Ocak 1932'de Resmi Gazete'de yayımlanan 'Gümrük Memurlarının Vazife-i Memuresini Suistimal Edenlerle Vazife ve Mesleklerinde Kendilerinden İstifade Edilemeyenler Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Kanun'un uygulanması ile ilgili 4 Aralık 1933'te yaptığı üç dakikalık konuşmadır. Diğeri ise 29 Mayıs 1939'da Ziraat Vekâleti Bütçesi dolayısıyla yaptığı yirmi dakikalık konuşmadır.

Adnan Menderes meclis kürsüsüyle gerçek anlamda, milletvekilliğinin 14. yılında, 16 Mayıs 1945'te tanıştı. O tarihlerde, hükümetin hazırladığı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında mecliste sert tartışmalar çıkmaktaydı. Menderes de bu tasarıyı birçok yönden eleştirdi. Daha sonra, 17 Mayıs'ta yine aynı kanunla ilgili, 21 Mayıs'ta da Bütçe kanunu'nun tümü ile ilgili yaptığı konuşmalarda hükümete ağır eleştiriler getirdi."

Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.46.

yasa hakkında red oyu vermesi hallerinde rastlanmaktadır³². Eski Başbakanların gösterdiği tepkileri “bireysel” bularak, bu tepkilerin ardında başka siyasi çekişmelere dayanan nedenler aramak da mümkündür. Ama toplumsal bir alt yapısı olduğu konusunda hiç bir şüphe olmayan Menderes’in tepkisinin, açıkça bir muhalefetin doğuşunu müjdelediğinin o tarihte belli olduğunu söylemek de tarihsel sürece günümüzden bakmanın yarattığı olumsuz bir sonuç olarak değerlendirmelidir. Zira kendi sınıfsal çıkarlarını göz önüne alan çok topraklı çiftçilerin, tek parti yönetiminin tepeden inmece ya da devrimci olarak nitelendirilebilecek bir tavırla hazırladığı bu kanuna içten içe tepkiler duymalarının her dönem için doğal olarak karşılanması gerektiğini belirtmeliyiz³³. Bir başka ifadeyle, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa Adnan Menderes’in verdiği tepkinin sınıfsal kaygılar ile yapılmış bir tepki olarak da görülmesi gerektiğini, bu “keseye dokunan”³⁴ kanunun bundan on yıl önce olsaydı da sınıfsal çıkarları zedelenen birçok topraklı çiftçi nezdinde bazı tepkilere yol açmasının beklenebileceğini söylebiliriz. Fakat on yıl önce böyle bir kanunun çok partili siyasal hayata geçişin lokomotif olması beklenemeyeceği bu satırların yazarı tarafından düşünülmektedir. Bu sebeple Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa olan tepkileri tek başına siyasal hayatımızda dönüm noktası olarak görmek olanaksız olacaktır. Ancak, bu Kanunun görüşmelerinin C.H.P. içerisindeki “potansiyel muhalefete belli bir kimlik kazandırdığı”³⁵ kabul edilebilir. Zira T.B.M.M.’de 11 Haziran 1945 günü yapılan oylamaya 351 milletvekili katılmış ve bu milletvekillerinin oybirliği ile bu kanun kabul edilmiştir. Oylamaya katılmayan 104 milletvekili arasında Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes’in ve daha sonra Demokrat Parti içerisinde yer alacak isimlerin yer alması, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun

³² Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.42-43.

³³ Nitekim çiftçiyi topraklandırma kanununa ilk ve önemli tepkiler büyük toprak sahiplerinden geldi. Bunlar arasında, Adnan Menderes (Aydın), Cavit Oral (Seyhan), Emin Sazak (Eskişehir), Damar Arıkoğlu (Seyhan) baş sırayı aldılar. Bunların yanısıra Refik Koraltan “Arkadaşlar kim ne derse desin bu kanun Ali’nin malını Veli’ye vermektir” diyerek Kanunu eleştirmiştir. **A.e.**, s.22.

³⁴ Kütahya milletvekili Besim Atalay “Arkadaşlar; biz Cumhuriyet kuruluştan beri birçok inkılâplar geçirdik... Toprak inkılâbına gelince işin rengi değişti... Arkadaşlar şunu bilmelidir ki, bu kanun... Keseye dokunur, keseye. Zannederim fazla bağırta da keseye dokunduğu içindir” diyerek, çok topraklı çiftçilerin sınıfsal tepkilerine tercüman olmuştur.

Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İstanbul, İmge Kitabevi, 2003, s.27.

³⁵ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.23.

Demokrat Partinin kuruluşunda en önemli etken olduğu şeklinde yorumlanagelmıştır. Oysa bu değerlendirme çok partili siyasal hayata geçişi açıklamakta yetersiz kalır. Zira oylamaya katılmayan, Demokrat Parti kurucu milletvekillerinin yanı sıra 100 milletvekili daha olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Bu milletvekillerinin hepsinin birden siyasal muhalefet yaratmak amacıyla hareket ettiklerini söylemek, siyaset tarihimizin akışına uygun düşmemektedir.

Oysa Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, İkinci Dünya Savaşına katılmayan bir ülke olmasına rağmen, savaşın getirdiği sıkıntıları yaşayan Türkiye’de, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Milli Korunma Kanunu ve benzeri kanunlar gibi halkın büyük bir bölümünün C.H.P.’ye tepki duymasına neden olan kanunların devamında ve onlarla birlikte değerlendirildiğinde, C.H.P.’ye karşı toplumsal hoşnutsuzluğun son aşamaya ulaştığı anlaşılabilir. 11 Kasım 1942’de kabul edilen Varlık Vergisi ile bir anda servetler el değiştirirken, devletin bir kanunu ile kendi servetlerinin de el değiştirebileceğini düşünen sermaye sahibi kişiler, daha güvenceli bir ortamın oluşmasına taraftar gözükmekteydiler. 26 Nisan 1942’de kabul edilen Toprak Mahsulleri Kanunu da toprakla uğraşan büyük halk topluluklarını vergilendirmekte ve Osmanlı dönemindeki “aşar”ın geri getirilmesi olarak değerlendirilmekteydi³⁶. Milli Korunma Kanunu, 19 Şubat 1940 yılında yürürlüğe girerek, savaş döneminde oluşan ekonomik bunalıma, karaborsacılığa karşı bir tedbir olarak düşünülmüş, fakat uygulamada harp zenginlerinin oluşmasına neden olmuştu. Bu kanunları toplumdaki muhalif birikimi belirleyen hukuksal metinler olarak görebiliriz.

Tarihsel sürece geri dönecek olursak, T.B.M.M.’de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmalarının bitmesinin hemen ertesi günü, 19 Mayıs Gençlik Bayramında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Türkiye’de siyasetin liberalleşmesinde dönüm noktası olarak³⁷ görülen mesajını vermesi, ileride

³⁶ A.e., s.28.

³⁷ İnönü “Memleketimizin siyasi idaresi Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeye devam edecektir...” şeklindeki ifadeleri ile temkinli bir dil

muhalefetin omurgasını oluşturacak kişileri geri adım atmaktan alıkoymuş, belki de onları başka bir yörüngeye sokmuştur. Zira hemen on gün sonra, bütçe aleyhine oy kullanan yedi C.H.P. milletvekilinden dördü, ileride Demokrat Partinin kurucuları olacak olan Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes idi³⁸.

Bu dördü tarafından önerilen ve “Dörtlü Takrir” olarak bilinen önerenin 11 Haziran 1945’te C.H.P. Genel İdare Kurulunda görüşüldüğü gün, Meclis de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu kabul etmiştir. İlginçtir ki, Türkiye’de sosyal açıdan büyük etkiler doğurması beklenen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çok partili siyasal hayata geçişle birlikte hiç uygulanamamakla beraber, Dörtlü Takrir Türk siyasal hayatı açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Dörtlü Takrir 3 adet değişiklik talep etmektedir. Bunlar “1- Milli Hâkimiyetin en tabîî neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakebesini Anayasamız’ın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması 2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuz’un gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması 3- Bütün parti çalışmalarının yukarki esaslara tamamiyle uygun bir şekilde yeniden tanzimi” şeklinde maddeler halinde metnin içerisinde sayılmıştır. Dörtlü Takrir Serbest Fıkra gibi daha önceki çok partili siyasal hayata geçiş denemelerine ve Atatürk’ün çok partili siyasal hayata geçme özlemine referans yaparken, İkinci Dünya Savaşından sonra demokrasinin zaferinden de bahsetmektedir. Diğer yandan, böyle bir önerenin zamanlamasını açıklar iken ise, doğrudan 19 Mayıs 1945 tarihli İsmet İnönü’ye ait konuşmaya göndermede bulunmaktadır³⁹. 12 Haziran’da C.H.P. Grup Başkan Vekilliğinden yapılan açıklamaya göre, önerge reddedilmiş ve reddedilme nedeni olarak, yapılan başvurunun usulü gösterilmiştir. Bu tür değişikliklerin önerisi yapılıncasına eğer, kanun değişiklikleri için T.B.M.M.’ye, tüzük değişiklikleri için ise Kurultaya

kullanarak çok partili siyasal hayatı işaret etmektedir. Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 13.

³⁸ A.e., s.13.

³⁹ Mustafa Albayrak, a.g.e, s.597-598; Serhan Yücel, a.g.e., s.47-49.

tekliflerde bulunulması gerektiği bildiride belirtilmiştir⁴⁰. Fakat C.H.P., Çiftçi Topraklandırma Kanunundan başlayarak, Dörtlü Takriri kadar gelen muhalif milletvekillerini bir parti altında birleşmeleri ve çok partili siyasal hayatın muhalafet partisi olmaları yolunda destekliyordu. Bu destek, Demokrat Parti hakkında “muvazaa” iddialarının da iktidara gelinceye kadar sürmesine neden olacaktır⁴¹.

Dörtlü Takriri reddetse de C.H.P.’de liberalleşme faaliyetleri devam etmekteydi. Zira Dörtlü Takriri reddedilmesinin üzerinden bir hafta geçmeden, 17 Haziran’da ara seçimler yapıldı ve C.H.P. ilk kez resmi aday listesi hazırlamadı. Bu da en azından milletvekillerinin belirlenmesi sürecinde yarışmacı bir ortamın sağlanması açısından önemli bir adım olarak görülmelidir⁴².

Tek parti yönetimine karşı muhalefet edenler ise Vatan ve Tan gazeteleri çatıları altında birleşerek eleştirilerini yürütüyorlardı. Sosyalist görüşleri olan Tan Gazetesinin ve ileride D.P.’nin üst düzey yöneticileri olacak kişilerin aynı çatı altında yazılar yazması, tek parti yönetimine karşı, çok partili siyasal hayatı ve özgürlükleri arzulayan muhalif bir ittifakın varlığını ispatlar niteliktedir. Bu dönemde tek partili yönetimden talep edilenlerin başında, basın hürriyeti, Anayasa’da yer alan hürriyetlerin uygulamasının sağlanması, emniyet kuvvetlerine yargı kararı olmaksızın tutuklama ve arama izni veren Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununda değişiklik yapılması, üniversite özerkliği, tek dereceli seçim ve Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması yer almaktadır⁴³.

18 Temmuz 1945’e geldiğimizde ise fiili olarak çok partili siyasal hayat başlamaktaydı. Zira İçişleri Bakanlığına yapılan başvuru sonucunda verilen izinle, Nuri Demirağ’ın “Milli Kalkınma Partisi” kuruldu. Bu siyasal oluşum, Türk siyasal

⁴⁰ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.28.

⁴¹ Taner Timur, **a.g.e.**, s.32.

⁴² Hürriyet Konyar, **a.g.e.**, s.33.

⁴³ **A.e.**, s.34-37.

hayatı için ilk olmanın dışında hiçbir öneme sahip değildir⁴⁴. Zira Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında bile “hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmaması”nı sistemimizdeki tek eksik olarak göstermesi, Cumhurbaşkanının Milli Kalkınma Partisini daha o tarihte ciddiye almadığını göstermektedir. Cumhurbaşkanının C.H.P. içinden bir muhalefet çıkmasını istediği de yapılan yorumlar arasındadır⁴⁵. Aynı nutukta İnönü 1947'de yapılacağını düşündüğü seçimlerin “milletin çoklukla vereceği oylarla” iktidarın belirleneceği bir seçim olacağını belirtiyordu. Tek dereceli seçime işaret eden bu ifadeler, vatandaşın okuma yazma eksikliği ve eğitimsizliği gerekçeleri öne sürülerek, tek dereceli seçimin erken olduğu görüşlerinin⁴⁶ ortaya atıldığı Türkiye’de, bu husus konusunda Cumhurbaşkanı İnönü'nün tavrını belirtiyordu. Aynı konuşmada İnönü'nün Anayasa’ya ve demokrasiye aykırı kanunların değiştirileceğinden bahsetmesi, yakın zaman içinde bu kanunların değiştirilmesi yolunda bir çığır açmasa da, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının ağızından, Anayasaya ve Demokrasiye aykırı kanunların varlığının kabulü olarak görülürse, önemi daha iyi anlaşılır.

Bu nutuktan tam bir ay sonra, Celal Bayar’ın yeni bir parti kuracağı yolunda çıkan haberler, 3 Aralık’ta Bayar’ın C.H.P.’den istifası ile doğrulanmış oldu. 4 Aralık’ta Celal Bayar ile İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nde bir yemekte biraraya geldiklerinin ve Milli Şef’in Bayar’a parti kurma iznini bu

⁴⁴ Her toplantısında kuzu ziyafeti çektiği için “kuzu partisi” olarak anılmış olan Milli Kalkınma Partisi, toplantılara katılan birçok insan tarafından dahi ciddiye alınmamıştır.

Piraye Bigat Cerrahoğlu, **Demokrat Parti Masalı**, İstanbul, Milliyet Yay., 1996, s.9.

⁴⁵ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.15.

⁴⁶ Hüseyin Nail Kubalı, “Tek Dereceli Seçim ve Yurt Realitesi”, **Hak ve Hürriyet Yolunda**, İstanbul, Cem Ofset, 1977, 41-44; Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s.120.

Okuma yazma bilmeyenlerin siyasal haklarını kullanması ile ilgili tartışma, o günkü siyasal ortamı yansıtmaması açısından önemlidir. D.P.’nin kurucularının kaleme aldıkları dördüncü tasarıda da bir paragrafında bu konuya değinmiştir: “Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye’de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasî hürriyetlerini şuurlu kullanacak bir seviyede buldukları inkar edilemez bir hakikattir. Okuma yazma bilmeyen köylüler arasından bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa Cumhuriyet İdaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan 20 yıl evveline nisbetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir” Serhan Yücel, **a.g.e.**, s. 48.

toplantıda verdiği söylenilmesinin yanı sıra⁴⁷, Metin Toker de D.P.'nin kurulmasından hemen önce bizzat Bayar'ın İnönü'den icazet aldığını anlatmaktadır⁴⁸. 7 Ocak 1946'ya gelindiğinde ise artık resmen Celal Bayar'ın genel başkanlığında Demokrat Parti kurulmuştu. Artık fiili olarak da çok partili siyasi hayat başlamıştır.

Muhalefette Demokrat Parti (1946–1950)

D.P.'nin kuruluş çalışmaları, dörtlü takrir sahiplerinden Köprülü ve Menderes'in C.H.P.'den çıkarılması sonrasında başlamıştır. Kuruluş çalışmalarına Ahmet Hamdi Başar, Zekariya Sertel, Tevfik Rüştü Aras gibi güçlü ve tanınmış şahsiyetlerin katıldığını görüyoruz. Ancak kurulan D.P., birçok açıdan düşünsel alt yapısında bu şahsiyetlerle uyuşmayan ve esasen programı itibariyle C.H.P.'den büyük farklılıkları olmayan⁴⁹ ve kendisinden “kontrol partisi” olması beklenen⁵⁰ bir parti olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁷ A.e., s. 51.

⁴⁸ Metin Toker'e göre, “Program tamamlandığında Celâl Bayar arkadaşlarına bir teklifte bulundu. Programı, hükümete vermezden önce İnönü'ye götürmek iyi olacaktı. Bayar'ın şimdiki ifadesine nazaran bu ‘nazik bir jest’ idi. Nasıl olsa hükümet, programı Milli Şefe göstermeyecek miydi? Kurucular erken davranmış olurlardı.

Elbette ki bu nazik jestte, asıl, Türkiye’de kudreti elinde mutlak şekilde tutan adamın OK’ini almak gayesi bulunuyordu.

İnönü, kendisinden istenilen randevuyu derhal verdi. Bayar, yeni partisinin programı elinde, Çankaya’ya çıktı. Partinin rozeti de hazırlanmıştı ve Bayar onu da getiriyordu. Cumhurbaşkanı kendisini Köşkün kütüphanesinde kabul etti. Görüşmeyi ikisi de gayet iyi hatırlamaktadırlar, fakat bunu ikisi de ilk defa açıklamaktadırlar.

D.P. rozeti üzerinde şakalaşmalardan sonra Bayar: ‘Paşam, bunu da yanınızda görmek bize şeref verecektir’ dedi. İnönü Programı aldı ve sordu:

‘Terakkiperverlerde olduğu gibi itikadı diniyeye biz riayetkâriz diye madde var mı?’

‘Hayır Paşam Laikliğin dinsizlik olmadığı var’ dedi.

‘Ziyamı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?’

‘Hayır’

‘Dış politikada ayrılık var mı?’

‘Yok!’

‘O halde, tamam...’”

Metin Toker, **a.g.e.**, s.80-81.

⁴⁹ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967, s.346; “Genel görüşe göre D.P., C.H.P.’den farklı bir parti değildir. Sadak, Program için, ‘İlk okuyusta yarattığı tesir, Cumhuriyet Halk Partisi esaslarından farklı olmamasıdır. Halk Partisinin altı oku gibi, D.P. de Cumhuriyetçi, layik, inkılapçı, halkçı, devletçi, milliyetçidir...’; devletçilik hakkında da, ‘devletçilik bahsinde iki program arasında hemen hemen bir fark yoktur. Aynı vuzuhsuzluk, aynı müphemlik yeni parti programında da göze çarpıyor...’ dedi ve sözlerini şöyle bağladı: ‘D.P. memlekette yeni bir devlet sistemi, yeni bir sosyal meslek, bir devrim programı getirmek iddiasında değildir. Bu partinin hedefi,

Oysa D.P. beklenenden fazla ilgi çekmiş, kuruluşundan yalnızca bir buçuk ay sonra, 16 il merkezi ile 36 ilçede üç ay sonra da 25 il ile 75 ilçede örgütlenmesini tamamlamıştır⁵¹. Öte yandan da bizzat D.P.'nin kurucuları, C.H.P.'nin ve kendini C.H.P.'ye bağlı gören mahalli idarelerin D.P.'nin örgütlenmelerine engel olduklarını, D.P. ile Serbest Fıkra arasında bir benzerlik kurarak D.P.'nin kısa sürede kapatılacağı izlenimini vermeye çalıştıklarını iddia ediyorlardı⁵².

Bundan sonraki süreci, yıllardır yıpranmış C.H.P.'nin çırpınarak düşüşü ve D.P.'nin ise önlenemez yükselişi olarak özetleyebiliriz. Zira bundan sonraki süreçte C.H.P., “Demokratlar”ın taleplerini boşa çıkarmak⁵³ ve halkın gönlünü almak amacıyla yenilikler yaptıkça, D.P. yükselmiştir.

aynı ana prensipler çerçevesi içinde hükümet ve idare mekanizmasında yenilik ve düzeltim istemektedir” Necmettin Sadak, “Demokrat Partiye Hoşgeldin Deriz”, **Akşam**, 09.01.1946'den aktaran Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.16.

⁵⁰ Hüseyin Cahit Yalçın 3 Aralık 1945 tarihli Tanin Gazetesindeki yazısında “Bir demokraside en az iki parti olmazsa murakebe bulunamazdı. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içindeki bazı zatların ayrılarak esas programda müttehit kalmakla beraber bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiştik” şeklinde ifadelerle yer verecekti.

Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 61.

⁵¹ **A.e.**, s. 76.

⁵² Celal Bayar C.H.P.'nin D.P.'nin örgütlenmesini nasıl engellemeye çalıştığını şu ifadelerle anlatmaktadır: “Bir aylık bir sessizlikten sonra, ilk olarak Ankara’da teşkilatımızı kurduk. Anadolu Ajansı, Ankara İl Teşkilatının kurulduğu bültenini yayınladı ve radyo da yayınları arasına aldı. Adnan Menderes, Aydın ve Manisa üzerinde çalışmalar yapmıştı. Aydın’da Ethem Menderes, Manisa’da Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu’nun başkanlığında Demokrat Parti kuruldu. Artık büyü bozulmuştu, her gün bir kaç il, birçok ilçe ve bucakta Demokrat Parti kurulmağa devam ediyordu. Anadolu Ajansı kuruluşları vermemeye başladı. Böylece Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında ilk gerilim ortaya çıkmış oldu. İktidar, yeni partinin hızla gelişmesinden tedirgin olmaya başlamıştı. Kısa süre sonra, Halk Partisi, memleketi 23 bölgeye bölerek her birine bir parti müfettişi gönderdi. Bu parti müfettişleri gittikleri bölgede Halk Partisinden Demokrat Partiye doğru başlayan akımı durdurmağa, illerde devlet idaresini Demokrat partiye karşı kullanmağa çalışıyorlardı. Buna rağmen gayretler boşa gidiyordu. Demokrat Parti bütün Türkiye sathında yıldırım hızı ile gelişmeğe devam etti. (...) Demokrat Parti yurt ölçüsünde geliştikçe, Halk Partisinin mukavemeti de o ölçüde açığa çıkıyordu. Bölgelere gönderdikleri parti müfettişleri kanalı ile, dünya barışının henüz kurulmamış olduğunu, milletçe birlik ve beraberlik içinde olmak günleri yaşandığını, Demokrat Partinin iktidarın teşvikiyle kurulduğunu, tıpkı Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi kısa bir süre kapatılacağını, o zaman da vatandaşların çok güç durumlarda kalabileceğini yayıyorlar, nerde ise Demokrat Partiye girmeyi vatan hainliği seviyesinde gösterdikleri bile oluyordu.”

Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Der. İsmet Bozdağ, İstanbul, Tercüman Yay., 1986, s.50,51.

⁵³ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.32; 10 Mayıs 1946’da Ankara’da toplanan C.H.P. İkinci Olağan Kurultayında şu kararlar alındı: a) Tek dereceli seçim sisteminin kabulü, b) Sınıfsal amaca dayalı dernek kurulmasını yasaklayan 22’inci maddenin kaldırılması c) Parti Genel Başkanlığı’nın dört yıllık bir süre için Büyük Kurultay tarafından seçilmesi ve Tüzükte 4’üncü maddede yer alan “değişmez” Genel Başkanlığın kaldırılması, d) Müstakil Grubun kaldırılması. C.H.P., D.P.’nin elinden kozlarını almak amacıyla, bu kurultayda alınan kararları yerine getirdiği gibi, 5 Haziran

Bu süreç zarfında Belediye Seçimleri öne alınmış ve bunun gerekçesi bizzat İsmet İnönü tarafından, ileride yapılacak genel seçimlerin tamamen C.H.P.'lilerden oluşan mahalli idarelerin eliyle gerçekleşmesini önlemek olarak gösterilmiş idi⁵⁴. Örgütlenmesini tam olarak tamamlayamamış D.P., C.H.P.'nin gerekçelerini tatminkâr bulmayarak⁵⁵, 26 Mayıs 1946'da yapılan Belediye Seçimlerine katılmama kararı aldı. Ancak aktif politika yapmayı da ihmal etmedi. D.P.'nin boykot ettiği Belediye Seçimlerine, C.H.P. ve Milli Kalkınma Partisi katıldı. Ancak seçimlerde yolsuzluk yapıldığını iddia eden Milli Kalkınma Partisi, seçim günü öğleden sonra, daha seçimler sonuçlanmadan, seçimlerden çekildiğini açıkladı. Böylece, C.H.P. seçimlerde tek başına kaldı. Belediye Seçimlerine katılma oranının düşüklüğü, D.P.'nin gücünü ispatlar nitelikte olarak görülmektedir⁵⁶.

1946 tarihinde tek dereceli seçim yasasını kabul etmiş ve sınıf temeline dayanan parti kurulabilmesini sağlamak amacıyla Dernekler Yasasında değişiklik yapmıştır. Ayrıca, 13 Haziran'da Üniversitelere idari ve bilimsel özerklik tanıyan Üniversiteler Yasası kabul ediliyor, hükümete gazete kapatma yetkisi veren Basın Yasasının 50'inci maddesi değiştirilerek, çıkarılan af yasası ile bütün basın suçları affediliyordu. Yine toprak mahsülleri vergisinin kaldırılması ve İşçilere yönelik kanunların yapılması (İşçi Sigortaları Yasası'nın kabulü, Çalışma Bakanlığı'nın kurulması vb.) C.H.P.'nin tabana hitap eden liberalleşme çalışmaları arasında sayılabilir.

Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.79-82.

⁵⁴ 10 Mayıs 1946'da Ankara'da toplanan C.H.P. İkinci Olağan Kurultayında İsmet İnönü Belediye Seçimlerinin öne alınmasını şu ifadelerle açıklıyordu: "Bugünkü belediye meclisleri, büyük bir çoğunlukla, Cumhuriyet Halk Partisi üyeleridir. Belediye Meclisleri milletvekili seçimlerinde vazifeli olduklarından, yazın yapılacak genel seçimin kendi partimizin eskiden seçilmiş üyelerinin elinde yapılmış olması ithamına düşmek istemedik. İlk genel seçimde, her tedbiri almış olmak için, belediye mecliserinin daha önce seçime arz edilmesi, iyi niyetimizin bir delili olarak kabul edileceğini ümit etmekteyiz." Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 80.

⁵⁵ Celal Bayar belediye seçimlerine katılmama kararlarını şu ifadelerle gerekçelendiriyordu: "Belediye seçimlerinin birden bire dört ay önceye alınmasının sebepleri üzerinde genel merkezimiz uzun uzadıya incelemeler yapmış ve gösterilen sebeplere rağmen bu hareketin sadece partimizin teşkilatını ilerletmesine meydan vermeden seçimleri yapmak maksadına matuf bulunduğu kanaatine varmıştır.

Eğer seçimler zamanında yapılsaydı bunların ileriye itilmesini istemek aklımızdan geçmezdi. Teşkilatımız hangi raddede olursa olsun seçimlere bütün şevkimizle girecektik." Metin Toker, **a.g.e.**, s.102.

⁵⁶ D.P. o tarihte yayınladığı ve "26 Mayıs seçimleri" başlığını taşıyan broşüründe D.P.'nin gücünü şu ifadelerle dile getirecekti: "Kararımız bilhassa D.P.'nin kurulmuş olduğu şehir ve kasabalarda sayın halkımızın derin anlayışı ile desteklenmiştir. D.P.'ye karşı gösterilen itimat resmen ilan edilen seçimlere iştirak nisbetlerinde açıkça görülmektedir. Resmen ilan edilen iştirak nisbetleri D.P. temsilcilerinin sandık başlarında hazır bulunduğu yerlerde, seçim sandıkları murakebesiz kalmış bölgelere nazaran yüzde 40'tan 60'a kadar daha düşüktür. Bu manalı hakikat karşısında halkımızın itimadına D.P. minnetardır." Metin Toker, **a.g.e.**, s.109.

21 Temmuz 1946'ya geldiğimizde ise, Türk Cumhuriyeti tarihinin ilk tek dereceli seçimlerinin gerçekleştiğini görüyoruz. D.P. bu sefer seçimlere katılma kararı aldı⁵⁷. Yapılan seçimler tarihe “sopalı seçimler” olarak geçerken, D.P. 66 milletvekili çıkarmayı başarıyordu⁵⁸. Bundan sonra D.P., hem 1946 seçimlerinde yapılan hileleri hem de 66 milletvekiline sahip olmasına rağmen halkın desteğinin de kendileriyle olduğunu hissetmenin verdiği güveni, hükümeti eleştirmek amacıyla sonuna kadar kullanacaktır. D.P.'liler sürekli taleplerde bulunmanın yanı sıra, protesto amacıyla meclisi terk etmek, seçimlere katılmamak gibi birçok yöntemi de bu dönem zarfında etkin olarak kullandılar. D.P. bu dönemde bir muhalefet partisinin görevini tam olarak yerine getirmiştir dersek, çok da abartmış olmayız.

7-11 Ocak 1947 tarihinde yapılan D.P. Birinci Büyük Kongresine de bu hava hâkimdi. 906 delegenin katıldığı Kongrede herkesin dilediğini söyleyebildiğini, demokrasi rüzgârları estiğini, hatta delegelerin Tüzük Komisyonunun milletvekilleri adaylarının parti genel merkezi tarafından seçilmesi önerisini, “Halk partisi zihniyetinin hortlaması” olarak görerek şiddetle eleştirdiklerini görüyoruz⁵⁹. Bu Kongrede “hürriyet misakı” ilan edilmiş olmasının yanı sıra, seçim yasasında yapılacak değişiklikler, Cumhurbaşkanı seçimi, bir kişinin yalnızca iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilmesi, 40 bin kişi yerine 75 bin kişi için bir milletvekili seçilmesi, meclis üye sayısının 240 olarak sınırlanması, ikinci bir meclis kurulması, kanunların anayasaya aykırılığının denetlenmesi, meclis dışından da bakan

⁵⁷ D.P. 16 Haziran 1946'da yapılan toplantıda seçimlere katılma kararı almıştır. Toplantı sonrasında bir bildiri yayınlayarak, “Halk Partisinin ne pahasına olursa olsun ne pahasına olursa olsun, memlekette ciddi bir muhalafete yer vermemek maksayıyla hareket ettiği ...” anımsatılıyor ve yürürlükteki anti-demokratik yasaların değiştirilmediği, yurttaşların oy serbestisinin güven altına alınmadığı, seçmenler üzerinde baskıların devam ettiği, Cumhurbaşkanı'nın C.H.P. başkanı olarak yaptığı çalışmaların üzüntü yarattığı, bu durumun Cumhurbaşkanı ile Parti Başkanlığının aynı kişide birleşmesinin sakıncalı olduğunu kanıtlandığı; ancak tüm olumsuzluklara rağmen, “D.P.'nin ülke çıkarlarını gözetken bir fedakarlıkla” seçimlere katılmaya karar verdiği belirtiliyordu. Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.85.

⁵⁸ 1946 genel seçimlerinde D.P.'nin iktidara gelme şansı neredeyse hiç yoktu. Zira, örgütlemesini tamamen tamamlayamamış olan D.P. her yerde seçimlere giremiyordu. Ancak D.P.'nin hakkının yendiği, aslında daha fazla milletvekili çıkarması gerektiği konusunda bir görüş birliği vardır. Metin Toker “Ama o hileler, mazbata değişiklikleri, tesirler yapıldığına göre gerçek şudur ki, C.H.P. ve bilhassa idare amirleri ile C.H.P. teşkilatı 1946 seçimlerini boşu boşuna kirletmişlerdir” diyerek bu husustaki kanaatini bildirmektedir. Metin Toker, **a.g.e.**, s. 121-124.

⁵⁹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.103.

seçilebilmesi gibi birçok anayasal konu konuşulmuş ve bu konular üzerine hazırlanan raporlar değerlendirilmiştir⁶⁰.

Dönemin Başbakanı Recep Peker'in tek partici zihniyete sahip olması, D.P.'liler ile Peker hükümeti arasındaki husumetin doruğa çıkmasına neden olurken, Parlamenter rejimin tarafsız Cumhurbaşkanının görevlerini yerine getirmeye çalışan İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ile Türkiye'de çok partili siyasi hayatın sürekliliği açısından çok önemli bir adım attığı kuşkusuzdur. Bu beyannamede İnönü, D.P. Peker kavgasında D.P.'nin tarafını tutarken, "...kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görüyorum..." diyerek aynı zamanda o dönemde yapılan Cumhurbaşkanlığı ile Parti Başkanlığının tek kişide birleşmesi yolundaki tartışmalara da bir cevap vermeye çalışıyordu.

Recep Peker'in ise, kendi hükümetini suçlama anlamına gelecek 12 Temmuz Beyannamesini, Beyannamenin içeriğiyle taban tabana zıt bir yorumla karşıladığını görüyoruz. Peker'e göre, 12 Temmuz Beyannamesi 1924 Anayasasına aykırı idi. Zira göreve başlamış bir hükümet, Cumhurbaşkanı tarafından atanmış olsa bile, artık Meclis'e karşı sorumluydu. Peker, Cumhurbaşkanının bu beyannamesinin, emredici bir nitelik taşıyamayacağını, ancak bağlayıcı olmayan bir tavsiyeden ibaret olarak görülebileceğini de ifade etmiştir⁶¹. Peker'in bu yorumu, çok partili siyasal hayatımızın devamında, siyasilere ihtiyaç duydukları oranda 1924 Anayasasına sarılmasını anımsatması açısından manidar gözükmektedir.

Cumhurbaşkanından aradığı desteği bulamayan Peker hükümeti, C.H.P. Meclis Grubu'ndan istediği güvenoyunda 35 kişinin güvensizlik oyunu almış, kabinede değişiklik yapmak isterken ise 49 kişinin red oyunu almıştır. Bu baskılara dayanamayan Peker Hükümetinin yerine, iki dönem Hasan Saka Başbakanlığındaki Hükümet görev yaptı⁶². 12 Temmuz Beyannamesinin de etkisiyle yumuşayan D.P.-

⁶⁰ A.e., s.100-112.

⁶¹ Taner Timur, a.g.e, s.79.

⁶² Metin Toker, a.g.e, s.207.

C.H.P. ilişkileri, Demokrat partinin iktidarına kadara sürecek “muvazaa” iddialarının yoğunlaşmasına neden oldu.

Muhalefette Demokrat Parti, muvazaa iddialarına yanıt ararken, bir yandan da seçim kanununun değiştirilmesi, seçimlerde hâkim teminatı gibi güvencelerin getirilmesi, anti-demokratik kanunların değiştirilmesi ve grev hakkı üzerine yoğunlaşan çalışmalar yapıyordu. D.P. yapılan ara ve mahalli seçimlere katılmadığı gibi, seçimlerin meşruluğunun tartışılmasını sağlayarak da seçim kanununda istedikleri değişiklikleri yavaş yavaş yaptırmanın yolunu arıyordu. D.P.’liler grev hakkı ve anti-demokratik kanunlar ile ilgili olarak da muhalafette olmanın verdiği rahatlık ile o denli özgür konuşuyorlardı ki, iktidara geldikleri anda ilk icraatlarının grev hakkını işçilere tanımak olacağı yolunda şüphe bırakmıyorlardı⁶³.

Ancak bir yandan da parti içi demokrasinin ilk Kurultay’dan beri işlediği şekilden vazgeçerek D.P., merkezin örgüt üzerinde etki sahibi olduğu bir organizasyona doğru ilerliyordu. Bu dönemde yönetime muhalefet eden isimlerin Parti’den uzaklaştırıldığı da görülmektedir. Zira o dönemde “Müstakil Demokratlar Grubu” ve Millet Partisi D.P.’nin içinden çıkıp siyasal hayata devam etme kararı almışlardı⁶⁴.

Devam eden zaman zarfında, D.P.’nin İkinci Büyük Kongresini topladığını, uğradığı kan kaybını Kongre’de bulduğu destekle bertaraf etmenin yollarını aradığını görüyoruz⁶⁵. İkinci Büyük Kongrede kaleme alınan Milli Teminat Misakı, C.H.P.’liler tarafından Milli Husumet Andı olarak değerlendiriliyordu. Ancak, Milli Teminat Misakı uyarıcı amacına ulaşıyor, bir an önce güvenilir, yeni seçim yasasının yapılmasında etkili oluyordu⁶⁶.

1949’a geldiğimizde Hasan Saka Hükümetinin yerini Şemsettin Günaltay hükümeti alıyordu. Muhafazakâr eğilimleri ön planda olan Şemsettin Günaltay’ın

⁶³ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 96.

⁶⁴ **A.e.**, s.126-134.

⁶⁵ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.75-80.

⁶⁶ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 148.

Başbakanlığa gelmesi, kanımızca, C.H.P. için artık yolun sonunun gözüktüğünü simgelemektedir⁶⁷. Zira D.P.’nin popülizmine karşı, aynı taktikle bastırmak isteyen C.H.P., D.P.’nin yükselişine karşı çırpınırken daha da batıyordu. Çünkü yıllardır yöneten ve yönetilen olarak ayrıldıklarını hisseden kitleler, C.H.P.’nin bu gecikmiş popülizmini samimi bulmuyorlardı. Artık kitlelerin umudu olan, “yeter söz milletindir” sloganı ile gerek halk arasında, gerek aydınlar arasında destek toplayan bir alternatif parti vardı.

16 Şubat 1950’de yeni seçim kanunu T.B.M.M.’de kabul edildi. Kanun, tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy ve açık tasnifin ve yanı sıra, seçimlerde adli teminatı da öngörüyordu⁶⁸. Seçimlerde oy kaybedeceğini bilen C.H.P., uygulanmaya devam edilen çoğunluk sistemiyle D.P.’nin önünü kesebileceğini düşünüyordu.

Seçimlere gidilirken, partilerin seçim bildirgeleri de yayınlanıyordu. C.H.P.’nin seçim bildirgesinde ikinci meclisin kurulması, Cumhurbaşkanının yetkilerinin yeniden tanımlanması, altı okun Anayasadan çıkarılması gibi vaatler yer alırken, D.P.’nin seçim bildirgesinde ise mevcut rejimin ilkelerine zarar gelmeyeceği ve Anayasanın demokrasinin gereklerini sağlayacak şekilde değiştirileceği vaadi yer alıyordu⁶⁹.

Seçimlerden hemen önce, 22 Mart 1950’de Çiftçiyi Topraklandırma Kanununda değişiklik yapan C.H.P., vergi politikaları ve baskılardan dolayı kaybettiği halk kitlelerinin yanında, büyük toprak sahiplerini de kaybettiğini düşünüyor olacak ki, bu Kanun’da değişiklikler yaparak, Kanunun tartışmalı maddelerini metinden çıkarttığını görüyoruz. C.H.P. egemen sınıflardan koptuğunu bu kadar geç fark ederken, Menderes’in “Devlet partisi, devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır”⁷⁰ sözünü doğrular nitelikte bir çırpınış içine giriyordu.

⁶⁷ Metin Toker, **a.g.e.**, s.237.

⁶⁸ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.150-155.

⁶⁹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.65-66.

⁷⁰ Taner Timur, **a.g.e.**, s.26.

Oysaki çalışmamızın ve siyasal hayatın devamı göstermektedir ki; muhalafetteki D.P. ile muhalefetteki C.H.P.’nin, iktidardaki C.H.P. ile iktidardaki D.P.’nin söylem ve eylemlerinde birebir örtüşmeler vardır. C.H.P.’nin çoğunluk sisteminden beklentisinin tam tersi sonuç vermesi ile iktidara gelen D.P., mevcut seçim sistemini değiştirmek yoluna gitmemiştir. Nasıl ki, tek parti yönetiminin mantığıyla muhalafeti baskı altında tutmaya çalışan C.H.P. sıkıyönetimin süresini uzatıyor ve zaman zaman İstiklal Mahkemelerinden bahsederek muhalefete gözdağı veriyorsa⁷¹, benzer faaliyetler D.P. tarafından da iktidarda yapılmıştır. Grev hakkının getirilmesinin ve anti-demokratik kanunların kaldırılmasının savunucusu olan D.P., ne grev hakkını kabul etmiş, ne de anti-demokratik kanunları kaldırmıştır. Ancak, muhalefetteki C.H.P., D.P.’nin rolünü üstlenerek, anti-demokratik kanunlardan şikâyet etmekle kalmamış, iktidarı döneminde “işçi sınıfını korumak” gerekçesiyle kabul etmediği⁷² grev hakkını savunmaktan da geri kalmamıştır. Hatta C.H.P. ve D.P. yöneticilerinin söylemleri bile o kadar birbirini tutmaktadır ki, 19 Eylül 1949’da Nihat Erim Türkiye’yi “küçük bir Amerika”⁷³ yapmaktan bahsederken, 20 Ekim 1957’de Celal Bayar, “30 sene sonra bu mübarek memleket küçük bir Amerika olacaktır” demektedir⁷⁴. Metin Toker de bu benzerliği şu ifadelerle dile getirmektedir: “1946’da İnönü memlekette, milletten, halktan, onun ruh haletinden ne kadar haberdarsa 1957–1960 devresinde de Bayar onlardan aynı derecede haberdardı. Yani ikisi de hiç haberdar değildiler⁷⁵.”

Yaptığımız çalışmalar sırasında karşılaştığımız orijinal bir belgeye bu noktada dikkat çekmek istiyoruz. Bu belge Adil Hünler adında bir kişi tarafından hemen 14 Mayıs seçimlerinden sonra kaleme alınmıştır. Basım tarihi, basım yılı bu kitağçığın üzerinde bulunmamaktadır. Kapağında fonda, Demokrat Parti ile özdeşleşen üzerinde büyük kırmızı harflerle YETER yazan bir el bulunmaktadır, fonun üzerinde “ONDÖRT MAYIS Türkün Hürriyeti ve İktisadi İstiklalinin Başlangıcı 1950 – İktidardan Atılan Hükümetin Hataları, Yeni Demokrat İktidardan Halkın

⁷¹ A.e., s.74.

⁷² Feroz – Bedia Turgay Ahmad, a.g.e, s.45.

⁷³ A.e., s.57.

⁷⁴ A.e., s.170.

⁷⁵ Metin Toker, a.g.e, s.117.

İstekleri” yazmaktadır. Yazarın D.P.’den istek olarak sıraladıklarının en başında, “1-İstek: Halk Partisinin hatalarını tekrarlamamak” bulunmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında denilebilir ki, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile C.H.P. ve D.P. rolleri değişmişlerdir. C.H.P.’nin yönetiminde küçük bir muhalefeti bulunan tek parti yönetimi gitmiş, D.P.’nin yönetimindeki, küçük bir muhalefeti bulunan tek parti yönetimi gelmiştir. Çalışmanın devamında da görülecektir ki, Türkiye’de tek parti yönetimi 27 Mayıs 1960 darbesine kadar sürmüştür.

1. 1950–1954 YILLARI ARASI SİYASAL GELİŞMELER VE ANAYASA TARTIŞMALARI

1.1. 1950–1954 Yılları Arası Siyasal Gelişmeler

Genel seçimler yapılırken doğal olarak, her iki Parti de kendilerinin kazanacağını ileri sürmüşlerdir. D.P.’nin seçimi kazanması, her ne kadar sürpriz olarak değerlendirilse de, seçimler öncesinde de olası gözüküyordu. Zira seçim öncesinde Vatan Gazetesi’nin 5.386 kişinin katılımı ile yaptığı seçim anketi, D.P.’nin seçimleri büyük bir çoğunlukla kazanacağına işaret ediyordu. Ankete göre oyların %56.44’ü D.P.’ye, %11.4’ü C.H.P.’ye gidecekti. Ancak, yine de, ankete katılanların %50.9’u da, 1946 seçimlerini unutmadığını göstererek, oy sandıklarına müdahalelerin olacağına inandıklarını dile getiriyorlardı¹. C.H.P.’liler, D.P.’nin en çok 100 milletvekili çıkarabileceğini düşünüyorlardı. Demokratlar ise C.H.P.’nin “ne yapıp yapıp” iktidarı bırakmayacağını düşünüyorlardı².

Seçimlere gidildiğinde de C.H.P.’lilerin belki de içten içe bildiği, ancak umut etmediği bir gerçeğin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Uzun yıllar devleti yönetenlerden memnun olmayan seçmenlerin, ellerine geçen fırsatı iyi değerlendirdiğini; 14 Mayıs 1950 seçimlerinde 8.905.576 seçmenden, 7.916.091’inin oy kullanarak seçimlere katıldığını; seçimlere katılım oranının %88.88 gibi yüksek bir oranda gerçekleştiğini görüyoruz³.

Ancak, netice Vatan Gazetesi’nin anketinde öngörülenden biraz farklı gerçekleşmişti. Vatan Gazetesi D.P.’nin alacağı oyu neredeyse bilmişti (D.P. %53.59 oy almıştı) ama C.H.P.’nin alacağı oy konusunda yanılmıştı. Son dönemdeki liberalleşme hareketinin bunda etkisi var mıdır bilinmez ama C.H.P. aldığı %39.98 oy ile ülke genelinde hala ağırlığının olduğunu gösteriyordu. Zira

¹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.169.

² Kemal Bağlum, **Anpolitik 1945–1960**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s. 29.

³ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.170.

D.P. feodal ilişkilerin geçerli olduğu, sosyal ve ekonomik yaşam düzeyinin düşük olduğu Doğu illerinde seçimleri genelde kaybetmiş, C.H.P. buralarda ağırlığını korumuştur. C.H.P. Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkâri, Hatay, Kars, Malatya, Muş, Ordu, Sinop illerinde tam liste halinde kazanarak, kazandığı 69 milletvekilinin 50'sini bu illerden elde etmişti⁴. Vatan Gazetesinin anketinin C.H.P.'nin alacağı oylar konusunda yanılmasının nedeni olarak, yapılan anketin genellikle şehirli nüfus arasında yapılmış olabileceği, dolayısıyla seçilen örneklem kümesinin Türkiye nüfusunu yeterince yansıtmaması ve anket yoluyla feodal ilişkiler dolayısıyla C.H.P.'ye giden toplu oyların hesaplanamamış olması gösterilebilir.

Seçim sonuçlarını değerlendirirken, bir hususun altını çizmek gerekir. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde D.P. 4.242.831 oy almış, elde ettiği oy oranı %53.59 ve çıkardığı milletvekili sayısı 408 idi. Buna karşılık, C.H.P. aldığı 3.165.096 oy, elde ettiği %39.98 oy oranına rağmen 69 milletvekiliyle Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alma şansı bulabiliyordu. D.P. ile C.H.P.'nin aldığı oylar ile temsil kabiliyetleri arasındaki bu nisbetsizliğin nedeni, bizzat C.H.P. tarafından getirilen ve çoğunluk sistemini öngören seçim sistemi idi. Eğer nispi temsil sistemi uygulanmış olsaydı, D.P.'nin 261, C.H.P.'nin ise 195 milletvekili çıkaracağını⁵ ve seçim sonuçlarının ve bundan sonra inceleyeceğimiz siyasi hayatımızın daha farklı olacağını unutmamak gerekir.

İsmet İnönü de oğlu Erdal İnönü'ye yazdığı mektupta seçim sonuçları ile ortaya çıkan hezimetin nedenini çoğunluk sistemi olarak gösteriyordu:

“Seçimi fena kaybettik, 69 yer alıyoruz, 487 içinde. Amma bu ‘sistem majoritaire’ nin en aksi tecellisidir. Oysa iştirak edenlerin %40’ını almış bulunuyoruz. Bir çok illerde, 1000, 2000, 4000, 10.000, farkla, hatta 400, 500 farkla kaybettik. Nispi temsilde 6:4 yer alacaktık. Bu seçim Memlekette yeni bir hayat tarzı kurmak için giriştiğimiz teşebbüste ne kadar ciddi ve samimi olduğumuzu isbat etmiştir. Memleket için şeref olmuştur.”⁶

⁴ A.e., s.171.

⁵ Metin Toker, **D.P.'nin Altın Yılları 1950–1954**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s.26

⁶ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.172

Seçimler sona erdiğinde, birçok C.H.P. ileri geleni milletvekili seçilememiştir. Hatta memleketi seçimlere götüren kabineden bir tek başbakan Şemsettin Günaltay milletvekili seçilebilmişti. Cumhurbaşkanı'nın ve Başbakanın kimler olacağı üzerinde tartışmalar gazetelerde ve kulislere bir süre devam etmiş, ancak 22 Mayıs 1950'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar'ı, Refik Koraltan'ı da Meclis Başkanlığına seçmişti. Aynı gün Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nin ilan edildiğini⁷ ve 22 Mayıs 1950 günü Türkiye'de fiili olarak yeni bir devir başladığını ve iktidarın el değiştirdiğini görüyoruz.

Celal Bayar D.P.'nin yeni Meclis Grubu tarafından Cumhurbaşkanı adayı olarak seçildiğinde, artık Cumhurbaşkanı olması neredeyse kesinleştiği için, muhalafet yıllarında yaptıkları eleştirilerin arkasında durarak 20 Mayıs 1950'de D.P. Genel Başkanlığından istifa etti⁸. Artık her iki parti rolleri değiştirmişlerdi ama 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesindeki sözleri ve eylemleriyle kendilerini bağlı hissediyorlardı. 22 Mayıs 1950 günü Bayar'ın T.B.M.M.'ye gelişi sırasında, D.P.'liler 1946 seçimlerinde yaptıkları gibi ayağa kalkmadılar ama alkışladılar. C.H.P.'liler ise ayağa kalktılar ama alkışlamadılar. 1946 seçimleri sonrasında C.H.P.'liler Cumhurbaşkanı önünde ayağa kalkmanın ona gösterilen saygının bir nişanesi olarak görülmesi gerektiğini öne sürerken, D.P.'liler ise T.B.M.M.'nin milleti temsil ettiğini ve hiç bir kimsenin önünde ayağa kalkmaması gerektiğini öne

⁷ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.70

⁸ İlk D.P. Kabinesi şu şekildeydi: Başbakan : Adnan Menderes
Adalet Bakanı: Halil Özyürek
Milli Savunma Bakanı: Refik Şevket İnce
İçişleri Bakanı: Rüknettin Nasuhioğlu
Dışişleri Bakanı: Fuat Köprülü
Maliye Bakanı: Halil Ayan
Milli Eğitim Bakanı: Avni Başman
Bayındırlık Bakanı: Fahri Belen
Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeşe
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Nihat Reşat Belger
Gümrük ve Tekel Bakanı: Nuri Özsan
Tarım Bakanı: Nihat Eğriboz
Ulaştırma Bakanı: Tevfik İleri
Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan
İşletme Bakanı: Muhlis Ete

sürmüşlerdi. 22 Mayıs 1950’de Celal Bayar T.B.M.M.’ye geldiğinde ortaya çıkan çarpık tablonun nedeni tamamen buydu.

1.1.1. Birinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi

(22 Mayıs 1950 – 8 Mart 1951)

Menderes Kabinesinin açıklandığı günden itibaren dört günlük bir çalışma sonucunda hükümet programının hazırlandığını ve 28 Mayıs 1950 tarihinde Meclis Grubuna sunulduğunu⁹; 29 Mayıs 1950 gününe geldiğimizde ise, Adnan Menderes’in kabine programını T.B.M.M.’de okuduğunu görüyoruz. Menderes bizzat okuduğu hükümet programında şu vaatlerde bulunuyordu: savunma dâhil olmak üzere her alanda harcanan paralar azaltılacaktı; tasarruf tedbirleri alınacaktı; ekonomik reform yapılarak, ürünlerin maliyet fiyatları azaltılarak hayat pahalılığı önlenecekti; tarımın gelişimi için özel özen gösterilecekti; yol yapımı ve toprağın sulanması konularında özellikle çalışılacaktı; devletin sanayi faaliyetleri kısıtlanarak, özel teşebbüsler desteklenecekti; yabancı sermayenin ülkeye gelişini teşvik edilecekti; grev hakkı sağlanacaktı; basın hürriyetini garanti altına alan bir basın kanunu çıkarılacak ve ayrıca bir af kanunu çıkarılacaktı; dış ilişkilerde bir politika değişikliğine gidilmeyecek, ülke içinde aşırı sağ ve sola karşı mücadele edilecekti¹⁰.

Menderes hükümet programında, liberal ekonomik önlemlerden ve projelerden bahsetmenin yanı sıra, liberal siyasi söylemlerde de bulunuyordu. Bunlar arasında grev hakkının içtimai nizam ve iktisadi ahengi bozmayacak surette kanunlaştırılması, işçilere ücretli izin ve tatil haklarının tanınması, millete mal olmuş inkılâpların korunması, tek parti döneminden kalan anti-demokratik kanunların kaldırılması, memurların kişiler ve zümrelerin emir ve arzularına tabi olmaktan kurtarılmaları¹¹ gibi söylemler dikkat çekmektedir. Bu söylemler söylendikleri dönemde dikkat çekmenin dışında, Demokrat Parti hükümet

⁹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁰ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.70 – 71.

¹¹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 185.

programında yer almaları nedeniyle bugün dahi ilgi çekiciliklerini korumaktadırlar. Zira bu söylemlerin neredeyse hiç biri gerçekleştirilmemiştir.

Meclis, Hükümet Programını 31 Mayıs 1950 günü görüşmeye başladı. Program üzerinde birçok milletvekili görüşlerini belirtti. Ancak, 2 Haziran günü görüşmeler sert bir hal aldı. Güven oylamasına geçilmeden önce C.H.P. Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu söz isteyip de, Meclis Başkanı vermeyince, C.H.P.'li bir hukukçu milletvekili olan ve daha sonra D.P.'ye geçecek olan Feridun Fikri Düşünsel "Reis Bey, içtüzüğe aykırı hareket ediyorsunuz!..." diyerek tepki göstermiş ve C.H.P.'liler 1946-1950 arasında D.P.'lilerin yaptığı şekilde toplantı salonunu terk ederek bu tutumu protesto etmişlerdi¹². İchtüzük açıkça son sözün daima milletvekiline ait olduğunu söylüyordu. Hâlbuki son sözü Hükümet adına Başbakan söylemişti¹³.

Oylamaya katılan 282 milletvekilinin oybirliğiyle Birinci Menderes Hükümeti güvenoyu alırken, C.H.P.'lilerin yanı sıra 126 D.P. milletvekilinin daha oylamaya katılmadığı görülmüştür. Bu durum, kısa ömürlü olan Birinci Menderes Hükümetinin sağlam temeller üzerine oturmadığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır¹⁴.

1.1.1.1. Askeri ve Bürokratik Kadroda Tasfiyeler

Seçim öncesinde, C.H.P.'liler kendi elleriyle hazırladıkları, çoğunluk sistemine dayanan Seçim Kanunu nedeniyle D.P. yükseliş gösterse bile çoğunluğu ellerinde tutacakları düşüncesi içindeydiler. D.P.'liler ise, seçimlerden önce "ne yapıp yapıp" iktidarı elinde tutacağına inandıkları C.H.P.'lilerin seçimleri herhangi

¹² C.H.P.'nin muhalefet günleri D.P.'ninkine o denli benziyordu ki, yukarıda zikrettiğimiz anekdotun tıpatıp aynısı 22 Kasım 1946 günü yaşanmıştı. D.P.'liler 22 Kasım 1946 günü aynı protesto eylemini yapmışlardı. D.P.'li Ahmet Veziroğlu söz istemiş ve tarihin cilvesi gereği o dönemde Meclis Başkanı olan Feridun Fikri Düşünsel bu isteği geri çevirmiştir. Veziroğlu da tıpatıp Feridun Fikri Düşünsel'in 4 yıl sonra bağırdığı gibi Meclis Başkanına hitaben "Reis Bey, iç tüzüğe aykırı hareket ediyorsunuz ..." diye serzenişte bulunmuş ve D.P.'liler salonu terketmişlerdi.

Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s. 189-190.

¹³ Metin Toker, **a.g.e.**, s.39.

¹⁴ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.190.

bir yolla rafa kaldıracağına inanıyorlardı. O dönemde, C.H.P.'nin demokrasi denemesinin fiyaskoyla sonuçlandığını düşünerek ve bu duruma tahammül edemeyerek elindeki devlet gücünü kullanarak yeniden iktidarı almayı düşünmesi mümkün olarak görülmekteydi¹⁵. Kaldı ki, bu düşünceleri pekiştiren söylentiler açıktan açığa konuşuluyordu. Söylentilere göre, seçimlerin hemen ertesi günü kimi subaylar İnönü'yü ziyaret ederek, seçim sonuçlarını iptal ederek C.H.P.'yi iktidarda tutmayı önermişlerdi¹⁶, fakat İnönü bu tekliflere olumlu cevap vermemiş ve teklifleri geri çevirmişti¹⁷. Metin Toker'e göre "o günlerin uygar havası" seçimlerden sonra çıkarılan ve bugünlere kadar kulaktan kulağa aktarılan bu iddiayı doğrulamamaktadır¹⁸. Zira yazara göre, daha sonraları bu söylenti tekrarlandığında, İnönü, kendisine gülerek "Ne onlar böyle bir iş için bana gelebilirlerdi, ne de ben onlardan istekte bulunabilirdim" demişti¹⁹. Böyle bir ziyaretin olmadığı da iddia edilmekle beraber, bugüne kadar bu şekilde bir iktidar devrinin olmadığı düşünülürse, bu ziyaretin gerçekleşmiş olmasının muhtemel olduğunu ve belirli çevrelerde bu şekilde bir müdahalenin beklendiğini de göz önüne almak gerekir. Ancak, İnönü'nün iktidarı askeri müdahale ile almaya hiç niyeti yoktu. Cüneyt Arcayürek'in ifadeleri ile "Demokrasiyi doğal akışına bırakmayı, halkı çift partili yaşamın çalkantıları içinde kazanmayı bir 'ideal' olarak benimsemişti"²⁰.

İkinci söylentiye göre ise, 5 Haziran 1950 günü bir Albay Menderes'i ziyaret etmiş ve 8-9 Haziran gecesinde kendisine karşı bir darbe yapılmasını planlandığını ihbar etmişti²¹. Görülmektedir ki, 1960 yılının hemen öncesinde siyasi söylemlere yerleşecek "darbe", "ihtilal" gibi kavramlar, demokrasi tarihimizin en başında da karşımıza çıkmaktadır.

¹⁵ Cem Eroğul, **a.g.e.** s.133.

¹⁶ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.** s.69.

¹⁷ Kemal Bağlum, Genelkurmay Başkanı Org. Abdurrahman Nafiz Gürman'ın "paşam emrederseniz seçimleri iptal ederiz" şeklinde teklif getirdiğini İnönü'nün de "beyler bu iş burada biter. Hepinize hayırlı geceler" diyerek teklifi reddettiğini belirtmektedir. Kemal Bağlum, **a.g.e.**, s.31.

¹⁸ Metin Toker, **a.g.e.** s.23.

¹⁹ **A.e.**, s.23 – 24.

²⁰ Cüneyt Arcayürek, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, Ankara, Bilgi Yay., 1985, s.50.

²¹ Cem Eroğul, **a.g.e.** s.100.

Menderes de bu ihbar üzerine Bayar'a danıştıktan sonra, orduda büyük bir tasfiye hareketine girişmişti. 6 Haziran günü Türk Ordusunda o zamana kadar gürülmemiş çapta bir değişikliğe gidildiğini görüyoruz. Menderes, kendisine karşı planlandığı iddia olunan darbe hazırlıklarına, orduda en yüksek kademedeki köşe başlarına güvendiği kişileri getirerek ve orduda geniş çaplı bir tasfiye hareketine girişerek, adeta bir karşı darbeye cevap veriyordu²².

Öte yandan, bürokraside yapılan değişiklikler uzun süredir bekleniyordu. Zira muhalafet döneminde D.P.'lilere baskı ve işkence yaptıkları iddia edilen yöneticilerin ve memurların değiştirilmesi için tabandan baskı vardı²³. Nitekim Hükümet, programına uygun olarak devletçi ve merkezîyetçi zihniyete sadık tek parti yönetimi kadroları yerine, daha liberal ve demokratik ve tabii ki kendisine sadık bir yönetim yerleştirmek istiyordu. Yapılan değişiklikler bir seviyeden öteye gidemedi, zira yeterli bir bürokratik tabana sahip olmayan D.P.'nin, bürokrasinin bütün altyapısını değiştirecek yeterli, yetişmiş bürokrati bulunmamaktaydı²⁴.

1.1.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

C.H.P. son dönemde, tek dereceli seçimin getirdiği popülizm havası içerisinde laiklik anlayışında büyük değişiklikler yaparak, dinsel konulardaki bir çok kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırmış, İmam Hatip kursları kurmuş, ilkokulların ders programlarına din derslerini eklemiş, İlahiyat Fakültesi açmış ve tarihi değeri olan Türbelerin açılmasına karar vermişti²⁵.

²² Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürmen'in yerine Orgeneral Nuri Yamut, İkinci Başkan İzzet Aksalur'un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildi. Orgeneral Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz emekliye ayrıldı. Birinci Ordu Kumandanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Kumandanı Muzaffer Tupsavul, Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Berköy Askeri Şuraya tayin edildi. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Ali Ülgen ile Hava Kuvvetleri Kumandanı Zeki Doğan da Merkeze alındılar. Ayrıca 15 General ve 150 Albay'ın da 2-3 ay içerisinde peyderpey emekliye sevkedilmelerine karar verilmişti.

Tekin Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963, s.107'den aktaran Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.100.

²³ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.192.

²⁴ **A.e.**, s.194.

²⁵ **A.e.**

Yeni Hükümetin de ilk icraatlarından biri, arapça ezan yasağını kaldırmak oldu²⁶. 16 Haziran 1950’de toplanan T.B.M.M., ezanın Arapça olarak okunması yasağını kaldırdı²⁷. Arapça ezan yasağının kaldırılması, T.B.M.M.’de hiç bir direnişle karşılaşmadı²⁸. C.H.P. kendi icraatının arkasında durabilecek güçten yoksundu. Din ile ilgili konularda karşı koyuşlarının kendilerine karşı kullanılabileceğini düşünüyorlardı. Zira buna çok müsait bir ortam da mevcuttu. Bu yasak kaldırılırken, Meclis görüşmelerinin dışarıda toplanmış halka hoparlörler vasıtasıyla dinletilmesi²⁹ C.H.P.’nin davranışında elbette ki etkili olmuştu. C.H.P. taze ve yıpranmamış Hükümetin elindeki popülizm silahının önünde teslim olmuştu.

Bugünden o döneme bakarsak eğer, Menderes hükümetinin ilk icraatlarından itibaren popülizmin temsili demokrasideki kilit fonksiyonunu fark ettiğini söyleyebiliriz. D.P., 14 Temmuz’da genel af getiren Af Kanununu kabul ederek bir önceki dönemde işlenmiş bütün suçları affediyor ve dolayısıyla Türkiye’de yeni bir sayfa açıldığı yolunda bir imajı halka veriyordu. Nadir Nadi de 28.01.1951’de yazdığı bir yazıda, “halka hizmet etmek başka, halkın hoşuna gitmek başka şeylerdir. Bu iki mevhumu birbirine karıştırmamak gerektir. Sadece halkın hoşuna gitmek gayesiyle işe koyulan bir iktidar, bütün hareketlerini bu gayeye göre ayarlayacağı için, ciddi iş görememek, kararsızlık içinde bocalamak, netice itibariyle de memlekete faydadan ziyade zarar vermek tehlikesiyle karşı karşıyadır” ifadelerine yer vererek, yazının yazıldığı dönemde D.P.’yi destekleyen bir gazeteci olarak, içinde bulunduğu popülizm politikasını eleştirmektedir³⁰.

²⁶ Metin Toker’e göre, arapça ezan yasağının kaldırılmasında halktan gelen bir talebin etkisi de mevcuttu. D.P. yöneticilerine arapça ezanın serbest bırakılması için çokça taleplerde bulunulduğunu, bunlara karşı dörtlerin şu şekilde reaksiyon verdiklerini belirtir: “Celal Bayar, eski abecedeki 8 rakamını hatırlatan kaşlarını biraz daha havaya kaldırıp susardı. O konuda sfenks gibiydi. Adnan Menderes olayı tatlı bir şekilde geçiştirirdi. Ne evet derdi ne de hayır ama hayırdan ziyade evetten yana olduğunu gene belli ederdi. Fuat Köprülü daha babacandı, ‘canım hele bir iktidara gelelim hallederiz bu işleri...siz bize güvenin. Biz sizin arzularınızı gerçekleştiricisi olacağız’ diye ağızlara bal çalardı. Refik Koraltan ise, unutulmaz davudi sesiyle, ne dediğini kimsenin anlamadığı laflar ederdi.”

Metin Toker, **a.g.e**, s.48.

²⁷ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e**, s.71.

²⁸ Metin Toker, **a.g.e**, s.48.

²⁹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e**, s.71.

³⁰ Nadir Nadi, **Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar – Bir İflâsın Kronolojisi 1950-1960**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1960, s.25.

1.1.1.3. Kore'ye Asker Gönderilmesi

D.P. hükümeti 25 Temmuz 1950 günü, Türk Askerlerinin savaşmak üzere, Kore'ye gönderilmesine karar verdi³¹. Türk askerlerini Kore'ye savaşmak üzere gönderme kararının alınması artık dış politikada da farklı bir döneme girildiğini göz önüne seriyordu. Türkiye Kore'ye 4.500 kişilik bir tugay gönderdi. Bu tugayın gönderilmesi, Türkiye'nin dış politikadaki hedefi olan NATO'ya girişin katalizörü olarak görülüyordu.

Zaten, C.H.P. ve M.P. de kararın içeriğine itirazdan çok, kararın onaylanmak için T.B.M.M.'ye getirilmemesi nedeniyle Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla karara karşı çıkıyordu. Muhalefet partilerine göre, asker yollama kararı Türkiye'yi bir savaş haliyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle, "harp ilanı" Anayasanın 26. maddesi gereği T.B.M.M. tekelinde olduğu için bu kararın da T.B.M.M. tarafından özel olarak verilmesi gerekmektedir³². İktidara göre ise, söz konusu asker gönderme eylemi Türkiye'nin katılımının T.B.M.M. tarafından onaylanmış olduğu B.M.'nin üyelerinden istediği bir yükümlülükle alakalı idi ve ayrıca T.B.M.M. kararına gerek yok idi³³. İktidar ve muhalefet arasındaki tartışma tamamen kararın alınış usulüne ilişkin idi. Bu da esasen bundan sonra da devam edecek olan muhalafet ve iktidar arasındaki soğuk savaş politikalarında beraberlik düşüncesinin ilk göstergesi olarak kabul edilebilir.

1.1.1.4. Yerel Yönetim Seçimleri

İktidara geldikten sonra D.P., 4 Temmuz 1950 günü, ara seçimlerin 1950 yılında yapılması Anayasa gereği olmasına karşın bu seçimlerin meclis aritmetiğini değiştirmeyeceği gerekçesiyle bir yıl ertelenmesini kararlaştırmıştı³⁴. Dolayısıyla,

³¹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.73.

³² Metin Toker, **a.g.e.**, s. 82.

³³ **A.e.**, s. 83.

³⁴ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.198.

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden sonra D.P.'nin halk önüne çıktığı ilk sınav 13 Ağustos 1950 tarihinde yapılan muhtar seçimleri oldu. Muhtar seçimlerini 3 Eylül 1950'de yapılan belediye seçimleri izledi. Ardından da 15 Ekim 1950'deki İl Genel Meclisi seçimlerinin yaşandığını görüyoruz. C.H.P. içerisindeki eski iktidar çevrelerinde ise, seçmenin yanıltılmış olduğunu anlayarak, pişmanlık duyduğu ve hatasını ilk fırsatta telafi edeceği yönündeki inanç hâkimdi³⁵. Bunun için milletin önündeki ilk fırsatın da ara seçimler olduğu düşünülüyordu.

Muhtar seçimlerinde, D.P. toplam 19.052 muhtarlık, C.H.P. 13.152 muhtarlık, M.P. 130, İşçi ve Çiftçi Partisi 2, Bağımsızlar 2.049 muhtarlık kazandılar. 1424 muhtarlık ise, karışık listeden kazanıldı³⁶. Muhtar seçimlerine katılım oranı düşük olmuştu³⁷. Ama D.P. genel seçimlerdeki kadar keskin bir üstünlük kazanamamıştı. C.H.P. ise, seçimlerde baskı yapılmasından ve haksızlıktan yakınıyordu³⁸.

Muhtarlık seçimlerinin ardından her iki partinin de kendilerinin seçimlerden başarılı çıktıklarını açıkladıklarını görüyoruz. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinin ardından 29 Haziran 1950 tarihinde açılan C.H.P. Kurultayında, İnönü'nün adayı olarak görülen Nihat Erim ve C.H.P.'li birçok ağır topu yenerek Genel Sekreterlik'e seçilen Kasım Gülek³⁹, "Muhtar seçimlerini Türkiye çapında biz kazandık"⁴⁰ diyerek, seçimlerdeki sonuçları kendileri açısından başarı olarak gördüğünü açıklıyordu. Menderes ise, C.H.P.'nin iktidarı döneminde kırk bine yakın olan muhtarlık sayısının, on üç bin civarına düştüğünü ve D.P.'nin o dönemde bin civarı olan muhtarlık adedini on sekiz bine çıkardığını, dolayısıyla seçimleri kendilerinin kazandığını açıklıyordu⁴¹. Her iki parti de muhtarlık seçimlerine farklı açılardan bakıyorlardı. C.H.P., 14 Mayıs hezimetini baz alırken, D.P. ise C.H.P. iktidarı dönemindeki muhtarlık sayılarını baz alıyordu.

³⁵ Metin Toker, **a.g.e.**, s. 87.

³⁶ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.199.

³⁷ Metin Toker, **a.g.e.**, s. 87.

³⁸ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.74.

³⁹ **Ae.**, s.72.

⁴⁰ Metin Toker, **a.g.e.**, s. 87.

⁴¹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.199.

3 Eylül'de yapılan belediye seçimleri sonucunda D.P. 600 belediyeden 560'ını kazanmıştı. Menderes'in ise seçim galibiyetini tarihe geçen "Türk milleti Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de muhalefetten de tasfiye etti"⁴² sözleri ile kutladığını görüyoruz. Muhtar seçimleri ile belediye seçimleri arasındaki bu farkın iktidarın muhtar seçimlerinde "nasılsa biz kazanırız" şeklinde düşünerek seçimlere gereken önemi vermemesi ve aynı doğrultuda düşünen halkın seçimlere katılmamasından kaynaklandığı ve iktidarın belediye seçimlerinde gücünü yeniden gösterdiği düşünülmektedir⁴³.

Öte yandan, 15 Ekim 1950'de yapılan il genel meclisi seçimlerini D.P. kazandı. D.P. 51 ilde tam çoğunluğu sağlarken, bu illere bağlı 341 ilçede de toplam 956 üyelik elde etti. Buna karşılık C.H.P. 22 ilçede toplam 286 üyelik kazanabildi. D.P. iller itibariyle üyeliklerin %81'ini, ilçeler itibariyle %70.6'sını ve oyların %73.5'ini alıyor, C.H.P. ise iller itibariyle %17.5, ilçeler itibariyle %25.3, oyların %22'sini alıyordu. M.P. ise önemli bir varlık gösteremiyordu⁴⁴.

3 Eylül'de yapılan belediye seçimlerini ve 15 Ekim'de yapılan İl Genel Meclisi seçimlerini kazanan D.P., ülkenin yönetimini siyasal iktidar kurumları, bürokrasisi ve yerel yönetimleriyle tümünden ele aldığını söyleyebiliriz. Muhalefetin seçimlerde yapılan baskıdan ve haksızlıktan yakınması ise, 14 Mayıs 1950 itibariyle C.H.P. ile D.P. arasında gerçekleşen rol değişiminin önemli belirtilerinden biri olarak görülebilir.

Seçim atmosferi ve sonrasında, muhalefetle iktidar arasında çatışmalar devam ederken, Kore'deki Türk Tugayı'nın önemli işler başardığı yolunda gelen haberlerin iç siyaseti de etkilediğini, iç siyasette Kore Savaşının önemli bir yer aldığını görüyoruz. Öte yandan, 21 Ekim 1950'de din dersinin okullarda mecburi hale getirilmesi, daha doğru bir ifadeyle din derslerine çocuklarının girmesini istemeyen ailelerin özel beyanname vermesinin düzenlenmesi, Anayasaya ve Medeni Kanuna

⁴² Cem Eroğul, **a.g.e.** s.103.

⁴³ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.201.

⁴⁴ **A.e.**, s.201,

aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmekteydi.⁴⁵ Nadir Nadi gibi D.P.’den desteğini tümünden çekmemiş bir gazeteci bile, bu durumu İnkılâplara aykırı görerek, Anayasa ve Medeni Kanun değiştirilse bile, bu değişikliğin yapılamayacağını söylemekteydi. Bu değişikliğin anne babaların %99’unun çocuklarının din eğitimini istediği gerekçesiyle yapıldığı açıklamasına karşı Nadir Nadi’nin, önemli bir öngörü ile, “Ana babaların yüzde doksan dokuzu önünde hürmetle eğiliriz. Fakat geri kalan yüzde birin de hakkını çiğnememek şartıyla. Demokrasi, belki ekseriyetin idaresidir, fakat ekseriyetin tahakkümü asla. Ana babaların yüzde doksan dokuzu, yüzü mesela benim yazı yazmamamı istemezse hükümet bu isteği yerine getirmekle mi mükelleftir?”⁴⁶. O gün için D.P. iktidarından umudunu henüz kesmemiş bir gazetecinin ifadeleri olarak bu sözlerin çok farklı bir öneminin olduğunu belirtmek gerekir.

1.1.2. İkinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi

(2 Nisan 1951 – 26 Mayıs 1954)

1951 Mart ayına geldiğimizde, kabinede değişiklik yapmak amacıyla istifa eden Menderes’in İkinci Menderes Hükümetini kurduğunu görüyoruz. Tarım Bakanı Nihat İğriboz, Menderes’in kendisinin istifasını istemesi üzerine, “Ben şahsen istifa etmem, hep beraber geldik, hep beraber gideriz” mealinde cevap verince, Menderes’in bizzat istifa ederek, yeni bir kabine kurmak için Cumhurbaşkanı Bayar’dan görev talep etmesi, Birinci Menderes Hükümetinin sona erme sebebi olarak görülmektedir. Bu revizyonda, 3 bakan değişikliği yapıldı⁴⁷ ve 6 bakanın yeri değiştirildi.

İkinci Menderes Hükümeti programını 2 Nisan 1951’de T.B.M.M.’ye sundu. Program üzerine yapılan tartışmaların ardından oylamaya katılan 396 milletvekilinden 45 ret, 346 olumlu oy alan Hükümet’in güvenoyu aldığını görüyoruz. Fakat çoğunluğunu D.P.’lilerin oluşturduğu 73 milletvekilinin güven

⁴⁵ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.76,

⁴⁶ Nadir Nadi, **a.g.e.**, s.16,

⁴⁷ Kemal Bağlum, **a.g.e.**, s. 31.

oylamasına katılmadığının⁴⁸, dolayısıyla, seçim zaferleri, hükümet değişikliği sayesinde partideki gücünü pekiştirmesine karşın Menderes'in sözünün geçmediği milletvekillerinin hâlâ bulunduğu altını çizmek gerekir. Menderes, bundan sonraki yıllarda da, parti örgütünde gücünü pekiştirmek amacıyla hareket etmiş, kendisine karşı muhalafete tahammülsüz davranmış ve birçok muhalifi tasfiye amacıyla defalarca operasyon yapmıştır⁴⁹. Taşra örgütlerinin merkezin baskısına boyun eğmediği oranda ihraçlarla karşılaştığını, 1952 yılına geldiğimizde ise milletvekili ihraçlarının gündeme geldiğini görüyoruz⁵⁰.

1.1.2.1. 16 Eylül 1951 Ara Seçimleri

16 Eylül 1951'de boşalan milletvekilliklerini doldurmak amacıyla on yedi ilde ara seçimler yapılacaktı. Bu seçimler öncesi iç politika hareketlenmiş ve iktidar ile muhalefet arasındaki çekişme son noktaya ulaşmıştı. 13 Temmuz 1951'de M.P. ara seçimlere katılmama kararı aldığını açıklarken, 18 Temmuzda C.H.P. Seçim Kanununun değiştirilmesini ve adli teminatın getirilmesini, seçimlerin organizasyonunun tamamen Yüksek Seçim Kurullarına bırakılmasını talep ediyordu⁵¹. 25 Temmuz'a geldiğimizde ise, C.H.P. iktidar partisinin baskı hareketlerine son vermemesi halinde, özellikle C.H.P.'nin mallarına el koyma faaliyetlerini durdurmazsa, ara seçimlere katılmayacakları tehditinde bulunuyordu⁵². Ama 8 Ağustos 1950'de C.H.P.'nin kontrolü altında olan malların büyük bir bölümüne el koyulmasına imkân veren 5830 sayılı Kanun T.B.M.M.'de kabul edildi. 9 Ağustos'ta ise, işçiler için ücretli hafta tatili kanunu Meclis'te kabul

⁴⁸ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.208.

⁴⁹ Cem Eroğul, D.P. örgütünün 1951 yılının ilk yarısında birçok sarsıntı geçirdiğini ve sonuçta "yöneticilerine çok daha sadık ve demokrasi sloganı altında gizlenen esas gerçeği kabullenmiş bir hale" getirildiğini anlatmaktadır. Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.110.

⁵⁰ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.92. Cüneyt Arcayürek, "Bizde partiler sistemi, iki örnekte görüldüğü gibi, içeriğinde gelenekleşen bu tür yozlaşmalarla geliyordu. Rejimin kabuğunda çift partili parlamenter yaşama geçildiği sanısı güçlenirken, iç bünyelerinde partiler 'demokratik belli başlı unsurları, söz, fikir, yazı özgürlüğünü' kendi milletvekillerinden bile esirgiyorlardı. Bu başlangıç daha sonraki yıllarda kemikleşecekti" diyerek, daha demokrasimizin taze yıllarında bile parti içi demokrasinin durumunu dile getiriyordu. Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.**, s.154.

⁵¹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.86.

⁵² **A.e.**, s.87.

edildi⁵³. İşçilere birçok haklar vaat ederek iktidara gelen D.P.'nin, o güne kadar vaatlerinin neredeyse hiç birini yerine getirmemiş olması üzerine, ara seçimler öncesinde işçilere bazı haklar tanınması bir seçim manevrası olarak görülebilir.

16 Eylül 1951 ara seçimlerinde 20 milletvekilliğinden 18'i D.P. tarafından kazanıldı. C.H.P. bütün milletvekilliklerini kazansa da Meclis aritmetiği değişmeyecekti ama C.H.P. büyük moral bulacaktı. Oysa tam tersi oldu. C.H.P.'nin morali tamamen bozuldu. Ara seçim sonuçlarının o yılki hasatın iyi giden hava şartları sayesinde iyi olmasıyla ilişkili olduğu ve bir tarım ülkesi olan Türkiye'de bu durumun seçmenin oyunun yönünü belirlediği düşünülmektedir⁵⁴.

1.1.2.2. 5830 Sayılı Kanunun Kabulü ve Halk Evlerinin Kapatılması

Muhalefette iken, seçimlere katılmayarak, seçimlerin meşruluğunun tartışılmasını sağlayan D.P.'nin, M.P.'nin ve C.H.P.'nin seçimlere katılmama tehditlerini göz ardı ettiği ve C.H.P.'nin mallarına el koyma kanunu dâhil olmak üzere, muhalefet tarafından eleştirilen icraatlarına devam ettiğini görüyoruz.

Zira C.H.P.'nin tek parti döneminden kaynaklanan ekonomik ve örgütsel gücünü kullanarak tekrar iktidara gelmesinin önünü kesmek isteyen D.P.'de C.H.P.'nin maddi gücüne ve örgütlerine darbe vurma için çalışmalar en başından beri süre gelmekteydi⁵⁵.

Halk evleri tek parti dönemi C.H.P.'sinin örgütleri konumundaydı. 1932 yılında kurulmuş ve 1950 yılına kadar sayıları 487'yi bulmuştu. Halk odası sayısı da 4.327'yi bulmakta, bunlara bağlı kitaplık sayısı 4.890'ı bulmuştu⁵⁶.

⁵³ A.e.

⁵⁴ A.e., s.88.

⁵⁵ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.209.

⁵⁶ A.e., s.209.

Halkevlerinin C.H.P. ile doğrudan ilişkili görülmesi sebebiyle, ilk olarak halkevlerini hedef alan 5830 sayılı Kanun üzerinde çalışılmaya başlandı. Yasa tasarısı ilk olarak 12 Aralık 1950 günü D.P. grubunda ele alınmıştı ama yaşanan çalkantılı devre atlatıldıktan ve D.P. iktidarını iyice pekiştirdikten sonra 24 Temmuz 1951’de D.P. Grubu bu kanunu ele aldı. Grup, Halk Evleri ve C.H.P.’nin Haksız İktisap Ettiği Malların Devlete İadesi Hakkındaki Kanun Tasarısını oy birliğiyle kabul etti⁵⁷. C.H.P.’liler kanunu protesto ettiler, halk evlerinin birer kültür kurumu olarak korunması gerektiğini düşünüyorlardı. 8 Ağustos 1951 günü 3 ret oyuna karşı 362 olumlu oy ile 5830 sayılı kanun kabul edildi.

1924 Anayasasının öngördüğü anayasal düzen gereği bu kanun Cumhurbaşkanı tarafından yayınlanmalıydı. Bir D.P.’li olan Cumhurbaşkanı’nın kanunları yayınlamaması o güne kadar kadar düşünülmüş değildi. Ama bu Kanuna karşı Celal Bayar’ın çok sıcak bakmadığı kendisinin anılarından bugün bilinmektedir. Ancak, çeşitli nedenlerden dolayı Celal Bayar bu kanunu da yayınlamış, bir daha görüşülmek üzere geri gönderme yoluna gitmemiştir⁵⁸.

Bu kanun sonrasında, C.H.P.’nin mallarının bir bölümüne el konulduğu gibi, Türk aydınlanma döneminin en önemli kurumlarından biri olan halk evlerinin, okuma yazma oranının bu denli düşük olduğu bir ülkede tüm kitaplıklarıyla birlikte kapatıldığını görüyoruz⁵⁹.

⁵⁷ A.e., s.211.

⁵⁸ Celal Bayar anılarında olayı şöyle dile getirmektedir: “Bir süre için kanunun Meclise gelmesi geciktirildi. Fakat teşkilatın baskısı büyüktü. Meclis grubu kanunun üstünde titizleniyordu. Öte yandan Halk Partisi, gerek halkevleri konusunda ve gerek maliye müfettişlerinin parti defterlerinde yaptıkları incelemeler sonunda çıkan problemler konusunda eper hafızam beni yanıltmıyorsa, hükümete bir türlü gereken cevabı vermiyor, bir formül teklif etmiyordu. Bu şartlar içinde kanun teklifinin meclisteki müzakereleri başladı. Büyük Millet Meclisine sunulan teklif kanunlaştı. Cumhurbaşkanlığı yetkimi kullanarak kanunu, bir kere daha müzakeresi için Meclise geri çevirmeyi düşündüm. Fakat bu ancak bir şekil meselesinden ibaret kalacaktı” Celal Bayar, a.g.e., s.144.

⁵⁹ Ayrıntı için bkz. Mustafa Albayrak, a.g.e., s.213.

1.1.2.3. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun

Daha 1951 başlarında iken 27 Şubat'ta, Kırşehir'de Atatürk büstünün tahrip edildiğini⁶⁰ ve 11 Mart'ta D.P. Konya Kongresi'nde fes, çarşaf, arapça harfler, çok kadınla evlenilebilmesi, şeriat ve mecellenin hukuk sistemi olarak benimsenmesi gibi istekler dile getirildiğini görüyoruz⁶¹. Bundan önceki çok partili siyasal hayat denemelerini andıran bu gelişmelere birçokları eklendi. D.P. bu tarz eylemlerin odağı veya doğrudan veya dolaylı destekleyicisi olarak gözükmek istemiyordu. Bu arada Ticaniler'in Atatürk heykel ve büstlerine saldırılarında artış görülüyordu. Örnek olarak, Ticani Tarikatı üyesi bir demiryolu memurunun, 23 Haziran 1951'de Ankara'daki işyerinde yer alan iki Atatürk büstünü kırdığını ve ticanilerin Sıhhiye'deki ve Çubuk'taki Atatürk heykellerine saldırımları verilebilir. Bunun üzerine, Ticani Tarikatı şeyhi Kemal Pilavoğlu ve 11 Ticani tutuklandı⁶².

Bu saldırılara karşı kamuoyunda oluşan tepkinin kendisine yönelmesinden çekinen D.P. ise Atatürk Kanunu olarak bilinen 5816 sayılı kanunu 25 Temmuz 1951'de yasalaştırıyordu. D.P. bu kanunla, aynı zamanda C.H.P.'nin Atatürkçülüğü koruyan tek parti olduğuna dair iddiasına karşılık vermeye çalışıyordu⁶³. Benzer bir durumun, Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da vurulması sonrasında yaşandığını görüyoruz. Böylelikle D.P.'nin de müdahale etmeye mecbur kaldığı bir ortam oluşmuştur⁶⁴.

1.1.2.4. 6195 Sayılı Kanunun Kabulü ve Uygulamaları

9 Aralık 1953'e geldiğimizde, C.H.P.'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanunun Mecliste görüşülmeye başlandığını görüyoruz. 14 Aralık 1953'te ise görüşmeler sonunda tasarı kanunlaşıyordu⁶⁵. Cüneyt Arcayürek'e göre,

⁶⁰ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.80.

⁶¹ **A.e.**, s.81.

⁶² Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.230.

⁶³ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.87.

⁶⁴ Metin Toker, **a.g.e.**, s.198.

⁶⁵ Feroz – Bedia Turgay Ahmad **a.g.e.**, s.112.

bu Kanun ile C.H.P., insan etmeni dışındaki “bütün malları”ndan yoksun kalıyordu⁶⁶. Bu noktada zikredilen söylemlerde iki anlayışın çarpıştığını söyleyebiliriz. Çıkarılan kanun hakkında İnönü “bu tasarı anayasaya aykırıdır, insan haklarına, Cumhuriyetin itibarına kastetme hareketidir...”⁶⁷ diyerek diğer C.H.P.’liler ile Meclis’i terk ederken, Menderes “eğer bu kararımız millet nazarında bir hata olarak tecelli edecekse, üç ay sonra seçimlerde bu hatamızın bedelini mertçe ödemek için hazırlanmış bulunuyoruz”⁶⁸ ifadeleri ile kendi çoğunlukçu anlayışını yansıtmaktadır. Esas itibarıyla bu ifadeler, daha önce de belirttiğimiz, D.P. ve C.H.P. arası rol değişimini ifade etmektedir. Zira iktidara gelen partinin çoğunlukçuluğa yöneldiğini, muhalefettekinin ise azınlıkta kalanın haklarının da var olduğuna işaret ettiğini görmekteyiz. Muhalefette iken Anayasada değişiklikleri talep eden D.P.’nin, C.H.P.’nin anayasada değişiklik talepleri üzerine, 27 yıldır iktidarda kaldıkları sürece neden bu değişiklikleri yapmamışlardır? diye sorarak, cevap verdiğini görüyoruz. Bu çoğunluğun oylarıyla iktidara geldikten sonra, millet adına her faaliyette bulunabileceğini düşünen bir iktidarın sözleri olarak dikkat çekicidir. Öte yandan D.P. içerisinde de bu kanuna karşı çıkanlar da vardı. O dönemde D.P. milletvekili olan Ahmet Hamdi Başar, bu şekilde C.H.P.’nin tüm mallarına el konmasının Anayasaya açık şekilde aykırı olacağını bildirdiğini belirtmektedir. Başar’a göre, C.H.P. artık kamu hizmeti görmediğine göre, tek parti döneminde kendisine kamu hizmeti görmesi için tahsis edilmiş olan gayrimenkul ve menkullerin devlete iadesi sağlanmalıdır. Yine kendisine kamu hizmeti görmesi için tahsis edilen paralardan harcanmayarak kendisinde kalan varsa, onların devlete iadesi sağlanmalıdır. Fakat bu şekilde külli bir müsadere Anayasaya açık şekilde aykırı olacaktır⁶⁹. Celal Bayar da o dönemde bir Cumhurbaşkanı olarak tarafsızlığını koruduğunu ve herhangi bir fayda getireceğine inanmadığı bu Kanunun çıkmaması için elinden geleni yaptığını anlatmaktadır⁷⁰.

⁶⁶ Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.**, s.109.

⁶⁷ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.117.

⁶⁸ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 128.

⁶⁹ Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İcyüzü**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960, s.63-65.

⁷⁰ İsmet Bozdağ, **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat**, İstanbul, Tercüman Yay, 1986, s.110-111.

C.H.P.'nin bütün mallarına el konulmasını uygulamaya koyan 6195 sayılı yasanın yaklaşan 1954 seçimleri öncesinde maddi olarak güçsüzleştirilmiş ve iktidarı ele geçirmek için tehlike olmaktan çıkan bir muhalefet yaratmak amacıyla çıkarıldığı düşünülmektedir⁷¹. Zira el konulan C.H.P. malları arasında Ulus Gazetesi de vardı. Son ana kadar Ulus Gazetesinin bir istisna olarak tutulması yönünde umutların devam ettiğini ve Ulus Gazetesi çalışanlarının tasarı görüşmelerini özellikle takip ettiklerini dönemi yaşayanların anılarından görebiliyoruz. Fakat kanun hiçbir istisna düzenlenmeksizin T.B.M.M.'de kabul edildi. O dönemde bu düzenleme Arjantin'de diktatör Peron'un uygulamalarına benzetiliyor, onun La Prensa gazetesini devletleştirerek muhalefetin sesini kısması ile C.H.P.'nin mallarına el konularak Ulus Gazetesi ve matbaasının da ele geçirilmesi arasında paralellik kuruluyordu⁷².

D.P.'nin 1954 seçimleri öncesi muhalefetin sesini kısma çalışmalarından biri de Millet Partisinin kapatılması idi. 27-29 Haziran tarihleri arasında yapılan M.P. Beşinci Kongresinde aralarında Hikmet Bayur'un da bulunduğu kırk kadar M.P. üyesi, M.P.'nin Atatürk'e ve devrimlere aleyhtar olduğu gerekçesiyle partiden ayrılmıştı. Bu olay savcılık tarafından ihbar kabul edildi ve M.P. hakkında soruşturma açıldı. Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesi, 8 Temmuz 1953'te soruşturmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla Millet Partisinin geçici olarak kapatılmasına karar vermişti⁷³. Parti dini kendi çıkarlarına alet etmekte suçlanıyordu.

M.P. 27 Ocak 1954 tarihinde Ankara 3. Sulh Mahkemesi tarafından temelli kapatılmıştır. Bu durum göstermektedir ki, o dönemde aktif olarak faaliyet gösteren bir parti önce tedbiren bir Sulh Mahkemesi kararıyla, daha sonra da temelli kolayca

⁷¹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.221.

⁷² Metin Toker, **a.g.e.**, s.184, Cüneyt Arcayürek C.H.P.'nin mallarına el koyan yasanın mecliste görüşüldüğü sırada, aralarında Nihat Erim ve Cüneyt Arcayürek, Çetin Altan, Altan Öymen, Bülent Ecevit'in de bulunduğu diğer çalışanların Ulus Gazetesinde, gazetenin bu el koyma dışında tutulduğuna ilişkin bir madde konmasını beklediklerini ve olaylar umdukları gibi gelişmeyince duvarlara "la Prensa ve faşist Peron eşittir Menderes" yazdıklarını anlatır. Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.** s. 132-140.

⁷³ Cem Eroğul, **a.g.e.** s. 129.

kapatılabilmektedir. Cem Eroğul, Millet Partisinin kapatılmasını, “Memleketin üçüncü siyasal partisinin bu kadar kolay kapatılabilmesi o günlerde hüküm süren demokratik rejimin mahiyeti hakkında çok anlamlı bir göstergedir”⁷⁴ şeklinde yorumlamaktadır. 2 Mayıs 1954’te yapılan seçimlere katılmak amacıyla, Millet Partisi yerine, 10 Şubat 1954 tarihinde, Cumhuriyetçi Millet Partisi kuruldu. Bu partinin programında, ikinci bir meclisin kurulması ve Anayasa Mahkemesinin kurulması da yer alıyordu.

1950–1954 yılları arasında D.P.’nin birçok icraatı eleştiri konusu olmuştu. Hükümet bir yandan muhalefet tarafından eleştirilirken, bir yandan da iktidara gelmeden evvel söz verdiği grev hakkı ile ilgili hiçbir girişimde bulunmadığı için işçiler tarafından da eleştiriliyordu. D.P. iktidarlarının grev hakkı konusunda hep bir zikzak çizdiğini dile getirirsek yanılmış olmayız. Zira kimi zaman, gelişmiş demokrasilerin vazgeçilmezi olarak görülen grev hakkı, kimi zaman ise, Türk toplumunda sınıf çatışmasına yol açacak bir araç olarak görülüp, komünizmle bağı vurgulanmıştır⁷⁵.

İktidarın eleştirildiği bir diğer konu ise, radyonun hükümetin dolayısıyla da D.P.’nin siyasal propaganda aracı olarak görülmesidir. Bu konuda muhalefet, radyonun tarafsızlaştırılması ya da radyodan doğan gücün muhalafetle “paylaşılması” hususunda taleplerde bulunurken, Menderes “radyoyu siyasi partilerle paylaşmayacağız, bunu anlamaları gerekir. Radyoda her türlü parti politikasına yer vermemek için ve radyoyu hükümetin görüşlerini aksettiren bir organ haline getirmek için elimizden gelen her gayreti sarfediyoruz”⁷⁶ diyerek, eleştirilen davranışların zaten bilerek ve isteyerek yaptıkları bir davranış olduğunu belirtmektedir.

D.P.’nin birçok seçimi erteleme ya da yapmama kararı alması eleştirilen bir diğer konudur. 1952’ye geldiğinde, tıpkı 1950’de olduğu gibi ara seçimlerin

⁷⁴ A.e.

⁷⁵ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s.97.

⁷⁶ A.e., s.96.

yapılmaması kararı alınması, parti içindeki anlaşmazlıklara yorulmuş olsa da, D.P.'nin çoğunluk ile her türlü kararı alabileceği yolundaki bir görüşe sahip olduğunu gösterdiğini söyleyebiliriz. Mesela muhtar seçimlerinin Kasım 1954'e ertelenmesinde, genel seçimlerin D.P.'li muhtarların gözetiminde yapılması niyetinin etkili olduğu o dönemde de söylenmiştir⁷⁷.

Özetle D.P., 1950–1954 yılları arasında, iktidara gelmesinde kendisine destek olan birçok güç odağını karşısına alarak, halktan aldığı oyları her şeyin üzerinde bir kudret yarattığı yanılgısıyla hareket etmiştir. Celal Bayar'ın Menderes ile mutabık olmadığı iki husustan biri dediği, devr-i sabık yaratmama söylemi bir yana bırakılarak, yukarıda anlatıldığı üzere C.H.P.'nin mallarına el koyulmuş, 24 Aralık 1952'de Anayasa 1945'teki metne geri çevrilmiş, Köy Enstitüleri 27 Ocak 1954 tarihinde kapatılmış ve C.H.P. bu hususta sessiz ve etkisiz kalmıştı⁷⁸. Ayrıca D.P., iktidarı öncesinde D.P.'ye açıkça destek olan basın⁷⁹ ve üniversiteye yönelik yasaları bir bir yürürlüğe koymuştur. 21 Temmuz 1953'te Üniversiteler Kanununun 46. maddesinde değişiklik yapan kanun ile üniversite profesörlerinin siyaset yapması yasaklanmıştı⁸⁰. 8 Mart 1954 tarihinde de “Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak” ve “itibarı kıracak, şöhrete ve servete zarar verecek” haberleri yasaklayan bir Basın Kanunu yasalaşyordu⁸¹. Her şekilde, her haberin bu kapsama girebileceğinde ve bu belirsiz ifadelerin kapsamına girmemek için, basın yayın yoluyla verilecek haberlere oto-sansür uygulanacağında hiç bir şüphe yoktu. Bu kanunun ispat hakkını öngörmemesi, diğer yandan 1954–1957 yılları arasında Türkiye'de uzunca konuşulacak olan ispat hakkı tartışmalarının önünü açıyordu. Bu hava içerisinde ve çoğunluk sistemini öngören Seçim Kanunu ile 2 Mayıs 1954 genel seçimlerine kadar gelindi.

⁷⁷ A.e., s.112.

⁷⁸ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s.125.

⁷⁹ Cüneyt Arcayürek, “Ulusta çalışanlar yalnızdı. Ufak tefek eleştiriler dışında basının tümü – Cumhuriyet Gazetesi de içindeydi – D.P. iktidarını savunuyor, Menderes'in 'görülmemiş kalkınma hareketine' yanlı çıkıyordu” ifadelerini kullanarak, iktidarının ilk günlerinde Basın'ın ne denli D.P. yanlısı olduğunu anlatmaktadır. Cüneyt Arcayürek, a.g.e., s. 112.

⁸⁰ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s.112.

⁸¹ A.e., s.120.

1.2. 1950-1954 Yılları Arası Anayasa Tartışmaları

1.2.1. Yasama Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları

1.2.1.1. İkinci Meclis

İkinci Meclis tartışmaları 1950-1954 yılları arasında siyasiler ve hukukçular tarafından sıklıkla dile getirildi. Pek tabii ki, siyasiler vaatleri arasında ya da gazeteciler kendilerine soru yönelttikleri sürece, ikinci bir meclisten bahsediyorlardı. Kaba hatlarıyla söylemek gerekirse, ikinci meclisi çoğunluk sisteminin getirdiği mutlak kuvvete önlem olarak düşünüldüğü için genelde muhalif partiler gündeme getirmiştir. İkinci meclis o denli memleketin asıl meselelerinden görülmüştür ki, 14 Mayıs 1950 günü seçimleri kazandıklarını ilan etmek amacıyla basın karşısına geçen D.P. Genel Başkanı Celal Bayar'a sorulan ilk soru "İkinci Meclis kurulacak mı?" olmuştur ve Bayar'ın yanıtı soru kadar ilginçtir. Muhalafet lideri iken kendisine bu soru sorulsa ikinci meclise ihtiyacı anlatacağından şüphe duyulmayacak Celal Bayar, "Tetkike muhtaç, asıl mesele anti demokratik herhangi bir kanunun çıkarılmasına imkân vermeyecek bir mekanizma kurmaktır" yanıtını vermiştir⁸².

İkinci meclis aslında Türk Anayasa Hukukuna çok yakın bir kavramdır. Anayasa tarihimizin en başlarında, meşrutiyet yıllarında, iki meclisli bir yapı mevcut idi. Aydınlarımızın genelde Fransızca bilmesi nedeniyle gelişmelerden haberdar olduğumuz Fransa'da da savaş sonrası yapılan anayasada ikinci bir meclis öngörülmüş idi. Bu sebeple 1950-1954 yılları arasında ikinci meclis üzerine yazılan sınırlı sayıdaki yazıların ikinci meşrutiyet dönemindeki ikinci meclis deneyimine ve Fransa'nın ikili meclis yapısı deneyimine odaklandığını görüyoruz.

⁸² Metin Toker, **a.g.e.**, s.21.

Bu noktada belirtmek isteriz ki, 1950-1954 yılları arasında ikinci meclise ilişkin tespit edebildiğimiz tüm hukuksal yazılar o dönemde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Doçent ünvanı ile ders vermekte olan İlhan Arsel'e aittir. Arsel'in, 1953 yılında "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinde Çift Meclis Sistemi Tecrübesi" başlıklı, 1954 yılında ise, "Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde 'Senato'" ve "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler" başlıklı makedeleri Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde yayınladı. Arsel'in 3 makalesi, ikinci meclis üzerine bir tez çalışmasını veya bir ders kitabını andırmaktadır. Zira toplamda 106 sayfayı bulan bu üç makale, teorik anlamda çift meclis sistemini derinlemesine tartışmıştır.

Arsel, Birinci Meşrutiyet dönemindeki çift meclis deneyimini ele alırken, o dönemde de kendi şartları içerisinde Ayan Meclisinin, Mebusan Meclisinin yetkilerini kısmak ve onu denetlemek amacıyla getirildiğini anlatmaktadır⁸³. Ancak kurulan sistemin tamamen padişahın denetimi altında olmasını, sistemin yürümemesinin sebebi olarak şu ifadelerle göstermiştir:

"Böylece Hey'et-i Ayanın rey ve muvafakati alınmadan Hey'et-i Mebusanın feshedilebileceği yeniden kabul edilmiş ve İttihat ve Tarakki fırkası bu suretle Meb'usan Meclisi muvacehesinde daha serbest hareket edebilmek ve onu kolayca itaati altına almak, imkânlarını elde edebilmişti. Bu münasebetle şu noktayı tebarüz ettirmek yerinde olacaktır ki İttihat ve Tarakki fesih hakkını Meclis-i Ayanın tasvibinden ayırmakla meşrutiyete en büyük fenalığı yapmıştır. Çünkü, Meclis-i Ayana 1325 tadilleri ile tanınan bu hak, Meclis-i Meb'usanın himayesine matuf bir tedbir olacağı fikriyle kabul edilmişti- Yani Padişah gelişti güzel feshi tevessül edemeyecek ve Meclis-i Ayanın muvafakatini istihsal mecburiyetinde kalacaktı. Ayana verilen bu hakkın ilgası neticesinde Meclis-i Mebusanın feshi işi doğrudan doğruya Padişaha ait bir hak mahiyetini yeniden iktisap etmiş oldu. Mehmet V gibi her türlü ihtiras ve istibdat temayüllerinden uzak bir Padişahın tahtta kaldığı müddetçe bu keyfiyet belki pek tehlike arzermeyebilirdi. Fakat Abdülhamid ve Vahdetin gibi bambaşka tıynetle hükümdarlar için hakkı feshin bu gibi kayıtlardan azade bir şekilde istimali son derece tehlikeli idi ve işte İttihat ve Tarakki bu cihetleri hesap etmemişti. Ve nitekim Vahdeddin bunu Meb'usan Meclisine karşı bir silâh gibi ve onu itaatkâr hale sokmak ve yıldırma gayesiyle kullanmasını bilmiştir. Meb'usan Meclisinin 21 Aralık 1918 tarihinde feshi işte bu sebeple ve hiç şüphesiz son derece kolaylıkla olmuş ve böylece meşrutiyet devri hitam bulmuştur⁸⁴."

⁸³ İlhan Arsel, "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinde Çift Meclis Sistemi Tecrübesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt X, Sayı 1-4, 1953, s. 194-195.

⁸⁴ **A.e.**, s. 210-211.

İlhan Arsel, Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde Senatoryu anlattığı eserinde, İkinci Dünya Savaşı öncesi Fransa'daki Senatoryu anlatmakta ve 1946 Fransız Anayasasının eksik bir iki meclisli yapı öngörmesi nedeniyle sorunlar yarattığını, danışma meclisi rolündeki bir ikinci meclisin, ikinci meclisten beklenen “fren” görevini yerine getiremeyeceğini şu sözlerle dile getirmektedir:

“(…)ikinci Dünya Harbini müteakip halkın oy'u ile kabul edilen 27 Ekim 1946 tarihli (ve halen mer'iyette olan) Fransız Anayasası, teşriî organı zahiren çift meclis ve fakat hakikatte tek meclis modeli üzerine kurmuştur. Filhakika bugün Fransada, birçok müelliflerin ‘Natamam Çift Meclis’ sistemi diye adlandırdıkları bir teşriî organ vardır. Teşriî organ ‘Millî Meclis’ ve ‘Cumhuriyet Meclisi’ denilen iki ayrı meclisten ibarettir; fakat bunlardan sadece ‘Millî Meclis’ bütün teşriî salâhiyetleri haizdir. Diğeri, yani “Cumhuriyet Meclisi”, teşriî faaliyetlere tesir icra edebilecek herhangi bir salâhiyete malik değildir; ona istişarî mahiyette salâhiyetler tanınmıştır. ‘Millî Meclis’ tarafından kabul edilen kanun tasarıları üzerinde Cumhuriyet Meclisinin fikir ve mütalâa beyan etmekten başka bir hakkı yoktur; beyan etmiş olduğu bu fikir ve mütalâaların da kat’î bir hükmü ve tesiri yoktur, çünkü ‘Millî Meclis’ isterse bunları nazarı itibare alır, isterse almaz. Fakat hiç tereddütsüz ilâve etmek lâzımdır ki, bugün Fransa, Üçüncü Cumhuriyet Senato'sunun hasretini birçok bakımlardan hissetmektedir ve nitekim bu son seneler zarfında ‘Cumhuriyet Meclisi’nin salâhiyetlerini artırmak ve onu, hakikî bir ikinci meclis haline sokmak için yeni yeni teşebbüsler ve teklifler yapılmıştır⁸⁵.”

İlhan Arsel, Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler başlıklı eserinde ise, İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD’nin çift meclis sistemlerini ve tarihçelerini ayrıntılı bir şekilde inceledikten sonra Türkiye’ye geçmektedir. Türkiye’deki Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet deneyimlerini anlattıktan sonra, çift meclisin lehinde ve aleyhinde zikredilen görüşleri gruplar halinde incelemiştir. Arsel’e göre çift meclisin lehinde zikredilen görüşler şu şekildedir⁸⁶:

- a) Aristokrasinin temsili için ikinci meclise lüzum olduğu,
- b) Ekalliyetin, ekseriyete karşı himayesi için ikinci meclise ihtiyaç olduğu,
- c) Seçim haksızlıklarının ikinci meclis vasıtasıyla telafi edilebileceği,

⁸⁵ İlhan Arsel, “Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde ‘Senato’”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 1-2, 1954, s.141-142.

⁸⁶ İlhan Arsel, “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 3-4, 1954, s.81-89.

- d) İkinci meclisin, ferd ile devlet arasındaki mutavassıt toplulukları temsil edeceği,
- e) Kanuni Esasiye ve umumiyetle insan haklarına aykırı kanunların çıkarılmasına mani olmak bakımından ikinci meclisin faydalı olacağı,
- f) Teşrii Organ ile icra organı arasında tahaddüs edecek ihtilafların çift meclis sistemi sayesinde bertaraf edilebileceği,
- g) Çift Meclis sistemi sayesinde teşrii organın daha makul bir kuvvet haline gireceği,
- h) Kanunların hazırlanmasında çift meclis sisteminin faydalı olacağı,
- ı) Parti sistemlerinin mahzurlarını gidermek bakımından çift meclis sisteminin faydalı olacağı.

Çift meclisli yapının aleyhinde zikredilen görüşler de şu şekildeydi⁸⁷:

- a) Milli hâkimiyetin ancak tek meclis vasıtasıyla temsil edilebileceği,
- b) İkinci meclisin, birinci meclise benzeyeceği mülahazasıyla, fuzuli olacağı,
- c) Çift meclis sisteminin teşrii faaliyeti zorlaştıracığı ve ağırlaştıracağı,
- d) Çift meclis sisteminde milletvekilleri için vazife mesuliyetinin kalmayacağı,
- e) Çift meclis sisteminin demokratik bir sistem olmadığı,
- f) Çift meclis sisteminde ikinci meclisin daima muhafazakâr temayülde kalışının mahzurlu olduğu,
- g) Çift meclis sisteminin medeni cemiyetler için lüzumsuz olduğu,
- h) İkinci meclisin teşkili bahsinde daima anlaşmazlık zuhur edeceği.

1.2.1.2. Güvencesiz Muhalefet

1950-1954 yılları arasında, etkin bir şekilde muhalefet yapan iki partinin 1954 seçimlerine gelinmeden evvel, bizzat iktidardaki D.P. tarafından yıpratıldığını, güçsüz bırakıldığını görüyoruz. Bu durum, mecliste çoğunluğu elinde tutan bir

⁸⁷ A.e.s.90-99.

partinin rakip partileri yok etmeye hakkı olmadığı ve parlamenter rejim içerisinde Yasama erkinin sadece iktidarı oluşturan partinin milletvekillerinden değil, aynı zamanda muhalefetten de oluştuğunun o dönemde kavranılmadığı düşüncesini bizde doğurmaktadır.

Muhalefet partilerinin güvencesizliği o dönemde çok fazla tartışılmamış, aydınlar tarafından bazı yazılarda dikkate alınmıştır. İlk olarak C.H.P.'nin mallarına el koyulmasına ilişkin çıkarılan 5830 ve 6195 sayılı kanunlar üzerine yürütülen tartışmalar üzerinde durmak gerekmektedir.

C.H.P.'nin mallarına el koyulmasına ilişkin 6195 sayılı kanun hakkında, Medeni Hukuk Hocaları tarafından kanunun hazineye mal transferini içermesi nedeniyle sonuçları bakımından incelemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki, Ord. Profesör Esat Arsebük'ün C.H.P. nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair başlıklı yazısıdır. Arsebük yazısında, “haksız iktisap” diye bir kavramın hukukumuzda bulunmadığını, Borçlar Kanunu 61 vd. düzenlenen sebepsiz zenginleşmenin mevcut olduğunu ve kanunla öngörülen durumun sebepsiz zenginleşmenin şartlarını taşıması gerektiği tespitini yapmıştır⁸⁸. Arsebük aynı zamanda Kanun'un geçmişe yürütülmesinin de hukuka aykırı olduğu tespitinde bulunarak, geçmişe yürüyen kanunun sakıncalarını şu ifadelerle açıklamıştır:

“Birkanununun maziye şamil olmaması birçok bakımlardan doğrudur. Filhakika:

a) Fertlerin menfaatları bunu icap ettirir. Çünkü yürürlükte bulunan bir kanuna riayet ederek o kanunun çerçevesi içinde menfaatlarını korumuş olan bir vatandaşın, bu doğru hareketiyle elde etmiş olduğu haklardan mahrum bırakılması tecviz edilemez. Eğer kanunlar mukabele şamil olsaydı, herkes haklarından mahrum edilebilirdi. Bu ise cemiyet içinde intizam ve emniyeti sarsar ve hayatta istikrar denilen şeyde kalmazdı. Hâlbuki cemiyet istikrarla tekemmül eden ve kuvvetleşen bir varlıktır.

Görülüyor ki kanunların mukabele şamil olmaması prensibi medenî hürriyetin zarurî icaplarındandır.

b) Kanununun hâkimiyeti de bunu icap ettirir. Çünkü kanun halka itimat telkin edebilmek için konulur. Böylece halk keyfî muamelelere maruz kalmaz ve kanunun hükümleri her kese karşı her vakit aynı şekilde tatbik olunur. Kanunun kuvveti terimi de işte bunu anlatır. Aksi takdirde hiç kimse kanuna itimatetmez ve binnetice kanuna karşı itimat ortadan kalkardı. Yürürlükte bulunan bir kanunun hükümlerine riayet edilmekle

⁸⁸ Esat Arsebük, “C.H.P. nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, , Cilt X, Sayı 1–4, 1953, s.426–428.

intizam temin olunur. İntizamı temin edenlerin vazı kanun tarafından aldatılmaları, kanuna karşı beslenen itimadı tabiatıyla ortadan kaldırır.

c) Akıl ve mantık icapları da bu prensibin doğruluğunu gösterir. Çünkü kanun bir takım hükümlerden ibarettir. Her hüküm kanun vazınının bir emridir. Her hangi bir emir ancak verildiği tarihten sonraki zamana muzaf olabilir. Bugün verilen bir emrin düne şamil olmasına imkân tasavvur edilemez. (...)Binaenaleyh, bir zararı has, diğer bir zararı has ile ortadan kaldırılamaz. Yeni kanunda aklîselimin teyit ettiği bu kaidelere maatteessüf hiç riayet edilmemiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin nüfuz ve hâkimiyete dayanarak yapmış olduğu haksız iktisapları hâkim Partinin yine nüfuz ve hâkimiyete dayanarak iade ettirmesi bir zararın kendi misliyle izale olunduğunun en açık bir misalidir.^{89,}

Konuyla ilgili bir diğer özel hukuk öğretim üyesinin görüşleri ise, yazıldığı dönemin havasını yansıtmaya açısında önemli olmakla birlikte, yapılan kanunun hukuka uygunluğu hakkında en küçük bir görüş bildirmeyen bir üslupla yazılmıştır. Prof. Dr. Kemal Tahir Gürsoy, Atatürk'ün Vasiyetnamesinin Hukukî Muhtevası ve 6195 Numaralı Kanun Muvacehesindeki Durumu başlıklı yazısıyla konuyu ele almış ve C.H.P.'nin tüm mal varlığının tamamen hazineye intikal ettirilmesi sebebiyle, C.H.P.'nin Atatürk'ün vasiyetnamesinden kaynaklanan borçlarının sona erip ermeyeceğini tartışmıştır⁹⁰. Bu yazı kaleme alınırken, C.H.P.'nin mallarına el

⁸⁹ A.e., s. 430-431.

⁹⁰ Gürsoy'un makalesinin özü şu satırlarda saklıdır: "Bu suretle kanunun meriyeti tarihi olan 16.XH1953 günü mamelekinin aktifini teşkil eden kabili tasavvur bütün kıymetler, kendiliğinden, hazinenin mülkiyetine intikal etmiştir. Bu meyanda Atatürk tarafından partiye vasiyet edilmek suretiyle, onun mülkiyetine vaktiyle intikal etmiş bulunan bankadaki kıymetlerle varsa diğer menkul ve gayrimenkuller devlete intikal etmiştir. Böylelikle partinin mezkûr tarihteki aktifi sıfıradüşmüştür. Buna mukabil, mâmelekinn pasif kısmında hiç bir tahavvül vücuda gelmemiştir. Bu pasifin içerisinde Atatürk tarafından vasiyet münasebetiyle partiye tahmil edilmiş bulunan ikinci derecedeki vasiyet borçlarıyla mükellefiyet borçları da mevki almaktadır. (...) İşte Halk Partisi, Atatürk tarafından kendisine vasiyet edilen ve mamelekinin aktifi arasında bulunan kıymetlerin şu veya busebeple kaybedilmiş olması dolayısıyla, kendisine tahmil edilmiş olan vasiyet ve mükellefiyet borçlarının ifasından imtina edemez. Çünkü, bu vasiyet münasebetiyle kendisine tahmil edilmiş olan yükler, Atatürk tarafından vasiyet edilmiş olan mallardan ayrılmış ve kendi şahsî borçları haline gelmiştir- Prensip itibariyle, partinin herhangi alelade bir borcu ile Atatürk'ün kendisine tahmil etmiş olduğu bu borçlar arasında hukuken hiç bir fark yoktur. Bir kimsenin bir an için mamelekinin aktifinin sıfıra düşmüş olması, pasifindeki borçlarından kurtulmasını tazammun etmez. Parti yaşamaktadır Kanunun meriyeti anından itibaren kaybetmiş olduğu mamelek yerine yenisini iktisap etmektedir. Binaenaleyh, mamelekinin aktifi yeniden bir muhtevaya malik olmaktadır. O halde Parti bu vasiyet ve mükellefiyetlerin borçlusu olmakta hâlâ devam ediyor mu? Yeni iktisaplarıyla Atatürk'ün tahmil etmiş olduğu yükleri yerine getirmek mecburiyetinde midir? Hayır. **Çünkü evvelce de işaret olunduğu gibi, partiye tahmil olunan borçların muhtevasını tayin eden ve İş Bankası tarafından tedvir edilen malların iradidir. Kanunun meriyete girmesi aniyle İş Bankasındaki bu hususî mamelek sıfıra düşmüştür. Sıfırın iradı da sıfırdır.** Parti, ancak Atatürk tarafından kendisine teberru edilen ve kendi şahsî mamelekine karışmamış bulunan malların iradı dolayısıyla ve o nispette mesuldür. Bu teberru edilen mal, daimî olarak irat getirmez bir hale geldiği için, partinin borcu da sukut etmiş bulunmaktadır. Eğer Atatürk bu malların hususî bir mamelek şeklinde muhafaza ve idaresini emretmemiş bulunsaydı, bu mallar partinin diğer mallarına fiilen karışacak ve bunların iradiyle alâkalı olmaksızın, kendi şahsî mâmelekiyle vasiyet ve mükellefiyet

koyan kanuna karşı gereken toplumsal tepkinin verilmemiş olması, o dönemin düşünsel havasını da yansıtmaktadır. Zira tek parti yönetimi döneminde yaşamış bir çok kişinin de, D.P.'liler gibi C.H.P.'nin mallarına el koyulmasının “hakkaniyet” gereği olduğunu düşündüklerini unutmamak gerekir.

Bu noktada, Prof. Dr. Bülent Nuri Esen'in 20 Aralık 1953 tarihli Zafer Gazetesinin mercek altına aldığı “Kanunların genellik ilkesine aykırı, geriye dönük bir kanun olmasının yanı sıra, taşıdığı zihniyet bakımından da Cumhuriyet nizamlarını tehlikeye düşürecek mahiyette...”⁹¹ ifadelerini kullanarak söz konusu Kanuna karşı koyduğunu, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı'nın da 30 Aralık 1953 tarihinde yazdığı bir yazısında şu ifadelerle yer verdiğini görüyoruz:

“Cumhuriyet Halk Partisi Anayasamıza ve ilgili mevzuatımıza göre yaşayan, meşruiyetini muhafaza eden bir siyasi varlık olduğuna göre, mülkiyet hakkı bakımından kazai teminattan mahrum edilmesi Anayasamızın ve tabii olduğumuz devletlerarası hukuk nizamının kabul ettiği hukuk prensiplerine ve usullerine mugayirdir. Ve esasen unutmamak lazımdır ki, Türkiye Cumhuriyetinin mensup olduğu devletler üstü demokratik liberal hukuk nizamınca kabul edilen prensipler ve usüller, iç hukuk nizamına üstün olmaları sebebi ile, değil iktidar partisinin kahir ekseriyeti vasıtasile rakip bir teşekkül hakkında tecelli eden milli iradenin, hatta tarafsız vatandaşların da iltihakını mümkün kılan bir referandum vasıtası ile tecelli edebilecek bir milli iradenin dahi üstündedir. Milletlerin kendi mukadderatına diledikleri gibi sahip olmak hususundaki hükümranlık haklarının istimali, daha iyiye, daha doğruya ve daha adile yönelmek şartı ile mukayyettir. İnkilabımızın dayandığı umdeler de bunu emreder. Aksi takdirde hukuki ve siyasi emniyet ve istikrar ve hukuk ve siyasetin demokratik tekamülü sektedar olur⁹².” (v.b.a.)

Kubalı'nın yukarıda zikredilen, bugün bile Avrupa Birliğine üyelik sürecinde sıkça tartışılan hususlara değinen 1953 tarihli görüşleri son derece dikkate değerdir. Kubalı özetle şu hususlardan bahsetmektedir:

borçlarını yerine getirmek mecburiyetinde kalacaktı. **Partinin borcu infisahî şarta bağlı bir borçtur. Eğer Bankadaki kıymetler irat getirmezse borç sukut eder. Ve nitekim bu şart tahakkuk etmiştir. Parti de borcundan kurtulmuştur.**” (v.b.a.)

Kemal Tahir Gürsoy, “Atatürk'ün Vaşiyetnamesinin Hukukî Muhtevası ve 6195 Numaralı Kanun Muvacehesindeki Durumu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 3-4, 1954, s.128-129

⁹¹ Aktaran, Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.220

⁹² Hüseyin Nail Kubalı, “İstirdat Kanununun Hukuki Mahiyeti”, **Hak ve Hürriyet Yolunda**, İstanbul, Cem Ofset, 1977, s. 62

- a) C.H.P. meşru ve Anayasal bir muhalefet partisidir. Yargı kararı olmaksızın mallarına el koyulması Anayasaya ve uluslararası hukuk düzenine aykırıdır.
- b) Türkiye Cumhuriyeti'nin mensup olduğu devletler üstü demokratik liberal hukuk düzeninin öngördüğü kurallar ve usuller, meclis çoğunluğu ile hatta referandum sonucunda oluşan milli iradenin bile üstündedir.
- c) Ulusların kendi mukadderatına sahip olma hakları, daha iyiye yönelmek şartına bağlıdır. Türkiye Cumhuriyetinin üzerinde kurulu olduğu ilkeler bunu gerektirir. Aksi takdirde, hukuki ve siyasi güvenlik, hukukun ve siyasetin demokratik gelişimi sekteye uğrar⁹³.

Muhalefetin güvencesizliğine yönelik ikinci vaka M.P.'nin bir Sulh Ceza Mahkemesi tarafından öncelikle tedbiren, daha sonra da tamamen kapatılmasıdır. Demokrasilerde, demokrasinin kendisini tehdit eden siyasi oluşumlara karşı gerekli önlemleri alması durumu, bugün de kabul edilen ve çağdaş bir kavram olarak “mücadeleci demokrasi” veya “militan demokrasi” adlandırılan bir kavramdır⁹⁴.

M.P.'nin kapatılması da, şekil itibariyle aşırı dinci bir örgütlenme halini aldığı gerekçesiyle yapılmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, M.P.'nin içerisindeki dinci ve gerici kesimlerle, Atatürkçü kesimlerin mücadelesinin mutlak rol aldığı kesindir. Yukarıda anlatıldığı üzere, M.P.'nin 27-29 Haziran 1953'te yapılan Beşinci Büyük Kongresi'nde iki kesim arasındaki anlaşmazlık iyice gün yüzüne çıkmış, Partinin ileri gelenlerinden bir çok kişi Partilerinin gerici ve Atatürk aleyhtarı bir tutum sergilediği iddiasıyla istifa etmişlerdi⁹⁵.

Bu durumu Savcılık ele almış, birçok partinin ifadesine başvurmuştur. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı bir iddianame düzenleyerek, 5. Sulh Ceza Mahkemesi'ne sunmuştur. Savcılık İddianamesinde M.P.'nin Programının 7. ve 12. maddelerini dayanak göstererek, bu Partinin 7. madde ile “kanunları dini esaslara dayandırmak” istediğini, 12. madde ile de “dini esasa dayalı cemiyet kurmak”

⁹³ A.e.

⁹⁴ Kavram ile ilgili bilgi için bkz. O. Korkut Kanadoğlu, “Almanya’da Mücadeleci Demokrasi”, **Oğuz İmregün’e Armağan**, Beta Yay., İstanbul, 1998

⁹⁵ Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.364.

istediğini ve bu maddelerin Cemiyetler Kanununun 33. ve Türk Ceza Kanununun ilgili 526. maddelerine aykırı olduğunu iddia etmiştir⁹⁶.

Bu noktada belirtmek isteriz ki, M.P. 20 Temmuz 1948'de kurulmuş ve programı o dönemden kapatılmasına kadar geçen zaman diliminde çok büyük değişikliklere uğramamıştır. Bir başka ifadeyle, Savcılık iddianamesinde yer alan M.P. programındaki maddeler, Parti kurulduğundan beri parti programında bulunmaktadır⁹⁷. Dine referans yapan ve bu suretle C.H.P. ve D.P. içerisindeki muhafazakâr kesimi bünyesinde toplamayı hedefleyen M.P.'nin parti programının genel hatlarıyla liberal olduğu da kabul edilmektedir⁹⁸.

M.P.'nin kurulduğu andan itibaren D.P.'den çıkarılan veya ayrılan kişiler tarafından kurulan “aşırı” bir parti olduğu söylenebilir. Ancak, 1953'e gelindiğinde kapatılmasının nedeninin yaklaşan 1954 seçimleriyle alakalı olabileceğini, muhalafete bir göz dağı vermek niyeti ile bu yola başvurulmuş olabileceğini söylemek de mümkündür. Zira, M.P.'nin geçici olarak kapatılmasından hemen bir gün önce (7 Temmuz 1953), İktidar Partisi D.P.'nin Meclis Grubu toplantısında rakip bir muhalafet partisi olan M.P.'nin kapatılması konusu ele alındığını görüyoruz⁹⁹. Bu durum bile başlı başına bir çarpıklığı işaret etmektedir.

Asıl ilginç olan, Türkiye'nin belli başlı ikinci muhalafet partisinin kapatılmasının çok büyük yankı uyandırmaması ve bu hususun hukukçular tarafından ele alınmamış olmasıdır. C.H.P. de M.P.'nin kapatılmasına değil, kapatılma şekline karşı çıkmaktadır. C.H.P. ileri gelenlerinden ve bir hukukçu olan Nihat Erim 18 Temmuz 1953 tarihli Ulus Gazetesinde yayınladığı bir yazısında, şu ifadelerle yer vermektedir:

“M.P. hakkında henüz hükümet ve savcılık iddia ve ithamlarında ileri ve kesin bir kanaat yokken, bütün yurttaki şubelerinin ve Ankara'daki merkezinin bir gece yarısı

⁹⁶ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.235.

⁹⁷ **A.e.s.**233.

⁹⁸ Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.363.

⁹⁹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.235.

kapatılıvermesi, herkesin gözünü açmıştır. Şimdi halk efkârının umumi arzusu, Cemiyet Kanunu'nun bu maddesinin suratle değiştirilmesidir. **Parti kapatma kararı verme yetkisi, Yargıtay tarafından kullanılabilirdir.** Aksi takdirde, siyasi rakiplerle serbest münakaşa yolundan mücadeleyi kaybedeceği şüphesine düşen iktidar, Türkiye'de siyasi emniyeti gülünç bir şekilde sokabilir.¹⁰⁰ (v.b.a.)

Nihat Erim'in yukarıda bahsedilen sözlerini M.P.'nin kapatılması üzerine C.H.P.'de oluşan panik havasıyla ilişkili olduğunu düşünmemek elde değildir. Zira yazısında "siyasi rakiplerle serbest münakaşa yolundan mücadeleyi kaybedeceği şüphesine düşen iktidar, Türkiye'de siyasi emniyeti gülünç bir şekilde sokabilir." ifadelerine yer veren Nihat Erim, aslında M.P.'nin kapatılmasından değil, C.H.P.'nin kapatılma ihtimalinden bahsetmektedir. Çünkü o tarihe kadar yapılan seçimlerde M.P. hep çok az oy alabilmiş ve iktidarı ele geçirmesi mümkün olmayan bir parti idi. D.P.'nin esaslı rakibi ise C.H.P. idi.

Ancak, Nihat Erim'in muhalefetin siyasi güvencesini talep etmesi ve parti kapatma kararlarının Yüksek Yargı tarafından verilmesine yönelik talepleri modern demokrasilerin gelişimine uygundur. Bu hususta kitaplarında D.P.'yi mümkün olduğunca savunan Tekin Erer'in M.P.'nin kapatılmasından 10 yıl sonra zikrettiği ve M.P.'nin kapatılmasını D.P.'nin ilk büyük hatası olarak gördüğü sözleri çarpıcıdır:

"Burada şunu ilave etmeye mecburuz ki, Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden sonra ilk büyük hatası, Millet Partisinin kapatılmasına müsamaha göstermiş bulunmasıdır. Türkiye'de çok partili hayat başladıktan sonra kapatılan ilk büyük parti, Millet Partisi'dir. Bir gece içerisinde yirmi bin parti tabelasının indirilmesi, çok partili hayata vurulmuş bir darbe olarak tarihe geçecektir.¹⁰¹"

1.2.2. Yürütme Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları

1.2.2.1. Tarafsız Cumhurbaşkanı

¹⁰⁰ Nihat Erim, "Şaşırtmaca Gayretleri", **Ulus Gazetesi**, 18.07.1953'den aktaran Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.237.

¹⁰¹ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963, s.129'den aktaran Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.100.

22 Mayıs 1950 günü T.B.M.M.'ye bir Cumhurbaşkanı olarak giren Celal Bayar'ın önünde bir tek C.H.P.'liler ayağa kalkmıştı. D.P.'liler ise, ayağa kalkmamışlar ancak şiddetle alkışlamışlardı. Bu çarpık tablonun nedeni 1946 seçimleri sonrasında İnönü salona girdiğinde D.P.'lilerin "milli iradeyi temsil eden Meclis kimsenin önünde ayağa kalkmaz" demeleri idi. C.H.P.'lilere göre ise bu bir saygı ifadesiydi. Şimdi roller değişmişti. Ama daha 4 yıl önce söylenen sözler unutulmamıştı¹⁰².

Bu sözlerin bir anlamı vardı. Kurulduğundan beri D.P., Cumhurbaşkanı İnönü'nün aynı zamanda bir partinin genel başkanı olmasını eleştiriyor, bu durumun parlamenter demokrasi içerisinde temsili role sahip olan ve tarafsız olması gereken Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını zedelediğini iddia ediyorlardı. 1946 seçimleri sonrasında seçimlere hile karıştırıldığını iddia eden D.P., bu durumdan İnönü'yü sorumlu tutuyordu. 12 Temmuz beyannamesi ile İnönü, tarafsız bir Cumhurbaşkanı görünümünü vermesine rağmen, D.P.'lilere göre Cumhurbaşkanı makamı ile, parti başkanlığı aynı kişide birleşemezdi. Nitekim Celal Bayar Cumhurbaşkanı olarak seçilince parti başkanlığından ayrılıyor, ancak partisinin sade bir üyesi olarak kalıyordu¹⁰³.

Bu noktada ilginç bir hususa değinmek gerekmektedir. Parti programındaki bazı ifadeler gerekçe gösterilerek kapatılan M.P.'nin programında, Cumhurbaşkanı'nın seçimi ve görev süresine ilişkin önemli ipuçları yer almaktadır. Millet Partisi programınının 36. ve 39. maddeleri Cumhurbaşkanı'nın yalnızca bir devre için ve kurulacak Senato ve Meclis üyeleri arasından seçilmesini vaat ediyordu¹⁰⁴. M.P.'nin Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı konusunda önerisi, 1960 sonrası siyasal hayatımızda aynen benimsenecek ve 1961 Anayasasında yerini alacaktır.

¹⁰² Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **a.g.e.**, s. 53; Metin Toker, **a.g.e.**, s.29-31.

¹⁰³ Metin Toker, **a.g.e.**, s.29.

¹⁰⁴ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.233

Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığı konusu, o dönemde yeri geldikçe tartışılmakla beraber, teorik olarak hukukçular tarafından yeterince ele alınmamıştır. Bunun bir nedeni hâlihazırda D.P.'nin pratik bir çözüm yöntemi ile Cumhurbaşkanının tarafsızlığını şeklen sağlaması olarak gösterilebilir.

O dönemde 1924 Anayasasında Cumhurbaşkanı ile ilgili tartışmalar Cumhurbaşkanının anayasal görevlerine odaklanmıştır. Zira 1924 Anayasası Meclis Genel Kurulunda görüşülürken, parlamenter rejime geçilmesine rağmen Genel Kurul, T.B.M.M.'ye üstünlük tanıyan, meclis hükümeti sistemine yakın bazı değişiklikler yapmış ve Cumhurbaşkanının anayasal konumunun güçlendirilmesini engellemiştir¹⁰⁵.

Diğer yandan 1953 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde yayınlanan bir makale İkinci Dünya Savaşından Sonra Bazı Anayasalara Göre Cumhurbaşkanları başlığını taşıyordu. Bu makalede 1924 Anayasasında Cumhurbaşkanı ile ilgili 1953 yılına kadar süre gelen tartışmaları ve önemli Anayasa Hukukçularının görüşlerini ayrıntılarıyla bulmak mümkündür:

“Prof. Erim'in belirttiği gibi Anayasa **‘ne parlamantarizme, ne de başkanlık sistemine uygun bir mecmua meydana getirebilmiştir’** Cumhurbaşkanı bu sistemlerden hiç birinde yer almamaktadır. Anayasa cumhurbaşkanına ait hükümleri ‘Yürütme Görevi’ adını verdiği üçüncü bölüme koymuştur. Onu takiben başbakan ve bakanlar hakkındaki hükümler gelmektedir. Ve 7 nci maddede der ki : ‘Meclis yürütme yetkisini kendi seçtiği C. Başkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır.’ 32 inci madde ise C. Başkanının gerekli oturumlarda Bakanlar Kuruluna başkanlık edeceğini âmirdir. Anayasa 7 nci madde de C. Başkanının yürütme yetkisine iştirak edeceğini gösteriyor, fakat bu yetkiyi sınırlandırmak içinde 32 inci maddede ki hükmü vazediyor. Çünkü Anayasa başkanlık sistemini kabul etmemiştir. Devlet işlerinin siyasî sorumu başbakana aittir. Sorumsuz olan C.başkanına yürütme erki sahasında böyle bir yetki verilmesi suiistimale yol açar. Esasen Anayasanın maksadı yürütme erkinin başbakan ve bakanlar tarafından kullanılmasıdır ve bünyesinde bu maksada uygundur. 7 ve 32 inci maddelerin bu maksada göre kıymetlendirilmesi lâzımdır. **Bu iki madde sebebiyledir ki tam bir parlamantarizmden bahsedilemez.** (...) Meclis'de bu yürütme yetkisini C.Başkanı ve Bakanlar Kurulu eliyle kullanır (Md. 7). Bu halde Meclis güven oyu verdiği müddetçe C. Başkanı Bakanlar Kurulu üyelerini azledemez. Prof. Erim, Meclisten güven oyu alan başbakan ve bakanların C.başkanı tarafından azledilemeyeceği fikrindedir. Halbuki Prof. Başgil Anayasada sarahatin olmamasının azil kelfiyetini ortadan kaldıramıyacağını zira azlin tayinin tabii bir neticesi olduğunu ve C. Başkanının başbakanıve bakanları azledebileceğini söylüyor. C.

¹⁰⁵ Bülent Tanör, a.g.e., s.302

Başkanı yürütme erkine taallük eden bir karar imzaladığı zaman başbakan ve ilgili bakanın da imzalaması lâzımdır (Md. 39).İtalya, Almanya, Fransa, Çekoslovakya'da meclislerin feshi mümkün olduğu halde; Türkiye ve Amerika'da Anayasa feshe yer vermemiştir. Bu sebeple C. Başkanının da böyle bir yetkisi yoktur. Prof. Erim'e göre, eğer hükümet ile Meclis arasında bir anlaşmazlık olursa haklı veya haksız her zaman hükümet çekilmek zorundadır. Çünkü parlömanter rejimlerde olduğu gibi bizde hükümet Meclis'i feshettiremez. Prof. Başgil'in kanaatine C. Başkanına Meclis'i feshetmek yetkisi tanınmalıdır Prof Erim ise ancak iki meclisin bulunması ve ikinci meclis ve, hükümet ve Cumhurbaşkanı mutabık kaldıkları takdirde Meclis'in feshinin doğru olacağı fikrindedir. Her yıl kasım ayının başında C. Başkanı geçen yıl yapılan ve yeni yılda yapılacak işler hakkında bir nutuk verir veya başbakana okutur (Md. 36). C. Başkanının bu nutku okuması bir formaliteden başka birşey değildir. Çünkü C.Başkanının siyasî sorumu yoktur. Nutkun muhteviyatından dolayı kendisini mes'ul tutmağa imkân yoktur. Olsa olsa bu nutkun mes'uliyeti başbakana racidir. **Zaten 36 ncı madde adı geçen nutkun başbakana okutulabileceğine işaretle C. Başkanının nutku okumasının bir şekil olduğunu gösteriyor. Yalnız vatan hainliği halinde Cumhurbaşkanı B. M. Meclisi'ne karşı sorumludur (Md. 41). Bu sebeple çıkardığı bütün kararnamelerin sorumu o kararnameyi C. Başkanı ile beraber imzalayan başbakan ve ilgili bakana aittir (Md. 39).** Fakat Bakanlar Kurulu'nun da çıkaracağı tüzüklerin C.Başkanı tarafından imza ve ilan edilmesi lâzımdır (Md. 52).Kanunları tasdik ve ilan etmek de C.Başkanının görevleri arasındadır. Prof. Erim ise ancak iki meclisin bulunması ve ikinci meclis meclise gönderebilir (Md 35) ki Prof. Esen'e göre bu bir veto hakkıdır. Prof. Erim ise bunun bir veto hakkı olmadığını 'zira Meclis tekrar (ayni basit çoklukla) ısrar ederse, Cumhurbaşkanı kanunu neşir ve ilâna' mecbur olduğunu söylüyor.¹⁰⁶' (v.b.a.)

Bu makalede Cumhurbaşkanı hakkında yapılan tartışmalar şu ana başlıklar altında özetlenebilir:

- a) Anayasanın 7. ve 32.¹⁰⁷ maddeleri, Türkiye'de sistemin parlamenterizm olarak nitelendirmesine engel midir?
- b) Anayasa gereği Bakanları tayin etme yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanı, bakanları azil edebilir mi?
- c) Cumhurbaşkanı Meclis'i fesih yetkisi verilmeli midir?
- d) Cumhurbaşkanı kanunları geri gönderme hakkı, bir veto hakkı olarak değerlendirilebilir mi?

¹⁰⁶ Sevim Örs, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Bazı Anayasalara Göre Cumhurbaşkanı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, , Cilt X, Sayı 1-4, 1953, s.282-285.

¹⁰⁷ 1924 Anayasasının 7. maddesi şu şekildedir: "Madde 7.- Meclis, icra salâhiyetini, kendi tarafından müntahap Reisicumhur ve onun tâyin edeceği bir İcra Vekilleri Heyeti marifetiyle istimal eder."

1924 Anayasasının 32. maddesi şu şekildedir: "Madde 32.- Reisicumhur Devletin Reisidir. Bu sıfatla merasimi mahsusada Meclise ve lüzum gördükçe İcra Vekilleri Heyetine Riyaset eder. Reisicumhur Riyaseticumhur makamında bulunduğu Meclis münakaşat ve müzakeratına iştirak edemez ve rey veremez."

1.2.2.2. Bakanların Görev Sorumlulukları

Yürütmenin yetkili ve sorumlu kanadı olan Bakanlar Kurulu'nun görevlerinin ve sorumluluklarının ne şekilde belirleneceğine ilişkin bir tartışma 1950-1954 yılları arasında yapılmıştır. Bu tartışmanın nedeni esasen 1924 Anayasası'nın 47. maddesinin kaleme alınış şekliyle kaynaklanmaktadır. 1924 Anayasasının 47. maddesine göre : "Bakanların görev ve sorumluları özel kanunla gösterilir."

Özel kanundan ne anlamak gerekmektedir? Her bir Bakanlık için ayrı özel bir kanun mu gereklidir? Ve bu kanun yapılmadığı takdirde, bakanların görev sorumlulukları nasıl belirlenecektir? 1953 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde yayınlanan Bakanların Görev ve Sorumluları başlığını taşıyan makale, dönemin önemli kamu hukukçularının yukarıdaki sorulara verdikleri cevabı içermesi açısından önemlidir¹⁰⁸. Bu hususta, mukayeseli hukuku da dikkate alarak inceleme yapan makalede sonuç olarak şu ifadelerle, bakanların görev ve sorumlulukları hususunda belirli sonuçlara varılmış ve önerilerde bulunulmuştur:

"Anayasanın 47 nci maddesinin Mukayeseli tetkiki sonunda verdiğimiz sonuçları şu şekilde özetlendirebiliriz:

1 - Memleketimizde her Bakanlığın ayrı bir kuruluş ve görev kanunu bulunmasından ötürü, Bakanların görevleri işbu kuruluş ve görev kanunlarıyla gösterilmiş sayılabilirse de, Bakanların kuruluş tarzı hakkındaki 4951 sayılı kanunun, kabulünden sonra Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onamasıyla Bakanlıklar kurulabilecek ve bu suretle sadece Cumhurbaşkanı kararnamesiyle Bakanlara yeni görevler tevcih edilebilecektir. Halbuki Anayasanın 47'nci maddesi gereğince, Bakanların görevlerinin kanunla, hattâ özel bir kanunla gösterilmesi gerekmektedir. Şu halde bu görevlerin Cumhurbaşkanı tarafından tevdi edilmesine müsaade eden 4951 sayılı kanunun Anayasa bakımından mesnedini teşkil edecek olan görev hakkında özel kanunun yapılması ve bu kanunda Bakanların kendilerine kanunlar, tüzükler ve hattâ kararnamelerle tevcih edilecek olan görevleri yerine getirmekle ödevli olduklarının belirtilmesi icab eder. Kanaatimizce bu kanunun yapılması için "vazifelerin tam ve kâmil olarak tesbiti ile Devlet teşkalatının irikisam edeceği dairelere tevdi ve taksimnin katiyetle mümkün" olacağı zamanı beklemeye lüzum yoktur. Esasen böyle bir zamanın gelmesine de imkân yoktur. Zira Devletin iktisadî, içtimâî ve siyâsî ödevleri gün geçtikçe artmakta ve daima yeni değişiklikler meydana gelmektedir. Devletin yapmakta olduğu âmme hizmetlerinin ve netice itibariyle Bakanların görevlerinin müfredatını tesbit etmek işi, Anayasa tarafından vaid olunan ve genel bir mahiyet taşıması

¹⁰⁸ Necip Bilge, "Bakanların Görev ve Sorumluları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt X, Sayı, 1-4, 1953, s. 138.

gereken görev kanununa değil, her Bakanlığa ait kuruluş ve görev kanunu ile diğer kanun ve tüzüklere ait bir meseledir.

2 - Anayasanın 47'nci maddesinde belirtilen özel sorum kanunu da henüz çıkmamış olmakla beraber, Bakanların hukukî ve cezaî sorumluları genel hükümler dairesinde mevcuttur. Fakat itiraf etmek lâzımdır ki kanunlarımızda mevcut olan hükümler Bakanların görevlerinden doğan işlerden ötürü sorumlu oldukları prensibinin kabul edilmiş olduğu faraziyesine dayanmaktadır. Halbuki, bu prensibi tereddüde yer bırakmıyacak şekilde açıkça gösteren bir hüküm mevcut değildir. Eğer Anayasanın 47'nci maddesi Bakanların sorumlularının Özel kanunla gösterileceğine işaret etmemiş olsaydı, Bakanların sorumlu olduklarını gösterecek özel bir hükme belki lüzum olmazdı. Ancak sözü geçen 47 nci madde hükmü mevcut olduğu ve bu hükmün kastettiği özel Kanun henüz çıkmamış bulunduğu için, bu kanun çıkıncaya kadar Bakanların sorumlu olmayacakları gibi bir zehaba düşmek mümkündür. Diğer taraftan, Bakanların hususiyle akçalı sorumlularının yargı merciinin tayini bakımından da açık hükümlere ihtiyaç vardır. İşte bu noktalardan çıkabilecek her türlü tereddüdü önlemek ve Anayasasının vaadini gerçekleştirmek mâksadiyle özel bir sorum kanunu yapılmak gerektiği kanaatindeyiz.

3 - Anayasa görevle sorum arasındaki yakın ilgiyi belirtmek mâksadiyle görev ve sorum meselelerinin aynı kanunda düzenlenmesini istemiştir. Halbuki halen mevcut duruma göre Bakanların görev ve sorumluları hakkında bir fikir edinmek için türlü kanunların çeşitli hükümlerini incelemek gerekmektedir. Her iki meselenin de, Anayasanın 47 nci maddesinin çizmiş olduğu çerçeve içerisinde, aynı zamanda ve aynı kanunla düzenlenmesi kanun tekniği bakımından doğru olacağı gibi tatbikat bakımından da faydalar sağlayabilir.

4 - Böyle bir kanuna, sadece Bakanların görev ve sorumlularının değil, aynı zamanda Bakanlar Kurulunun görev ve yetkileriyle müzakere usulünün de düzenlenmesi bakımından genel mahiyette bazı hükümler konmasının faydalı olacağı düşüncesindeyiz. Nitekim diğer memleketlerin Anayasalarında bu cihetlerle ilgili hükümler mevcuttur.¹⁰⁹

1.2.3. Yargı Erki ile ilgili Anayasa Tartışmaları

1.2.3.1. Anayasa Mahkemesi – Kanunların Anayasaya Aykırılığı

Kanunların Anayasaya aykırılığı ve Anayasaya aykırı olduğu düşünülen kanun karşısında o kanunun uygulayıcısı olan Mahkemelerin konumu problemi, bu dönemde hukuk çevrelerinde en çok tartışılan husus olmuştur. Bu hususu ele alan, bulabildiğimiz en eski eser 1939 yılında Ord. Profesör Sıddık Sami Onar tarafından kaleme alınan Amme Hukukunda Hukuki Tasarruflar ve Kazai Murakebe başlığını taşıyan makaledir. Birçok hukuki tasarruf üzerinde adli kontrolü ele alan makalesinde Sıddık Sami Onar, çok erken bir tarihte kanunların Anayasa'ya

¹⁰⁹ A.e., s. 166-167.

uygunluğunun denetimine ilişkin ayrıntılı bir izahat vermektedir. Zira makalenin kaleme alındığı tarihte, İkinci Dünya Savaşı yeni başlamış olduğunu ve Anayasa Yargısı yaygın bir şekilde çağdaş devletler anayasalarına yerleşmediğini hatırlatmak isteriz. Sıddık Sami Onar'ın kanunların anayasaya uygunluğu konusunda yapılacak kontrolün niteliğine ilişkin düşünceleri şu şekildedir:

“Kanaatımca adi bir kanunun Teşkilatı Esasiyeye mugayir olamayacağı, teşri uzvunun faaliyetlerinin de Taşkilatı Esasiye ile mahdut bulunduğu prensibi mevcuttur ve bu prensip gayet doğrudur. **Fakat bunun müeyyidesi kazai değil, ancak siyasidir.** Teşri uzvu halkın ihtiyaç ve temayüllerine, kanaatlerine uymayacak şekillerde hareket eder, bu ihtiyaç ve temayüllerin, kanaatlerin hilâfına hareket eylerse halk da mebuslarını intihap etmemek ve kendi kanaatlerini hakiki bir surette ifade edecek kimseleri seçmek suretile buna mukabele eder. Yeni mebuslar da Teşkilatı Esasiyeye mugayir gördükleri kanunları derhal meriyetten kaldırırılar. Teşkilatı Esasiyeye uygunluğun kazai murakebesinin temin edebileceği faidelere tekabül eden büyük mahzurlar böyle bir siyasi murakebe ile iktifa etmeği zaruri kılar.¹¹⁰” (v.b.a.)

Görülebileceği üzere Onar'a göre, kazai murakebenin büyük mahzurları vardır. Bu nedenle yapılabilecek denetim ancak siyasi denetim olabilecektir. Ancak, Sıddık Sami Onar'ın makalesinden anlaşılmaktadır ki, bütün dünyada olduğu gibi, o dönem Türkiyesinde de kanunların kazai murakebesi taraftarı birçok hukukçu vardır. Onar'ın aktardığı kadarıyla, Prof. Crozat şu görüştedir:

“Mahkemelerin teşkilatı ile vazife ve salahiyetlerinin kanunla muayyen olduğunu tespit eden 53.üncü madde hâkimin salahiyeti umumiyesine dair bir prensibi vazetmekten başka bir şey ifade etmez. O madde hiç bir tahdidi ihtiva etmez. Binaenaleyh hâkime murakebe salahiyetini bahşeden ayrıca bir metne ihtiyaç yoktur. Bu, onun kanunları tefsir hususunda haiz olduğu umumi salahiyetten pek kolaylıkla anlaşılabilir. Teşkilatı Esasiye Kanununu ihlal eden her hangi bir metnin kanun olmasına imkân yoktur. Hâkimin eski ve yeni, milli ve ecnebi, esasi ve idari bütün kanunlar arasında mukayeseler yapması için bu salahiyetin ayrıca bir metinle tasih edilmiş olmasına hiç hacet yoktur.¹¹¹”

Ancak, Prof. Muammer Raşit Seviğ meseleye farklı bir açıdan bakarak, hâkimin nizamnamelerin kanuna aykırılığını tetkike yetkili olmadığına göre, kanunların anayasaya aykırılığına “evleviyetle” yetkili değildir, sonucuna

¹¹⁰ Sıddık Sami Onar, “Amme Hukukunda Hukuki Tasarruflar ve Kazai Murakebe”, **Cemil Bilsel'e Armağan**, İstanbul, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 1939, s.301.

¹¹¹ **A.e.**, s. 294.

varmaktadır ve Sıddık Sami Onar makelesinde bu görüşü paylaştığını ifade etmektedir¹¹².

Esas itibariyle, yukarıda bahsedilen tartışma Türkiye’de 1961 Anayasasına kadar devam edecek tartışmanın özünü oluşturmaktadır. 1924 Anayasasının 103. maddesi kanunların anayasaya aykırı olamayacağını buyurmakta, ancak anayasaya aykırı kanunlar konusunda herhangi bir mekanizma öngörmemekteydi. Zira Anayasa yapıcılarının milletin temsilcileri olarak hareket eden T.B.M.M.’nin, Anayasaya aykırı kanunlar yapmayacağını varsaydıkları bilinmektedir. Ancak, uygulamada durum farklılaşınca yukarıda bahsedilen tartışma ortaya çıkmış ve bu tartışma 1950-1954 yılları arasında da yoğun olarak yaşanmıştır.

Mahkemelerin anayasaya uygunluk denetimi yapabileceğine ilişkin görüşe itibar edilirse, Amerikan tarzı yaygın bir anayasaya uygunluk denetimin önü açılacak, diğer görüşe itibar edilirse Anayasanın 103. maddesi bir formalite veya anayasal temenniden ibaret kalacaktı. 1950-1954 yılları arasında, bu tartışma yoğun olarak yaşanmış hatta Akşehir Asliye Hukuk Mahkemesi anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle, 14.04.1949 tarihli bir kararıyla bir kanunu uygulamamıştı. Bunun üzerine temyize giden karar Yargıtay tarafından bozulmuştu. Yerel Mahkeme kararında 7.04.1951 tarih ve 132/216 sayılı kararıyla direnmiş ve direnme kararı 3.12.1952 tarihinde Yargıtay Genel Kurulu tarafından oy çokluğu ile bozulmuştu¹¹³.

Akşehir Asliye Hukuk Mahkemesi Hâkimi Refik Gür ayrıntılı bir şekilde kanunların anayasaya uygunluğu denetimi konusunda görüşlerini açıkladıktan sonra, Türk Hukukunun önünü açmak gayesiyle hareket ettiğini gözler önüne sermekte, eğer direnme kararı onanırsa Türkiye’de farklı bir döneme girileceği bilinciyle hareket etmektedir. Zira 1952 senesinde Türkiye’de Mahkemelerin anayasaya uygunluk denetimi yapabilmesinin önü açılmış olsaydı, ondan sonraki siyasi tarih ve tarihin seyri çok farklı olabilir, mecliste çoğunluğu elinde tutan

¹¹² A.e., s. 294-295.

¹¹³ Hasan Hâlis Sungur, “Kanunların Teşkilatı Esasiye Kanununa Uygunluğunun Kazai Murakebesi”, *Adalet Dergisi*, Yıl 44, Sayı 7, Ankara, 1953, s.751-757.

partinin despotizmi yaşanmayabilir, meclis çoğunluğu hukuki denetime girer, böylece belki de 27 Mayıs 1960 darbesi bile yaşanmayabilirdi. Hâkim Refik Gür'ün gerekçesi özetle şöyledir:

“(…) hâkim ancak hüküm vereceği hâdiseye ve onunla ilgili surette tesis edeceği hükme şamil ve maksur olmak kayıt ve şartıyla Anayasaya aykırı olmamak araştırmasını yaptıktan ve batınî bir tetkik ve tefehhus ameliyesi halinde o kanunun Anayasa hükümlerine aykırı bulunmadığını müşahede ve tesbit ettikten sonra, o kanun hükmüne uyacaktır. Zira kanun koyma yolu ile Anayasaya aykırı olmamak teminatından uzaklaşılma Anayasaya ne kadar aykırılık vücuda getirirse, Anayasaya muhalif kanunun tatbiki yolu ile dahi aynı suret ve derecede, hatta fiili netice husule getirilmek yönünden daha tehlikeli ve ağır bir şekilde muhalefet edilmiş olur. Bizde Anayasanın yukarıda da arz ve münakaşa edilen hükümleri ruh ve prensibleri, kaza organına tanınan müstakil hüviyet ve durumun dalaleti dolayısıyla mahkemelerin yalnız inceledikleri hukuki hadiselerin sınırı ve çerçevesi içinde kalmak, ona şamil ve maksur olmak kayıt ve şartı ile Anayasa hükümlerinin yürürlüğü ve dokunulmazlığı murakebesini yapmaları, o kanunda Anayasaya aykırı hükümler bulunduğu takdirde hadiseye tatbikinden çekinmeleri Anayasa hükmünün hiç bir sebep ve bahane ile savsanamayacağı ve işlelikten alakonamayacağı yolundaki temel, esas ve kaidelerin kaidesi olan düsturun başlıca tezahürünü ve garantisini teşkil eder. 54.üncü maddede ifade olunan hâkimlerin kanuna bağlılıkları prensibinden ve hükmünden de maksat ve gaye budur. **Anayasamızla hâkimlere böyle bir araştırma hakkı kaideten tanınmış bulunmaktadır.**

Yukarıda yazılı gerekçeye ve artık içerisinde bulunduğumuz demokratik inkılap ruhuna ve yurdumuzda teessüs etmesi demokrasinin en tabii icablarından bulunan bir vakıa ve zaruret teşkil eylemesine, esasen Anayasa ile tanınmış böyle şerefli bir hakkın Türk Hâkiminden esirgenmemesi lazımgeldiğine ve bu şerefli adalet ananesinin memleketimizde de tecellisi ve demokrasimizin en büyük teminatı halinde kökleşmesi, lazım gelmesine ve **vaktile John Marshall'ın Amerikada tesis ettiği şerefli ananeye karşılık Anayasa metninde dahi bu vadide Türk Hâkimini desteklemiş bulunmasına** (...) binaen davanın reddine dair olan 15/4/949 günlü hükümde aynen ısrar olunmasına”¹¹⁴. (v.b.a.)

Kararda görüleceği üzere, Hâkim Refik Gür Amerikan Yargıç Marshall'ın getirdiği teamülden bahsederek, aynı teamülü Türkiye'ye “demokrasimizin en büyük teminatı halinde kökleşmesi” için getirmek niyetiyle hareket ettiğini açıkça belirtmektedir. Ancak Türk Demokrasisi önüne gelen fırsatı yine bir yargı kararı ile kaçırmış, Yüksek Mahkeme yukarıda zikredilen iki görüşten ikincisine itibar ederek Türkiye'de yeni bir döneme girilmesinin önünü kapamıştır. Yüksek Mahkemenin gerekçesi şu şekildedir:

¹¹⁴ Refik Gür, **Demokrasiler ve Demokrasimiz**, Nasreddin Matbaası, Akşehir, 1953, s.119-120.

“(…) her ne kadar anayasanın 103. maddesinde kanunun anayasaya aykırı olamayacağı yazılı bulunmuş ise de, kanunların anayasaya aykırı olup olmadığının tetkikine mahkemelerin görevli olduğuna dair ne Anayasada ne de diğer kanunlarda bir hüküm mevcut değildir. Netekim, mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkilerinin kanunla gösterileceğini belirten Anayasanın 53. maddesi hükmüne muvazi olarak vaz’edilen kanunlarda da mahkemeler için böyle bir görev tayin edilmemiştir. Görevi belirten böyle bir kanun bulunmadıkça kayıtsız ve şartsız egemenlik hakkını kullanmakta ve Türk Milletini temsil etmekte olan B. Millet Meclisinin çıkardığı kanunların Anayasaya muhalefetinin tetkik hakkının mahkemelere ait olduğunu her hangi suretle kabule şayan görülmemek icap eder. Bundan başka idari karar ve tasarrufların tetkik ve murakebesi hakkının Danıştaya verilmesi de Büyük Millet Meclisi kararları demek olan kanunlar üzerinde mahkemelerin murakebe hakları bulunduğunu kabule mani teşkil eylemektedir. Diğer taraftan anayasanın 52nci maddesile tüzüklerin kanuna aykırı olmayacağı derpiş ve böyle bir iddianın ileri sürülmesi halinde bunun çözüm yerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi olacağı tasrih edilmiş olması, tüzükten daha yüksek durumda olan kanunların Anayasaya muhalif olup olmadığı hususunun mahkemelerce tetkik edilemeyeceğine açık bir işaret sayılmak lazım gelir. **Böylece kanunların Anayasaya aykırı olup olmadığını tetkikle görevli olmayan mahkemenin teşrii meclis tarafından kabul ve usulüne göre neşir ve ilan edilmiş bulunan ve meriyetten kaldırılmamış olan bir kanunu tatbikle mükellef olacağından şüphe edilemez.**¹¹⁵” (v.b.a.)

Refik Gür’ün Kararı, Sıddık Sami Onar, Ali Fuat Başgil, Nihad Erim, Turhan Feyzioğlu gibi dönemin önde gelen kamu hukukçuları tarafından takdirle karşılanmış¹¹⁶, Vatan ve Ulus gibi dönemin önde gelen gazetelerinde direnme kararı leyhine yazılar yayınlanmıştır¹¹⁷. Ancak Yüksek Yargının yukarıda zikredilen kararının önüne geçilememiştir. Aynı şekilde, Danıştay da 28 Ocak 1950 tarih, 1949/368 E. 1950/22 K. sayılı kararıyla Yargıtay’dan 2 yıl önce bakış açısının Yargıtay ile aynı doğrultuda olduğunu belirtiyordu¹¹⁸. Başka bir Danıştay kararı ise, görülen dava sırasında anayasaya aykırılık iddiasının ileri sürülebileceğini ve mahkemenin bu iddiayı değerlendirmesi gerektiğini zımnen kabul ederken, bu görüş Danıştay’da hakim olamamış ve bir görüş olarak kalmıştır¹¹⁹.

Yüksek Yargının kararları Türkiye’de bu husustaki tartışmaların önüne geçmemiş, 1953 ve 1954 yıllarından yılında kararı eleştirmek üzere birçok makale yayınlanmıştır. 1953 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde yayınlanan Teşkilatı Esasiye Kanununa Aykırı Kanun Karşısında Mahkemenin

¹¹⁵ Hasan Hâlis Sungur, **a.g.e.**, s.756-757.

¹¹⁶ **A.e.**, s.751.

¹¹⁷ Refik Gür, **a.g.e.**, s.128-132.

¹¹⁸ Artun Ünsal, **a.g.e.**, s.88.

¹¹⁹ **A.e.**

Durumu başlık makalenin, netice kısmında “Teşkilatı Esasiye Kanununa aykırı bir kanun hükmünün bu aykırılığı nisbetinde ihmal edilmesi”ni Mahkemelere önerdiğini¹²⁰ görüyoruz.

Ancak, bundan sonraki aşamada Yüksek Mahkemelerin kesin ifadeleri karşısında yerel mahkemelerin bu yola gitmeyecekleri düşünüldüğünde, yine aynı tarihlerde İdare Dergisi’nde Dinar Kaymakamı Salih Tanyeri tarafından önerilen çözümün daha gerçekçi olacağı kesindir. O da Anayasa Mahkemesinin kurulmasıdır¹²¹. Salih Tanyeri, 1954 sonrası dönemde Türkiye’de sıklıkla tartışılacak, siyasi partilerin vaatleri arasına girecek ve nihayet 1961 Anayasası ile kurulacak Anayasa Mahkemesine işaret etmekle kalmamakta, Anayasa Mahkemesinin üyelerinin kompozisyonu üzerine bir öneride de bulunmaktadır. Salih Tanyeri’ye göre Anayasa Mahkemesi şu kişilerden oluşmalıdır: “(...)Şurayı Devlet Dava Daireleri ile Mahkemei Temyiz âzaları arasından seçilmiş ikişer kişi almak suretiyle üçü milletvekillerinden ikisi Danıştay Dava Dairelerinden, ikisi Mahkemei Temyizden, ikisi Üniversitelerden ve dördü barolardan seçilmiş on bir kişiden mürekkep bir Anayasa Mahkemesi teşkil etmek, **müracaat yetkisini resmi makamlarla birlikte menfaati haleldar olan fertlere tanımak mümkündür**¹²²”. (v.b.a.)

Salih Tanyeri, hem çok çeşitli zümrelerden gelen hukukçulardan kurulu bir Anayasa Mahkemesi önermekte, hem de bugün dahi, Almanya, İspanya gibi ülkelerde var olmakla birlikte, ülkemizde mevcut olmayan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunu tavsiye etmektedir. Bu açıdan önerileri, bugün dahi Türk Anayasa Hukuku açısından önemini korumaktadır.

Son olarak, bu hususta son bir esere değinmek gerekmektedir. Bu eser, 1951 yılında yayınlanmış ve dünyadaki tüm model ve görüşleri kapsayacak şekilde

¹²⁰ Kemal Galip Balkar, “Teşkilatı Esasiye Kanununa Aykırı Kanun Karşısında Mahkemenin Durumu” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt X, Sayı 1-4, 1953, s.226

¹²¹ Salih Tanyeri, “Kanunların Esas Teşkilat Kanunlarına Uygunluğunun Kontrolü Meselesi”, **İdare Dergisi**, Yıl 24, Sayı 221, Ankara, Mart-Nisan 1953, s. 35

¹²² **A.e.**, s.36

yazılmış ve Türkiye'deki teorik tartışmalara da uzunca yer vermiş 385 sayfa hacmindeki Doçent Dr. Turhan Feyzioğlu tarafından kaleme alınmış Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakebesi başlıklı kitaptır. Bu eser, her yönüyle meseleyi ele almakla kalmamış, netice bölümünde tüm görüşleri süzgeçten geçirerek, Türkiye'nin hukukî geleceğine ışık tutmayı amaçlamıştır. Bu eserin netice bölümü özetle şu şekildedir:

“Kitabın Üçüncü Kısmında vardığımız neticeye göre, memleketimizde her hangi bir mahkeme Anayasaya aykırı bulduğu bir kanunu tatbikten imtina salahiyetine malik bulunduğu nazarın, muhtelif mahkemelerin kararları arasında içtihat farkları husule gelmeyecek midir? Bir mahkemenin Anayasaya aykırı bularak elindeki davaya tatbik etmediği bir kanunu, başka bir mahkeme tatbik ederse bundan hukuki istikrarsızlık ve emniyetsizlik doğmayacak mıdır? Hemen söyleyelim ki, aynı mahzurlar kanunların tefsiri için de bahis konusudur. Bir mahkemenin şu veya bu şekilde anladığı bir kanuna, başka bir mahkeme geniş tefsirle tamamiyle değişik bir mana verebilir. Neticede, Yargıtay, Danıştay, Uyuşmazlık Mahkemesi gibi mercilerin içtihatları ile mesele aydınlanır ve tatbikatta birlik husule gelir. Kanunların Anayasaya uygunluğunun kazai murakebesi hususunda da durum aynı olacak, bir kanunun Anayasaya uygun mu, aykırı mı olduğuna dair son sözü ilk derece mahkemeleri değil, yukarıda bahsi geçen merciler söyleyecektir. İchtihatlarda daha fazla birlik ve istikrar sağlamak için etüdün ikinci kısmında gördüğümüz Romanya veya Avusturya usullerine benzer bir usul de kabul edilebilir. Romanya usulünün faidesi, kanunların Anayasaya uygunluğunu araştırmak salahiyetini, bilgi ve ehliyetlerine belki daima güvenilemeyecek olan ilk derece mahkemelerine bırakmayıp, Yargıtay Genel Kurulu gibi daha ehil heyete vermesindedir. Fakat bir Anayasa tâdili yapılmak suretiyle kanunların Anayasaya uygunluğunun murakebesi sarahaten bir mercie verilmek istenirse, bizce bu merci Yargıtay Genel Kurulu değil, ayrı bir Anayasa Mahkemesi olmalıdır. Bu Anayasa Mahkemesine aynı zamanda bugün Yüksek Seçim Kurulunun yarım bir şekilde ifa ettiği vasifenin de verilmesi ve seçim tutanaklarının red ve tasdiki hususunda son sözün – Avusturya'da olduğu gibi – bu mahkemeye bırakılması düşünülebilir. Anayasa Mahkemesi bugün Yüce Divana ve Uyuşmazlık Mahkemesine bırakılmış işlere de bakabilir. Böylece, yüce divan kurulmasını gerektiren hallerde, bugün olduğu gibi, Yargıtay ve Danıştay'ın işleri – üyelerin Yüce Divan'da çalışması sebebiyle – sürüncemede kalmaz. Uyuşmazlık Mahkemesinin bugünkü kuruluş tarzından, bilhassa Başkanlığın sıra ile bir yıl Yargıtay, bir yıl danıştay Başkanı tarafından deruhte edilmesinden doğan içtihat istikrarsızlığı gibi mahzurlar da bertaraf edilir.

Ancak, Anayasamızda herhangi bir değişiklik yapıncaya kadar, mahkemelerimizin bugün sahip oldukları imkani bilfiil kullanmağa başlamaları, ve Anayasaya aykırı kanunları tatbikten kaçınmaları çok yerinde olur.¹²³”

1.2.3.2. Hâkim Güvencesi, Mahkemelerin Bağımsızlığı

¹²³ Turhan Feyzioğlu, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakebesi**, Ankara, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, 1951, s.347–348.

1950-1954 yılları arasında D.P.'nin altın yılları yaşanmıştır ve henüz meclis çoğunluğunun yargı üzerindeki baskısı daha sonraki dönemlere nazaran daha az tartışılmıştır. 1954 sonrası dönemde çokça gündeme gelecek bu husus, 1953 yılında Ankara Üniveristesi Hukuk Fakültesinin açılışında Prof. Dr. Baha Kantar tarafından verilen açılış dersine konu edilmiştir. 1954 sonrası dönemde yaşanacaklara önceden işaret etmesi açısından Baha Kantar'ın açılış dersinin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Baha Kantar yargı bağımsızlığı ve hâkim güvencesi hakkında şu ifadelerle yer vermektedir:

“Hepimiz biliriz ki demokrat cumhuriyetlerde hükümdar bizzat millettir. Yani kaza kuvveti milletin elindedir. Millet bu hakkını doğrudan doğruya vekilleri olan hâkimler vasıtasıyla kullanır. Bu hal, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 8 inci maddesinde ‘hakkı kaza millet damına istimal olunur’ suretinde beyan edilmiştir. Bu madde kaza uzvuna ait ana bir hükümdür Evet, kaza millet namına icra edildiği için Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz bu uzvu, millet namına hâkimiyet hakkını kullanan Büyük Millet Meclisi ile aynı hizada tutmuş ve kanuna ‘mahkemelerin mukarreratını, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Heyetleri hiç bir veçhile tebdil ve takyir ve tehir ve infaz ahkâmına muhalefet edemez’ hükmünü koymuştur. Millet iradesini isharda tamamiyle müstakil olduğu cihetle onun vekilleri olan hâkimlerinde vazifelerini icrada tam bir istiklâl sahibi olmaları lâzımdır. Bu hal, Teşkilâtı Esasiye kanununda ‘hâkimler bilcümle dâvaların muhakemesinde ve hükmünde müstakil ve her türlü müdahalattan azade olup ancak kanun hükmüne tâbidir’ suretinde ifade edilmiştir. Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz, hâkimin istiklâlini tahkim için bunu teminata bağlamıştır: Hâkim kanunun tâyin etmiş olduğu haller haricinde azledilemez. Fikrime göre **hâkimi rızası olmaksızın, görmekte olduğu dâvadan ayırıp yedeğe almak da azildir.** Bundan başka hâkimin azledilememesi taraflar için de teminattır. İstiklâlin zarurî bir unsuru bitarafıktır. Bitaraflık, vazifeye bağlılık duygusunun verdiği bir cesaretirki, en müşkül hallerde hislerimize hâkim olur ve hukukun zaferini temin eder. İstiklâl ancak bitaraflığı korumakla muhafaza edilir. Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun hâkimin, kanunen muayyen vezaiften başka umumî ve hususî hiç bir vazife deruhte edemeyeceğine dair olan maddesi bence hâkimin bitaraflığını da emniyet altına almıştır. Bu hükme göre hâkimler diğer bir memuriyet veya vazife deruhte edemezler. Hatta bu memuriyet veya vazife geçici ve muvakkat olsa bile. **Bu sebepten ben hâkimlerin bir kaç zamandanberi görülmekte olduğu veçhile hakemlik vazifesini kabul etmelerini Teşkilâtı Esasiye Kanunumuza muhalif bulurum.** Yine fikrime göre, **tekaütlük yaşına henüz gelmemiş fakat muayyen bir seneyi doldurmuş olan hâkimleri tekaüde sevk etmek hakkını hükümete veren kanun da hâkimin bitaraflığını ihlâl edeceği cihetle onun istiklâlini de rencide eder.** - **Tekaütlük sinnine gelmiş olan bir hâkimin vazifesini temdid etmek de yine yukarıda arzettiğim sebepten dolayı Esas Teşkilât Kanununa aykırıdır.** Adaletin herkese emniyet verecek surette tevzi edilebilmesi için, hâkimlere istiklâl ve azledilememek teminatının verilmesi kâfi değildir. Kendisine bu teminat verilecek olan hâkimin, ilim ehliyetine, seciye ve ahlâk liyakatine de sahip olması lâzımdır. Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz, hâkimlerde diğer memurlardan daha üstün vasıflar istemiştir. Mecelle, kitabülkazarında hâkimde bulunması lâzım gelen vasıfları şu suretle sayar, ‘Hâkim, hâkim, fehim, müstakim, emin, mekin, metin olmalıdır’. Zira mecellenin dediği gibi ‘hâkim beynel hasmeyn adil ile memurdur’ Hukuk ilmi güçtür. Onu rakit yani

statik halden dinamik hale getirmek kolay bir iş değildir. Kaza kuvvetine hürmet ve emniyet için diğer iki teminatın daha bulunması lâzımdır: Bunlardan biri, mahkeme usulünde teminat, diğeri adliye teşkilâtında teminattır. Usule taallûk eden teminat, muhakemenin aleni olması, davacı ile davalının aynı hak ve vazifelere sahip bulunması gibi hallerdir ki bunlar ceza ve hukuk muhakemeleri usullerinde birer birer gösterilmiştir.¹²⁴(v.b.a.)

Görüldüğü üzere, Baha Kantar konuşmasında yargı bağımsızlığı ile hâkim güvenceleri arasındaki bağı kurmuş, hâkimlerin görevden el çektirilmeleri, yedeğe alınmaları, emekliye sevk edilmeleri, emekliye ayrılma yaşları gelmesine rağmen görev sürelerinin uzatılması gibi hususların tümünün yargı bağımsızlığını zedeleyeceğini, yürütmenin ve/veya yasamanın yargı erki üzerinde baskı aracı olarak kullanılabileceğini dile getirmektedir.

Ancak, Baha Kantar'ın ifadeleri arasında biri vardır ki, 1961 Anayasasına özellikle işlenecek bir mantığa işaret etmektedir: “kaza kuvveti milletin elindedir. Millet bu hakkını doğrudan doğruya vekilleri olan hâkimler vasıtasıyla kullanır.” Bu ifade, 1953 yılında milletin yegâne temsilcisinin meclis ve milletvekilleri olduğu anlayışının yavaş yavaş çözülmeye başladığını, anayasal kurumların da milleti temsilen yetkilerini kullandıklarının bir işareti olarak değerlendirilebilir.

1.2.4. Temel Hak ve Özgürlükler ile İlgili Anayasa Tartışmaları

1.2.4.1. Grev Hakkı

Grev Hakkı, İkinci Dünya Savaşı sonrası Dünyada tartışılan, siyasetçilerin dar perspektifte işçi oylarını toplamak, geniş perspektifte ise onlara özel, belirli haklar tanıyarak toplumsal tepkilerini minimize etmek amacıyla özellikle üzerinde durdukları bir haktır.

¹²⁴ Baha Kantar, “28. Ders Yılı Açılış Dersi” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1953 Cilt 10 Sayı 1-4, s.V-VI.

D.P.'de, kurulduğu ilk günden beri söylemlerinde, grev hakkına özel bir yer ayırmış, işçilere grev hakkının tanınması gerekliliğini demokrasi mücadelesinin sloganlarından biri haline getirmiştir. Öte yandan, D.P. parti programında “Bütün bu meslek ve tesanüt teşekküllerinin manevi şahsiyet olarak her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz.¹²⁵” ifadelerine yer vermektedir. İktidara geldiğinde de D.P. grev hakkının içtimai nizam ve iktisadi ahengi bozmayacak surette kanunlaştırılması şeklinde bir maddeye Hükümet Programında yer veriyordu. Yine Anayasa gereği 1 Kasım 1950’de Meclis’in açılış nutkunda Celal Bayar “hususî teşebbüsü esas tutan serbest bir ekonomi nizamında işçinin grev hakkını ve teşkilatlanma hürriyetini tanımak icab ettiği¹²⁶”nden bahsediyordu. 1951 ara seçimleri öncesinde de, işçilere grev hakkı veren bir kanun tasarısı hazırlanıyor, ancak tasarı seçimler sonrasında kanunlaştırılmıyordu¹²⁷.

Grev hakkının toplumda tartışıldığı bu dönemde, grev hakkı üzerine çalışan bir akademisyen dikkat çekmektedir. Muvaffak Akbay, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde yayınladığı makalelerle konuyu hukuki temelde ele almaya çalışmaktadır.

Muvaffak Akbay 1946 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde yayınladığı Demokrasi ve Müfrit Sendikalizm Cereyanları başlıklı makalesinde sendikal özgürlükleri değerlendirirken, 1950 yılında yayınladığı Grev Bir Hak Mıdır? başlıklı makalesinde, Grev’in hak boyutuyla ilgilenmiş ve ilginç olarak “grevi kabul etmek, vazı kanun için, bir takım ihtilâfları hukukî yollarla halletmekten aciz halini itiraf demektir.” ifadelerine yer vererek devletlerin çeşitli nedenlerle grev hakkına “tahammül” ettiklerinden bahsetmektedir¹²⁸. Muvaffak Akbay’ın ifadeleri şu şekildedir:

¹²⁵ Demokrat Parti Programının tümü için bkz: Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.257 vd.

¹²⁶ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.105.

¹²⁷ **A.e.**, s.110.

¹²⁸ Muvaffak Akbay, “Grev Bir Hak mıdır” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt VII, Sayı 3-4, 1950, s.102-104.

“VII. Türkiyede grev hakkının tanınmasına cevaz var mıdır? Bu suale kısaca: Hayır cevabını vermek lâzımdır. Filhakika grevin yukarıda tafsil ettiğimiz umumî mahiyette mahzurlarına zâmimeten, Türkiyeye mahsus olarak aşağıdaki mahzurları ileri sürmek mümkündür :

1 — Türkiyede grev hakkının kabul edilmesinin işçi bakımından hiç bir pratik kıymeti yoktur. Çünkü memleketimizde istihsal organlarının mühim bir kısmı devletin elindedir. Grev, her memlekette olduğu gibi (kabul edildiği takdirde) bizde de, devlet işçisine memnu olacağına göre, böyle bir imkândan ancak hususî teşebbüs sektöründe çalışanlar istifade edebileceklerdir. Bunların miktarının, (esasen umumî nüfusun pek cüzi bir kısmını teşkil eden işçi kitlesine nisbeten de) çok az oluşundan kat'an nazar, unutmamak lâzımdır ki, grev yapabilmek için işçilerin sendika halinde bir araya gelmiş bulunmaları ve bu sendikaların işçilere grev günlerine mahsus olmak üzere işsizlik rantı sağlayabilmesi lâzımdır; Türkiyede ise, henüz işçi sınıfı tam manasiyle taazzuv etmemiştir. Mevcut sendikalar bir grev hareketini besleyebilecek durumda olmaktan çok uzaktır, işçide meslekî tesanüt hissi pek sönüktür. Bu vaziyette tanınacak bir grev hakkı ölü -doğmağa mahkûmdur. Ondan evvel, hakikî ve selim manasında sendikalizmin gelişmesini sağlamağa ve sendikaları partilerin mütekabil tesirlerinden kurtararak hakikî birer meslekî birlik haline sokmağa çalışmak işçi menfaatlerine çok daha uygundur.

2 — Memleketimizde işçi sınıfının tam manasiyle taazzuv etmemiş oluşu diğer bir bakımdan grev hakkının tanınmasını son derece mühlik kılar. Hakikaten, bu takdirde kanun vazı, kendi eliyle, teşkilâtsiz ve binaenaleyh mesuliyetsiz bir kitlenin eline korkunç bir silâh vermiş olacaktır. Türkiyede mazisi, siyasî karakteri herkesçe bilinen işçi liderleri yoktur. Böyle olunca grev silâhı, er geç, siyasî saiklerle hareket edecek olanların eline geçmeğe mahkûmdur. Memleketimizin coğrafî vaziyeti ise bu fantaziye müsait değildir. Devletin birinci vazifesi kendi varlığını korumak ve idame ettirmektir.

3 — Türkiyede istihsal mekanizması son derece iptidaidir. Sanayide maliyet fiyatlarımız dünya maliyet fiyatlarına nisbetle korkunç derecede yüksektir. Bu maliyet fiyatına bir de grevler {ve binnetice tabiatıyla lockout'lar} yüzünden heder olacak iş saatlerinin ağır yükünü yüklemek millî iktisadiyatımızı boğmak demek olur.

4 — Grev müessesesi, yukarıda da belirttiğimiz veçhile, sosyal gayesi bakımından tarihî ve hukukî seyrini tamamlamış, modası geçmiş bir müessesedir. İkinci Cihan savaşından sonra kabul edilen bir takım anayasalarda bu hakkın pozitifleşmiş olmasının ilmî ve hukukî bir şekilde izahını yapmak imkânsızdır. Bunun, o memleketlerde teşekkül eden kurucular meclislerine hâkim olan siyasî cereyanların neticesi bulunduğu yine o memleketlerin hukukçuları müttefiktirler. Hakikatta, dünyanın her tarafında, günden güne grevin tahdidi ve hatta büsbütün ortadan kaldırılması yoluna gidilmektedir. Bu itibarla, bugün grev hakkını tanımak dünya gidişinin tersine bir yol takip etmek olur. Bizim, bugünkü Garp demokrasilerinin bünyelerinden atmağa uğraştıkları marazı, sırf onlara benzemek hevesiyle ve kendi arzumuzla millîbünyemize sirayet ettirmemiz, kanaatimizce sadece bir taklitçilik olarak vasıflandırılabilir.

5 — Demokrasi bir sınıf mücadelesi demek değil millî ekseriyetin iradesinin hükümranlığı demektir. Halbuki grev, sadece bir sınıf mücadelesi silâhıdır. Grevi kabul etmek millî menfaatlerin üzerine sınıf kavgasını ve sınıf menfaatlerini çıkarmak, halk idaresi yerine zümre tahakkümünü getirmek demektir. Halbuki memleketimiz için temenni edilecek şey, değil zümre tahakkümünü, hatta ekseriyetin dahi gayri hukukî tahakkümünü hiç bir zaman idrâk etmemesidir. Zaten pek körpe ve o nisbette cılız olan iktisadî bünyemizi sarsacak yollar ihtiyar edilecek

yerde, devletin işçi problemini hal yolunda, şimdiye kadar alınanlar yanında, yeni tedbirler almağa gayret etmesi daha uygun olur.

6 — Memleketimizde grev, bugün meri olan 3008 numaralı iş kanununun 73 üncü maddesi gereğince umumiyet itibarıyla memnu ise de, işbu kanunun mütalâasından bu

imkândan Türk işçisinin büsbütün mahrum edilmemiş bulunduğu anlaşılır. Filhakika, adı geçen kanuna göre, bir taraftan ihbarlı grev, diğer taraftan da iş kanununun ahkâmına tabi olmayan işçiler için grev yapmak imkânları vardır. Böyle olmakla beraber, bugüne kadar, işçiler tarafından ne grev yapılmış hatta ne de greve teşebbüs edilmiştir. Bu vaziyet de, Türkiyede grev hakkının tanınmasının hakikî bir ihtiyacı karşılamayacağına kâfi bir burhan telâkki edilebilir. Bu mebhaste sözlerimizi bitirirken, meslekî vicdanımızın bize telkin ettiği derin bir kanaati tekrar etmeden geçemeyeceğiz: Devlet bir nizam fikri ifade eder ve bu itibarla fiilî bir vakıa, bir mücadele silâhı, bir kuvvet tezahürü olan grevi mevzu hukuka ithal edemez. Belki, siyasî zaruretlere dolayısıyla greve "**tahammül**" gösterir. Grevi kabul etmek, vazı kanun için, bir takım ihtilâfları hukukî yollarla halletmekten aciz halini itiraf demektir. Eğer bazı Garp demokrasileri vazı kanunları bu itirafı istemeyerek yapmışlarsa vazı kanunumuzun onları taklit etmesi için, biz, ne teorik, ne de pratik, hiç bir sebep görmemekteyiz." (v.b.a.)

1.2.4.2. Basın Özgürlüğü

Basın özgürlüğü de tıpkı grev hakkı gibi, D.P.'nin iktidara gelmeden önce vaatleri arasında var olmanın yanı sıra, Hükümet Programında da basın özgürlüğünü garanti altına alan bir Basın Kanunu çıkarılacağı zikredilmekteydi. Muhalefette iken D.P. ile basının arası çok iyiydi. D.P.'nin gelişmesinde gazetecilerin çok büyük rolü vardı. D.P. iktidara gelir gelmez, basın mevzuatını iyileştirdi. Basın Kanunu'nun 30. maddesinde yapılan değişiklikle süreli yayınları kapatma yetkisi mahkemelere bırakıldı¹²⁹.

Ancak, iktidardaki D.P. eleştirilmeye başlayınca, eleştirilere çok fazla tahammül edemez oldu. 28 Ağustos 1951 yılında çıkardığı kararname ile o zamana kadar 7 Ekim 1942'de kurulan ve 12 İstanbul gazetesinin oluşturdukları Türk Basın Birliği Kollektif Şirketi'nin, D.P. dönemindeki devamı olan Resmi İlanlar Şirketi ile tüm gazetelere eşit olarak dağıtılan resmi ilanların¹³⁰, bundan böyle hükümetin eliyle ve takdir ettiği ölçülere göre dağıtıldığını görüyoruz¹³¹. Bu da basını ekonomik olarak baskı altına almak demektir.

¹²⁹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi – Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, 4. Kitap, Ankara, Bilgi Yay., 1999, s.105.

¹³⁰ **A.e.**, s.106.

¹³¹ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.111.

Resmi ilanların dağıtımındaki usülsüzlükler, kamuoyunda da tartışmalara yol açmış ve sorun 1952 yılının şubat ayında T.B.M.M. gündemine taşınmıştı. T.B.M.M. yapılan tartışmalarda, bazı gazetelere daha çok bazı gazetelere daha az ilan verilmesinin nedeni olarak, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu tarafından, yeni kurulan gazetelerin desteklenmesi gereği ve ilanların eşit paylaştırılmasının mümkün olmaması gösterilmiştir¹³².

1954 seçimleri öncesinde, D.P.'nin basına karşı iyice sertleştiğini ve 8 Mart 1954 tarihinde de “Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak” ve “itibarı kırarak, şöhrete ve servete zarar verecek” haberleri yasaklayan bir Basın Kanunu kanunlaştırdığını görüyoruz¹³³. İstendiği takdirde, her haberin bu kapsamda yorumlanabileceği şüphesizdir. Bu belirsiz ifadelerin kapsamında değerlendirilmemek için, basın yayın yoluyla verilecek haberlere oto sansür uygulanacağı da hiç bir şüphe olmadığını da düşünüyoruz. Diğer yandan, bu Kanunun ispat hakkını öngörmemesi, 1954-1957 yılları arasında Türkiye’de uzunca konuşulacak olan ispat hakkı tartışmalarının önünü açıyordu. 1950-1954 yılları arasında basın hürriyeti konusunda D.P. hükümetinin gösterdiği tutarsızlığa rağmen, bu hususa hukukçular tarafından eğilinmemesi ayrıca tespit edilmesi gereken bir vaka olarak karşımızda durmaktadır.

¹³² Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.107.

¹³³ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.120.

2. 1954-1957 YILLARI ARASI SİYASAL GELİŞMELER VE ANAYASA TARTIŞMALARI

2.1. 1954-1957 Yılları Arası Siyasal Gelişmeler

2 Mayıs 1954 seçimlerine gelinmeden Vatan Gazetesi'nin yaptığı ankete katılanlar'ın %59.9'u D.P.'ye oy vereceklerini, %74'ü Cumhurbaşkanı olarak, %89'u Başbakan olarak Adnan Menderes'i görmek istediklerini, %73'ü muhalefetin kullandıkları yöntemleri, % 53.1'i de iktidarın muhalefete karşı kullandığı yöntemleri tasvip ettiğini ifade ediyordu¹. Turan Güneş ise 1954 seçimleri öncesini şu ifadelerle anlatmakta ve seçmenin ne şekilde davranış göstermiş olabileceğinin bilinmediğini belirtmektedir:

“Demokrat Parti'nin yöneticileri arasında çok huzursuzluk vardı. (...) 1950'deki 14 Mayıs zaferini çok abartmamak lazım... C.H.P. az milletvekili çıkartmıştı ama, oy oranını kıyaslarsanız, ülkede bayağı tabanı olduğu, kuruluşunun köklülüğü ortaya çıkmıştı. Ayrıca, bu konuda hiçbir bilimsel araştırma olmadığı için, kimin niye oy verdiği bilinmiyordu.”²

Seçimlerin sonucunda anketin haklı çıktığını ve D.P.'nin % 58.42 oy aldığını görüyoruz. Bu nedenle anketin diğer bulgularının da aynı oranda ciddiye alınması gerektiğini düşünmek gerekir. Vatan Gazetesinin anketinden o dönemdeki seçmenin demokrasiye bakışı hakkında fikir sahibi olunabilir. Bu anketten anlaşılmaktadır ki, o dönemin seçmeni demokrasiyi bir “sert oyun” olarak görmektedir. Ankete katılanların %73'ü muhalefetin muhalefet tarzını onaylamakla beraber, % 53.1'i de iktidarın muhalefete karşı yöneltmeye başladığı sert yöntemleri onayladığını ve iktidarın sembolü Bayar ve Menderes'ten memnun olduklarını belirtmektedirler. Bu nedenle, bundan sonraki siyasi tarihimizde göreceğimiz siyasi sertliklerin, esas itibarıyla seçmenlerin onayını aldığını düşünebiliriz. Beri yandan ise, 4 yıllık iktidarında ekonomik başarı sağlayan D.P.'ye karşı, C.H.P.'nin kampanyasının ana temasının özgürlüğün olmayışı ve hükümetin otoriterlik eğilimleri olduğuna dikkat

¹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.258.

² Mehmet Barlas, **Türkiye'de Darbeler Kavgalar Dönemi**, İstanbul, Birey Yay., 2000, s.181.

çekmek gerekir. Geçmişin otoriter yönetimiyle özdeşleştirilen bir partinin böyle bir kampanyasının bu yönüyle seçmenler tarafından inandırıcılıktan uzak görülmüş olabileceğini³ de belirtmek gerekir.

1954 seçimleri sonucunda D.P. oylarını %55.22'den %58.42'ye çıkardı ve bu sonuçla birlikte mecliste %92.98 temsil oranını yakaladı⁴. C.H.P. ise, yine Vatan Gazetesinin anketinden daha fazla oy oranını yakaladı (Vatan Gazetesinin anketinde C.H.P.'nin %25.2 oy oranı alacağı tahmin edilmekle beraber, C.H.P. % 35.11 oy almıştır) fakat meclisteki temsil oranı %5.52'ye geriledi⁵. Oluşan bu tablonun sebebinin bizzat C.H.P. tarafından yapılan ve çoğunluk sistemini öngören seçim sistemi olduğunun altını çizmek gerekir. Ayrıca, nisbi temsil sistemi olsaydı C.H.P.'nin 211 milletvekili ile meclise gireceğini gözardı etmemek ve D.P.'nin seçim sistemini değiştirmesinin "siyaseten" pek mümkün olmadığını da görmek gerekir⁶.

Zira bu sistem sayesinde 1950 seçimlerinin mutlak galibi olan D.P., 1954 seçimlerinde de muhalefet toplam oyların %41.7'sini almasına rağmen onların sadece %6.7 oranında temsil şansı bulmasını sağlamıştır. Muhalefete desteğin tam olarak devam ettiği bölgelerin ise sadece toprak sahiplerinin ve aşiret reislerinin hâlâ blok oy sağlayabildikleri doğu illerindeki gelişmemiş bölgeler olduğunun da altını çizmek gerekir⁷.

2.1.1. Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti Dönemi

(26 Mayıs 1954 – 29 Kasım 1955)

17 Mayıs 1954'te Üçüncü Menderes hükümeti açıklandı. Kabinede 7 yeni bakan yer alıyordu. 7 bakan yerlerinde kalmış, 4 bakanın da yerleri değiştirilmişti⁸.

³ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yay., 2005, s.324.

⁴ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.122.

⁵ **A.e.**

⁶ Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.**, s.264.

⁷ Eric Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 325.

⁸ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.123.

Yeni hükümetin hükümet programını 24 Mayıs'ta Adnan Menderes Meclis'e sundu. Bu programın tamamıyla 4 yıllık D.P. iktidarının savunusunu içerdiğini, Adnan Menderes'in yaptığı konuşmada, iktidarlarının dört yıllık uygulamaları sırasında çıkardıkları Basın Kanunu ile basın özgürlüğünün, Üniversite Kanununda yapılan değişiklik ile üniversite özerkliğinin zedelendiği ve hükümetin adalet sistemi ve hâkimler üzerinde baskı kurduğu iddialarını kesin bir şekilde reddettiğini görüyoruz⁹. 26 Mayıs 1954'te yapılan güven oylamasında hükümet 491 olumlu oy ile güvenoyu aldı.

1954'e kadar D.P.'nin ve politikalarının yükseldiğini, birçok nedenden dolayı, (dış yardımlardan, mevsimlerin tarıma uygun gitmesi vs.) D.P.'nin kuruluşundan itibaren görülen yükselişinin 1954 seçimlerinde en üst noktaya ulaştığını görüyoruz. Artık mecliste neredeyse tek başına kalmış olan D.P., kendi iktidarını pekiştirecek ve muhalefeti etkisiz kılmak amacıyla birçok faaliyette bulunacaktır.

2.1.1.1. Kırşehir'in İlçe Yapılması, Adıyaman'ın Kurulması

Son seçimde C.H.P. Malatya'da, C.M.P. ise Kırşehir'de üstünlük sağladı. D.P. ise bu seçim sonucuna tepki gösterdi. İktidar'ın kendisine oy vermeyen seçmene karşı düşündüğü ceza, idari birimlerde değişiklik yapmaktı. Bu amaçla ilk önce 14 Haziran 1954'te kabul edilen bir kanun ile Malatya ikiye bölünerek, Adıyaman adında bir yeni bir il kuruldu. Bu idari tasarrufa karşı tepki çok fazla olmadı¹⁰.

30 Haziran 1954'te yapılan bir Kanun ile iktidara oy vermeyen Kırşehir ili, ilçe düzeyine indirilerek, Nevşehir iline bağlandı. Forum Dergisi, yasa tasarı aşamasındayken yayınladığı bir yazıda, "İktidar kazandığı çoğunluğa hala inanmıyor, güvenemiyor, bunu adeta bir tesadüf hamlediyor. Onun için ilerki seçimlerde kendisini devirmesi muhtemel siyasi kuvvet unsurlarını, şimdiden yıldırarak iktidarını muhafaza etmek istiyor." ifadelerine yer vererek, iktidarı

⁹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.265.

¹⁰ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.96.

eleştirmektedir. Yapılan oylamada bu Kanuna 259 milletvekili evet oyu verirken, D.P.'li 6 milletvekili red oyu kullandı ve 237 milletvekili oylamaya katılmadı. Her şeye rağmen 30 Haziran 1954 tarihinde 6429 sayılı “Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında Nevşehir adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun” kabul edildi.

2.1.1.2 Seçim Kanununda Yapılan Değişiklikler

30 Haziran 1954'te yapılan bir diğer kanun ise seçim kanununda değişiklikler yapan “Milletvekilleri Seçim Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun” adındaki 6428 sayılı kanundur. 5545 sayılı Seçim Kanununun birçok maddesini değiştiren bu kanuna göre, bir seçim bölgesinden bir siyasi partinin aday listesine giren adayların, başka bir siyasi partinin listesine girmeleri, ya da başka bir yerden bağımsız aday olmaları yasaklanıyor; bir partiye başvurup da o partinin listesinde herhangi bir nedenle yer alamayan bir adayın başka bir partiden aday olması ya da bağımsız olarak adaylığını koyabilmesi engelleniyor; devlet memurlarına aday olmak için seçimden en az altı ay önce istifa etmek zorunluluğu getiriliyor; siyasi partilerin ortak listeler ile seçime girmeleri engelleniyor; muhalefetin radyodan yararlanabilmesini öngören maddeler seçim yasasından çıkarılıyordu¹¹.

Bu düzenlemelerin muhalefeti hedef aldığı kesindi. D.P. kendisine müracaat eden adaylar arasından müracaatı kabul edilmeyenlerin kendisine karşı başka partilerde mücadele vermesini, memurların muhalefet saflarından aday olmasını ve kendisine karşı olası seçim ittifakları ile çoğunluk sisteminin getirdiği korumanın kırılmasına engellemeyi radyonun siyasi partilere kapatılmasını yani muhalefete kapatılmasını (D.P. hükümet adına konuşmak gerekçesiyle radyoyu kullanabilecekti) hedefliyordu¹². Asıl ilginç olan, bu kanunun 1954 seçimlerinin hemen akabinde yapılmasıdır. Seçim kanunlarında yapılan değişikliklerin,

¹¹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.267.

¹² Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.164-165.

seçimlerden önce o anki siyasi konjonktüre bağlı olarak yapılması, siyaset tarihimizde sıklıkla görülmüş iken, D.P.'nin seçimlerin hemen sonrası Seçim Kanununda değişiklikler yapması kendi iktidarının köklerini hemen seçim sonrası pekiştirmeyi amaçladığını göstermektedir¹³.

2.1.1.3. Re'sen Emeklilik ve Hükümet Emrine Alma Kanunları

21 Haziran 1954'te, Emekli Sandığı Kanununda değişiklikler yapan bir kanun T.B.M.M.'de kabul edildi. Bu kanuna göre, 25 sene görev yapmış ya da 60 yaşını doldurmuş yargıç ve profesörler emekliye ayrılabilirdi¹⁴. 1950'den önce memurlar otuz yıl hizmet gördükten sonra emekliye sevkedilebiliyorlar ve bu karara itiraz edebiliyorlardı. Asıl önemlisi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeleri ile profesörler bu hükmün dışındaydılar. Yapılan düzenleme ile yüksek yargıçların ve üniversite profesörlerinin bu güvencesi ortadan kaldırılıyordu¹⁵. Bu kanunun yargının bağımsızlığına ve üniversite özerkliğine büyük bir darbe olduğu hususunda bir şüpheye yer yoktur. Ancak, 5 Temmuz'da kabul edilen 6435 sayılı "Bağlı Buldukları Teşkilat Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun" ile diğer memurların yanı sıra yargıçların ve üniversite öğretim üyelerinin de bakanlık emrine alınmaları ve görevden el çektirilmelerinin önü açıldı. Bu kanunun oylamasında, oylamaya katılanların 33'ü red oyu verirken, 344 olumlu oya karşılık 159 da oylamaya katılmayan milletvekilinin bulunduğu tespit edildi. Yapılan kanunî düzenlemeye karşı çıkamaları da bazı D.P.'li milletvekillerinin bu kanuna karşı oldukları anlaşılmıştır¹⁶. Bu kanunun en

¹³ Ahmet Hamdi Başar'a göre "Mevcut kanunda matbu karma listeler yapılabiliyor; bir parti listesinde isimler silinebiliyor, yerlerine yeni adaylar yazılabiliyordu. Eğer iki muhalif parti, seçimlerden hemen evvel başlarına kuvvetli yumruklar vurularak hareket edemeyecek hale getirilmemiş, birinin feshi diğerinin de mal ve mülkünün müsaderesi suretiyle nakavt edilmemiş olsalardı, seçim kanununda açık olan bu kapıdan mükemmelen faydalanabilirler ve şayet aralarında bir anlaşma olsaydı müşterek liste ile seçime girip belki de kazanabilirlerdi.(...) Demokratlar, kendilerini iktidara getirmiş olan bütün kapıları, artık kimsenin sızmasına imkân bırakılmayacak şekilde kapamaya karar vermişti."

Ahmet Hamdi Başar, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁴ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.125.

¹⁵ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.164-165.

¹⁶ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.99.

tartışmalı boyutu ise, idarenin her türlü işlem ve eyleminin yargı denetiminde olması genel kuralına aykırı olarak üçüncü maddesinde şu ifadelere yer vermesi idi:

“Bu kanun gereğince alınacak vazifeden uzaklaştırma karar ve muamelelerinden dolayı, bu muameleyi tatbik eden idare ve şahıslar aleyhinde **hiç bir idari ve adli kaza merciine müracaat olunamaz.**” (v.b.a.)

6435 sayılı Kanun uygulamaya başlandığında, özellikle üniversite öğretim üyeleri açısından “yeterli” olmadığı anlaşılmış olacak ki, 15 gün sonra yeni bir kanun tasarısı hazırlandı ve bu tasarı 21 Temmuz 1954’te kanunlaştı. Bu yeni Kanun ile Milli Eğitim Bakanına herhangi bir öğretim üyesini, çalıştığı üniversite senatosundan görüş alınmak kaydıyla, söz konusu görüş olumlu ya da olumsuz olsa da, bakanlık emrine alma yetkisi verildi. Bakanlık emrine alınan öğretim üyeleri altı ay süreyle maaşlarının belirli bir kısmını alabilecekler, fakat eğer bu süre zarfında kendilerine yeni bir görev verilmezse, görev verilmeyen öğretim üyesinin memuriyetle ilişkisi kesilecekti¹⁷.

Bu kanun çıktığı zaman ve daha sonrasında iktidar tarafından uygulandığında ülkede aydınlar arasında geniş çaplı bir tartışma konusu olmuştur. Çalışmanın ilgili bölümlerinde üniversite özerkliği ve yargıç bağımsızlığı konusu incelenirken bu konu tekrar ele alınacak, tartışmalara yer verilecektir.

2.1.1.4. Yerel Seçimler

7 Kasım 1954’te Türkiye genelinde muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri yapıldı. Seçimlere katılım kentsel bölgelerde az, kırsal yerlerde yüksek olmuştu¹⁸. Katılım oranı toplamda %34.68’de kaldı. Partilerin seçimlerde aldıkları oy oranlarına baktığımızda D.P.’nin ezici bir zafer kazandığını belirtmek gerekir. C.H.P. Malatya’da bile seçimleri kaybetti. D.P. oyların %76.56’sını C.H.P. ise %17.37’sini

¹⁷ A.e., s.99.

¹⁸ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s.130.

aldı¹⁹. D.P.'nin çıkardığı kanunlara karşı tepki amacıyla C.M.P. ve K.P. 16 Ağustos'ta aldıkları karar ile seçimlere katılmadılar.

25-30 Eylül 1955'e geldiğimizde ise, 6-7 Eylül olaylarını yaşamış bir Türkiye belediye idaresi seçimlerine gidiyordu. Ayrıca ispat hakkı, üniversite özerkliği, yargı bağımsızlığı ile ilgili anti-demokratik kanunların yapılması iktidar-muhalefet arasında tartışmalara yol açıyordu. Bu tartışmalar içerisinde, C.H.P. ve C.M.P. belediye seçimlerine katılmama kararı almıştı²⁰. 13 Kasım'da yapılan belediye meclisi seçimlerine ise yine C.H.P. ve C.M.P. katılmadı. K.P. ise belediye seçimlerine katıldı. Belediye seçimlerinde 8 ilde bağımsızların ve 2 ilde C.M.P.'nin adaylarının kazanması D.P.'nin zayıflamaya başladığı yolunda bir düşünceyi gündeme getirirken, C.H.P.'nin seçimlere katılmama kararının yanlış bir karar olduğu yorumlarının yapılmasına neden oldu²¹. Muhalefet partilerinin katılmadığı seçimlere katılım %39.7'de kalmış ve seçimlere katılmama kararını alan C.H.P., D.P. tarafından 1950 öncesinde C.H.P.'nin seçimlere katılmayan D.P.'ye yaptığı gibi "komünistlik"le suçlanıyordu²².

2.1.1.5. İspat Hakkı Tartışmaları

Basına ispat hakkının tanınmaması, uzun süre tartışılmış ve bir süre sonra siyasi bir boyut almıştır. D.P. içerisindeki ispat hakkı savunucularına "ispatçılar" denmekteydi. İspatçılar ilk başta 11 kişiydiler. Aralarında Menderes kabinelerinde bakanlık yapmış şahıslar da vardı²³. Bu 11 kişi 2 Mayıs 1955'te Meclis'e ispat hakkı ile ilgili bir kanun önergesi verdiler²⁴. Önergede "Türk Ceza Kanununun 481. maddesine 16 mart 1949 tarih ve 3 sayılı tevhidî içtihat kararının kaldırılmasını

¹⁹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.269.

²⁰ "Seçimler ve Mualefetin Boykotu", **Forum**, Cilt 3, Sayı 34, 15 Ağustos 1955, s.1

²¹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.143.

²² **A.e.**, s.273.

²³ İspatçılardan üçü Menderes'in eski bakanıydı: Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Seyfi Kurtbek. Onların yanında, Kasım Kührevi, Turan Güneş, Kamil Mengü, Ekrem Alican, Raif Aybar, Muhlis Bayramoğlu, Mustafa Ekinci ve İbrahim Öktem vardı.

Metin Toker, **D.P. Yokuş Aşağı 1954–1957**, Ankara, Bilgi Yay, 1991, s.104.

²⁴ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.135.

temin edecek bir fıkranın ilavesi”²⁵ isteniyordu. Yargıtay’ın önergede bahsi geçen İctihadı Birleştirme Kararı D.P.’nin muhalefette olduğu bir dönemin eseri idi. Söz konusu karar Kenan Öner’in Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’e “komünist” demesi ve buna karşı açılan davada da iddiasını ispat edeceğini söyleyerek Mahkeme önünde beraat etmesine dayanıyordu. Bu beraat kararı üzerine, karar temyiz edilmiş ve dosya temyiz yolu ile önüne gelen Yargıtay kararı bozmuştu. Karara göre bakanlar aleyhinde edilen sözlerde ispat hakkı tanınması mümkün değildi²⁶.

Görüleceği üzere, aslında ispat hakkı tartışmaları 1950 öncesine dayanmaktadır. D.P. de daha sonra T.B.M.M.’den geçirdiği hiç bir basın mevzuatında, basın için bu hakkı özel olarak düzenlememiş ve mahkemeler için bağlayıcı nitelikte olan 1949 tarihli İctihadı Birleştirme Kararının yürürlükte kalmasına göz yummuş idi.

1955 yılının baharında gelinen noktada ise, Bedii Faik, Metin Toker, Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim gibi ünlü birçok gazetecinin iktidara karşı yazdıkları yazılar nedeniyle ceza aldıklarını görüyoruz. Zira D.P. döneminde tanınacağı vaat edilen basın özgürlüğünün yerine, muğlâk ifadelerle dolu bir basın mevzuatı gelmişti. Gazetecilerin o dönemde neredeyse tüm sözleri, daha önce bahsi geçen 9 Mart 1954 tarih 6334 sayılı “Neşir Yolu İle Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Suçlar Hakkındaki Kanun” kapsamında anlaşılabilir, üstelik ispat hakkı olmaksızın.

²⁵ Metin Toker, **a.g.e.**, s.104; Önergede gerekçe olarak şu görüşler dile getiriliyordu:

“...Milletimizin maruz bulunduğu çeşitli sıkıntılar ve ıstırapların hakiki sebep ve amilleri ile, müessir şekilde mücadeleyi ve Demokrasinin temel prensibi olan millet murakebesini mümkün kılmak; Nüfuz ve salahiyetlerini suistimal edenlerin, adalet yolu ile tefrik ve temyizini ve binnetice, muazzam tarihi vazife ve mesuliyetler yüklenmiş bulunan iktidarımızın, maruz kalması melhuz, her türlü şaibeden tenzihini emin bir sisteme bağlamak için alınacak ıslahat tedbirlerinin başında, isbat hakkının tanınmasının lazım geldiğine kani bulunuyoruz.”

Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.277.

²⁶ Uzun tartışmalar sonucunda 16 Mart 1949’da Yargıtay Genel Kurulunda alınan içtihadı birleştirme kararında, Bakanlar bir memur olarak kabul edilmekle beraber, siyasi nitelikleri nedeniyle Yüce Divandan başka yerde yargılanmalarının kamu düzeninin işlenmesi bakımından olumsuz sonuçları olacağı ve kamu düzeninin devamı için kişi hak ve özgürlüklerinin ihmal edilebileceği dile getirilerek ispat hakkı reddedilmiştir.

Fevzi Karaoğlu, “Akis: 1954-1960 Siyasal Bir Muhalefet Aracı Olarak”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987, s. 157.

İnönü'nün damadı Metin Toker'in Mükerrerrem Sarol hakkında Akis dergisinde yazdığı bir yazıdan dolayı yargılanması ve ispatlayabileceği iddialarından dolayı, ispat hakkından yoksunluğu nedeniyle hapis cezasına çarptırılması, ispat hakkı meselesini çok tartışılan bir boyuta taşımıştır²⁷. Ancak, D.P. geri adım atmadı. Bir yandan da 11 kişilik ispatçıların sayısı 19'a çıkmış, D.P. içerisinde Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi güçlü muhalifler artık "19'lar" olarak ifade edilmeye başlanan gruba dâhil olmuşlardı.

Türkiye'de ispat hakkı tartışmaları hat safhadayken 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde İstanbul'da etkileri bugünlere kadar süren eşi benzeri görülmedik olaylar yaşandı. O dönemde Kıbrıs sorunu konusunda bir gövde gösterisi yapmak amacıyla tertiplendiği zannedilen olayların, amaçlandığından farklı bir boyut kazandığı ve gayrimüslim vatandaşlara yönelmiş bir yağma organizasyonuna dönüştüğü görülmektedir. O zaman için komünistler her hususta olduğu gibi bu hususta da hedef gösterilmiş ve olayların ardından sıkıyönetim ilan edilmiştir²⁸.

6-7 Eylül olayları üzerine 12 Eylül'de toplanan Meclis, sıkıyönetimi 6 ay uzattı. Sadece İçişleri Bakanı Namık Gedik'in istifasıyla meseleden kurtulan Menderes Hükümeti, sıkıyönetim ile elde ettiği gücü, yine basın ve muhalefet üzerinde kullanmaya başladı. 19 Eylül 1955'te sıkı yönetim komutanlığının emriyle Ulus Gazetesi süresiz olarak, Hürriyet ve Her Gün Gazetesi ise onbeşer gün kapatıldı²⁹.

D.P. de bu hava içerisinde hızla 4. Büyük Kongreye hazırlanıyordu. İlk olarak masum bir ispat hakkı talebiyle başlayan muhalif hareket, güçlenmişti ve 4. Büyük Kongre'de yarışmaya hazırlanıyordu³⁰. 15 Ekim 1955'e geldiğimizde ise, D.P.'nin

²⁷ Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s.160.

²⁸ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.178.; Forum Dergisi ise bu konuda bir meclis soruşturması açılmasını önermiştir. "6 Eylül'ü Nasıl Adlandıracağız?" **Forum**, Cilt 4, Sayı 36, 15 Eylül 1955, s.3

²⁹ **A.e.**, s.179.

³⁰ Metin Toker ispatçıların hazırlıklarını şu ifadelerle dile getirmektedir: "Ben o tarihlerde, özellikle Fethi Çelikbaş'la görüşüyordum ve ispatçıların hazırlıklarından haberdardım. İspatçıların zaferi kazanacaklarından emin olduklarını söyleyemem. Ama parti içinde demokratik mücadele

Dördüncü Büyük Kongresi toplanıyor ve Kongreden bir gün önce ispatçılardan 10 kişi Haysiyet Divanı Kararı ile D.P.'den ihraç ediliyor ve diğer ispatçıların delegelikleri de kaldırılıyordu.

D.P.'nin bazı ispatçıları ihraç ederken bazılarını bünyesinde tutması, Menderes yönetiminin 19'ları bölmeyi amaçladığı yorumlarına yol açmıştır³¹. Ancak ihraç edilmeyen diğer milletvekillerinin de D.P.'den istifa etmesi, Menderes yönetiminin 19'ları bölme amacına ulaşamadığını ancak, Kongrede baş gösterecek 19'lar muhalefetini bertaraf etme amacına da ulaştığını göstermektedir.

2.1.2. Dördüncü Adnan Menderes Hükümeti Dönemi

(14 Aralık 1955 – 25 Aralık 1957)

Bu dönemde D.P.'ye içerden de muhalefet devam ediyordu. 19'ların Hürriyet Partisi'ni kuracaklarını ilan ettikleri 19 Kasım 1955'in ardından, 22 Kasım 1955'te D.P. Meclis Grubu'nda da yoğun eleştirilere maruz kalan Menderes Kabinesinin zor durumda kaldığını görüyoruz³². O sırada Bağdat'ta olan Menderes, 29 Kasım'da Grup'a geldiğinde yoğun bir eleştiri saldırısıyla karşılaştı. Grup teker teker bütün bakanların ve Menderes'in istifasını istiyordu. Menderes bu krizden kendisi için güvenoyu isteyerek, yani kabinedeki bakanlarını feda ederek çıkmıştır³³. Literatüre "Sarol Formülü" olarak geçecek bu formülle Menderes kendisini Grup'un hışmından kurtarmış ancak bütün bakanlarını feda etmişti³⁴. O gün kendisine destek veren Meclis Grubu önünde son konuşmasında Menderes'in "Aslanlar gibi

yapacaklardı. İlk hedefleri, sahiden, Ekrem Hayri Üstündağ'ı büyük kongre başkanlığına seçtirtmekti. O sayede dürüst bir savaş alanı kazanacaklardı. Kongre sırasında, D.P.'nin ilkelerini Menderes'in değil, kendilerinin savduklarını söyleyecekler ve delegelere Menderes'in partiyi felaketli bir sona götürmekte olduğunu göstermeye çalışacaklardı. Karaosmanoğlu'nun genel başkan seçilmesi olasılığı, Ekrem Hayri Üstündağ'ın kongre başkanı seçilmesinden de azdı, ama amaç, Adnan Menderes'ten başka birinin de pekala D.P. genel başkanlığı için düşünülebileceğini belirtmekti. Fakat ispatçıların asıl ve ciddi hedefi, Genel İdare Kuruluna kendilerinden olabildiğince çok üye sokmaktı. Hesapları, 14 kişilik Genel İdare Kurulundan en azından beş veya altı sandalye alabilecekleriydi." Metin Tokar, **a.g.e.**, s.156.

³¹ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.181.

³² Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.143.

³³ **A.e.**, s.144.

³⁴ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **a.g.e.**, s. 88.

insanlarsınız; siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz. Size layık olmaya çalışacağım”³⁵ şeklinde konuştuğu bilinmektedir. Bu konuşma yapıldığı dönemde de çok eleştirilmekle beraber, Menderes’in demokrasi anlayışını yansıtması açısından son derece önemli olarak görülmelidir. Bu ifadelerle tezahür eden Menderes’in iradesinin, hilafetin geri getirilmesine yönelmekten çok, çoğunlukçu anlayışı çerçevesinde kendisini köşeye sıkıştırmış milletvekillerine biat etmeye yöneldiğini söyleyebiliriz. Zira Menderes, o ana kadarki icraatlarıyla ve söylemleriyle göstermektedir ki, demokrasiyi çoğunluğun mutlak hâkimiyeti, belki de tahakkümü olarak görmektedir.

Menderes, düşen kabinesinin yerine 8 Aralık 1955’te yenisini açıklamıştır. Kabinenin 14 Aralık’ta güvenoyu aldığını görüyoruz. Bu süreç içerisinde 5 Aralık 1955’te, Cumhurbaşkanı Bayar’ın Demokrat Parti milletvekillerine bir yemek verdiği ve orada Meclis Grubundan bazı öneriler aldığı biliniyor. Bu önerilerden bazıları, Anayasa’nın değiştirilmesi, çift meclis sisteminin kabulü, anti-demokratik kanunların kaldırılması, ispat hakkı ve üniversite özerkliği ile ilgiliydi³⁶. Bu taleplerin C.H.P. muhalafetinin ve entellektüel muhalefetin talepleri ve daha sonraki dönemde 1961 Anayasası ile paralellik gösterdiğinin altını çizmek gerekir.

2.1.2.1. Basın Kanununda Değişiklikler

6 Haziran 1956’ya geldiğimizde, kendisine karşı muhalefeti kırmak yolunda Menderes Hükümeti’nin basın hakkında hükümler içeren 5680 ve 6334 sayılı Kanunlarda değişikliğe gittiğini görüyoruz. Bu Kanunlar henüz tasarı aşamasındayken tartışmalara yol açmış ve zaten kötü durumda olan basın özgürlüğünün bu kanunlar ile tümenden yok edileceği ifade edilmiştir. Ancak geri adım atmayan Hükümet, 7.6.1956 tarih ve 6372 sayılı “5680 sayılı Basın Kanununun Bazı Maddelerinin Tadiline ve Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun” ve aynı tarihli 6733 sayılı “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek

³⁵ Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.118.

³⁶ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.144.

Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 sayılı Kanunun Adı ve Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun”ları Meclisten geçiriyordu³⁷.

6372 sayılı Kanun ile getirilen diğer değişiklikler bir yana, özellikle süreli yayınlarda işlenen suçlardan dolayı suçu işleyenin yanı sıra, haber ya da belgeleri verenlerle, sorumlu müdürler ve yayının sahiplerinin de cezalandırılmaları gibi kusursuz cezai sorumluluk hali getirilmesi³⁸ dikkat çekmektedir. Kanununun 16. maddesinin 2. fıkrasına göre, sorumlu müdür, gazeteye takma adla veya imzasız veya kod isimle yazı yazan, çizen, haber veren veya resim yapan kişinin adını savcının isteği halinde 24 saat içinde bildirmekle yükümlüydü. Bu durum, yazıyı yazmamış olsa da yazıya konu olan haber, bilgi ve belgeleri verenlerin de cezalandırılması, bir başka ifadeyle haberin kaynağının da cezalandırılması anlamına gelmektedir³⁹.

6373 sayılı yasa ise muğlâk ifadeleri cezai müeyyideye bağlamaya devam ederken şu ifadelerle yer veriyordu:

“Basın yoluyla her ne şekilde olursa olsun, namus, şeref, itibar veya haysiyete tecavüz veya hakarete bulunulması, itibar kırarak veya şöret, meslek veya servete zarar verebilecek bir suçun isnad edilmesi, kişilerin isteklerine aykırı olarak özel veya ailevi durumlarının yayınlanması halinde, verilecek cezaların 1 yıl ile 3 yıl arasında hapis veya 3.000 – 10.000 TL arasında para cezası olması”

“Devletin siyasi ve mali itibarına zarar verebilecek, ya da halkın heyecan ve telaşına neden olabilecek yahut kamu düzenini veya halkın Devlete olan güvenini sarsabilecek, haber, yazı veya fotoğraf yayınlarının da 1 yıl ile 3 yıl hapis ve 10.000 TL’den az olmamak üzere para cezasına çarptırılmaları, suçun tekrarlanması durumunda cezanın bir misli, para cezasının on misli arttırılması” (v.b.a.)

Bu kanunların basının üzerinde ceza korkusu yaratacağını ve basının cezalara maruz kalmamak için kendi kendini sansür edeceğini düşünmemek elde değildir. Basın özgürlüğü ile ilgili, o dönemde yapılan eleştiriler, çalışmamızın ilgili bölümünde toplu halde incelenecektir.

³⁷ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 192.

³⁸ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.285.

³⁹ Fevzi Karaoğlu, **a.g.e.**, s.82.

2.1.2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu

27 Haziran 1956'ya geldiğimizde ise, 27.6.1956 tarih ve 6761 sayılı “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun” kabul edildi. Bu Kanun görüşmeleri sırasında, çetin tartışmalar geçmiş, bu kanunun sadece iktidar partisine toplantı hakkı tanıdığı ve bu hakkın Anayasa ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde tanındığı bizzat İnönü tarafından ifade edilmiştir⁴⁰.

Menderes'in ise, “gerek yapılan toplantıların adedi, gerek bu toplantılarda konuşulanlar ve yapılan tahrikler, dünyanın en ileri demokrasilerinden herhangi birinde yapılmasına imkan olmayan yoğunluktadır. Dünyanın hangi memleketinde herhafta başı toplantılar düzenlenir, ağza alınmayacak sözler söylenir, tahriklere girilir ve hükümet değiştirmek değil, seçim yapmadan iktidarın değiştirilmesine yönelik türlü metotlar uygulanmak suretiyle siyasi mücadeleye girilir?” ifadeleriyle kanun tasarısını savunduğunu ve seçim propagandası döneminde yapılacak toplantıların bu özgürlüğü yaşamak için yeterli bulunduğunu görüyoruz⁴¹.

Geri adım atmayan Menderes Hükümeti bu kanunu da T.B.M.M.'den geçirmeyi başardı. Bu Kanun ile, siyasal partilerin seçim propagandası dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanıyor; kapalı toplantıların da yapılması toplantının yapılacağı yerin en büyük mülki amirinden 48 saat önceden izin almalarına bağlanıyor⁴²; “her nerede olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya bilerek sebebiyet verilmesi” suç sayılıyor ve suç sayılan

⁴⁰ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.287.

⁴¹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 112.

⁴² Forum Dergisi ise, Abdülhamit istibdadına karşı verilen mücadele ile elde edilen beyanname verilerek toplanma hürriyetinden geriye gidilerek, izin sisteminin kabul edilmesini eleştirmektedir. “Toplantılar Hakkında Kanun”, **Forum**, Cilt 5, Sayı 55, 1 Temmuz 1956, s.3.

toplantıların dağıtılması için hedef gözetmeksizin ateş açılabileceği öngörülüyordu⁴³.

2.1.2.3. Muhalefet Partileri Arasında Yakınlaşma

Basın ile ilgili kanunlarda yapılan değişiklikler ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu nedeniyle muhalefet ile iktidarın arası iyice açılmış ve muhalefet partileri birbirlerine yaklaşarak, 29 Haziran 1956'da meclisi boykot etme ve ortak bir siyaset üzerinde birleşmek için görüşmeler yapma kararı aldılar⁴⁴. 11 Temmuz'a kadar muhalifler Meclis'e dönmediler ancak döndükleri gün, D.P. ara seçimleri erteledi ve ertelerken Menderes "çünkü ekseriyet böyle istiyor" şeklinde bir açıklama yaptı⁴⁵.

Muhalif partilerin yapmak istediği kongrelerin, toplantıların, gösterilerin Valilikler tarafından yasaklandığını⁴⁶, muhtar seçimlerinin 2 yıl ertelendiğini⁴⁷ Forum Dergisinde yazılar yayınlayan Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık emrine alındığını⁴⁸ ve birçok hâkimin emekliye ayrıldıklarını bu dönemde görüyoruz⁴⁹.

1957'ye girildiğinde ise, C.H.P. ile D.P. arasında bir bahar havası esiyordu. Bu yolla D.P.'nin icraatlarından vazgeçirilmesi C.H.P. tarafından umut edilirken, bu durum C.H.P. içinde de bir muhalafete yol açmıştır. Bu dönemde bir milletvekili ile

⁴³ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 194-195.

⁴⁴ C.H.P., CMP ve HP, 8 Temmuzda yayınladıkları ortak bildiri ile iktidarı eleştirdiler. Bildiride, iktidarın kapalı bir rejim kurmak peşinde olduğu ve muhalif partilerin varlığına ve çalışma olanaklarına saldırıların olduğu, memleketin en önemli meselesinin rejime karşı girişimlerin önlenmesi ve teminatlı bir demokrasi kurulması meselesi olduğunu belirtiyorlardı.

Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.289.

⁴⁵ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.153.

⁴⁶ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 195.

⁴⁷ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.157.

⁴⁸ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.193.

⁴⁹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.150-151.

de olsa C.H.P.'den daha fazla milletvekiline sahip olan H.P. ve diğer muhalefet partisi C.M.P., D.P.'ye yönelik eleştirilerine devam etmekteydi⁵⁰.

1957 yılı içinde bir seçim yaşanacağı anlaşıldıktan sonra, Muhalefet partileri arasında işbirliği çalışmalarının devam ettiği görülmektedir. Seçimler öncesinde muhalefet partileri 4 Eylül 1957'de bir bildiri yayınlayarak, genel seçimlerde muhalefet iktidara geldiği takdirde, yargı bağımsızlığı, ve yargıç güvencesi, söz, basın, sendika ve toplanma özgürlüğü, üniversite özerkliği, grev ve mesleki örgütler kurma hakkı, idari tasarruflar üzerinde yargı denetimi, tarafsız bir yönetim kurulması, anti-demokratik yasaların kaldırılması, Anayasa değişikliği ve seçim sisteminin iyileştirilmesi, iki yıl içinde seçimlere gidilmesi, basına ispat hakkının tanınması gibi konularda üç partinin anlaşıklarını açıkladılar⁵¹. Ayrıca, yapılacak seçim sonucunda 6 ay sonra bir kurucu meclis gibi çalışıp sonra tekrar seçimlere gidileceği gibi açıklamalar⁵² muhalif parti temsilcileri tarafından dile getirilmekteydi. Muhalefet partileri ittifak için çalışmalar yaparken, D.P. Meclis Grubu da 5 Eylül 1957 tarihli toplantısında, Genel Seçimlerin 27 Ekim 1957 pazar günü yapılmasını kararlaştırdı.

Bu kararı takip eden günlerde, 9 Eylül ve 11 Eylül tarihlerinde T.B.M.M.'de kabul edilen iki kanun ile muhalif partiler arasındaki ittifak iktidar partisi tarafından engelleniyordu. 9 Eylül tarihli 7037 sayılı Kanun ile 5545 sayılı Seçim Kanununa geçici bir madde ekleniyor ve "her seçim çevresi için tesbit edilecek milletvekili sayısının 1954 seçiminde bu çevreler için tesbit edilmiş bulunan milletvekili sayısından aşağı olamayacağı" hükmü getiriliyordu. 11 Eylül tarihli 7053 sayılı kanunla yine Seçim Kanununda değişikliğe gidiliyor ve siyasi partilerin seçimlere

⁵⁰ Muhalefet partileri arasındaki yakınlaşmaya bir ara verilmişti. 1 Ekim 1956'da C.H.P. ortak bir muhalefet cephesi için Hürriyet Partisi tarafından yapılan şartlı öneriyi geri çeviriyordu. HP, seçimleri muhalefet kazanırsa, İnönü'den Cumhurbaşkanı olmayacağına ilişkin bir bildiri yayınlamasını istiyordu. **A.e.**, s.154.

⁵¹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.291.

⁵² HP'nin muhalefet partileri arasında yapılan görüşmelerin en başından beri, ortaya attığı fikrin Kurucu Meclis olduğu bilinmektedir. Bu fikre göre, seçimlerde ittifak eden muhalefet partileri, seçimi kazandıkları takdirde bir kurucu meclis gibi çalışacak ve o meclis çarpıklaşan demokrasi oyunun yeni kurallarını koyduktan sonra ittifak dağılacaktı. Metin Toker, **a.g.e.**, s.195.

ortak listeler halinde girmeleri yasaklanıyordu⁵³. Bunun üzerine ittifak için hukuki olanakları zorlaşan muhalefet partileri başka yollar aradılar⁵⁴. Ancak, iktidarın seçim ittifaklarının önünü kapaması üzerine, geriye muhalefet partileri arasında işbirliği açısından bir tek seçenek kalıyordu. O da bir tek parti çatısı altında seçimlere girmek idi. Bu konuda C.H.P.’nin taleplerinin olduğu görülmektedir. Ancak, muhalefetin ittifakı D.P.’nin son manevrası sonrasında gerçekleşemedi.

Bu dönemde Forum Dergisinde Münci Kapani tarafından yayınlanan “Hangi Şartlar Altında Seçimlere Giriyoruz” başlığını taşıyan bir çalışmada, D.P.’nin tüm manevraları Seçim Hürriyeti Daraltılmıştır, Seçilme Hakkı Kısılmıştır, Seçim Emniyeti Zedelenmiştir, Partiler Arası Seçim Eşitliği Kaldırılmıştır, Milli İradenin Tecellisi Engellenmiştir başlıkları altında eleştirildiğini görüyoruz⁵⁵.

Bu dönemde muhalefetin vaatlerinden etkilenen bir yayın kuruluşu olan Akis Dergisi de Ekim 1957’de “6 ay İçinde Nelere Kavuşabiliriz” başlığı ile verdiği haberinde, Nisbi Temsil, Yüksek Hâkimler Şurası, Çift Meclis ve Anayasa Mahkemesi’nin yeni dönemde Türkiye’yi beklediğini belirtmektedir⁵⁶. Yapılan seçimler öncesinde de C.H.P.’nin seçim bildirisinde, memurlara sendika kurma hakkı, grev hakkı, seçimlerde nispi temsil sistemi, Anayasa Mahkemesi ve ikinci

⁵³ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.293.

⁵⁴ Metin Toker seçim kanununda yapılan değişiklik üzerine HP ve CMP’nin getirdiği teklifleri şu ifadelerle anlatmaktadır:

“CMP ve Hür P. Menderes’in Seçim Yasasındaki değişikliği Meclisten geçince karma liste yapılamayacağını anladılar ve kabul ettiler. O zaman, ilk önce, İsmet Paşaya çok tuhaf gelen bir teklifte bulundular. C.H.P. listelerinde, kontenjandaki nispetler dahilinde CMP’li ve Hür P.’li adaylar alınmasını istediler. Fakat yapılan değişiklik sonucu, bir partiden istifa edip ötekine girmek de olanaksızdı. Hatta böyleleri bağımsız olarak dahi parti listelerine alnamayacaklardı. Tek çare, hiç bir partiye girmemiş bulunduğu halde CMP’li ve Hür P.’li diye bilinecek kişiler yaratmaktı. CMP kanadı bunların örneğin Bayan Bölükbaşı, Bayan Karaosmanoğlu, Bayan Güreli, Bayan Ağaoğlu, Bayan Ardıçoğlu olabilecekleri tezini ileri sürdü. İsmet Paşanın canı sıkıldı. Bunun hiç bir ciddiyeti yoktu ve seçimlerle alay etmek gibi bir hal ortaya çıkacaktı. (...) Zaten olamayacağını da küçük partiler de çabuk farkettiler ve başka teklifle ortaya çıktılar. Şimdi istedikleri Türkiye’de seçim bölgelerinin taksim edilmesiydi. Çıkarılacak olan milletvekili sayısı kontenjana göre taksim edilecekti. (...)C.H.P.’de İsmet Paşanın başkanlığında bir önemli toplantı yapıldı. C.H.P.’liler bütün ihtimalleri ölçüp biçtiler. En sonunda gördüler ki, tek bir çözüm yolu vardır: Muhalefet partilerinden birinin seçime girmesi, ötekilerin onu desteklemesi. (...) Teklif, tahmin olunacağı gibi CMP ve Hür P.’de uygun bulunmadı.”

Metin Toker, **a.g.e.**, s.253-254.

⁵⁵ Münci Kapani, “Hangi Şartlar Altında Seçimlere Giriyoruz?” **Forum**, Cilt 8, Sayı 86, 15 Ekim 1957, s.8-9.

⁵⁶ “6 ay İçinde Nelere Kavuşabiliriz”, **Akis**, 19 Ekim 1957, s. 12-13.

meclisin öngörülmesinin 1961 Anayasası ile paralellik göstermesi açısından dikkat çekici olduğunu belirtmek gerekir. Diğer yandan Forum Dergisi ise, bu cömert vaatlerin neredeyse akla gelebilecek her şeyi içerdiğini ve okuyarlarda ihtiyatlı olma arzusu uyandırdığını dile getirmektedir⁵⁷.

2.2. 1954-1957 Yılları Arası Anayasa Tartışmaları

2.2.1. Yasama Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları

2.2.1.1. İkinci Meclis

D.P. iktidarının 1954 seçimlerinden de galip çıkması ve çalışmanın ilgili bölümünde açıklandığı şekilde çıkardığı birçok kanun ile D.P.'nin mutlak hâkimiyetini ilan etmesi üzerine, ikinci meclis gibi kanun yapma prosedürlerini yavaşlatan ve üzerinde daha çok düşünülerek kanun yapılmasının sağlanmasına yönelik talepler ve vaatler 1954-1957 yılları arasında mevcut idi.

Bu hususta hukuki makaleler de yayınlandı. Bu dönemde yine İlhan Arsel'in Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde 1954⁵⁸ ve 1955⁵⁹ yıllarında çift meclis sisteminin dünyada ve Türkiye'de uygulamasına ilişkin makaleler yayınladığını görüyoruz. İlhan Arsel'in ikinci yazısının çalışmamız açısından önemine dikkat çekmek gerekir. Bu yazıda ikinci meclis ile uzun yıllar ilgilenmiş bir akademisyen olarak bir ikinci meclis tasarısı önermektedir.

Arsel'e göre, sistemimizin bir fren aracı olarak ihtiyacı olan ikinci meclis şu esaslara dayanmalıdır⁶⁰:

⁵⁷ “Seçim Beyannameleri”, **Forum**, Cilt 8, Sayı 85, 1 Ekim 1957, s.4

⁵⁸ İlhan Arsel, “Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde Senato”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, sayı 1-2, 1954, s.7 vd.

⁵⁹ İlhan Arsel, “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XII, sayı 3-4, 1955, s.59 vd.

⁶⁰ İlhan Arsel, **a.g.e.**, s.89-99.

- i) İkinci meclis ilk meclis ile eşit konumda olmalı, seçimle gelmeli aristokratik unsurlar içermemelidir.
- ii) İkinci mecliste muhafazakâr eğilimlerin daha yerleşik olmasını sağlamak amacıyla yaş sınırı yüksek tutulmalıdır.
- iii) İkinci meclis 2/3 oranında seçimle gelen üyelere oluştuğu gibi, 1/3 oranında tayin ve kooptasyon yoluyla belirlenmiş üyelere oluşmalıdır. Böylelikle seçim sistemi ve tayin sisteminin iyi yönlerinden faydalanmak mümkün olabilir. Tayin yetkisi tarafsızlığı sağlanmış Cumhurbaşkanı'na verilmelidir. Kooptasyon yöntemi uygulanırken de, meclis içerisinde çoğunluktaki partinin belirleyici olmaması için nispi yöntemle, her partinin kendi oy oranı nisbetinde üye seçmesi yoluna gidilmelidir.
- iv) Arsel ikinci meclise seçilecek üyelere aranması gereken şartları şu ifadelerle ele almaktadır:

“Bu şartları biz şu şekilde tasnif edebiliriz: a) Yüksek mekteplerden birinden diploma almış olmak; b) en az 5 seneden beri üniversite hocalığında bulunmuş olmak c) edebiyat, sanat ve ilimde memleketçapında şöhret yapmış olmak; d) yüksek memuriyetlerde bulunmuş olmak .(vekillik, milletvekilliği, elçilik, valilik, v.s...) e) sermayesi 250.000 liradan yukarı olan sanat, zirai müesseselerde idare meclisi âzalığı veya müdürlük yapmış olmak; f) senede 20 bin lira matrah üzerinden; vergi vermek,... Bu listeyi hiç şüphesiz temadi ettirmek mümkündür; fakat esas olan şey ikinci meclisin buna benzer evsafı haiz unsurları ihtiva edecek şekilde teşkili ve bu suretle her bakımdan yüksek seviyede bir teşekkül manzarası arzemesidir”

- v) Ayrıca görev süresinin kısa olmasının ve uzun olmasının ayrı ayrı yararları ve mahsurları olduğu için, yararlarından istifade etmek amacıyla ilk meclis kısa süreyle görevde kalmalı ve sürekli seçmenle temasını sürdürmelidir. İkinci meclis ise uzun süreyle görev yapmalı fakat ikinci meclisin bir bölümü dönemsel olarak yenilenmelidir.

Arsel'in yazısı dikkatle incelendiğinde, 1961 Anayasası döneminde kurulan senatoyu tanımladığını, korporatif denemese de seçkin bir ikinci meclis öngördüğünü, ilk meclisi heyecanın ve popülist politikaların temsilcisi olarak görürken, ikinci meclisi onu dengelemek amacıyla aklın temsilcisi olarak gördüğünü tespit edebiliriz.

1954-1957 döneminde çift meclis üzerine yazılmış kapsamlı bir inceleme de K.C. Wheare tarafından yazılmış ve Forum Dergisinin 45 ve 46 numaralı sayılarından yayınlanmış olan “Tek Meclis mi, Çift Meclis mi?” başlığını taşıyan çalışmadır. Wheare bu çalışmasında ikinci meclis tecrübesini yaşayan devletlerin sistemlerini ele almakta⁶¹ ve esasen iki meclis arasında çıkması muhtemel uyuşmazlığın bu sistemin en sakıncalı yanı olduğunu belirtmektedir.

2.2.1.2. Milletvekili Teminatları

19’lar hareketinden sonra D.P. kongresinde konuşulan bir konu da “Mebusluktan Iskat” meselesidir. Dördüncü D.P. Kongresinde Başkanlık Divanına elli imzayla verilen bir önergeye göre, bir partiden ihraç edilen milletvekillerinin milletvekilliğinden de otomatik olarak çıkmış olması öneriliyordu⁶². Bu önerenin Kongrede o dönemde de çokça tartışılan bir konu olmuş ve milletvekilleri üzerinde baskı yaratacağı söylenmiştir. Forum Dergisinde çıkan bir yazı şu ifadelerle bu önergeye karşı çıkmaktadır:

“Mebusluktan ıskat teklifine dair olan 50 imzalı tahrir ile onun kongrede kabulü parti başkanınca da benimsenip savunulması, siyasi tarihimizde müstesna bir olay olarak yer alacaktır. Bu olay, belli bir devrede siyasi fikir karşılaşmalarında içine düştüğümüz müsamahasızlığın delili; içtihat ve hareket tarzı ayrılığı göstererek direnenleri topyekün ezme arzumuzun bir ifadesi olarak siyaset tarihimize geçecektir”⁶³.

Bu konuyla ilgili olarak yine Forum Dergisinde Muammer Aksoy’un “Mebusluktan Ayrılmak Mebusluk Sıfatını Kaybettirir mi?” başlığını taşıyan bir makalesi yayınlanmıştır. Bu makalede esasen şu ilkeler ortaya atılmıştır⁶⁴:

- i) Milletvekilleri partinin değil milletin vekilleridir.

⁶¹ K.C. Wheare (çev. Ercüment Seber), “Tek Meclis mi, Çift Meclis mi?”, **Forum**, Cilt 4, Sayı 45, 1 Şubat 1956, s. 13-14 ; K.C. Wheare (çev. Ercüment Seber), “Tek Meclis mi, Çift Meclis mi?”, **Forum**, Cilt 4, Sayı 46, 15 Şubat 1956, s. 7.

⁶² Metin Toker, **a.g.e.**, s.162.

⁶³ “Ezme Politikası Mebusluktan Iskat”, **Forum**, Cilt 4, Sayı 39, 1 Kasım 1955, s. 13-14.

⁶⁴ Muammer Aksoy “Mebusluktan Ayrılmak Mebusluk Sıfatını Kaybettirir mi?”, **Forum**, Cilt 4, Sayı 41, 1 Aralık 1955, s. 7-9.

- ii) Partiler milli iradenin oluşmasına doğrudan doğruya katkıda bulunmazlar, devletin organı değildirler.
- iii) Milletvekilleri milletin vekilleri oldukları için, herhangi bir partiden ayrılmaları onların vekillik sıfatlarına etki edemez.
- iv) Parti disiplininin milletvekilliği sıfatına bile etki ettiği bir yerde, demokrasi ciddi şekilde tehlikededir.

Buradaki hususun esasen parti içi demokrasi meselesi olduğunu belirtmek gerekir. Bunun da gerçekleşebilmesi için, parti içi fikir hürriyetinin sağlanması, bağımsız delegeler eliyle seçilen yönetimlerin partilerin başında olması gerekmektedir. Bu tartışmalar henüz yaşanmadan önce, konuyla ilgili bir öngörüleri içeren ve batı demokrasilerindeki benzer durumları inceleyen bir yazının yine Forum Dergisinde yayınlandığını belirtmekte yarar bulunmaktadır⁶⁵.

2.2.2. Yürütme Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları

2.2.2.1. Meclis Hükümeti Sistemi

Forum'da yayınlanan İlhan Arsel imzalı bir yazı 1924 Anayasasının aslında güçsüz bir hükümet öngördüğünü; hükümet sistemine parlamenter sistemden çok meclis hükümeti sistemi denebileceğini; şu andaki güçlü hükümetin seçim sisteminin bir sonucu olduğunu ancak bunun Anayasal temelden yoksun olması sebebiyle, süreklilik arz etmeyeceğini dile getirmektedir. 1924 Anayasasının sistemini “meclis hükümeti” olarak tanımlamasının gerekçesi olarak, meclisin yürütme görevini kendi içinden çıkan icra vekilleri heyeti vasıtasıyla gördüğünü, icra vekilleri heyetinin meclise karşı sorumlu olmakla beraber, meclisi feshetme yetkisinin bulunmadığını göstermektedir. Arsel'e göre sistemin parlamenter rejim olarak nitelenememesinin nedeni de budur⁶⁶.

⁶⁵ İlhan Arsel “Parti Disiplini Karşısında Ferdin Fikri Hürriyeti ve Şahsiyeti”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 26, 15 Nisan 1955, s. 9-10.

⁶⁶ İlhan Arsel “Kuvvetli Hükümet Fakat...”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 29, 1 Haziran 1955, s. 9-10.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, İlhan Arsel'in teorik tespitleri yerinde olmakla beraber, teğet geçtiği bir hususun önem arz ettiği kuşkusuzdur. Arsel, yazısında Meclis Hükümeti Sisteminin aslında Meclisin tahakkümüne yol açabileceğini, ancak Meclis hâkimiyetinin şimdiye kadar makul surette seyretmesinin nedeninin a) Kuvvetli şahsa sahip liderlerin başa gelmesi b) Siyasi partilerin sayısının sınırlı oluşu c) Seçim sisteminin listeli çoğunluk esasına dayanması olduğunu belirtmektedir. Ancak, Arsel'in yukarıda belirttiği sebeplerin, Meclis'i makul bir hareket tarzına çekmenin yanında, hükümeti dizginsiz bıraktığının altını çizmek gerekir. Zira seçim sisteminin listeli çoğunluk sistemi olduğu bir ülkede iki parti tüm ülkede yeterli şekilde örgütlenip yarışa katılıyorsa, buradan bir partinin güçlü bir şekilde çıkması beklenir. Bu da kuvvetli bir hükümet demektir. 1924 Anayasasının yapıcıları özellikle yürütme organını meclis karşısında güçsüz olarak düzenlemek istemişlerdir⁶⁷. Ancak, Tek Parti döneminde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü dönemlerinde Cumhurbaşkanlarının güçlü kimlikleri, güçlü yürütme organlarıyla karşılaşmamızı sağladığı gibi, Demokrat Parti döneminde yürütme organı gücünü seçim sisteminden almaktadır. Aslında daha net bir ifadeyle denilebilir ki, C.H.P. tarafından siyasi bir manevra olarak getirilen çoğunluk sistemi, 1924 Anayasası'nın hükümet sistemini de baş aşağı etmeye yetmiş, Anayasa yapıcılarının gayesinden çok uzak uygulanmasına sebebiyet vermiştir.

İlhan Arsel, Forum Dergisinde yayınlanan bir başka yazısında bir önceki yazısına referansta bulunarak, burada yer alan görüşlerini geliştirmiş ve gelecek için bir öngöründe bulunmuştur. Bu öngörüye göre, siyasi partilerin sayısının çoğaldığı ve partiler arası güç dengesinin kurulduğu gün, çoğunluk sisteminin getirisi olan hükümet sistemi ortadan kalkacak, güçsüz koalisyonlardan kurulu hükümetlerin ve güçlü meclislerin yer aldığı bir sistem kurulacaktır. Hükümetin T.B.M.M.'yi fesih yetkisinin bulunmaması göz önüne alındığında, T.B.M.M. dizginlenemez bir güç halini alacaktır. Bu sebeple, Arsel'e göre, Hükümet ve Meclis arası dengenin

⁶⁷ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.303.

sağlanması, Hükümet'e Meclis'i fesih yetkisinin verilmesi ve halkın hakem olarak tayin edildiği bir referandum sisteminin kurulması yerinde olacaktır⁶⁸.

2.2.2.2. Özerk Kurumlar

Üniversite özerkliği üzerinde tartışmalar, 6 Temmuz 1954'te kabul edilen "Bağlı Buldukları Teşkilat Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun" ile üniversite öğretim üyelerinin de bakanlık emrine alınmaları ve görevden el çektirilmelerinin önünün açılması ile yoğunlaşmıştır. Bu Kanunun en tartışmalı boyutu ise, idarenin her türlü işlem ve eyleminin yargı denetiminde olması genel kuralına aykırı olarak üçüncü maddesinde "Bu kanun gereğince alınacak vazifeden uzaklaştırma karar ve muamelelerinden dolayı, bu muameleyi tatbik eden idare ve şahıslar aleyhinde hiç bir idari ve adli kaza merciine müracaat olunamaz" ifadelerine yer vermesidir. Ayrıca Kanun'un ikinci maddesi "Bu kanunun birinci maddesi, üniversitelerin kuruluş kadrolarına dahil bilimum mensupları hakkında, senatonun mütalaası alındıktan sonra tayinlerindeki usüle bakılmaksızın Maarif Vekili tarafından re'sen tatbik olunur" ifadelerini içeriyordu⁶⁹. Bu kanun ile Milli Eğitim Bakanı istediği üniversite mensubunu, üniversite senatosunun hiç bir bağlayıcılığı olmayan görüşünü aldıktan sonra Bakanlık emrine alabilecekti. Bu kanun çıkarıldığı dönemde de tepki çekmekle beraber⁷⁰, 1954-1957 döneminde Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık emrine alınması ile hat safhada tepki görmüştür.

⁶⁸ İlhan Arsel "Hükümet Sistemimiz Hakkında", **Forum**, Cilt 3, Sayı 34, 15 Ağustos 1955, s. 9-10.

⁶⁹ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s. 167.

⁷⁰ Muammer Aksoy üniversite özerkliğinin iki boyutu olduğunu, bunun ilk boyutunun üniversite organlarının kendi faaliyetlerini diledikleri gibi idare etmeleri ve düzenlemeleri, ikinci boyutunun ise üniversite mensuplarının fikir hürriyeti olduğunu, bu kanunun üniveriste özerkliğinin ikinci boyutunu ortadan kaldırdığını belirtmektedir.

Muammer Aksoy "İlim Hürriyetini Zedeleyen 6185 Sayılı Kanun Hakkında", **Forum**, Cilt 4, Sayı 38, 15 Ekim 1955, s. 10-12; Muammer Aksoy "Fikir İlim ve Öğretim Hürriyeti Üniversite Muhtariyeti", **Forum**, Cilt 4, Sayı 37, 1 Ekim 1955, s. 7-8.

Muammer Aksoy bir diğer yazısında, modern demokrasilerde hürriyetlerin sınırlanmasının istisna olduğunun altını çizerek, 6185 sayılı kanunla getirilen kısıtlamanın ancak Üniversite mensuplarının bilimsel mahiyeti olmayan siyasi yazıları hakkında, şartları varsa uygulanabileceğini belirtmektedir. Muammer Aksoy "Profesörlerin Siyasi Yayınları Memnu mudur?", **Forum**, Cilt 4, Sayı 39, 1 Kasım 1955, s. 11-12.

Feyzioğlu ders yılı açılışında öğrencilerine hitaben “Hepimiz aynı vazife yolculuğuna çıkmış insanlarız. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, memleket hayrına olduğuna inandığı şeyleri açıkça söyleme yoludur. Kötü ve zararlı olarak bildiği hareketlere fetva veren, **nabza göre şerbet sunan sözde münevver olmayınız**” (v.b.a.) ifadelerini kullanmış, Hükümet de buna binaen Feyzioğlu’nu siyaset yaptığı gerekçesiyle Bakanlık emrine almıştı⁷¹. Bu işlemi protesto için Doç.Dr. Muammer Aksoy, Doç.Dr. Aydın Yalçın ve Doç.Dr. Münci Kapani ile asistanlar Coşkun Kırca ve Şerif Mardin istifa ettiler⁷².

Genelde akademisyenlerin yazılar yazdığı Forum Dergisinde bu konuyu işleyen birçok yazı yayınlandı, hatta Forum Dergisi 66. sayısında, Turhan Feyzioğlu’nun Bakanlık hizmetine alınmasına sebebiyet veren açılış konuşmasının tümünü yayınladı⁷³.

Forum Dergisinin aynı sayısında yayınlanan bir başka yazıya göre, üniversite mensuplarına verilecek mesleki cezaların yargı yeri olan Üniversite Senatosu mensupları da vekâlet emrine Bakanın bir sözü ile alınabileceklerine göre, Üniversite Senatosunun bu konularda özgürce karar vermesi olanağı da ortadan

Muammer Aksoy, bir diğer yazısında, son çıkarılan kanun hakkında üniversitelerin değerli birçok hocasının görüşlerine yer verdikten sonra, 1946 yılında Köprülü’nün 20.02.1946 tarihli Üniversite Muhtariyeti başlıklı yazısında yer alan “Bütün demokrat memleketlerde yüksek ilim müesseselerinin bilhassa üniversitelerin ilmi ve idari muhtariyetlerine sahip olmaları demokrasinin başlıca icaplarından. Kendi kendini idare edemeyen, hocalarını kendi seçemeyen, en ufak hareketini bile iktidar mevkiindeki hükümetlerin keyif ve arzusuna uydurmak zorunda kalan bir üniversite, hiç bir zaman hakiki bir ilim ocağı sayılamaz. Hür düşünce ve serbest tenkid tam bir hürriyet havasında inkişaf edebileceği gibi, hakiki ilim kıymetlerini ayırdedebilecek objektif ölçüler de ancak objektif ilim adamları tarafından tatbik edilebilir. Bunların tatbiki, tesadüf sevgiyle iktidar mevkiine geçmiş siyaset adamlarının eline bırakıldığı zaman çıkan neticeler daima yanlış ve zararlı olur. O zaman üniversite kürsülerine ehliyet ve liyakat sahibi hür fikirli insanlar yerine, köle ruhlu ve kudretsiz zavallılar, şarlatanlar ve dalkavuklar geçer; ilim iktidar mevkiinin adı bir vasıtası olur. Hayatı ve istikbali herhangi bir maarif vekilinin ağzından çıkacak bir söze bağlı olan hocanın, ilmin yüksek haysiyetini muhafaza edebileceğine inanmak için akıl ve iz’andan tamamiyle mahrum olmak icap eder.” sözlerine yer vererek, artık D.P.’nin üniversite özerkliği konusunda da ne kadar değiştiğine parmak basmaktadır.

Muammer Aksoy “6435 Sayılı Kanun Karşısında Üniversite Muhtariyeti”, **Forum**, Cilt 4, Sayı 46, 15 Şubat 1956, s. 14-16.

⁷¹ “Bu Dekanın Kabahati Nedir” **Forum**, Cilt 6, Sayı 65, 1 Aralık 1956, s. 5-6.

⁷² Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.193.

⁷³ “Turhan Feyzioğlu’nun 1956–1957 Ders Yılı Açılış Nutku” **Forum**, Cilt 6, Sayı 66, 15 Aralık 1956, s. 11-12.

kalkmaktadır. Zira bir Dekan olan Turhan Feyzioğlu'nun bu şekilde görevden alınması da göstermektedir ki, görevden alınmasına olumsuz görüş veren Üniversite Senatosu üyeleri de aynı şekilde görevden alınabilirler. Kaldı ki, D.P. iktidarının bu hususta pek de hoşgörülü davranmadığı, üniversite özerkliği hususunda bir beyanından dolayı Muammer Aksoy'un gece vakti karakola götürülerek sorgulanması ile görülmektedir. Forum Dergisinin söz konusu yazısına göre, Demokrat Parti'nin bu tutumları kendisini demokrat olarak tanıtan bir partinin kendi kendini inkârı olarak değerlendirilmelidir⁷⁴.

2.2.3. Yargı Erki ile ilgili Anayasa Tartışmaları

2.2.3.1. Yargı Bağımsızlığı

Yargı Bağımsızlığı ile ilgili olarak bu dönemde yayınlanan bir yazı dikkat çekmektedir. Forum'un 21. sayısından yayınlanan Turhan Feyzioğlu'na ait bu yazı, hâkimlerin yetiştirilme tarzlarından, maaşlarından, terfi için getirilen not sistemine kadar hâkimlerin bağımsızlığına ilişkin olabilecek hususları ele alıyordu. Diğer yandan 1946 Fransız Anayasası ve 1948 İtalyan Anayasası ile öngörülen, çoğunluğun hâkimlerde olduğu “Yüksek Hâkimlik Şurası”nın Türkiye’de de kurulması gerektiği gibi önemli bir teklifte bulunuyordu⁷⁵.

Aynı şekilde, 1946 Fransız Anayasası ve 1948 İtalyan Anayasasında yer alan Yüksek Hakimlik Divanlarını ayrıntılı bir şekilde ele alan ve çeşitli dünya ülkelerinde uygulanmış ve uygulanmakta olan hakim teminatına ilişkin sistemleri inceleyen bir çalışma bu dönemde Münci Kapani tarafından yayınlanan “İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklâli” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmanın sonuç bölümünde Münci Kapani şu ifadelerle, incelediği sistemleri de göz önünde bulundurarak bir öneride de bulunmaktadır:

⁷⁴ “Üniversite Hadiselerinin Öğrettikleri” **Forum**, Cilt 6, Sayı 66, 15 Aralık 1956, s. 3-4.

⁷⁵ Turhan Feyzioğlu, “Hâkimlerin İstiklaline Dair”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 21, 1 Şubat 1955, s. 10-12.

(...)Kanaatimizce, hâkimlerin istiklâli ve teminatı meselesinin bir Anayasa meselesi olarak ele alınması ve halledilmesi lâzımdır. Bu hususta en iyi hal sureti, hâkimlerin teyin, terfi, nakil ve disiplini mevzuunda her türlü selâhiyeti haiz olmak ve onların istiklâllerini korumakla mükellef bulunmak üzere, Fransa'da ve İtalya'da olduğu gibi, Anayasa ile yüksek muhtelif organın kurulması olacaktır. Bu şekilde kurulacak bir organ vasıtasile doğrudan doğruya Anayasa tarafından sağlanacak teminatın, alelâde bir kanunla tanınacak teminata nazaran daha sağlam ve daha esaslı olacağına şüphe yoktur.

Burada en mühim mesele, mezkûr organın kuruluş ve terkip tarzının tesbitindedir. Bu hususta Fransa ve İtalya'daki tecrübelerden istifade etmeliğimiz şüphesiz ki mümkündür ve lâzımdır. Ancak, bu memleketlerde kurulmuş olan Yüksek Hâkimlik Divanlarından birini veya diğerini mutlaka aynen kopya etmek icabetmez. Bu hususta muhtelif modaliteler düşünülebilir ve Divanın terkihi memleketimizde mevcut şartlara ve hususiyetlere en uygun bir şekilde ayarlanabilir. Fikrimizce, Divanda ekseriyeti, İtalya'da olduğu gibi, hâkimlere vermek ve Temyiz Mahkemesi Başreisi ile Başmüddeiumumiye tabii aza olarak kabul etmek doğru olur. Ancak kooptasyon sistemine fazla yaklaşmamak bakımından bu ekseriyetin üçte ikiyi bulmamasının muvafık olacağı zannındayız. Parlâmento tarafından seçilecek azalara gelince, bunların sadece Pârlamento dışından intihap edileceklerini derpişle iktifa etmemek ve gene İtalyan Anayasasında yapıldığı gibi, Üniversite hukuk profesörleri ile asgari 15 sene avukatlık yapmış kimseler arasından seçileceklerini tasrih etmek lâzımdır. Bu suretle, Meclis tarafından ehliyetsiz kimselerin seçilmesi ihtimali önlenmiş olur. Diğer taraftan, politika faktörünü mümkün mertebe bertaraf etmek bakımından, Fransız Anayasasınca derpiş edilen, seçilmek için üçte iki ekseriyet şartını kabul etmek de yerinde bir tedbirdir. Keza, Fransa'daki altı senelik seçim devresi, istikrar temini cihetinden İtalya'daki dört senelik seçim devresine nazaran bize daha mülâyim görünmektedir. Nihayet, Divanın reisliğine gelince, bu mevki, her iki memlekette olduğu gibi, bizde de Cumhurreisine vermenin en uygun hal şeklini teşkil edeceği kanaatindeyiz.”⁷⁶

Hâkim bağımsızlığı yani adaletin bağımsızlığı ile ilgili 1954-1957 yılları arasındaki dönemde yapılan asıl tartışma, 21 Haziran 1954 tarihinde çıkarılan bir kanun ile 25 yılını doldurmuş hâkimlerin emekliye sevkedilebilmelerini öngören bir kanunun yapılması ile başladı. Ancak, bu kanunun yoğun bir şekilde uygulanmaya başladığı 1956 yılında artık tartışmalar hat safhaya ulaştı. Zira 3 Mayıs 1956'da aralarında ikisi Daire Başkanı olmak üzere üç Yargıtay üyesinin de bulunduğu on altı hâkim, 12 Haziran'da da yedi hâkim daha emekliye sevkediliyorlardı⁷⁷.

Forum Dergisi konuyu değerlendirmeye alıyor ve birçok ülkede yer alan hâkim teminatlarını inceledikten sonra şu ifadelerle uygulamayı manşetten eleştiriyordu:

⁷⁶ Münci Kapani, **İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklâli**, Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1956, s.152-153

⁷⁷ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.191.

“Bugün cari olan usul 65 veya 70 yaşını dolduran hâkimlerin emekliye ayrılması gibi objektif bir usul değildir. 25 yıl hizmet etmiş olan bir hâkim, adliye vekili dilediği anda, emekliye sevk edebilir. Fakat etmeyebilir de. Yani iktidar, bazı hâkimleri mükâfatlandırmak, bazılarını ise cezalandırmak imkânına sahiptir. **Demokles kılıcı hâkimlerin başında asılıdır.**⁷⁸” (v.b.a.)

Bu konu 1954-1957 yılları arasında, Forum Dergisinde birçok yazar tarafından ele alınmıştır. Yazılarda, iktidar mensuplarının sıklıkla dile getirdiklerinin aksine, 1924 Anayasası’nın kuvvetler birliğini öngörmediği, yargı erkini bir görev olarak değil, bağımsız ayrı bir “kuvvet” olarak öngördüğü⁷⁹; Anayasaya göre Yüce Divan sıfatıyla hükümet mensuplarını ve Cumhurbaşkanı yargılamaya yetkili olan yüksek hâkimlerin bu şekilde güvencesiz bırakılmasının anti-demokratik sonuçları bulunduğu⁸⁰; aslında hiç bir hâkim için kabul edilemez olan uygulamanın yüksek yargı hâkimlerini de içine alacak şekilde genişletilmesinin ve bu kararlar aleyhine yargı yolunun kapalı tutulmasının hukuk düzeni açısından kabul edilemez olduğu⁸¹; birinci sınıf hâkimlerin Yargıtay’a terfiinin Adalet Bakanı eliyle yapılıyor olmasının yargı kuvvetinin yürütme görevine bağımlı hale getirdiği, sistemin hâkimlere bağımsız yargı merci olarak değil, “memur” olarak baktığı ve bu sistem geçerli oldukça hürriyet rejiminin kurulmasının mümkün olmadığı⁸² ifade edilmiştir.

2.2.3.2. Anayasa Mahkemesi

1950-1954 döneminde sıklıkla tartışılan bir husus Kanunların Anayasa’ya uygunluğunun denetimi meselesiydi. Ancak, Yargıtay’ın ilgili bölümde bahsedilen Kararı ile bu tartışma pratik olarak kapandı. Bundan sonra yerini bu görevi görecektir merkezileşmiş bir ihtisas mahkemesi olan Anayasa Mahkemesinin kurulması hususu almıştır.

⁷⁸ “Adalet Vurulan Darbe” **Forum**, Cilt 5, Sayı 52, 15 Mayıs 1956, s. 1-2.

⁷⁹ “Kuvvetler Birliği mi, Kuvvetler Ayrılığı mı?”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 23, 1 Mart 1955, s. 5.

⁸⁰ Turhan Feyzioğlu, “Hazin Bir Gelişmenin Vesikaları” **Forum**, Cilt 7, Sayı 77, 1 Haziran 1957, s. 10.

⁸¹ Münci Kapani, “İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklali II ” **Forum**, Cilt 6, Sayı 71, 1 Mart 1957, s. 12.

⁸² Münci Kapani, “İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklali III ” **Forum**, Cilt 6, Sayı 72, 15 Mart 1957, s. 15-16.

1954 yılında Ankara Barosu Dergisinde yayınlanan bir makalede Almanya örneğinden yola çıkılarak, Anayasa Mahkemesi ele alınmaktadır. Bu makale, 1954 yılında Anayasa Mahkemesini ele almanın dışında, bugün bile tartışmalı olan Anayasa'ya aykırı uluslararası anlaşmaların iç hukuk açısından akibetine de değinmesi açısından çok ilginç ve değerlidir⁸³.

Makalede, Almanya'da Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen bir olayda, henüz kanunlaşmamış bir metnin anayasaya aykırılığının tespiti istendiği belirtilirken, Anayasa Mahkemesi'nin henüz kanunlaşmamış metinleri denetleyemeyeceği fakat devletlerarası anlaşma yapmak ve imzalamak yetkisi veren kanunların bu durumun istisnasını teşkil edecek şekilde Alman Anayasa Mahkemesinin içtihat geliştirdiği şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“bu esbabı mucibeye nazaran federal Teşkilatı Esasiye Mahkemesi, hukuki bir kaidenin veya hukuki bir durumun, Kanunu Esasiyeye uygunluğunun kazai murakebesini, bu hukuki kaide veya durumun ancak kanun halini iktisap etmiş olması halinde mümkün görmüştür. (...) Bununla beraber, mahkeme, teşrii meclis tarafından kabul edilmiş bulunan muayyen bazı kanunların, neşir ve ilan edilmeden önce dahi (yani henüz tatbika konulmadan önce) teşkilatı esasiye ahkâmına uygun olup olmadıkları bakımından, kazai murakebeye tabi tutulabileceklerini kabul etmiş ve bu muayyen kanunların neler olabileceklerini tasrih etmiştir. **Bunlar, salahiyetli federal mercilere devletlerarası andlaşma yapmak ve imzalamak salahiyeti veren kanunlardır.**”⁸⁴ (v.b.a.)

Bu alalade kanun ve onay kanunu ayırımının onay kanunları ile yapılacak anlaşmaların iç hukukta kanun kuvvetinde olacakları fakat Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olamayacağı gerekçesiyle yapıldığı makalede incelenmektedir⁸⁵. Makale İlhan Arsel'in bugün bile bir çok Anayasa Mahkemesinin yetkisinde olmayan kanunların yayınlanmadan önce Anayasa Mahkemesi tarafından denetimi hususunun, makalenin yayınlandığı dönemde yakın zaman içerisinde birçok Anayasa'ya gireceği şeklinde, öncü bir anlayışla yazılmış şu ifadeleriyle sona ermektedir:

⁸³ İlhan Arsel, “Kanunların Teşkilatı Esasiyeye Uygunluğunun Kazai Murakebesi Mevzuatında Yeni Bir Cereyan”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 1, 1954, s.8-13.

⁸⁴ **A.e.**, s.8-9.

⁸⁵ **A.e.**, s.12.

“Tahmin etmek lazımdır ki, kanunların, henüz tatbik konmadan önce veya henüz hazırlık evresinde iken, kazai murakabeye tabi tutulması sistemi yakın bir tarihte, bütün demokrasilerde müsait saha bulacak ve bu yolda yeni yeni hamleler devam edecektir.”⁸⁶

Bu ifadeler henüz kanunların bile Anayasa’ya uygunluğunun denetiminin önünün açılmadığı bir ülkede, kanunlar için Anayasa’ya uygunluk denetiminin yakında yaygınlaşacağına dilediği getiriliyor olması açısından önemini hala korumaktadır.

Bahri Savcı ise, Forum Dergisinde yayınladığı “Türkiye’de Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri” başlıklı 2 yazısında parlamenter sistemin işleyişini sağlayacak bir seçim sistemi ve muhalefetin söz hürriyetinin yanı sıra, Anayasa Mahkemesinin kurulmasını da çalışmasında ortaya attığı prensipler arasında saymaktadır⁸⁷.

2.2.4. Temel Hak ve Özgürlükler ile İlgili Anayasa Tartışmaları

2.2.4.1. Basın Özgürlüğü ve İspat Hakkı

1954-1957 döneminde tartışılan en önemli konulardan biri de ispat hakkı meselesidir. Çalışmanın ilgili bölümünde bahsedildiği üzere Hasan Ali Yücel – Kenan Öner Davası münasebetiyle verilen 1949 tarihli Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararında Yargıtay, “hususî ve istisnai tahkik ve muhakeme merciine tabi olanlar” tarafından açılmış hakaret davalarında sanıklar tarafından ileri sürülecek ispat hakkı iddiasının “aynı mahkemede kabul ve tetkikine imkân olamayacağı” sonucuna varmıştır⁸⁸.

⁸⁶ A.e., s.13.

⁸⁷ Bahri Savcı, “Türkiyede Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 20, 15 Ocak 1955; Bahri Savcı, “Türkiyede Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri II”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 21, 1 Şubat 1955.

⁸⁸ “Hür Basın Rejiminin Ana Davası: İspat Hakkı ve Basın Hürriyeti”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 22, 15 Şubat 1955, s. 9.

O dönemde “Neşir Yolu İle Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Suçlar Hakkındaki Kanun” başlığını bir taşıyan bir kanunun D.P. tarafından yapılması ve bu kanunda ispat hakkının açıkça düzenlenmemesi, dolayısıyla 1949 tarihli Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararının yürürlükte bırakılması çok eleştirilmiş, bu durum ancak diktatoryal bir devlette kabul edilebilecek bir davranış olarak nitelenmiş; bu halin basının kontrol vazifesini yerine getirmesini engellediği, basın özgürlüğünü zedelediği dile getirilmiştir⁸⁹.

Sadece ispat hakkı değil, basın kanununda 1954 ve 1956’da yapılan iki değişiklikle getirilen muğlâk ifadelerin suç sayılarak, cezaya bağlanması da bu dönemde eleştirilmiş ve geçmişe dönülerek Adnan Menderes’in 1946’da Basın Kanununun meşhur 30. maddesi için söylediği sözler eleştiri aracı olarak kullanılmış, getirilen düzenleme ile tek parti dönemi Basın Kanunu düzenlemesi karşılaştırmaya tabi tutulmuştur⁹⁰.

Turhan Feyzioğlu Forum Dergisinin bir başka sayısında, gazetecilerin mahkumiyetlerinin yoğunlaştığı bir dönemde Adnan Menderes’e açık mektup yayınlamış ve meşrutiyet döneminde bile “Vükelayı Devlet, ve ayan ve mebusan ve memurin hükümet hakkında kadih vukuunda verilecek ceza şimdiki gibi bir yıldan değil bir haftadan başlardı” diyerek cezaların ağırlığını eleştirmiş, “bir bakanın vazifesini suistimal ettiğini yazan gazeteci en az bir yıla mahkum edilir. Fakat vazifesini suistimal eden bakana verilecek ceza 6 aydan başlar.” ifadelerine yer vererek cezaların oransızlığını dile getirmiştir⁹¹.

⁸⁹ “Doğruyu Söylemek Hakkı”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 27, 1 Mayıs 1955, s.1-2.

“İspat Hakkı Yahut Doğruyu Söylemek Hakkı”, **Forum**, Cilt 4, Sayı 41, 1 Aralık 1955, s. 3.

“Kısılan Basın Hürriyeti”, **Forum**, Cilt 5, Sayı 54, 15 Haziran 1956, s.1-2.

⁹⁰ Turhan Feyzioğlu, “Basın Hürriyeti Tartışmasına Dair” **Forum**, Cilt 6, Sayı 73, 1 Nisan 1957, s. 11.

⁹¹ Turhan Feyzioğlu, “Hırsızlık ve Basın Suçu” **Forum**, Cilt 6, Sayı 75, 1 Mayıs 1957, s. 7. Aynı yönde bkz. Turhan Feyzioğlu, “Menderese Açık Mektup: Hırsızlık ve Basın Suçu” **Forum**, Cilt 6, Sayı 76, 15 Mayıs 1957

Konuyu ele alan bir başka yazıda ise, şu ifadelerle basınla ilgili mevzuatın aslında basına hürriyet getirmek yerine kısıtlamalar getirdiği dile getirilerek, meselenin genel kanunlar çerçevesinde çözülmesi ve basınla ilgili mevzuatın kaldırılması önerilmektedir:

“6334 sayılı Kanunu değiştirmiş bulunan 6732 sayılı Kanun gerek muhtevi bulunduğu muğlâk ve müphem suç unsurları ve gerekse ağır cezai müeyyideleri itibariyle asla demokratik bir kanun hüviyetini taşımamaktadır. Bu kanun basının amme vazifesini yapmasına engel olmakla memleketein yüksek menfaatlerinin sağlanmasına set çekmiş bulunmaktadır. Bu itibarla yapılacak iş, mezkûr kanunların tamamıyla ilgasıyla ya mevzuu umumi hükümlerimiz dairesinde mütalaa eylemek – ki kanaatimizce bu yol en doğru olanıdır – veya ayrı ve demokratik esasları muhlevi basın hürriyetini baltalamayan bir kanun hazırlamaktır.”⁹²

2.2.4.2. Grev Hakkı

Grev hakkı yine bu dönemde tartışılan bir konu olmuştur. 20 Şubat 1955'te İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin grev hakkı kampanyası düzenlediğini, bu kampanyanın Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Ankara İşçi Sendikaları Birliği tarafından da benimsendiğini görüyoruz⁹³. Diğer yandan, İzmir Limanı işçilerinin ise 1954-1955 yıllarında iki defa ağır cezai müeyyideleri göze alarak yasadışı greve yöneldiklerini görüyoruz. Bu dönemde, halen programında grev hakkının tanınması yer alan bir partinin idare ettiği bir ülkede, grevin yasak olması ve ağır cezai müeyyidelere bağlanmış olması eleştirilmiştir⁹⁴.

Bu dönemde dile getirilen önemli bir diğer görüş ise, grev hakkı tanınmadığı sürece, sendika hürriyetinin hiç bir anlamı olmayacağıdır. Zira bu görüşe göre, sendikaların ücretler üzerinde pazarlık yapabilmeleri için grev hakkı gibi etkili bir koza ihtiyaçları vardır. Bu sebeple sendikaların gelişimine dair her türlü değişiklikler yapıp, hukuki zemin hazırlansa dahi grev hakkı olmaksızın “sendikaların ücret

⁹² Yalçın Tuna, “Basın Mevzuatımızın Antidemokratik Hükümleri” **Forum**, Cilt 6, Sayı 78, 15 Haziran 1957, s. 11-12.

⁹³ “Grev Hakkı Kampanyası”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 24, 15 Mart 1955, s. 6.

⁹⁴ “Gene Grev Hakkına Dair”, **Forum**, Cilt 3, Sayı 33, 15 Ağustos 1955, s. 6.; yasak olmasına ve cezai müeyyideye bağlanmasına rağmen Demokrat Parti döneminde zaman zaman küçük çaplı işçi grevleri yaşandığı bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Makal, **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946–1963**, İmge Yay., Ankara, 2002, s.314 vd.

üzerinde müessir olmalarına imkân yoktur.”⁹⁵ Gerçekten de 1954 seçimlerinin hemen akabinde hükümet programını henüz açıklamadan Türk-İş hükümet programını hazırlarken D.P.’yi etkilemek umuduyla bir bildiri yayınladı. Bildiride yer alan istekler arasında “sendika hareketinin gelişmesi için gerekli olan grev hakkının işçilere verilmesi” de yer alıyordu. Diğer talepler uluslararası sendikalar birliğine katılma izni verilmesi ve yeni sosyo-ekonomik gereksinimleri karşılamak için 1936 tarihli İş Kanununda değişikliklerin yapılması idi⁹⁶. Bu dönemde Cahit Talas’ın grev hakkının yanı sıra Türkiye’deki sendika özgürlüğünün dünyadaki yeri hakkında çalışmalar yaptığı ve sonuç olarak kuruluşu, faaliyetleri ve uluslar arası örgütlerle ilişkileri açısından bir çok kısıtlamaya tabi tutulan sendika özgürlüğünün bu konuda geri kalmış ülkeler seviyesinde olduğunu tespit ettiğini görüyoruz⁹⁷.

Bu dönemde grev hakkı açısından önemli bir diğer gelişme ise, seçimlere doğru ilerleyen Türkiye’de, Hürriyet Partisi’nin 3 Haziran 1957 tarihinde Meclis’e bir Grev ve Lokavt Kanunu teklifi sunmuş olmasıdır. Bu teklif içeriği kadar, Türkiye’de grev ve lokavt hususunda Meclis’e getirilen ilk teklif olması açısından da önemlidir.

Bu teklif metninde esasen şu unsurlar yer almaktadır:

- a) Grev ve lokavt haklarından sözleşmeyle feragat etmek mümkün değildir.
- b) Grev ilan yetkisi sadece muayyen bir işyeri, işyerinde çalışan sendikalarla, muayyen bir iş kolundaki sendikaları içine alan federasyonlara bırakılmıştır.
- c) Tesanüt (sempati) grevleri yasaktır.
- d) Milli Savunma Bakanlığına, Jandarma Genel Komutanlığına ve Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı işyerleriyle, harb malzemesi olduğu kanunla tespit edilen

⁹⁵ “Sosyal Politikanın Ana Meselelerini Düşünmek Zamanı Gelmiştir”, **Forum**, Cilt 4, Sayı 48, 15 Mart 1956, s. 11. Aynı yönde bkz. Cahit Talas, “Grev Hakkı: Bizde ve Başka Memleketlerde”, **Forum**, Cilt 6, Sayı 70, 15 Şubat 1957; Cahit Talas, “Sendikalarımızın Gelişmesindeki Duraklama ve Sebepleri”, **Forum**, Cilt 2, Sayı 18, 15 Aralık 1954

⁹⁶ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.123.

⁹⁷ Cahit Talas, “Sendika Hürriyeti ve Bizim Sendikalarımız”, **Forum**, Cilt 6, Sayı 61, 1 Ekim 1956; Cahit Talas, “Sendika Hürriyeti: Bizde ve Başka Memleketlerde”, **Forum**, Cilt 6, Sayı 68, 15 Ocak 1957

malzemeleri üreten işyerlerinde, sağlık müesseselerinde, itfaiye hizmetlerinde ve sadece hasat zamanı zirai işyerlerinde grev yasak edilmiştir.

e) Ayrıca tahdidi bir şekilde belirlenmiş büyük felaket zamanlarında, Bakanlar Kurulu veya Örfi İdare varsa Örfi İdare Komutanlığı grevi yasak edebilir.

f) Genel veya kısmi seferberlik ve harb zamanlarında grev kesinlikle yasaktır.

g) Grev ve lokavta başvurmadan evvel, uzlaştırmaya başvurulması mecburi olmakla beraber, Uzlaştırma Kurulu'nun verdiği kararlar tarafları bağlamamaktadır.⁹⁸

Bu teklif grev hakkı taraftarlarını heyecanlandırmakla beraber, hasat zamanı zirai iş yerlerinde grevin yasaklanması, tarım işçilerinin elini zayıflatacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir⁹⁹.

⁹⁸ “Grev ve Lokavt Tasarısı”, **Forum**, Cilt 6, Sayı 80, 15 Temmuz 1957, s. 5.

⁹⁹ **A.e.**, s.5-6.

3. 1957-1960 YILLARI ARASI SİYASAL GELİŞMELER VE ANAYASA TARTIŞMALARI

3.1. 1957-1960 Yılları Arası Siyasal Gelişmeler

(Beşinci Adnan Menderes Hükümeti Dönemi)

(4 Aralık 1957 – 27 Mayıs 1960)

Nihayet 27 Ekim 1957’de genel seçim yapıldı. Yapılan seçimlerde, muhalefet partilerinin toplamının oy oranının D.P.’yi geçtiğini, fakat %47.70 oy oranıyla 424 milletvekili kazanan D.P.’ye karşı, %40.82 oyla 178 milletvekili kazanan C.H.P.’yi görüyoruz. Bu da seçimlerden önce ittifakları engelleyen yasalar ile muhalefeti bölmeyi başaran D.P.’nin, bu politikasının meyvelerini topladığına işaret etmektedir. H.P. ve C.M.P. ise kendilerinden beklenen varlığı, seçimde gösteremediler¹. Bu durum da, seçim sisteminin bir yansıması olarak değerlendirilmekte ve tek türlü çoğunluk esasına dayalı bir seçim sisteminin iki büyük parti meydana getirmeye eğilimli olduğu söylenmektedir². Ünlü Fransız Siyaset Bilimcisi Maurice Duverger’e atıfta bulunan bu görüşe göre, muhalif partiler arasında ittifak mümkün olamayınca, kendi taraftarı olduğu partinin seçimi kazanamayacağını anlayan seçmen kendine en yakın bulduğu kuvvetli parti lehine oyunu kullanmıştır³. Bu durum da seçimlerde H.P. ve C.M.P.’nin etkinliğini minimuma indirmiştir.

¹ Oysa seçimlerden önce Forum Dergisinde yayınlanan çalışmada yapılan hesaplamalara ve tahminlere göre, H.P.’nin C.H.P. ve D.P.’ye yakın oy almasının beklendiği ve bu sebeple çeşitli ihtimaller göz önünde bulundurulduğunda dahi, bu üç partiden hiç birinin tek başına iktidara gelemeyeceklerinin tahmin edildiğini görüyoruz. Cemal Aygen, “Önümüzdeki Seçimlerin Muhtemel Neticeleri”, **Forum**, Cilt 8, Sayı 85, 1 Ekim 1957, s.11–12

² Orhan Aldıkaçtı, “27 Ekim 1957 Seçimi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt XXIV, Sayı 1–4, İstanbul, 1959, s.25.

³ A.e.

Forum Dergisinde seçim sonuçlarını yorumlayan bir yazıya göre ise, seçmenler arasında D.P.'den soğumasına rağmen, D.P.'yi C.H.P.'ye tercih eden önemli bir kitlenin bulunduğu tespiti yapılırken, H.P.'lilerin ise, seçmenlerin 6 ay içerisinde nispi temsil sistemine göre seçim vaad eden C.H.P.'nin vaatlerine kanarak H.P. yerine C.H.P.'ye oy verdiklerini iddia ettikleri belirtilmektedir⁴.

O dönemde Zafer Gazetesi seçimleri inceleyen “Seçimlere Bakış” başlığını taşıyan bir yazı yayınlamış, seçimlerde partiler arasındaki oy farkına bağlı olarak vilayetleri 6 kategoride incelemiştir. Buna göre seçimlerde 6 ilde 40.000 oyun üzerinde farkla seçim kazanabilen tek parti D.P.'dir. Bu D.P.'nin mevcut gücünü de göstermektedir. 30.000 ile 40.000 arasında oy farkıyla seçimleri 3 ilde D.P., 3 ilde C.H.P. kazanabilmiştir. Bu da bazı illerde C.H.P.'nin açık ara üstünlük elde ettiğini göstermekle beraber, D.P.'nin hala güçlü olduğuna da işaret etmektedir. 10.000 ile 30.000 arası oy farkıyla 18 ilde D.P., 3 ilde C.H.P., 1 ilde C.M.P. kazanmıştır. 5.000 ile 10.000 arası oy farkıyla 11 ilde D.P., 6 ilde C.H.P. kazanmıştır. 1.000 ile 5.000 oy arası fark ile 6 ilde D.P., 6 ilde C.H.P., 1 ilde H.P. kazanabilmiştir. 400 ile 500 oy arası fark ile 2 ilde D.P., 1 ilde C.H.P. kazanabilmiştir⁵.

Görüldüğü üzere, birbirine yakın oy alan partilerden biri bütün milletvekillerini alırken, diğer partiler aldıkları oyun karşılığını alamamışlardır. Zira seçimde, % 47.70 oy alan D.P. 424 sandalye elde edebildiği halde, %40.82 oy alan C.H.P. 178, %7.19 oy alan C.M.P. 4, %3.86 oy alan H.P. 4 milletvekili çıkarabilmiştir. Diğer yandan bakıldığında ise, D.P. 1954 seçimlerine göre %10.72 oy kaybetmesine rağmen, milletvekilleri sayısının %23.5'ini kaybetmiştir⁶.

T.B.M.M., 2 Kasım 1957'de yaptığı toplantıda, Bayar'ı tekrar Cumhurbaşkanı seçmiş, Bayar da beşinci defa Menderes'i kabineyi kurmakla görevlendirmiştir.

⁴ “Seçim Neticelerinin Tahlilinde Geriye Bakış”, **Forum**, Cilt 8, Sayı 89, 1 Aralık 1957, s. 4

⁵ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.301.

⁶ **A.e.**, s.300.

Genel seçimler ertesinde Ankara’da siyasal havanın gerginliği, Ankara Üniversitesi’nin açılış töreninin ertelenmesi, tankların ve askerlerin stratejik noktalara yerleştirilmesi, radyoevinin kordon altına alınmasıyla tarihi kayıtlara geçmiştir⁷. Seçimler sonrasında muhalefet seçimlerle ilgili serzenişlerde bulunurken, bir yandan da seçimlerde ittifak yapamamalarının sonuçlarını yaşıyorlardı. Zira Gaziantep, Konya, Kastamonu, Sivas gibi birçok vilayette muhalefet binin altında oy farkı ile seçimleri kaybetmişti. Hatta Gaziantep’te önce C.H.P.’nin seçimleri kazandığı ilan edilmiş, daha sonra yapılan yeni sayım ile C.H.P.’nin seçimleri 35 oyla kaybettiği ilan edilmişti⁸.

Nihayet 25 Kasım 1957’de, bir ay süren çalışmalar sonunda Beşinci Menderes Hükümeti kuruldu. Menderes hükümet programını 4 Aralık 1957’de Meclis’e sundu. Program klasik olarak muhalefet partileri tarafından incelenmek istenmiş, ancak bu istek iktidar partisi milletvekillerinin oyları ile reddedilmiştir⁹. Hükümet programı üzerine konuşmak için söz alan İsmet İnönü ise, birçok konuda eleştirdiği iktidara karşı son seçimlerde basın ile toplanma ve gösteri özgürlüğü konularında uygulamaları ve bu çerçevede son seçimlerde başta radyo olmak üzere, devlet olanaklarının D.P. leyhine kullanılması ve dinin siyasete alet edilmesi ile ilgili konularında eleştirilerde bulundu¹⁰.

1957 seçimlerine özgürlüklerin kısıldığı bir Türkiye’de gidilmişti. Ama seçimlerde yine de %47.7 oy alan bir D.P. görüyoruz. Bunu seçim sisteminden farklı boyutlarıyla da incelemek gerekir. Bu halen D.P.’nin çok ciddi destek bulduğunu göstermektedir. Turan Güneş ise, aydınlar ile sıradan vatandaşın

⁷ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.171.

⁸ Gaziantep’te yapıldığı iddia edilen hile nedeniyle, halk galeyana gelmiş; seçimleri önce kazanıp sonra kaybeden adaylardan Cemil Sait Barlas ile İhsan Göğüş, vatandaşları galeyana getirdikleri iddiasıyla bir süre tutuklu kalmışlardır. Kemal Bağlum, **a.g.e.**, s.148; Mehmet Barlas da o günleri şu şekilde anlatmaktadır “1957 yılını hatırlıyorum... Bir genel seçimin ertesi günüydü. Ankara’daki evimizin çevresini, polis sarmıştı. Sabah erken saatte babamı alıp götürdüler. Önce Adana Cezaevi’ne, arkasından Yozgat’a gönderildi...Demokrat Parti grubundan sızan haberlere göre Gaziantep’te seçim ertesi çıkan olaylardan ötürü, başta babam olmak üzere, Ali İhsan Göğüş’ün de aralarında bulunduğu 30’u aşkın C.H.P.’linin idamının istenmesi bile söz konusuydu....”

Mehmet Barlas, **a.g.e.**, s.66.

⁹ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.511.

¹⁰ **A.e.**, s.513.

özgürlük anlayışının farklı oluşuna dayanarak, D.P.’nin halktan bulduğu desteğini açıklamaktadır:

“Demokrat Parti’nin getirdiği özgürlükçü dünya görüşünü bizim seçkinler olarak düşündüğümüz özgürlükçü dünya görüşünden ayırmak gerekir. Nitekim D.P. devrinde, aydınlar, yazarlar baskı altına girdiler. Hüseyin Cahit Yalçın’la başlayan hapishane serüvenlerini hatırlayalım. Kısacası bizim gibi insanlar için özgürlükler kısıldı.

Oysa büyük seçmen kitlesi için özgürlük başka bir şeydi. Bunu D.P. hem gerçekleştirdi, hem de iyi kullandı. **Bu kitle için özgürlük dayak yememek, tahsildarın gadrine uğramamaktır. Kaymakamın yanına rahat çıkmak ya da ondan kanunsuz bir şeyi de isteyebilmektir.**

Veya kesilmesi yasak olan ormanı da kesebilmektir. Veya yeni kapital sahibi olan için, kolayca kazanabilmektir.¹¹” (v.b.a.)

3.1.1. İçtüzük Değişikliği

Hükümetin kurulmasından hemen sonra, artık karşısında güçlü bir muhalefetin olacağını gören D.P.’nin, 1957 yılının hemen sonunda içtüzük değişikliğine giderek Meclis üzerinde hâkimiyet sağlamaya çalıştığını görüyoruz. Zira muhalefet bundan böyle “hâkimiyet hükümetin olacaktır” diyerek bu değişikliği eleştirmiştir. O dönemde, aralarında Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Hüseyin Nail Kubalı’nın bulunduğu hukukçular ise, yapılan değişikliğin Anayasaya aykırı olduğu hususunda görüşler bildiriyordu¹². Zira içtüzük ile basına sınırlamalar getiriliyordu¹³.

O dönemde, Hükümet ile içtüzük değişikliği dahil olmak üzere bir çok konuda zıtlaşan Kubalı’nın 1958 yılı 1 Şubatında vekâlet emrine alındığını ve 9 Nisan’da ise göreve geri döndüğünü görüyoruz. Görevine geri dönmesinin hemen ertesi günü basına demeç vererek hükümeti eleştiren Kubalı, bu sefer de, Üniversite Senatosu tarafından politika yaptığı gerekçesiyle 1 aylığına görevinden uzaklaştırılmıştır¹⁴.

¹¹ Mehmet Barlas, **a.g.e.**, s.187.

¹² H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yay, İstanbul, 1998, s.153–154.

¹³ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.174.

¹⁴ **A.e.**, s.177.

3.1.2. Dokuz Subay Olayı

1958 yılının başında dokuz subay olayı olarak anılan hükümet darbesi girişimi patlak verdi. Birçok tarihçiye göre 27 Mayıs darbesinin habercisi olan, ancak bir şekilde üzeri kapatılan “Dokuz Subay Olayı”, dönemin önemli olayları arasındadır.

Senaryoya göre, seçimleri D.P. kaybetse bile iktidarı bırakmak istemeyecek, bunun üzerine seçimlerden iki gün sonra 29 Ekim Bayramı kutlamalarında D.P. ileri gelenleri tören alanında darbeci subaylar tarafından tutuklanacak ve yapılan darbenin hukuki bir dayanağı oluşacaktı. Bununla beraber, seçimleri D.P. kazanınca bu senaryo ve söz konusu darbe gerçekleşemedi¹⁵. Ancak, darbe planlayan subayların kurduğu örgüt dağılmamıştı ve kendilerine bir lider arıyorlardı. İlginç olarak, kendilerine lider olarak Menderes’in Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin’i uygun görmüşler, 24 Aralık 1957’de de kendisine liderlik teklif etmişlerdi. Şemi Ergin ise, karşısındaki iktidarı devirmeye niyetli subaya “isterseniz yapın” yanıtını vermiş, ancak kendisinin dâhil olamayacağını eklemiştir¹⁶. Ancak aynı saatlerde darbe planlayan subayların örgütüne dâhil olan Samet Kuşçu adındaki bir Kurmay Binbaşı, darbeci subay arkadaşlarının “Menderes’e Sadık Subaylar” örgütüne dâhil olduklarını düşünerek, kendisine bir komplo kurulduğu gerekçesiyle, onlardan önce davranıp, onlar kendisini ihbar etmeden diğer subayları ihbar etmenin doğru olacağını düşünerek, planlanan darbeyi ihbar etti. 26 Aralık’ta 9 subay tutuklandı¹⁷.

26 Mayıs’ta başlayan duruşmalar sonucunda, 25 Kasım 1958’da dokuz subay olayı yetkili mahkeme tarafından sona erdirildi. Diğer 8 subay hakkında beraat kararı verilirken, muhbir Samet Kuşçu’ya iki yıl hapis cezası verildi. 9 subay olayının bu şekilde sona ermesinde, kendilerini yargılayan geleceğin Genel Kurmay Başkanlarından Tüm General Cemal Tural’ın darbecilere dâhil olmasının, en azından desteklemesinin etkisi olduğu iddia edilen bir görüştür¹⁸.

¹⁵ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁶ **A.e.**, s.97.

¹⁷ Serhan Yücel, **a.g.e.**, s. 132.

¹⁸ **A.e.**, s.133.

Cüneyt Arcayürek ise, 1983 yılında yolda karşılaştığı Samet Kuşçu'ya bu ihbarın neden örtbas edildiğini sorduğunu, Samet Kuşçu'nun ise "Menderes'in çok yakınında olanlar da ihtilal teşebbüsünün içindeydiler. Menderes'in sonradan Londra uçak kazasında ölen yaveri Muzaffer Ersü de ihtilalcilerle birlikteydi ve İlhami Barut'la ilişkiliydi. Ölümünden sonra bu durumu kanıtlayan belgeler kazasında bulundu, ama Menderes'in buyruğuyla imha edildi." dediğini anlatmaktadır¹⁹.

3.1.3. Irak Darbesi

1958'in Temmuz ayına geldiğimizde ise, Irak'ta askeri darbe olduğunu görüyoruz. Darbenin ardından Menderes hükümetinin Irak'a müdahale edeceği yolunda haberlerin çıktığı ve Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında bu konuda nota teatisinin olduğu bilinmektedir²⁰.

Menderes için uluslararası ilişkiler açısından önemi olan bu Irak darbesi konusu, aynı zamanda iç siyaset açısından da önemliydi. Daha yeni ortaya çıkartılmış bir hükümet darbesi girişiminin üzerine, komşu bir ülkede hükümet darbesinin olması, seçimler sonucunda "azınlıkta" kalmasına rağmen tek başına iktidar olan Menderes'i tedirgin ettiğini söylemek mümkündür. 11 Ağustos 1958'de D.P. Meclis Grubu şu ifadelerin yer aldığı bir tebliğ yayınlıyordu:

"Cumhuriyet Halk Partililer Irak olaylarını ele alarak, Büyük Millet Meclisinin ve hükümetinin meşruiyetini ve istikrarını şiddet yolu ile tahrip etmenin mümkün, hatta lazım olduğu kanaatını uyandırmaya sevk edebilecek çok tehlikeli bir yola girmişlerdir. (...)

¹⁹ Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.**, s. 263.

²⁰ Sovyetler Birliği Türkiye'ye iki nota verdi. İlki 18 Temmuz tarihli olan bu notalar, Türkiyeyi Irak'a bir saldırı hazırlığı yapmakla suçluyordu. 22 Temmuzda Türkiye bu notaya karşı cevap veriyor, "Türkiye'nin Orta Doğu'daki gerginliği arttıracak herhangi bir harekete girişmeyeceğine dair" güvence veriyordu.

Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.181-182, Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yay., 2001, s.99-101; Eric Jan Zürcher'e göre "Menderes Irak'a askeri müdahalede bulunma kararı aldı ve Türk askerleri sınıra nakledildi. Türk işgali ancak güçlü Amerikan baskısı ve daha çok para verme vaatleriyle önlendi."

Eric Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.344.

C.H.P.'nin 1950'den beri devam eden bu gayrimeşru tutumu, 14 Temmuz günü patlak veren hadiselerinden beri, büsbütün tahripkâr bir manzara arz ediyor. Gayeleri, Büyük Millet Meclis'inin itibar ve nüfuzunu kırmak, yasama dönemini zorlamalarla sakatlamaya çalışmak, Meclis içi ve Meclis dışı manevralarla idareyi felce uğratmak ve çoğunluğun üzerinde azınlığın tahakümünü tesis etmektir. (...) C.H.P.'nin Büyük Millet Meclisi'nin kudret, kuvvet ve selahiyeti önünde hürmetkâr ve itaatkâr olması kanuni bir tedbirdir.²¹”

Aynı şekilde, Adnan Menderes'in Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada muhalafeti halkı Irak'taki gibi bir darbeye kışkırtmakla itham ettiğini görüyoruz²². Artık “ihtilal” kelimesi bizzat Başbakan Menderes tarafından telaffuz edilen siyasi hayatımızın bir parçası haline gelmiş idi. Bunun üzerine ise, C.H.P. meclis grubunun yayınladığı bildiride, “iktidar partisi idarecileri, iç politikada yeni bir şiddet ve baskı devri açmak hevesine kapılmış görünüyolar(...) halkın dikkatini hakiki dert ve davalardan uzaklaştırmak için muhalefete ihtilalcilik isnat ediliyor”²³ deniliyordu.

Bu tartışmalar ve karşılıklı ithamların darbe, ihtilal gibi demokrasi dışı kavramları içermesi ve gitgide iktidar muhalafet ilişkilerinde darbe ve ihtilal kelimelerinin sıkça kullanılması göstermektedir ki, Irak darbesi ve 9 subay olayları sonrasında, Türkiye'nin eksenini demokrasiden darbeye doğru meyletmeye başlamıştır.

3.1.4. İktidar Muhalefet Gerginliği

Bu dönemde muhalefet ile iktidar arasında tartışmaların arttığını ve gerginliğin tırmandığını görüyoruz. Muhalefetteki C.M.P. ile K.P. 16 Ekim 1958'de birleşerek, C.KM.P.'yi kurarken, HP de 24 Kasım 1958'de yapılan olağanüstü kongresinde C.H.P.'ye katılma kararı almıştır. Öte yandan İnönü İstanbul İl

²¹ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.224-225.

²² Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.184; Metin Toker Irak darbesinin Menderes'i derinden etkilediğini belirtmektedir: “Iraktaki olay, Adnan Menderes'in ruh halinde, sinir sisteminde çok hırpalayıcı bir etki yaptı. Bunu nereden çıkarıyorum? Türkiye'de ilk defa darağağaçlarından o yazın sonlarında bahsedildi. Balıkesir'deki D.P. İl Kongresi'nde birdenbire Menderes coştı. Tanınmaz Hale geldi. Bunu kongreyi takip eden bizim gazeteci çocuklar bildirdiler. ‘Doktor Jaykle gitti, Mister Hayd geldi diye yazdılar hatta.’ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **a.g.e.**, s. 102.

²³ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.184-185.

Kongresi'nde yaptığı konuşmada muhalefeti birliğe davet ediyor ve iktidarı demokrasiyi rafa kaldırmakla suçluyordu²⁴.

İktidar ise muhalefeti “kin ve husumet cephesi²⁵” kurmakla suçluyordu. İktidar aynı zamanda “vatan cephesi” projesini ortaya atarak, iktidar yandaşı olan vatandaşların “vatan cephesi” kurmak suretiyle muhalafete tavır almasını istiyordu. “Vatan Cephesi” projesinin muhalefet ve iktidar arasındaki gerginliği vatandaşlar arasına sirayet ettirmeye çalışan, dolayısıyla vatandaşlar arasında kutuplaşmayı körükleyen bir tavır olduğu hep söylenegelmiştir. Zira, Vatan Cephesi ekiplerinin özellikle seçimlerde muhalefete oy vermiş köyleri gezerek, vatan cephesine katılmaları halinde ihtiyaçları olan bayındırlık faaliyetlerinin kendilerine sunulacağını bildirdikleri, dolayısıyla vatan cephesine katılmadıkları takdirde bu hizmetlerin kendilerine ulaşamayacağı ima da ettikleri iddia ediliyordu²⁶.

1958 sonunda D.P.'nin vatan cephesi örgütü, yurdun çeşitli yerlerinde şubeler açmaya başladı. Bu şubelerin açılışı 1959 yılı başlarında hız kazanmıştır. Basının desteğini büyük oranda yitiren D.P.'nin, Zafer Gazetesi aracılığı ile yaratmak istediği destek yeterli görülmeyince, radyoda her haber saati öncesinde vatan cephesine katılanların isimleri ve mensup oldukları yerlerin uzun listesi radyoda okunmaya başlamıştı²⁷. Listeye geçirilenler arasında bebekler, ölmüş kişiler ve hatta uyduruk isimler bulunuyordu ve bir buçuk yıl süren bu kampanya birçok insanı o kadar usandırmıştı ki, artık birçok kentte “Radyoyu Dinlemeyenler Cemiyeti”, “Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneği” gibi isimler altında dernekler kuruluyordu²⁸.

²⁴ “C.H.P. dışında hareket etmek fikrinde olanların kararlarından asla kırılacak değiliz. Bu kararlaritabi saygı ile karşılayacağız. Bizim içimizde beraber çalışmaya tevaccüh gösterecek olanların hareketini, takip ettiğimiz temel konular esasen öteden beri benimsemiş olan idealist insanların ve teşkilatın, ideal yolunda güçlerini birleştirmelerini asil bir hareket olarak karşılayacağız. İdeal yolunda hiç birimiz için fark, şart ve imtiyaz yoktur. Hepimiz için eşit haklar ve el birliği ile vatan vazifeleri vardır.” Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.521-522.

²⁵ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.187.

²⁶ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.191.

²⁷ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.523.

²⁸ Eric Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.348-349.

1958 yılının Kasım ayına geldiğimizde, Ulus Gazetesi'nin bir aylığına ve üçüncü kez kapatıldığını, muhtar seçimlerinin de bir yıl ertelendiğini ve Aralık başında da “Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneği”nin İstanbul Valiliği kararıyla kapatıldığını görüyoruz²⁹. Radyoda verilen haberlerin propaganda niteliğine protesto amacıyla kurulmuş ve bu propagandalara karşı pasif bir direniş örgütlemeye çalışan bir derneğin kapatılması, D.P. iktidarının sadece T.B.M.M.’deki muhalefete değil, kendisine muhalif olan her türlü faaliyete karşı tahammülsüz hale geldiği bir ortam oluştuğuna işaret etmektedir.

12-15 Ocak 1959’da ise, C.H.P. XIV. Büyük Kurultayı toplandı. Bu kurultayda 1961 Anayasası ile gerçekleşen birçok anayasal gelişmeyi hedef olarak gösteren bir bildiri yayınlanmıştır. “İlk Hedefler Beyannamesi” adını alan bu bildiride, C.H.P.’nin tüm muhalif partilerle üzerinde mutabık kalmak istediği ve ilk elden yerine getirilmesi için çalışacağını bildirdiği hedefler yer alıyordu. Bunlar:

- 1) Türkiye’de gelişimi durduran, geriletken bütün anti demokratik yasalar, yöntem, anlayış ve uygulamalar kaldırılacaktır.
- 2) Millet Meclisi’nin yanı sıra demokratik denetimi arttırmak amacıyla bir ikinci meclis kurulacaktır.
- 3) Yasaların Anayasa’ya uygunluğunu yargı düzeyinde denetlemek üzere bir Anayasa Mahkemesi oluşturulacaktır.
- 4) Anayasa, modern demokrasi ve toplum anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal devlet ve güvenlik ilkelerine dayanan bir devlet düzenine göre değiştirilecektir.
- 5) Devlet başkanlığı gerçek bağımsızlığına kavuşturulacaktır.
- 6) Yargıç güvenliği sağlanacaktır.
- 7) Partizan yönetim yerine, yansız ve yasalara bağlı bir yönetim getirilecektir.
- 8) Sosyal adaletsizlikler önlenecektir.
- 9) Seçim güvenliğinin yanı sıra, nisbi temsil sistemi getirilecektir.

²⁹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.186-188.

10) Meclis Başkanlık Divanı'nın tarafsızlığı sağlanıp, siyasal partilerin ve milletvekillerinin yasama ve söz özgürlükleri sağlanacaktır.

11) İspat hakkı ve mal beyanı gerçekleştirilecektir.

12) Sosyal güvenlik ve sosyal adalet esasları Anayasa teminatı altına alınacaktır³⁰.

17 Şubat 1959'a geldiğimizde ise beklenmedik bir şey oldu. Menderes'in de içinde bulunduğu uçak İngiltere'de düştü. 14 kişinin ölümüyle sonuçlanan kazadan Menderes'in burnunun bile kanamadan kurtulmasının, Menderes'e bakış açısının çok farklılaşmasına neden olduğunu görüyoruz. Artık bir "evliya" olarak görülen ve iç politika açısından bu şekilde lanse edilen bir başbakanı bahsedilir olmuştu³¹. Bu kaza sonrasında muhalafetin de Menderes'i karşılamaya gittiğini ve iktidar muhalafet arası bir yakınlığın yaşandığını görüyoruz³².

1959 yılının Mayıs ayına geldiğimizde ise Türkiye'de siyasi hayatın farklı bir yörüngeye girdiği görülmektedir. Uşak'tan ayrılmak üzere olan İnönü'nün, sayıları bine yaklaşan bir kalabalık tarafından saldırıya uğradığı ve atılan taş nedeniyle yaralandığı olaylar, tarihe "Uşak Olayları" olarak geçmiştir. Uşak olaylarının ardından, Manisa'ya ve İzmir'e geçen İnönü'nün yaptığı konuşmaların basın yayın araçları tarafından yayınlanması yasaklandı ve bazı gazeteler bu sebeple boş sütunlarla basıldı³³.

Yurt gezisinden dönen İnönü, Uşak olaylarının bir benzeriyle de İstanbul'da karşılaşmıştır. Tarihe "Topkapı Olayları" olarak geçen bu olaylarda, İnönü'nün aracına kalabalıkça bir topluluğun saldırdığını görüyoruz. Ayrıca, muhalafetin

³⁰ H. Bayram Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.165.

³¹ 1959 yılında yayınlanan bir kitapta uçak kazası şu şekilde anlatılmaktaydı: "Kazanın vuku bulunduğu anda, aynı zamanda ilahi kudretin büyük bir lütfu tecelli etmiştir. Bu lütfü ilahi kudret olan Allahın Türk Milletine paha biçilmez bir armağanı şeklinde tecelli etmiş bulunmaktadır. İlahi kudret, ADNAN MENDERES'İ TÜRK MİLLETİ'ne hediye etmiştir. Menderes sağ ve salim bir şekilde bu kazadan kurtulmuştur. Böyle büyük bir sadme neticesinde, canlı bir varlığın az veya çok bir rahatsızlık hissetmesi tabidir. Allahın şu büyük kudretine bakınız ki, hadisenin hemen anında kaza mahalline asil bir İngiliz çiftçi ailesi yetişmiştir. Ve hemen sağ kalanları en süratli vasıta ile çiftliğine götürmüş ve gereken ihtimamı göstermiştir. Çiftçi ailesine mensup bir kadının hemşire diplomasını haiz olması, ayrıca bir lütfü telakki olunmak lazım gelir."

Mustafa Atalay, **Adnan Menderes ve Hayatı**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1959.

³² Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **a.g.e.**, s. 104-107.

³³ Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Ankara, Bilgi Yay, 1992, 228-235.

yayın organı olarak bilinen ve C.H.P.'ye yönelik saldırıları haber yapacağı muhakkak olan Akis ve Ulus'un yasaklanması da bu olayların hemen akabine tekabül etmiştir³⁴.

Bu olayların hemen sonrasında D.P. ara seçimleri ve muhtar seçimlerini erteledi. Bu gergin ortamda seçim havasına girilmesinin D.P. tarafından uygun görülmediği söylenebilir. Gerginlik öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, D.P.'nin C.H.P.'yi kapatmaya karar verdiği yüksek sesle seslendiriliyordu³⁵. Bu gergin ortam içerisinde, C.K.M.P. Genel Başkanı, "meclisin manevi şahsiyetini tahkir etmek" fiilinden dolayı 10 ay hapis cezasına çarptırıldı³⁶. 25 Kasım'da ise, Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın hapis cezasına çarptırıldığı ve bir süre sonra Vatan Gazetesi'nin de kapatıldığı görülmektedir³⁷.

22 Ocak 1960'a geldiğimizde ise, "İhtilalle iktidara gelmek ihtimalini bize isnat etmek Başbakan'ın ilk günden beri âdetidir. Bu hal, baskı idaresi kurmak hevesinin mantıkî neticesidir. **Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daima ihtilal tehlikesi karşısında görürler**"³⁸ (v.b.a.) ifadelerini kullanan, bir muhalefet lideri ve eski bir milli şef görüyoruz. Artık ihtilal lafının kolaylıkla telaffuz edildiği bir ortamın oluştuğunu söyleyebiliriz³⁹. Bir yandan da seçimlerin yakın zamanda yapılacağı, D.P.'nin yetkili ağızları tarafından telaffuz ediliyordu⁴⁰.

³⁴ Metin Toker Topkapı Olaylarının ertesini şu şekilde anlatıyor: "Bir gün sonra, gazeteler sütun sütun beyazlıklarla çıktı. Demokrat İzmir'in yakıldığı, İsmet Paşanın Topkapı'da yolunun kesildiği haberleri yayın yasaklarıyla engellenmişti. Halbuki maceralı gezinin bütün ayrıntısını Türkiye, BBC, Paris hatta Kıbrıs radyolarından dinliyordu. Bu da, daha sonraki bunalımlı günlerde yayılan 'Türkiye olaylarını yabancı radyolardan dinleme' alışkanlığının başlangıcını oluşturdu."

A.e., s. 233.

³⁵ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.201.

³⁶ Ahmet Hamdi Başar, **a.g.e.**, s.160.

³⁷ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.203.

³⁸ **A.e.**, s. 205.

³⁹ Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.**, s.262.

⁴⁰ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.206; Metin Toker İsmet İnönü'nün Amerika'daki oğlu Erdal'a Ocak-Şubat 1960'ta yazdığı mektuplarda erken seçimden umutlu olduğunu yazdığını anlatmaktadır. Metin Toker, **a.g.e.**, s.296.

3.1.5. Tahkikat Komisyonu ve Darbe

Böyle bir hava içerisinde 1960 yılına girildi. 15 Nisan 1960'da D.P. Denizli Milletvekili ve Grup Başkan Vekili Baha Akşit ile bir gün önce D.P. Grup Başkanlığı'na getirilen Mazlum Kayalar T.B.M.M.'ye bir önerge sundular. Önerge'de "Halk Partisi'nin faaliyetleri ile bir kısım basının neşriyatı etrafında meclis tahkikatı yapılmasını teminen 15 kişilik bir komisyon kurulması"⁴¹ isteniyordu. Tahkikat Komisyonu hakkındaki önerge görüşülürken Meclis'te sert tartışmalar gerçekleşti. Bu tartışmalar sırasında söz alan İnönü, şu ifadelerle kurulacak tahkikat komisyonunu eleştiriyordu:

"Ne isteniyor? Meclis Tahkikat Encümeni namı altında bir baskı idaresi kurmak istiyorlar. **Bu baskı idaresi Anayasaya, İnsan Haklarına karşı teşebbüs edilen gayri meşru bir darbedir.** Muhterem Arkadaşlarım; reylerinizi vereceksiniz, reylerinizle adlarınızı temiz evlatlarınıza bırakmak vaziyetindesiniz. Baskı idaresinde millet, bütün namuslu teşkilatı ile bütün sade vatandaşlar ile mukavemet edecektir. Bu tedbir ve bu tedbiri alanlar muvaffak olamayacaktır."⁴² (v.b.a.)

İnönü'nün bu sözleri üzerine söz alan D.P. sözcüleri kendisini ihtilalcilikle suçlamışlar ve tek parti yönetimi döneminden örnekler vererek iddialarına dayanak oluşturmuşlardır. Bunun üzerine söz alan İnönü, meşhur "bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam" sözlerini söylediği konuşmasını yapmıştır⁴³.

Tahkikat Komisyonuna geniş yetkiler veren ve onun kurulmasını sağlayan 2247 sayılı Kanun, 19 Nisan 1960 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve meşhur Tahkikat Komisyonu görevine başlamıştır⁴⁴. Tahkikat Komisyonu kurulur kurulmaz, üyeleri arasındaki görev dağılımının ardından, ilk iş olarak üç tebliğ yayınladı. Bu tebliğlere göre siyasi faaliyetler durduruluyor, yayın yasakları konuyordu⁴⁵.

⁴¹ Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.145.

⁴² **A.e.**, s.145.

⁴³ Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.531.

⁴⁴ **A.e.**, s.532.

⁴⁵ Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.146.

Tahkikat Komisyonu'nun göreve başlamasından bir gün sonra bankadaki kişisel işi için Kızılay'a giden İsmet İnönü lehine etrafında toplanan kişiler tezahürat yaptılar. Siyasi faaliyetlerin durdurulması gerekçesiyle, İnönü'ye tezahürat yapan 22 kişi tutuklandı. Aynı gün Ulus ve Dünya gazeteleri İsmet İnönü'nün bir gün önceki T.B.M.M. konuşmasını verdikleri, dolayısıyla yayın yasağına uymadıkları gerekçesiyle toplatıldılar⁴⁶.

Diğer yandan, C.H.P. ve diğer muhalif partilerin Tahkikat Komisyonu'nu varlığını dahi gayri meşru saydığı bir ortamda, Tahkikat Komisyonu yetkililerinin kendileri için görev yapmaya uygun ortamın sağlanmadığından şikayet ettiklerini ve yetkililerinin arttırılmasını talep ettiklerini görüyoruz⁴⁷. Nitekim 27 Nisan 1960 tarihinde, T.B.M.M.'de kabul edilen kanunla Tahkikat Komisyonuna yeni yetkiler verildi⁴⁸. Bu kanun oylaması sırasında söz alan İnönü, iktidarı şu sözlerle eleştiriyor ve yaklaşan sonun haberciliğini yapıyor, darbe öncesi tabloyu özetliyordu. İnönü'nün aşağıda yer alan sözleri sonrası Meclis karıştı ve İnönü'ye 12 oturum Meclis'ten çıkarılma cezası verildi:

“Biz aldığımız tedbiri aldık yürüteceğiz diyorsunuz. Gayri meşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz, fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi,

⁴⁶ A.e.

⁴⁷ A.e.

⁴⁸ Kanuna göre, Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkileri şu şekilde belirlenmiştir:

“ a) Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri ve naib olarak vazifelendirecekleri tali encümenler; Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu; Askeri Mahkeme Usul Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Müdde-i Umumisine, Sulh Hâkimine ve Askeri, adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salahiyetleri haizdir.

b) Tahkikat Encümenlerinin; her türlü yayın yasağı koyabilme, bunlara uymayanların dağıtımını yasaklama, toplatma, yayınlar ve matbaalarını kapatma, soruşturma için gerekli görülen her türlü eşya, evrak ve belgelere el koyabilme; siyasi nitelikli toplantı, gösteri hareket ve benzeri faaliyetleri hakkında önlem ve karar alma haklarına sahip olacaktır. Komisyon bu görevlerini yaparken, gerekli göreceği bütün önlemleri almaya, kararları vermeye ve Hükümetin bütün araçlarından yararlanmaya yetkilidir.

c) Bu komisyonun aldığı kararlara ve önlemlere her ne suretle olursa olsun, muhalefet edenlerin bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılması kabul edilmiştir. Komisyonun aldığı önlem ve kararları uygulamakta ihmali görülen görevlilerin altı aydan iki yıla kadar; suistimali görülenlerin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları, tahkikatların gizli yapılması ve bu gizliliğe uymayanların veya açıklayanların altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları kabul edilmiştir.”

Ayrıca ilgili kanuna göre Tahkikat Komisyonunun aldığı kararlar ve önlemler kesin olup, aleyhine hiç bir yargı merciine itiraz mümkün değildir.

memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemeti kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. **Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir...**⁴⁹ (v.b.a.)

Tahkikat Komisyonu'na tanınan yetkilerin Anayasa'ya uygunluğu hususunda o dönemde de büyük tartışmalar yaşanmıştır. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması İstanbul ve Ankara Üniversitelerindeki hukuk profesörleri tarafından Anayasa'ya aykırı olmakla suçlandı. Profesörlere karşı, siyasetle uğraştıkları gerekçesiyle, disiplin cezaları verildi, öğrenciler de bu duruma ayaklanarak tepki verdiler. Hükümet ayaklanmaları bastırmak için asker kullanmaya karar verdi ve Üniversiteler kapatıldı. Gösterilerin bastırılmasında askerin kullanılması, Harp Okulu öğrencilerinin Ankara'da 21 Mayıs'ta büyük bir sessiz yürüyüş yapmalarına yol açtı. Sansür kısıtlamaları nedeniyle bu ayaklanmaları yayınlamayan basın da İsmet İnönü'nün konuşmasında bahsettiği Kore Devlet Başkanı Syng Man Rhee'yi devirmiş olan öğrencilerin gösterilerine gazete sütunlarında yer verdiler⁵⁰.

İstanbul ve Ankara ve birçok büyük şehirde artık sürekli olarak iktidara karşı gösterilerin yapıldığını görüyoruz. İktidara yakınlığı ile bilinen Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Menderes'in istifa ederek başbakanlıktan ayrılmasını ve bir süre dinlenmesini bu buhrandan kurtulmanın çıkışı olarak gösterdiği bugün için bilinmektedir⁵¹. Ancak Menderes, Ege gezisinde kendisini dinleyen coşkulu kalabalığı görerek milletin kendisine verdiği desteğe güvenerek erken seçimin sinyallerini veren konuşmalar yaptı⁵². Menderes halktan aldığı destek ile, bu krizi

⁴⁹ **A.e.**

⁵⁰ Eric Jan Züchrer, **a.g.e.**, s.349-350.

⁵¹ Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.**, s.134; 27 Mayıs'ın başında yer alan Cemal Gürsel 3 Mayıs 1960'ta Ethem Menderes'e yazdığı mektupta, Adnan Menderes'in değil, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın istifasını istiyordu. Hıfzı Oğuz Bekata, **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Ankara, Çığır Yay., 1960, s.251.

⁵² Serhan Yücel, **a.g.e.**, s.142-156; Mükerrerem Sarol İzmir Limanında Menderes'i karşılayan, çiçekler atan halka Menderes'in nutkunu şu şekilde anlatmaktadır: "Hazırladığı nutku güç bela bitirdi. Tahkikat komisyonunun mahiyetini açıkladı, görevinin bitmek üzere olduğunu söyledi. Seçimlerden ümidi kesen ve ihtirasda gözü kararan polikacıların, bir avuç masum genci kışkırtmaya çalıştığını, asıl günahkar olanların bunlar olduğunu, muhalefetin memleketin emniyetine ve mevcudiyetine su-i kasdı göze aldığını, politikayı sokağa sökmek gayretlerini asma kesme ve dünyayı başımıza yıkma teranelerini dile getirdi. Halkın bu menfur hareketlere asla katılmadığını, açık seçim rejiminin hâkim olduğunu, arızaları bertaraf ederek seçime gideceğini, memleketin nurlu ve parlak bir istikbale doğru

yönetebileceğine inanmış olmalı ki, kendisini istifaya yönelten yakınlarının görüşlerinin aksine hareket ediyordu. Nitekim Menderes, 26 Mayıs 1960 günü Anadolu Ajansına verdiği bir demeçte, Tahkikat Komisyonunun görevini tamamladığını bildirdi⁵³. Ancak, birçok önerilerin ve tedbirlerin yer aldığı rapor Meclis'e sunulamadı. Aynı günün gecesinde darbe için karar almış subaylar harekete geçtiler ve sabaha karşı Türkiye'nin bir çok yerinde yönetimi ele geçirdiler.

3.2. 1957-1960 Yılları Arası Anayasa Tartışmaları

3.2.1. Yasama Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları

3.2.1.1. İkinci Meclis

C.H.P. XIV. Kurultayında Ana Davalar Komisyonunda hazırlanan İlk Hedefler Beyannamesinde çift meclis sistemi “yasamada dengelemeyi sağlayacak” bir sistem olarak gösterilmişti⁵⁴. İlk hedefler beyannamesine gelinceye kadar birçok hukuk makalesinin ve Partilerin seçim beyannamelerinin ikinci meclisi ya da çift meclis sistemini ele aldığını görüyoruz. Ancak, o dönemde muhalefet partileri seçim beyannamelerinde yer alan vaatleri yerine getirecek çoğunluğa ulaşamadıkları için, çift meclis sistemi de 27 Mayıs öncesi dönemde teorik tartışmalarda yerini korumakla beraber, pratikte karşılığını bulamamıştır.

dev adımlarla koştuğunu, söyledi, daha sonra ‘Demokrasi bu vatandaşlara insanca yaşamının şartlarını tahakkuk ettirmek yoludur’ Cenab-ı Hak bu hayırlı işlerde Türk Milletinin yanında olsun” Mükerrer Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, İstanbul, Kervan Yay., Cilt II, 1983, s. 1063.

⁵³ Menderes'in konuşması aslında tahkikat komisyonunun savunusunu da içeriyordu: “Bundan takriben bir ay evvel kurulmuş olan Meclis Tahkikat Komisyonu bugün vazifesini bitirmiş bulunuyor. Dosyalar üzerinde çalışarak raporunun tanzimi mesaisiyle meşgul olacaktır. Demek oluyor ki, Meclis dışındaki tahkikata müteallik çalışmaları sona ermiştir. Bilindiği gibi, bu Tahkikat Komisyonu'nun vazifesi, Meclis kararı ile üç ay olarak tespit edilmiş bulunmasına rağmen, bir ayda iş bitmiş oluyor. Bunu kaydetmekten maksadım, Tahkikat Komisyonu hakkında koparılmış olan gübürlütle, yapılmış olan asılsız esassız bunca menfi propagandaların ne derecelere kadar asılsız olduğu işte, şimdi meydana çıkmış bulunuyor.

Komisyon üç ayda değil, bir ayda işini bitirdi. Bir mahkeme, fevkalade bir mahkeme olmadığı hususu da işte şimdi apaçık bir hakikat olarak meydana çıkmıştır.” **A.e.**, s.156.

⁵⁴ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.358.

Çift Meclis Sistemi üzerine yazdığı birçok makaleye atıfta bulunduğumuz İlhan Arsel, Forum Dergisinde çıkan bir yazısında, bu sistemin kaynağını “menşei itibariyle, halkın ve aristokrasinin aynı zamanda temsil edilebilmesini temin maksadıyla İngiltere’de ortaya çıkmış ve daha sonraları, pratik faydaları sebebiyle, diğer pek çok memleketler tarafından kabul edilmiş bir sistemdir(...) bunun da sebebi bazı Fransız ve Amerikan müelliflerine göre, **demokrasiye karşı duyulan bizatihi itimatsızlık olmuştur. Filhakika, demokratik memleketlerde çift meclis sistemine gitmek temayülü demokrasinin tehlikelerini önlemek ve mahzurlarını azaltmak sebebiyle ortaya çıkmıştır**” (v.b.a.) ifadeleriyle tanımlamaktadır⁵⁵. Arsel’e göre 1958 yılında dünya devletlerinin %60’ı çift meclis sistemine sahip iken, neredeyse bütün büyük demokrasiler çift meclisini uygulamaktadır. Tek meclis sistemini uygulayan devletler ise, ya komünist SSCB’nin etkisi altındaki devletler, ya nüfus itibariyle küçük çaptaki devletler ya da demokratik gelişmeleri bakımından önemli sayılamayacak devletlerdir. Arsel, komünist devletlerde ikinci meclisin yer almamasını, bu devletlerdeki eşitlik anlayışının “kıymet”e yer vermediği, dolayısıyla ikinci meclisin sosyal ve ekonomik olarak daha üstün sınıfların temsilini sağlayan sisteminin komünist ideoloji ile bağdaşmadığı gerekçesiyle açıklamaktadır⁵⁶.

Bu noktada, Arsel’in ikinci meclis’e bakış açısının bu meclisi korporatif bir meclis olarak değerlendirmeye yakın olduğunu kabul etmek gerekir. Zira Arsel, ikinci meclisi farklı bir değere sahip olduğunu düşündüğü, toplumun üstün sınıflarının temsil ve genel seçim ile gelen millet meclisinin bu sınıflar eliyle denetim yeri olarak görmektedir:

“Garp demokrasilerinin hemen hepsinde halk tarafından doğrudan doğruya seçilen milletvekillerinin, büyük ekseriyetle, içtimai bakımdan olduğu kadar fikri bakımdan da kifayetsiz seviyede buldukları müşahede edilmektedir. Hâlbuki Demokrasi, bir zamanlar Herriat’ın dediği gibi, fikri aristokrasiye en ziyade ihtiyaç gösteren bir rejim olarak telakki edilmelidir. Fransa’da 3üncü Cumhuriyet devrinde,

⁵⁵ İlhan Arsel, “Çift Meclis Sistemi”, **Forum**, Cilt 8, Sayı 96, 15 Mart 1958, s. 6-7.

⁵⁶ **A.e.**, s.7

Senato'nun, kıymetli ve üstün unsurlardan meydana gelmesi itibariyle, bu hizmeti en iyi şekilde ifaya çalıştığı hatırlardadır.

Siyasi ve içtimai hayatın gelişmesi beynelmilel münasebetlerin her sahada ilerlemesi; mali ve iktisadi mekanizmanın grifitliği, tekniğin tekâmülü, iş ve çalışma şartlarının nizamlanması ve buna benzer meseleler ve bu meselelerin iyi ve adil bir hal çaresine bağlanmaları zarureti karşısında seçmen kitlesinin kafi derecede liyakat göstermediği de her yerde müşahade edilen bir vakiadır. Halk tarafından doğrudan doğruya seçilmiş teşrii meclislerde bu saymış olduğumuz mevzularda ilme müsteniden ve salahiyetle söz söyleyebilecek kimselerin pek mahdut sayıda oldukları görülmektedir. Bir Amerikalı müellif, Mecken, 'Notes on Democracy' isimli kitabında, halkı doğrudan doğruya temsil eden meclislerin, Amerika'da ne derece teşrii vazifeyi görmeye gayri ehil olduklarını şayanı ibret bir şekilde teşrih eder. Binaenaleyh **ikinci bir teşrii meclis kurmak ve bu meclise memleketin mümkün mertebe en münevver, en olgun, en ehil unsurlarını sokmak suretiyle bu mahzuru gidermek istenir.** Nitekim İrlanda ve Belçika ikinci meclislerini bu sebebe binaen kurmuşlardır.⁵⁷ (v.b.a.)

“Yarıncı Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler” adlı makalesinde Münci Kapani ise, ikinci meclisin en eleştirilen yanının yasama faaliyetini yavaşlatması olduğuna dikkat çekmekte ve Türkiye’de yasama faaliyetinin çok acele ve üzerinde çok düşünülmeden yapıldığı için bu frene ihtiyacı olduğunu, dolayısıyla ikinci meclisin yavaşlatma özelliğinin bu sistemin getirdiği bir avantaj olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir⁵⁸.

Kapani, ayrıca, millet meclisi ile aynı yetkilere sahip olan bir ikinci meclise taraftar olmadığını ve dolayısıyla bir iktidar mücadelesi içerisinde sistemi tıkayacak bir yapı olmaması gerektiğini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Ancak, çift meclis sistemine taraftar olduğumuzu söylerken, birinci meclis ile tamamen eşit haklara sahip bir ikinci meclis düşünmediğimizi de belirtmek isteriz. Böyle bir esas üzerine iki meclis kurulacak olursa, o zaman teşri organı hakikaten, B. Franklin’in tâbiriyle, beygirin biri önden, öbürü arkadan aksi istikametlerde çeken bir arabaya benzetilmiş olur. Teşri fonksiyonunu felce uğratmamak ve demokratik esasa bağlı kalmak için, doğrudan doğruya halk tarafından seçilen birinci meclise üstün bir durum sağlamak ve son sözü ona bırakmak lazımdır. İkinci meclis sadece bir ‘süzgeç’ ve çoğunluğun tahakküm temayüllerini önlemek için zaman zaman bir ‘fren’ vazifesini görecektir. Bundan başka, iki meclis arasındaki çatışmalar kısa zamanda halletmek maksadile, ‘uzlaştırıcı karma komisyon’ ve buna benzer daha başka usullerde bulmak mümkündür.⁵⁹”

⁵⁷ A.e., s.7-8.

⁵⁸ Münci Kapani, “Yarıncı Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler” **Forum**, Cilt 11, Sayı 127, 15 Mart 1958, s.9.

⁵⁹ A.e., s.10.

Görüldüğü üzere Kapani, çift meclis sistemine temkinli yaklaşmakta, taraftarı olduğu çift meclis sisteminin iki ayrı meclisi bünyesinde barındırması sebebiyle tıkanabileceğine işaret etmekte ve iki meclis arasındaki çatışmaların çözülebilmesi için “uzlaştırıcı karma komisyon” gibi bir usul önermektedir.

3.2.1.2. Meclis Tahkikatı

Meclis Tahkikatı 1924 Anayasasının 22. maddesinde⁶⁰ bahsi geçen anayasal bir kurum idi. Anayasa hükmüne göre meclis tahkikatı T.B.M.M.’nin yetkileri arasında olup, nasıl tatbik edileceği içtüzükte gösterilmektedir. Bu hususta Meclis görüşmelerine ve Tahkikat Encümeninin yetkilerinin belirlenmesi amacıyla T.B.M.M. tarafından yapılan kanunlara ilgili bölümde değinildiği için, bu kanunlar burada ele alınmayacaktır.

Ancak, 18 Nisan 1960 tarihinde 15 D.P.’li milletvekilinden müteşekkil olarak kurulan Tahkikat Komisyonu “C.H.P.’nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanundışı faaliyetleri”ni araştırmakla yükümlü olduğu düşünüldüğünde, aslında soruşturma başlamadan mahkûm edilmiş bir anamuhalafet partisiyle karşı karşıya olduğumuzu belirtmek gerekir. Kaldı ki, tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bu dönemde, birçok Anayasa Profesörünün aksine kurulan meclis tahkikat komisyonunu peşinen eleştirmeyen ve Anayasasının 22. maddesi ve İçtüzüğün 169-177. maddelerinde meclis tahkikatının düzenlendiğini dolayısıyla bu şekilde bir komisyonun anayasal sınırlar içerisinde olduğunu belirten Ali Fuat Başgil, çıkarılan yetki kanununun Anayasa sınırlarını aştığını Çankaya’da Cumhurbaşkanı’na da ilettiğini belirtmektedir⁶¹.

Zira C.H.P.’nin Tahkikat Komisyonu tarafından yürütülen soruşturma sonucunda kapatılacağı o denli konuşulmuştu ki, baskılar nedeni ile 1 Mayıs’ta çıkması gereken Forum Dergisinin, 15 Mayıs 1960 tarihinde 8 sayfa olarak

⁶⁰ 1924 Anayasasının 22. maddesi şu şekildedir: “Madde 22.- Sual ve istizah ve Meclis tahkikatı Meclisin cümleî salâhiyetinden olup şekli tatbiki Nizamnamei Dahilî ile tâyin olunur.”

⁶¹ Ali Fuat Başgil, **Hatıralar**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2005, s. 68-70

çıkabilen sayısında Muammer Aksoy tarafından kaleme alınan yazının başlığı “Halk Partisini Kapatmaya Kimsenin Gücü Yetmez” olarak belirlenmişti. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bir slogan gibi belirlenmiş makale başlığı, Forum Dergisinin kapağında diğer yazıların başlıklarından daha büyük puntolarla yer alıyordu.

Tahkikat Komisyonunun o dönemde yüklendiği yetkileri ve hiç bir yargısal veya sair denetime tabi olmadığı, hatta Komisyonun faaliyetlerinin özel Kanunlar çerçevesinde hâkimlere ve memurlara getirilen özel güvencelerle dahi sınırlı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Tahkikat Komisyonuna karşı büyük bir muhalefet bulunmasına rağmen, teorik çalışmaların bu konuyu ele almayışi anlaşılabilir. Ancak, Ergun Özbudun’un o dönemde Ankara Hukuk Fakültesi Dergisinde “İngilterede ve Amerikada Meclis Tahkikatı” başlığını taşıyan ve içinde İngiltere ve Amerika dışında birçok ülkedeki meclis tahkikatının incelendiği bir yazı yazdığını belirtmek gerekir. Özbudun meclis tahkikatı yapmanın dayanağını şu şekilde açıklamaktadır:

“Meclis tahkikatı, teşri organının, görevlerinin ifasında kendisine faydalı olacak bilgileri toplamak maksadıyla tahkikatta bulunmasıdır. Bu bakımdan tahkikat yetkisi, teşri organının esas yetkilerini iyi bir şekilde kullanmasına imkân hazırlayan, bu yetkilerin kullanılmasının ihzari bir safhasını teşkil eden yardımcı bir yetkidir (auxiliary power). Eski Amerikan Cumhurbaşkanı Harry S. Truman, tahkikat yetkisinin önemini şu sözlerle belirtmiştir: ‘Fikrimce tahkikat yetkisi, Kongrenin yetkilerinin en önemlilerinden biridir. Bu yetkinin kullanılış tarzı, Kongrenin müstakbel durum ve itibarını tâyinde geniş ölçüde müessir olacaktır. Bilgili bir Kongre, dirayetli bir Kongredir; bilgisiz bir Kongre ise, halkın saygı ve güvenini muhakkak ki büyük nisbette kaybedecektir.’ Görülüyor ki teşri organının, görevlerini lâıyık ile yapabilmesi için; müessir olmak istediği durumlar hakkında bilgi sahibi olması lâzımdır. Zamanımızın karışık hükümet ve idare mekanizması karşısında, milletvekillerinin bütün lüzumlu bilgileri kendilerinde toplamış olmaları beklenilemez. O halde bu malûmatın elde edilmesi veya tamamlanması için Meclis - dışı kaynaklara başvurulması zaruridir, işte teşri organının tahkikat yetkisinin mesnedi budur. Parlamento, bu meclis-dışı kaynakların, yani milletvekili olmayan şahısların bilgilerine müracaat ederken, tahkikat faaliyetini onların sadece ‘ihtiyari’ mahiyetteki yardımlarına inhisar ettiremez. Diğer bir deyimle, lüzum gördüğü şahısları şahadette bulunmaya veya nezdindeki vesikaları ibraza ‘icbar etme’ yetkisi de, tahkikat yetkisinin zaruri bir tamamlayıcısıdır. Zira ‘cebiri’ unsurundan ve ‘müeyyide’den mahrum bir tahkikat yetkisi, kendisinden beklenen faydanın pek azını temin edebilir.

II — Gayeleri: **Meclis tahkikatının, teşri organının esas görevlerinin ifasında yardımcı ve ihzari bir vasıta olduğunu söylemiştik. Şu halde bu müessesenin ne gibi gayelerle ve ne gibi sahalarda kullanılabileceğini tesbit etmek için, teşri organının asli**

görevlerini hatırlamamız icap eder. Bu görevlerin başlıcaları, kanun yapma, icra organının murakabesi ve umumi efkarı aydınlatma görevleridir.⁶²” (v.b.a.)

Görüleceği üzere, Özbudun meclis tahkikatını meclisin ana görevlerini yerine getimesi için bir araç olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, açıkça dile getirmese de, bir araç olmaktan çıkıp, bir amaç halini almış D.P. dönemi meclis tahkikatı uygulamasını da dolaylı olarak eleştirmiştir.

3.2.2. Yürütme Görevi ile ilgili Anayasa Tartışmaları

3.2.2.1. Üniversite Özerkliği

Bu dönemde Üniversite özerkliğine dikkatlerin çekilmesine neden olay hiç kuşku yok ki, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı'nın vekâlet emrine alınması olayı idi. İçtüzük'te yapılan değişikliğin hem hukuka hem de anayasaya aykırı olduğunu bildiren Kubalı, Üniversite Kanununun verdiği yetkiye dayanılarak Milli Eğitim Bakanı tarafından vekâlet emrine alındı. Zira Kubalı'ya göre Meclis İçtüzüğü ile Meclis görüşmelerinin gazeteler tarafından yayınlanması engellenemez ve içtüzükle ancak Meclis çalışmaları düzenlenebilirdi⁶³.

Üniversite Kanununun bu şekilde uygulanması, Bülent Nuri Esen, Osman Okyar, Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın gibi hocaların vekâlet emrine alınması ile konuşulan üniversite özerkliği konusunu tekrar konuşulur hale getirdi. Nitekim çeşitli çevrelerden bu konuda görüşler ortaya atıldı. Sonuçta, Üniversite Senatosu bir pazarlığa girişti ve hükümetle arasındaki bu pazarlık sonucunda üniversite özerkliği hususunda bir simge haline gelen Kubalı'nın görevine iadesi sağlandı. Ancak bu sefer de görevine iadesi nedeniyle Kubalı'nın yaptığı konuşma⁶⁴ pazarlık

⁶² Ergun Özbudun, “İngilterede ve Amerikada Meclis Tahkikatı”, **Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 1-4, 1960, s.219-220.

⁶³ Metin Toker, **a.g.e.**, s.63.

⁶⁴ Kubalı'nın konuşması şu şekilde idi: “Vazifeme dönüşüm, bir yanlışlığın düzeltilmesi ve hakkın iadesinden başka bir mana taşımıyor. Hadise Kubalı meselesi değil, kültür ve medeniyet davasıdır. Bugünkü siyasi, iktisadi ve içtimai güçlüklerimizi artırdığı ve çoğalttığı kanaatine vardığım her yeni

sonucunda Kubalı'nın iadesini sağlayan Senato'yu tedirgin etti ve Kubalı "vekar ve haysiyete aykırı" davrandığı gerekçesiyle, savunması alınmadan bir ay öğretimden men cezası alıyordu⁶⁵. Asıl ilginç olan ise kısa zamanda ortaya çıktı, Üniversite Senatosu Kubalı'ya o dönemde yürürlükte olan Üniversite Öğrenci Yönetmeliğini uygulamıştı, zira vekar ve haysiyete aykırı hareketlerden dolayı Senato, ancak öğrencilere geçici olarak öğretimden men cezası verebiliyordu⁶⁶.

Bu olaylar çerçevesinde, Kubalı üniversite özerkliği konusunda bir simge haline geldi. Üniversiteden uzaklaştırıldığı günler boyunca öğrenciler gösteri yaptılar ve konuyu sıcak tuttular. Bu dönemde yazılan birçok yazı da üniversite özerkliğini Kubalı meselesi üzerinden ele alıyordu. Bunlardan biri, Forum yazarları ile farklı bir bakış açısına sahip olan ve yazısı üzerine Forum tarafından bir yorum yazısı yayınlanan Yaşar Karayalçın tarafından yayınlanan "Üniversiteler Kanunu Tadili Dolayısıyla" başlığını taşıyan mektup idi. Bu yazıda Karayalçın iki ay sonra Üniversite Senatosu'nun Kubalı'yı iade edilen görevinden geçici olarak uzaklaştıracağını görmüş gibi, Üniversite Kanununda bir değişiklik yapılacaksa bunun Üniversitenin her yönden özerk olmasını sağlayacak şekilde yapılması gerektiğini bildiriyordu. Zira Karayalçın'a göre, kuvvetler ayrılığının bulunduğu bir ülkede, üniversitelerde kuvvetlerin birliğinin öngörülmesi zaten üniversite özerkliğinin önündeki önemli bir engel teşkil etmektedir⁶⁷.

Ancak Karayalçın eklemektedir; siyasi partiler, muhalefettekiler dâhil olmak üzere, kendi siyasi çıkarları çerçevesinde üniversite özerkliğini konu etmektedirler. Forum Dergisi ise, yayınladığı mektubun bu görüşüne karşı çıkmakta ve muhalafet partisinin üniversite ve bilim özerkliğini bir ana dava olarak gördüğünü belirtmektedir⁶⁸. Muhalefetteki D.P.'nin söylemlerini dikkate aldığımız takdirde,

karar ve tedbir karşısında mevkiimin, ünvanımın ve vicdanımın bana emreylediği normal ve meşru vazifayı en ufak bir yılgınlık eseri göstermeden ifaya devam edeceğim tabiidir"

A.e., s.78

⁶⁵ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.105

⁶⁶ Metin Toker, **a.g.e.**, s.80

⁶⁷ Yaşar Karayalçın, "Üniversiteler Kanunu Tadili Dolayısıyla", **Forum**, Cilt 8, Sayı 93, 1 Şubat 1958, s.19

⁶⁸ **A.e.**

Karayalçın'ın muhalafeti de içine alan eleştirisinin bir gerçeklik payı olduğunu belirtmek gerekir.

Vekâlet emrine alınan üniversite hocaları, Forum Dergisinin yazar kadrosunda yer alan ya da dergi ile bağı bulunan veya öyle olmasa bile Anayasa Hukuku veya İdare Hukuku kürsüsünden öğretim üyeleriydiler. Sonuncusunun çok doğal olduğu açıktır. Bu kürsülerde ders veren kişiler, ders verdikleri konuları gereği siyasete çok yakın konularla ilgilenmekteydiler. Ancak, ilk husus daha dikkat ilgi çekicidir. Bir grup genç hukuk ve siyaset bilimi hocasının öncülüğünde yayınlanan Forum Dergisi, 1954 yılından itibaren her yıl sesini daha da yükseltmiş ve ciddi anlamda D.P.'ye karşı muhalefet etmeye başlamıştı. Bu dergi ile yakından ilgisi olan hocaların vekâlet emrine alınmaları aslında, iktidarın Forum Dergisine bir cezası olarak da görülmekteydi⁶⁹. Forum Dergisi 94. sayısının kapağına Kubalı olayını taşımıştır. Forum'a göre, Kubalı derhal görevine iade edilse ve bu konu üzerine yoğunlaşan tepkiler ortadan kalkacak olsa dahi, bu meselenin üzerine gitmek gerekiyordu. Zira Forum Dergisi yazarlarına göre aslında asıl mesele Kubalı Hadisesi değil, üniversite özerkliğinin de aşan hukuk devleti davası idi:

“Bizzat Üniversite meselesinin çözülmesine dahi, demokrasi davası halledilmedikçe imkân bulunmadığını kavrayan veya bu gerçeği itiraf eden profesörler ise, daha azdır. **Üniversite hocalarının çoğu hala zannediyorlar ki, demokrasi ve hukuk devleti davası halledilmeden de, Üniversite muhtariyeti ve ilim hürriyeti meselesi yoluna konulabilir.** İşte meselenin ruhu Üniversitenin büyük hatası buradadır. Artık anlaşılmalıdır ki, ilim hürriyeti dahi siyasi meselelerden tecrit edilmiş münferit bir dava olarak devamlı bir hal çaresine bağlanamaz: Basın hürriyetini, toplantı hürriyetini, konferans verme hürriyetini kabul etmeyen bir parti, nasıl olur da, Üniversite hocalarının müstakil fikre ve serbestçe tenkid hakkına sahip olmasını hoş karşılayabilir. Mahkeme istiklali gibi hukuk devleti mefhumunun en vazgeçilmez ve münakaşa götürmez esası dahi tanınmazken, Üniversite muhtariyeti gibi münakaşa ve mugalaytaya müsait, yani daha ileri giden bir hürriyetin ciddi olarak kabul edilmesini beklemek, ham hayalden başka bir manaya gelebilir mi? Azı vermeyen çoğu hiç vermez!

Esasen bugün 6435 sayılı kanun olmasa bile, 6732 ve 6733 Basın ve 6761 sayılı Toplantı Kanunlarının yarattığı ağlar ve ağır cezalar varken, sosyal ilimler alanında serbestçe yayında bulunmaya, yani ilim yapmaya imkân var mıdır? Görülüyor ki, “hürriyet rejimi” kurulmadan, “hür üniversite” ve “hür ilim” de tasavvur olunamaz.⁷⁰” (v.b.a.)

⁶⁹ “Kubalı Hadisesi mi? Üniversite Meselesi mi? Yoksa Hukuk Devleti Davası mı?” **Forum**, Cilt 8, Sayı 94, 15 Şubat 1958, s.2

⁷⁰ **A.e.**, s.3

Forum Dergisinin bu yazısında yer alan görüşlere D.P. ve bizzat Adnan Menderes tarafından karşı çıkılıyordu. Adnan Menderes sıklıkla konuşmalarında ülkede 1950’de var olmayandan çok daha fazla Basın Hürriyeti, Üniversite Özerkliği, Hâkim Teminatı var olduğunu bildiriyordu. Forum Dergisi de Adnan Menderes’in 1958 yılında Aydın ve Nazilli yöresinde yaptığı konuşmalarda aynı görüşünü tekrar etmesi üzerine bu iddiaya cevap verme gereği duyuyarak, konuyu ilk sayfasından ele aldı.

Forum Dergisine göre fiili siyaset yoluna giden hocaların Senato tarafından cezalandırılmasına imkân veren 6185 sayılı Kanunun müzakeresinde, Menderes Hükümetinin Milli Eğitim Bakanı tarafından Üniversite özerkliğinin hangi hallerde zedelenebileceği belirtilmişti ve Milli Eğitim Bakanının tanımı 6435 sayılı kanunla getirilen vekâlet emrine alınabilme imkânını üniversite özerkliğini zedeleyecek bir uygulama olarak ele almaktaydı:

“Üniversite, akademik kariyerin muhtelif merhalelerinde bulunan öğretim üyelerini tayin, terfi ettirmekte ve tecziye etmekte tamamiyle muhtardır. Kabul edilen kanunla muhtariyetin zedelendiği yolundaki iddialar, katiyyen varid değildir. Çünkü, Hükümet, bu kanun tasarısı ile kendi üzerine herhangi bir yetki almamaktadır. Profesörler hakkında karar alma yetkisi doğrudan doğruya Üniversite organlarının takdirine bırakılmıştır. Hükümetin hiç bir yetki alması mevzu bahis olmayınca, Hükümetin muhtariyeti zedelediği yolundaki iddia külliyen esassızdır.⁷¹”

Yukarıdaki tanımlama dikkate alındığında, Hükümetin Üniversite hocaları üzerinde yetkilere sahip olmasının, Üniversite özerkliğini zedeleyen bir durum olduğu, bizzat Milli Eğitim Bakanı tarafından kabul edildiği anlaşılabilir.

Üniversite özerkliği ile ilgili olarak 1960 sonrasına sirayet eden bir konu da Üniversite özerkliğinin diğer ayağını oluşturan idari özerkliktir. Bu konuda yaşanan tartışma, gösteriler düzenleyen öğrencilere üniversite sınırları içerisinde güvenlik kuvvetlerinin müdahale edip edemeyeceği hususunda yoğunlaşmaktadır. İstanbul Üniversitesinde öğrenci gösterilerine müdahale eden güvenlik kuvvetlerinin

⁷¹ “Hakikatleri İnkâr Eden Kim” **Forum**, Cilt 10, Sayı 109, 1 Ekim 1958, s.2.

üniversiteye girmesinin hatalı olduğunu bildiren hukukçulara yönelik olarak Ali Fuat Başgil şu ifadelerle cevap veriyordu:

“Bence dedim, devletin zabıta kuvvetlerinin vazifesi hatta varlığının hikmeti, asayiş korumaktır. Nerede asayiş bozulursa, zabıta kuvvetleri derhal oraya koşar ve şiddet kullanarak, îade eder, gürültüyü bastırır. Bunun için, bu kuvvetler kimseden izin almaz ve dâvet beklemez. İzin ve dâvet lüzumu hâdise çıkmazdan evvele âit bir formalitedir. Hâdise başladıkta sonra zabıta kuvvaetleri artık formaliteye bakmaz, vazifesini yapar. Binaenaleyh **Üniversiteye girer, camiye, kiliseye, havraya da girer ve bunun için dâvet beklemez**⁷²” (v.b.a.)

3.2.2.2. Yürütmenin Denetimi

Forum Dergisinin Kubalı meselesini üniversite özerkliği meselesi olarak görmekten çok hukuk devleti meselesi olarak gördüğünü bir önceki bölümde belirtmiş idik. Hukuk devleti meselesinin temel taşlarından birinin idarenin her türlü eylem ve işleminin yargısal denetim altında olmasının anlaşıldığı bilinir. O dönemde uluslar arası bir konferansta hukuk devleti ile ilgili bir konuşma yapan İstanbul Üniversitesi Profesörleri Tahsin Bekir Balta ve Hüseyin Nail Kubalı'nın hukuk devletinin unsurları arasında “idarenin hukukiliği”ni gösterdiklerini görüyoruz⁷³. Bu açıdan bakıldığında, hukuk devletinin sağlanabilmesi açısından idareyi en üst düzeyde temsil eden Yürütme'nin de keyfilikten uzaklaşması ve denetime tabi tutulması gerekmektedir. Bu açıdan yargı denetiminin dışında bırakılan kararlar olmamalıdır. Ancak, D.P. döneminde hâkimlerin, üniversite profesörlerinin emekliye sevkedildiklerini, hükümet emrine alındıklarını görüyoruz. Burada, idarenin takdir yetkisinin yargısal denetime tabi tutulması gerektiği o dönemde de dile getirilen bir görüş olmasına rağmen gerçekleştirilememiştir. Kuşkusuz denetlenemeyen bir Yürütme akla diktatörya rejimini getirmektedir.

Bu açıdan, Hükümetin keyfi uygulamaları Menderes'e diktatör denmesi, hatta diktatörlük üzerine gazetelerde dergilerde yazılar yayınlanmasına sebebiyet veriyordu. Pek tabii ki bu yazılarda doğrudan Menderes'in adı telaffuz

⁷² Ali Fuat Başgil, **a.g.e.**, s.74.

⁷³ Tahsin Bekir Balta - Hüseyin Nail Kubalı, “Le Concept d'Etat de Droit En Turquie” , **Annales De La Faculté De Droit D'Istanbul**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, Cilt IX, Sayı 12, 1959, s.292-294.

edilmemektedir. Ancak, öyle ifadeler kullanılmaktadır ki, Menderes’i hukukiliğe davet ederken, ifadeleri kullananlar hukuk dışına referans yapmaya başlamışlardır:

“Temennimiz, diktatörlerin kendilerine kendi rızalarıyla “Sabık Diktatör” dedirtmeleridir. Hem kendi rızaları ile “sabık” olan diktatörler aslında sabık da olmazlar. Onlar saygıya değer insanlar, hatta politikacılar, hatta liderler olarak yaşamaya devam ederler.”⁷⁴

3.2.3. Yargı Erki ile ilgili Anayasa Tartışmaları

3.2.3.1. Anayasa Mahkemesi

Bu dönemde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuasında yayınlanan bir makalede Anayasanın üstünlüğü meselesi, dolayısıyla Anayasa Mahkemesi ele alınmıştır. Bu makalede kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi a) siyasi denetim b) yargısal denetim olarak iki başlık altında ele alınmaktadır. Eğer, siyasilerden kurulu bir heyet ya da cumhurbaşkanı kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemekteyse orada siyasi denetim vardır. Buradaki ilginç nokta ise, Cumhurbaşkanının kanunları meclise geri gönderme yetkisinin var olması halinde bunun da siyasi denetim olarak ele alınmış olmasıdır. Yargısal denetim ise, makalede “siyasi heyetlerden bağımsız kazai bir organ tarafından ve kazi usullerle yapılan ve kazi müeyyidenin tatbikini gerektiren murakebedir” şeklinde tanımlanmıştır. Aynı yazıda, Anayasa Mahkemesinin yapacağı denetimin şekli ve maddi denetim olabileceği ve Anayasa Mahkemesinin konuyu ele alması için ya dava yoluyla ya da itiraz yoluyla kanunun incelenmek üzere Anayasa Mahkemesinin önüne getirilmesi gerektiği belirtilmektedir⁷⁵.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde Mart 1960’da Bahri Savcı tarafından yayınlanan bir başka yazı ise, o dönemde kanunların anayasaya aykırılığının denetimi konusundaki tartışmaların Meclis çatısı altına taşındığına

⁷⁴ Özcan Ergüder, “Diktatör”, **Kim**, 20 Nisan 1960, s. 7; aynı yönde bkz: Hakkı Şinasi Çoruh, “Diktatör”, **Ulus**, 21 Aralık 1957.

⁷⁵ Alp Kuran, “Anayasanın Üstünlüğü ve Siyasi Rejimler”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt XXIV, Sayı 1-4, İstanbul, 1959, s.26-62.

işaret etmektedir. Zira C.H.P. Hatay Milletvekili Ahsen Aral tarafından yapılan kanun teklifi, özel bir kanun ile konunun düzenlenerek, Mahkemelere kanunların Anayasaya uygunluğunun denetimi yetkisinin verilmesini öngörmekteydi. Meclis Anayasa Komisyonunda ele alınan kanun teklifi, C.H.P. ve H.P. tarafından desteklenirken, kanunların Anayasaya uygunluğunun denetiminin bizatihi Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle D.P. tarafından muhalefet görmüştür⁷⁶.

Aslında parti programlarında Anayasa Mahkemesinin düzenlenmesi vaati bulunan siyasi partilerin bu şekilde kanun yoluyla, genel mahkemelerin yetkisinin tanınması teklifinde bulunmalarının o dönemde de bahsedilen anayasal bir nedeni vardır. Muhalefet partilerinin Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesinin düzenlenmesini önermek yerine, bir kanun değişikliği ile genel mahkemelere bu konuda yetki verilmesini önermelerinin nedeni, muhalefet partilerinin Anayasanın değişikliği teklif edilebilmesi için gerekli üçte bir sayıya ulaşacak milletvekili sayısına sahip olmamaları ve kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi konusunu en azından gündeme getirebilmek için bu şekilde bir yöntemi öngörmeleridir⁷⁷.

Aynı yazısında Bahri Savcı, bu konunun kanunlar eliyle değil bizzat Anayasa değişikliği vasıtasıyla ya da yeni bir anayasa yapılarak çözümlenmesi gerektiğini⁷⁸ söyledikten sonra, ancak esasen Mahkemelerin Anayasanın 103. maddesi dolayısıyla içtihat birliği sağlayarak bu yetkiyi kendilerinde görmelerinin mümkün olduğunu da belirtmektedir⁷⁹.

⁷⁶ Bahri Savcı, “Anayasaya Aykırılık Meselesi ve Bir Özel Kanun Yoluyla Düzenlenmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt XV, Sayı 1, Ankara, 1960, s.338–339.

⁷⁷ “Anayasaya Aykırı Kanunlarla İlgili Bir Teklif” **Forum**, Cilt 9, Sayı 109, 15 Mayıs 1958, s.6

⁷⁸ Bahri Savcı'nın ifadeleri şu şekildedir: “Bir Anayasa tadilinin ve hele yepyeni bir Anayasa yaratmanın güçlükleri büyüktür. Fakat, siyasi iktidarın kuruluşuna, işleyişine, kontrolüne taalluk eden temel demokratik prensiplerle temel müesseseleri, Anayasa dışı operasyonlarla – kurma, değiştirme, kaldırma yoluna gidersek, parlamentodaki bir sayı çoğunluğuna, siyasi rejimin temelleri üzerinde spekülasyon yapma imkanını, farkını vermiş oluruz ki, be hem siyaseten türlü tehlikeler davet eder; hem de Anayasa müesseselerinin istikrarı prensibine aykırı sonuçlar doğurabilir.”

Bahri Savcı, **a.g.e.**, s.343-344.

⁷⁹ **A.e.**, 336.

Bahri Savcı, Anayasa'ya uygunluğun kontrolü bir Anayasa Mahkemesine verilecekse, bu mahkemenin hâkimlerinin seçimlerinde ve seçildikten sonra da bağımsızlıklarının korunması hususunun son derece önemli olduğunun ve hâkimlerin seçimlerinde partizan uygulamaların mümkün olabileceği bir sistemin öngörülmemesi gerektiğinin ayrıca altını çizmektedir⁸⁰.

Münci Kapani ise, daha önce bahsi geçen “Yarınci Anayasa Düzenimiz Hakkında Düşünceler” başlığını taşıyan yazısında Anayasa Mahkemesine de değinmektedir. Bu yazıda Kapani dikkate değer bir öneride bulunmaktadır. Kapani'ye göre kanunların Anayasaya uygunluğu denetimini yapacak olan Anayasa Mahkemesinin basit çoğunlukla değil, daha nitelikli bir çoğunlukla karar almasının öngörülmesi uygun olacaktır:

“(…) Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve işleyiş esaslarını tesbit ederken son derece dikkatli davranmak ve muhtelif ihtimalleri hesaplamak şüphesiz ki yerinde bir hareket olur. Bu arada, mesela, kanunların Anayasaya uyup uymadığı konusunda kararların adi çoğunlukla değil de, belki üçte iki gibi bir çoğunlukla verilmesini şart koşturmak, bir tek adamın, hükümet, parlamento çoğunluğu ve bizzat Anayasa Mahkemesi üyelerinin yarıdan bir eksiğinin üzerinde ittifak ettikleri bir hususu veto edebilmesi gibi acayip bir durumu önlemek bakımından faydalı olabilir.⁸¹”

3.2.3.2. Yargı Bağımsızlığı

Yargı Bağımsızlığının önemli bir unsuru hâkim teminatıdır. Bu konuda, daha önce değinildiği üzere, D.P. döneminde Emekli Sandığı Kanununda yapılan değişiklik ile, görülen lüzum üzerine hâkimlerin emekliye ayrılabilmelerini öngören düzenleme çok fazla eleştirilmiştir. Forum Dergisi öncelikle Emekli Sandığı Kanunundaki düzenlemenin kaldırılması ve Adalet Bakanlığı'ndan bağımsız olarak karar alabilen bir Yüksek Hâkimler Divanının kurulmasını öneriyordu.

Forum Dergisi hâkim teminatı ile ilgili olarak Emekli Sandığı Kanunu'nu eleştirmekle beraber, 1958 yılı Adalet Bütçesinin görüşmeleri sırasında Adalet

⁸⁰ A.e., s.345.

⁸¹ Münci Kapani, a.g.e., s.10.

Bakanı'nın ağızından bazı vaatlere veya temennilere de yer vermektedir. Adalet Bakanı, hâkim teminatının üzerinde titizlikle durulan bir mevzu olduğunu, bu teminatın bir zaruret ifade ettiğini söyledikten sonra “teminat hâkimin tayininden başlamalıdır; buna vekâlet olarak kaaniyiz ve bu yolda hazırlıklarımız vardır. (...) Öyle bir hal tarzı olmalıdır ki, icra organı bu müessese üzerinde müessir olmamalı, hiç bir vesile ile bu müessese politik mevzua girmemelidir.” sözlerine konuşmasında yer vermiştir. Bu sözler, Forum yazarları tarafından heyecan verici olarak değerlendirilmekle beraber, öte yandan da D.P.'nin iktidar dönemindeki “kötü sicili” nedeniyle bu sözlere kuşku ile yaklaşılmıştır⁸². Aslında bu sözler en yetkili ağızdan, hâkim teminatları ile ilgili bir öz eleştiri olarak algılanırsa değerleri daha iyi anlaşılabilir.

Muammer Aksoy ise, “Merasimsiz Başlayan Adli Yıl ve Mahkemelerin Bağımsızlığı” başlığını taşıyan yazısında, 1954 yılından beri hâkimlerin güvenceden yoksun olduklarını ve 1954 yılına kadar coşku ile yapılan ve demokrasinin üçüncü kuvvetinin gövde gösterisi yaptığı adli yıl açılış merasimlerinin 1955'te sönük geçtiğinin ve daha sonra hiç yapılmadığının altını çizerek, Yargı'nın artık açılış merasiminde konuşamayacak kadar baskı altında olduğunu dile getirmektedir. Fakat Muammer Aksoy aynı yazısında, hâkimlerin yargı bağımsızlığı için, öğretim üyelerinin üniversite özerkliği için, basının basın hürriyeti için herkesten çok mücadele etmesi gerektiğini belirtirken, görevden alınmak korkusuyla adli yıl açılış merasimlerini düzenlemeyen Yargıtay Başkanı'nı eleştiriyor⁸³.

Muammer Aksoy aynı yazıda D.P. hükümetinden dolayı yaşadığı hayal kırıklığını da, Adnan Menderes'in muhalefetteki sözleri ve Birinci Adnan Menderes Hükümetinin yargı bağımsızlığı ile ilgili bölümünden alıntı yaparak dile getiriyordu⁸⁴.

⁸² “Hâkim Teminatı Konusunda Yeni Bir Ümit Işığı” **Forum**, Cilt 8, Sayı 92, 15 Ocak 1958, s.4

⁸³ Muammer Aksoy, “Merasimsiz Başlayan Adli Yıl ve Mahkemelerin Bağımsızlığı” **Forum**, Cilt 9, Sayı 108, 15 Eylül 1958, s.7.

⁸⁴ 25.09.1949 tarihli Adnan Menderes nutkunun ilgili bölümü şu şekildedir: “Hâkimlerimizin Anayasada tesbit edilmiş bulunan istiklal ve emniyetlerinin tamamıyla mahfuz hale getirilmesinin

Hâkim teminat ile ilgili bir diğer yazı ise, daha önce bahsi geçen ve Forum dergisinin ilk sayfadan “Hakikatleri İnkâr Eden Kim?” başlığını taşıyan yazısıydı. Bu yazıda Aydın - Nazilli yöresinde Adnan Menderes’in yaptığı konuşmaya cevap veriliyor ve memlekette var olduğunu iddia ettiği hâkim teminatının, tek partili dönemden daha kötü durumda olduğu, tek partili dönemde bile rastlanmayan şekilde 40-50 yaşlarında hâkimlerin, Yargıtay üyelerinin, Başkanlarının, Savcılarının görülen lüzum üzerine görevlerinden alındıkları belirtiliyordu⁸⁵.

3.2.4. Temel Hak ve Özgürlükler ile İlgili Anayasa Tartışmaları

3.2.4.1. Grev Hakkı

Grev hakkı bu dönemde de gündemde olan bir hak olarak dikkat çekmektedir. Birçok yayın organında artık “hak” vasfı taşıyıp taşımadığı tartışılmadan, grev hakkının medeni bir toplumda barışın sağlanması, işçi işveren arasındaki dengenin sağlanması için gerekli bir hak olduğundan bahsedilmektedir.

Bu noktada artık grevin gayesinin ve şeklinin konuşulmaya başlandığını söyleyebiliriz. 1957 yılında Ankara Barosu Dergisinde çıkan bir makalede grev hakkının gerekliliği detaylı bir şekilde anlatılırken, son bölümde “grev milli iradenin temsilcisi bulunan Devlet organları üzerinde bir tazyik vasıtası olmamalıdır” ifadelerine yer verilerek, grev hakkının tanınması gerektiği ancak politik grevin yasaklanması gerektiği anlatılmaktadır⁸⁶.

zaruri olduğu (...) her şeyden evvel hâkimlerimizin mutlak istiklalleri teminat altına alınmalıdır.” Birinci Adnan Menderes Hükümetinin Programının ilgili bölümü de şu şekildedir: “Yargıçlarımızın, Anayasadan aldıkları teminatı hakkı ile gerçekleştirecek hükümler tesis etmenin zaruretine inanıyoruz; bunun için kendilerine sağlanması zaruri teminat tesis olunacaktır.”

A.e., s. 8.

⁸⁵ “Hakikatleri İnkâr Eden Kim” **Forum**, Cilt 10, Sayı 109, 1 Ekim 1958, s.2-4.

⁸⁶ Hakkı Demirel, “Grev Hakkı Üzerindeki Tartışmalar Münasebetiyle”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl 14, Sayı 1, 1957, s.19-20.

Bu noktada çalışmamızın genelinde, sadece grev hakkının ele alındığını, sendika özgürlüğünün özel olarak bir bölüm altında incelenmediğine dikkat çekmekte yarar vardır. Bunun nedeni, 1950’li yılların başından beri, grev hakkının sendika özgürlüğünün sert çekirdeğini oluşturduğuna ilişkin bir kanının yer almasıdır⁸⁷. Mesela 17 Mayıs 1949 tarihli Zafer Gazetesinde grev hakkı ile sendika özgürlüğü arasındaki bağ şu ifadelerle dile getirilmektedir:

“Sendika denilen işçi teşekküllerinden murat, işçinin kendi hakkını koruyabilmesidir. Hakkı koruyabilmesi için de sendikanın işverenin kontrolü ve emri altında değil, doğrudan doğruya işçinin kendi hür iradesiyle kurulmuş olması lazımdır. Bu idareyi de ancak Grev hakkı sağlar. Grev hakkı tanınmadığı müddetçe sendikanın adı vardır kendi yoktur.”⁸⁸

Nitekim yukarıdaki sözleri aktaran yazıda yine Zafer Gazetesinde Samet Ağaoğlu’nun grev hakkı ile sendika özgürlüğü arasındaki bağı vurgulayan ve grev hakkını mutlaka tanınması gereken bir hak olarak gösteren ifadelerine yer verdikten sonra, Beşinci Menderes Hükümetinde Sanayi Bakanı olan Samet Ağaoğlu’nun ve genel olarak o dönemde grev hakkı tanınmamasının sebeplerine de yer verilmektedir. Bu sebepler yine sendika özgürlüğü ile grev hakkı arasında bağa işaret etmektedirler:

- a) Sendikalarımızın grev yapabilecek seviyeye gelmediği;
- b) Sendikalarımızın grev yapabilecek mali imkâna sahip bulunmadığı⁸⁹

Aynı yazıda şu ifadelerle grevin yeni bir sosyal hukuk sistemi kurulmasının sağlayıcısı ve demokrasinin en esaslı unsurlarından birisi olduğundan bahsedilmektedir:

“Grev hakkı tanır tanımaz işçilerimizin hemen greve sarılacağını sananlar yanılmaktadırlar. Grev keyfi bir hareket tarzı olmayıp bunun kullanılmasının da şartları ve sorumlulukları vardır.

Demokrasinin en esaslı unsurlarından biri olan grev ve grev tehdidi yeni bir sosyal hukuk sistemine yol açarak, amme organlarını sosyal düzeni gerçekleştirmeye zorlar.”⁹⁰

⁸⁷ İbrahim Güzelce, “Sendikacılığımız ve Onun Gelişmesine Mani Olan Sebepler”, **Forum**, Cilt 10, Sayı 109, 1 Ekim 1958, s.16.

⁸⁸ Aktaran, Bulut Altay, “Grev Hakkı” **Forum**, Cilt 8, Sayı 94, 15 Şubat 1958, s.20.

⁸⁹ **A.e.**

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, grev hakkı ile sendika özgürlüğü⁹¹ arasındaki sıkı bağ defalarca vurgulanmış, grev hakkı olmaksızın sendika özgürlüğünün hiç bir anlam ifade etmeyeceği birçok kereler ifade edilmiştir.

3.2.4.2. Basın Özgürlüğü

Basın özgürlüğüne gelince, 1957 seçimleri sonrasında basın özgürlüğünün kısılmaya başlandığını, Basın Kanununda değişiklikler yapan D.P.'nin gün geçtikçe kendisine muhalif konuma geçen basın üzerinde baskı yaratma yolunu seçtiğini, içtüzükte yapılan değişiklik ile basına kısıtlamalar getirme yolunu seçtiğini görüyoruz. 1957 seçimleri öncesinde muhalafetin önemli bir gündemini oluşturan ispat hakkının da basına tanınmadığını belirtmekte yarar var. Bu ortam içerisinde basın özgürlüğüne ilişkin birçok yazı ulusal bazda yayınlanmakla beraber, aynı zamanda Türkiye'de incelemelerde bulunan yabancı araştırmacıların 1957 yılının sonunda Türkiye'de basının "Gizli Sansür"e tabi tutulduğunu yazan araştırmaları Associated Press Ajansı tarafından yayınlanıyordu:

"Türkiye'de basın kanunları heyeti umumiyesi itibariyle, gizli sansür meydana getirmektedir. Resmi sıfatı haiz küçük duruma düşürmek, memleketin mali itibarına, amme nizamına ve güvenliğine zarar verebilecek asılsız haberler yayınlamak gibi hareketler için 3 yıla kadar hapis, 10.000 lira para cezası koymaktadır... Başbakan Adnan Menderes idaresi, sonbaharda, basını daha da sıkı kontrol altına almak üzere iki yeni kararname çıkarmıştır. Bu kararnamelerden biri, bütün ilanve reklamların gazetelere dağıtımı ve büyüklük ve ölçülerinin tesbiti işini bir resmi teşekküle vermiştir."⁹² (v.b.a.)

İspat hakkı bu dönemde de dikkatleri üzerine çeken ve üzerinde tartışmaların sürdürüldüğü bir konudur. Bir yandan da basın özgürlüğünün gelişmiş batılı devletler kadar, aynı oranda Türkiye'de de bulunduğu, basının gerçekleri inkar

⁹⁰ A.e.

⁹¹ Sendika Özgürlüğü ile ilgili o dönemde hazırlanmış ayrıntılı bir eser için bkz: Cahit Talas, **Sendika Hürriyeti**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, Ankara, 1957.

⁹² "Gizli Sansür" **Forum**, Cilt 8, Sayı 92, 15 Ocak 1958, s.1; Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.**, s.92.

ettiği bizzat Başbakan tarafından dile getiriliyordu⁹³. 4 Haziran 1958 tarihinde ise iktidar yanlısı Zafer Gazetesi ispat hakkının aynen Türkiye’de olduğu gibi, Federal Almanya’da da kısıldığını yazıyordu. Bu yazıya cevap 30 Temmuz 1958 tarihli Ulus Gazetesinden geliyordu. Ulus Gazetesi Alman Adalet Bakanlığı’nın yaptığı açıklamayı ve mevzu bahis olan kanunun ilgili bölümünü “Bizde ve Almanya’da Basın Hürriyeti ve İspat Hakkı” başlığını taşıyan yazıda açıklıyordu. Bu yazıya göre Alman Adalet Bakanlığı sadece yabancı devlet başkanlarına yönelik yapılan haberlere ilişkin bir kısıtlama getirilmesi peşindeydi. Bunun nedeni de, Alman basınının da çıkan bazı haberler nedeniyle, Federal Alman Devleti ile Bazı devletler arasındaki ilişkilerin bozulması olarak gösteriliyordu. Ulus’ta çıkan yazıya göre ise, ispat hakkının kısılması bazı şartlara tabi idi. Bunlar, a) haberin yabancı bir devlet reisi veya ailesi ile ilgili olması gerekmektedir; b) Haber bu kişileri küçük düşürücü nitelikte olmalıdır; c) Yayınlanan haber Federal Alman Devletinin dış ilişkilerini incitebilecek bir durum arz etmelidir⁹⁴.

Ulus Gazetesindeki bu yazı ve içerdiği ayrıntılı hukukî değerlendirme göstermektedir ki, ispat hakkı tartışmaları 1957 seçimleri sonrasında durulmamış, 27 Mayıs’a kadar günlük gazetelerde tartışılan bir halde, ülke gündemindeki yerini korumuştur. Daha ilginç ise, 24 Şubat 1960 tarihli Kim Dergisi ispat hakkına ilişkin bir kanun teklifi hazırlayıp, bu teklifi okuyucularından Anayasanın 82. maddesinin vatandaşlara tanıdığı Türkiye Büyük Millet Meclisine müracaat hakkı çerçevesinde Meclis’e göndermelerini talep etmektedir⁹⁵.

Basın özgürlüğü ile ilgili hukuki tartışmalara konu edilmiş olan bir diğer husus ise, yayın yasaklarıdır. Forum Dergisinde “Neşir Yasaklarına Karşı Tedbir” başlığını taşıyan yazı ile konu derinlemesine ele alınmıştır. Bu yazıda kendi

⁹³ “Hakikatleri İnkâr Eden Kim”, **Forum**, Cilt 10, Sayı 109, 1 Ekim 1958, s.2.

⁹⁴ Federal Alman Devletinin ispat hakkını kısıtlayan kanun tasarısı şu şekildedir: “Her kim aleni surette veya bir toplantıda veya yazı, gramofon yoluyla veya resimler veya tasvirler dağıtmak suretiyle yabancı bir devlet başkanının özel veya aile hayatını yahut da aile fertlerini ilgilendiren onu küçültücü bir iddia ileri sürer ve bu iddia, Federal Cumhuriyetin dış münasebetlerini incitebilecek mahiyette olursa, iddianın doğru olup olmadığı dikkate alınmadan, 2 yıla kadar hapis veya para cezasına çarptırılır. İddianın hakikati hususunda ispat hakkına cevaz vermez.”

Yalçın Tuna, “Bizde ve Almanya’da Basın Hürriyeti ve İspat Hakkı”, **Ulus**, 30 Temmuz 1958, s.2.

⁹⁵ Alp Kuran, “Halkın Kanun Teklifi”, **Kim**, 24 Şubat 1960, s.16-18.

anayasalarında yasak olan sansürü uygulanabilir kılmak amacıyla devletlerin uyguladıkları bir yöntem olarak yayın yasakları gösterilmekte ve Basın Kanununun 30. maddesi uyarınca aslında Türkiye’de yayın yasaklarının ancak tahkikatın ve yargılamanın seyrini etkileyebilecek yayınların yasaklanabileceği bildirilmektedir⁹⁶. Aynı yazıda yapılan analize göre, bu dönemde yayın yasakları, a) olaylar; b) Beyanlar c) Parti Grup Tebliğleri hakkında verilmiştir. Yazarın haksız yayın yasaklarına karşı önerisi, basın olayları, beyanları, parti grup tebliğlerini herhangi bir yargılamayı etkileme imkânı olmayacak şekilde yayınlaması, yer yer yayınlamayı, sansüre uğratıldıklarını kamuoyuna bildirmesidir⁹⁷. Kaldı ki, yazara göre siyasi parti meclis gruplarının tebliğleri yasama dokunulmazlığı kapsamında kabul edilmek gerektiği için ve buradaki sözlerin suç teşkil etmesi kabul edilemeyeceği için, onların yayınlanmasının da yasaklanması mümkün olamamalıdır. Diğer yandan, yazara göre bir makale, bir basın toplantısı, bir beyanat arasında hiç bir fark yoktur. Dolayısıyla, Anayasası gereği sansürün yasak olduğu bir ülkede, yayınlanmadan evvel bir beyanatın yasak edilmesi sansür teşkil eder ve bu durum Anayasaya aykırıdır⁹⁸.

Bir diğer benzer konu ise, Mahkeme kararı ile gazete ve dergilerin toplatılmasıdır. O dönemde yürürlükte olan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu uyarınca suç delillerini muhafaza altına almak amacıyla toplatma kararı verilebilir. Ancak, D.P. iktidarının son döneminde, basın özgürlüğünün kısılması amacıyla kullanılan yöntemlerden biri de toplatma kararları olmuştur⁹⁹. Uşak, Topkapı, 555K, tahkikat komisyonu olaylarına ilişkin neşir yasakları ve toplatılma kararlarının verildiği, bu yolla basının eleştirme, muhalafet etme, muhalif partilere

⁹⁶ Alp Kuran, “Neşir Yasaklarına Karşı Tedbir”, **Forum**, Cilt 11, Sayı 131, 1 Eylül 1959, s.12.

⁹⁷ **A.e.**, s.13.

⁹⁸ Yazara göre “Ancak antidemokratik ve keyfi idarelerde ki, gerçeklerin ve fikirlerin halka duyurulmasından korkulur. Halkın nazarından ve hükmünden kaçılır. Kanunsuz ve keyfi hareketleri halktan gizlemek için tedbirlere başvurulur. Eskiden keyfi idareler halkın öğrenmesini istemedikleri olay ve fikirleri sansür yoluyla önlerlerdi. Onun içindir ki, demokrasi savaşı başlangıçta aynı zamanda sansüre karşı bir savaş olmuş, demokrasinin muzaffer çıktığı her yerde sansür Anayasalarla yasaklanmıştır. Bununla beraber modern otariter rejimler – Anayasa hükümlerine rağmen – sansürü başka yollardan ihya etmek imkanını bulmuşlardır. Çağımız keyfi idarelerinde sansürün yerini haksız neşir yasakları almıştır.”

A.e., s.12.

⁹⁹ “Neşir Yasağı ve Toplama Kararları”, **Forum**, Cilt 11, Sayı 124, 15 Mayıs 1959, s.3.

ilişkin haberler verme görevlerini yerine getirmesi engellenmeye çalışıldığı görülmüştür.

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ANAYASA TARTIŞMALARININ DARBE SONRASINA ETKİLERİ

4.1. Darbeden 1961 Anayasasının Oluşumuna Kadar Geçen Süreçte Siyasal Gelişmeler

Tezimizin bu bölümünde 27 Mayıs 1960'tan Anayasa referandumunun yapıldığı 9 Temmuz 1961 tarihleri arasındaki siyasal gelişmeler ele alınacaktır.

1957 seçimleri D.P. açısından kırsal kesimdeki bir destek kaybını gösteriyor olmakla beraber, yine de D.P.'nin kırsal kesimde halkın önemli bir kısmının desteğini sağladığı tartışılmazdır. Ancak, aydınlar, bürokrasi ve ordu mensuplarının desteğinin eksilmesi (buna daha çok toplumdaki diğer topluluklardan çok bu çevreyi etkileyen enflasyon ve D.P.'nin giderek artan otoriter yönelimleri sebep olmaktadır) D.P.'nin yönetimi elinde tutmasını zorlaştırıyordu¹.

Bu ortamı anlatırken zikredilen bir söylem şudur ki, aslında “Türkiye’de 1960 ihtilali 27 Ekim 1957’de başladı.”² Bu söylem derinlemesine ele alındığında, 1957-1960 yılları arasında D.P.'nin gün geçtikçe sertleşen politikası da bu ortamın bir sonucu olarak görülebilir. Sonuçta darbe, 27 Mayıs 1960 sabah saat 4:36’da Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Ankara Radyosu’ndan “Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır” ifadeleri ile halka bildirildi³. Darbe ile Bayar, Menderes, Koraltan başta olmak üzere D.P. liderleri, D.P. milletvekilleri ve Genel Kurmay Başkanı Erdelhun ile yüksek rütbeli bazı askerler tutuklandı⁴.

Tüm C.H.P.’lilerin olmasa da İnönü’nün darbeye bakış açısı, 7 Haziran 1960’ta, darbeden hemen sonra, yurtdışında bulunan oğlu Erdal’a yazdıklarında görülebilir:

¹ Eric Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 334.

² Metin Toker, **a.g.e.**, s.11.

³ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.211.

⁴ **A.e.**, s. 215.

Burada ve memlekette fevkalade hadiseler oldu. Artık tafsilatı bilirsiniz... Çok söyledim dinlemediler...İş, bir askeri darbeye varmamalıydı. Bu darbenin hiçbir surette tertibi ve tatbiki içinde değilim. Daha önceden tahmin edicisi ve bütün memlekette ve Meclisten açıkça söyleyicisiyim. Şimdi gerisini düzeltmek için çalışacağım.”⁵

Darbeyi yapan subaylar ise darbe sonrası ne yapacaklarının düşünüyorlardı. Darbenin hemen ertesinde ilk iş olarak Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Naci Şensoy, Hüseyin Naili Kubalı, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli gibi bir çok üniversite hocasını Ankara’da topladılar ve onlara Anayasa Ön Projesi hazırlama görevini verdiler. Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonu 28 Mayıs 1960’da bir rapor yayınlayarak bir iktidarın meşruluğunun yalnız seçimle işbaşına gelmesinden ibaret olmadığı, iktidar süresince de hukuk ve anayasa ilkeleri içinde kalması gerektiğini vurgulayan ve D.P.’nin bu ilkelere ters davranarak gayrimeşru duruma düştüğünü ve askeri müdahalenin kaçınılmaz hale geldiğini bildiriyordu⁶. Kimilerine göre bu rapor “C.H.P. Hukuk Uleması” tarafından verilen bir “fetva” iken⁷, Celal Bayar’a göre ise Osmanlı’dan alışık olunan asker-aydın işbirliğini gözler önüne seriyordu⁸. Ayrıca, bazı hukukçuların da

⁵ Metin Heper, **İsmet İnönü – Yeni Bir Yorum Denemesi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, s.188.

⁶ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.366; Anayasa Komisyonu’nun Raporunun ilgili bölümü şu şekildeydi: “(...)Meşruiyet bakımından da durum aynıdır: Bir Hükümetin Meşruiyeti sadece menşesinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie getiren Anayasaya riayeti ve Millet efkari, ordu, kaza ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle işbirliği yaparak, hukuk nizamı içinde yaşaması ile ve devamı ile mümkündür. Halbuki Hükümet ve siyasi iktidar, bir taraftan tamamen aykırı kanunlar çıkarmış ve bunlara dayanmak suretiyle Anayasayı ihlal etmiştir, kanunsuz icraatta bulunmuştur. Diğer taraftan hükümetin bir muvazene, sükun ve huzur amili olması gerekli olduğu halde, Hükümet Devlet müesseselerini, politik ve sosyal müesseseleri ve hatta bunların içinde yaşayan insanları birbirine düşürmek, halka ve dış aleme karşı bunları kötüleyerek bir anarşi amili haline getirmek suretiyle meşruluğunu kaybetmiştir(...)

Raporun tam metni için bkz: Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2004, s.247-251.

⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politkada Kırkbeş Yıl**, İstanbul, İletişim Yay, 1996, s.257.

⁸ Celal Bayar asker-aydın birlikteliği iddiasını şu ifadelerle dile getirmektedir: “1924 Anayasasının temel fikirlerine göre, Hükümet meşruiyetini Anayasa ve halk idaresile sınırlamak elbette doğrudur. Fakat ‘Ordu, Kaza ve İlim Müesseseleriyle işbirliği’ yolu ile ortaklaşa devlet yönetiminin 1924 Atatürk Anayasasının hangi maddelerinde yazılı olduğunu bilmeğe imkan yoktur. Bu apaçık şunu göstermektedir: Üniversite, Anayasada yazılı olsun, olmasın, kendisini devletin ortağı saymakta ve hükümetin meşruiyetini, bu ortaklığı tanımasına bağlamaktadır. Bir başka deyimle, Hükümet ve iktidar, Anayasada yazılı ödev ve görevlerini yapmadığı için değil, Anayasada yazılı olmayan fakat, var sayılmış bir takım ödev ve görevlerini yapmadığı için suçlanmaktadır.

Bu sözlerimin hiç birini, 27 Mayısta sona eren Demokrat Parti iktidarını savunmak için söylemiyorum. Böyle bir savunma söz konusu değildir. Benim iyice belirlemek istediğim, 1924 Anayasasının, devlet yönetimi ortaklığından çıkardığı, Üniversitenin, bil-fiil yönetime katılmamakla

bireysel olarak hukuk dergilerinden yayınlanan yazılarda darbenin meşruiyeti ile ilgili görüşler bildirdikleri görülmektedir⁹.

Daha sonra Cemal Gürsel başkanlığındaki yeni hükümetin kurulduğu bildiriliyordu. Gürsel başkanlığındaki ilk hükümet toplantısı yapıldı ve toplantıda şu kararlar alındı:

- a) Maddi durumu normale çevirmek için kararlar alınması;
- b) Parti ayrımı gözetmeksizin herkese adil davranılması;
- c) Bütün parti faaliyetlerini yasaklayarak, çekişme ve tartışmalardan kaçınılması;
- d) Hürriyetleri kısıtlayan kanunların kaldırılması;
- e) Mali ve ekonomik durumun düzeltilmesi için kararlar alınması;
- f) D.P. hükümeti tarafından yabancı devletler hakkında alınmış olan bütün kararların yürürlükte tutulması;
- g) Dış siyasette, barışın temel ilke olarak kabul edilmesi¹⁰.

8 Haziran'a geldiğimizde Fransız günlük gazetelerinden Le Monde, Milli Birlik Komitesinin geleceğine o günlerden ışık tutan bir haber yaptı. Bu habere göre, M.B.K. ılımlılar ve aşırıları olarak iki gruptan müteşekkil idi, ılımlıların en kısa zamanda yönetimi sivillere bırakmak niyetinde olmalarının karşısında Alparslan Türkeş'in başkanlığındaki aşırıları askeri yönetimi bir süre daha sürdürmek taraftarıydılar¹¹.

M.B.K. ile ilgili olarak bu şekilde haberler çıkarken, 12 Haziran tarihinde M.B.K. "geçici anayasa" olarak bilinen ve 27 Mayıs gününden itibaren geçerli

beraber, bil-kuvve yönetimde kaldığı ve bu, Medreseden elde ettiği mirası, 27 Mayıs'ta kullanmağa başladığıdır. Üniversitenin Genel-oyu, son sınırına kadar güçsüzleştiren bir Anayasa tasarısı hazırlaması, Devlet Başkanlığına padişah gücünü hatırlatan yetkiler vermesi de hep bu devlet mirasının tazelenmiş sahipliğinden gelmektedir." Celal Bayar, **a.g.e.**, s.15-16.

⁹ Yekta Güngör Özden darbeyi "Türk Gençliğinin başlayıp, Türk Ordusunun başardığı 27 Mayıs 1960 Devriminin Hukuki değeri büyüktür" sözleriyle selamlayan bir yazı yayınlamıştı.

Yekta Güngör Özden, "27 Mayıs 1960 Devrimi ve Hukuk" **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 2, 1960, s.19; "İhtilallerin En Centilmeni", **Forum**, Cilt 13, Sayı 148, 1 Haziran 1960, s.1-2; bazı hukukçulara göre de gerektiğinde sert önlemler de alınmalıydı. Muammer Aksoy'a göre, en büyük tehlikeyi yersiz acıma hissi oluşturmaktadır. Muammer Aksoy, "En Büyük Tehlike Yersiz Acıma Hissi", **Forum**, Cilt 13, Sayı 148, 1 Haziran 1960, s.3-4

¹⁰ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.216.

¹¹ **A.e.**, s.217.

sayılan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun” başlığını taşıyan 1 Sayılı Kanunu yayınladı¹². Bu metne göre yeni bir anayasa hazırlanıp, genel seçimler yapıldıktan sonra, yeni bir meclis kurulup iktidar sivil yönetime devredilene kadar, Türk Ulusu adına egemenliği M.B.K. kullanacaktı. Bir başka ifadeyle, M.B.K. Meclis gibi hareket edecek kanunlar yapacak, Gürsel Başkanlığındaki kabine ise bu kanunları uygulayacaktı. Fakat temel hak ve hürriyetlere ilişkin hükümler esas itibarıyla yürürlükte kalıyordu¹³. Geçici Anayasanın ilanından sonra, o tarihe kadar gizlenen M.B.K. üyeleri de açıklanıyordu¹⁴. Forum Dergisi de şu ifadelerle geçici Anayasayı selamlıyordu:

“Tarihin en kansız, en güleyüzlü ve en centilmen ihtilalini yapan Milli Birlik Komitesi, demokratik esaslardan mülhem geçici Anayasa ile idealizm ve centilmenliğini yeniden göstermiştir.”¹⁵

Seçimlere bir an önce gidilmesi görüşü ile, bazı icraatlar gerçekleştirildikten sonra seçimlere gidilmesi şeklinde kutuplaşan iki düşünce darbe sonrası Türkiye’ye de egemen olmuştur. Seçimlerin bir an önce yapılmasının, iktidarın D.P.’den alınıp, C.H.P.’ye ikram edildiği şekilde yorumlanacağı, bu nedenle bir süre daha seçimlere gidilmemesi gerektiği de düşünülüyordu¹⁶.

Bu ortam içerisinde yeni Anayasa’nın yapımı yavaş yavaş bir milat halini almaya başladı. Nitekim İnönü bir an önce seçimlere gidilmesi gerektiği yönünde bir demeç verirken, Gürsel, “seçimler için epeyce zamana ihtiyaç vardır” şeklinde cevap verdi, o dönemde artık siyasi hayatımızın renkli bir motifi halini almış Prof.

¹² Bülent Tanör, **Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.367

¹³ A. Selçuk Özçelik, **1961 Anayasası Ders Notları**, İstanbul, Nuruosmaniye Matbaası, 1964, s.35.

¹⁴ M.B.K. üyeleri şunlardı: “Cemal Gürsel, Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Rafet Aksoylu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, MustafaKaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selâhattin Özgür, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler

¹⁵ “Geçici Anayasa”, **Forum**, Cilt 13, Sayı 149, 15 Haziran 1960, s.3

¹⁶ O dönemde erken seçim ile ilgili ortaya atılan görüşler için bkz. “Geçici Hükümet ve Erken Seçim” **Forum**, Cilt 13, Sayı 151, 15 Temmuz 1960, s.1-2

Dr. Sıddık Sami Onar ise Gürsel'i destekleyerek seçimleri erkenden yapmak kadar hatalı bir iş olamayacağını ve ilk olarak anayasasının hazırlanmasının tamamlanması gerektiğini bildiriyordu¹⁷.

Herkes 1924 Anayasası yerine yenisinin yapılması ve kurulacak kurumlarla rejimin düzenlenmesi konusunda hem fikirken, Forum Dergisinde yayınlanan ve o dönemde ne kadar ciddiye alındığı ve dikkat çektiği konusunda fikir sahibi olmadığımız bir yazının bugünden geçmişe bakan bizler için önemli bir belge oluşturduğunu düşünmekteyiz. Bu yazı Mümtaz Soysal tarafından yazılan "Suçsuz Anayasa" başlıklı yazıdır. Bu yazıda Mümtaz Soysal, bir çoğu yüksek öğrenim görmüş D.P. yöneticilerinin de, D.P.'nin bunca sene hüküm sürmesine sebep olan seçim sisteminin de 1924 Anayasasından kaynaklanmadığını belirtirken, kurulacak yeni düzenin olmazsa olmazı olarak görülen ikinci meclisin ise federal devletler haricinde, üniter yapılarda başarılı sonuç vermediğine işaret etmektedir¹⁸.

Mümtaz Soysal'ın yazısının yayınladığı 1 Ağustos 1960 tarihinin hemen akabinde, bir yandan Anayasa çalışmaları komisyon eliyle devam ederken, M.B.K. da ordu içerisinde geniş çaplı bir tasfiyeye gittiğini görüyoruz. M.B.K. 3 Ağustos 1960'da yayınladığı bir kanun ile, 25 fiili yılını doldurmuş subayların Hükümet tarafından emekliye ayrılabilmelerine imkan tanıyordu. Bu kanun uygulanarak, 235 general ve amiralin yanı sıra, 4000 subay emekliye ayrıldı¹⁹. Bir yandan da M.B.K. üyelerinin, üyelikleri dışında görev ve sıfat kullanamayacaklarına yönelik karar alındı. Bu karar ile, Alparslan Türkeş gibi kullandıkları ünvanları vasıtasıyla ön plana çıkan M.B.K. üyelerinin önü kesilmek isteniyordu. 14 Ekim'de Yassıda davaları başladı²⁰, 17 Ekim'de ise Gürsel darbe sonrası açıklamalarının tersine Cumhurbaşkanlığı makamına kendisinin getirilmesine ilişkin görüşünü

¹⁷ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.219.

¹⁸ Mümtaz Soysal, "Suçsuz Anayasa", **Forum**, Cilt 13, Sayı 152, 1 Ağustos 1960, s.11-12

¹⁹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.221.

²⁰ 14 Ekim 1960'da başlayan Yüksek Adalet Divanı duruşmaları 15 Eylül 1961'e kadar devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Yüksek Adalet Divanı Kararları**, Kabalcı Yay., İstanbul, 2007

açıklıyordu²¹. Bu dönemde M.B.K.’nın tavrının sertleştiğini de görüyoruz, siyaset tarihimizde 147’ler olarak anılacak 147 üniversite öğretim üyesi M.B.K. tarafından görevlerinden atıldılar. Büyük tepkilere yol açan bu hareketten M.B.K. geri adım atmadı²². Aynı şekilde, M.B.K. kendi üyelerinden genç ve radikal kanada mensup olan 14 tanesinin M.B.K.’dan atılarak, yurtdışı görevlere gönderilmesine yönelik bir karar aldı²³. Bu aslında darbe içerisinde bir başka darbe idi. Böylece, yeni M.B.K. daha homojen ve anayasa yapımı sonrasında seçimlere gidilerek, yönetimin sivillere bırakılması gerektiğini düşünen üyelerden kurulu bir hal aldı.

Yeni M.B.K. bir kurucu meclis vasıtasıyla anayasa çalışmalarının sonlandırılması fikrindeydi. “1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerin Değiştirilmesi Hakkındaki 12 Haziran 1960 Tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanuna Ek Kurucu Meclis Teşkili Hakkında 157 Sayılı Kanun 13 Aralık 1960 tarihinde kabul edilerek, iki kanatlı bir kurucu meclis yapısı kuruldu. İlk kanatta 14’lerin tasfiyesi sonrasında üye sayısı 23’e inmiş olan M.B.K., diğer kanadında ise Temsilciler Meclisi Seçim Kanunu’na göre seçilen Temsilciler Meclisi yer alıyordu. Bu iki meclis arasında bir görüş ayrılığı olduğunda ise her iki meclis üyeleri tarafından oluşturulmuş Karma Kurul nihai kararı verecekti²⁴. Dolayısıyla, Karma Kurul’da siviller sayısal olarak güçlü idiler²⁵.

Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, Temsilciler Meclisi de genel oyla seçilmiş üyelerden oluşmuyordu. Devlet Başkanı 10, M.B.K. 18, İller 75, C.H.P. 49, C.K.M.P. 25, Barolar 6, Basın 12, Eski Muharipler Derneği 2, Esnaf Kuruluşları

²¹ 17 Ekim 1960 tarihinde bir basın toplantısında Cemal Gürsel, “eğer millet bunu istiyorsa ve ben de seçimleri kazanırsam tarafsız bir devlet başkanı olarak kendi kapasitem içinde denge sağlayabilirim.” diyordu. Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.224.;

²² “147’ler Meselesi”, **Forum**, Cilt 13, Sayı 162, 1 Ocak 1961”, s.2-3

²³ Bu 14 üye şunlardan oluşuyordu: Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Alparslan Türkeş. **A.e.**, s.225.

²⁴ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.375.

²⁵ Ergun Özbudun bu görüşe katılmamaktadır. Özbudun’a göre, “yeni Anayasa tam demokratik şartlardan yoksun olarak geliştirildi. M.B.K. iki meclisli Kurucu Meclis’in bir meclisini teşkil etmekteydi. Dolayısıyla askerlerin etkisi anayasa yapımında güçlü bir şekilde hissedildi.” Ergun Özbudun, **Çağdaş Türk Politikası – Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, Çev. Ali Resul Usul, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.53

6, Gençlik 1, İşçi Sendikaları 6, Odalar 10, Öğretmen Kuruluşları 6, Tarım Kuruluşları 6, Üniversiteler 12, Yargı Organları 12 üyeyi Temsilciler Meclisine gönderiyordu. Ayrıca Bakanlar Kurulu üyeleri de Temsilciler Meclisi üyelerinden sayılmışlardı²⁶. İllerden seçilenler de doğrudan halk tarafından seçilmiyorlardı. Dolayısıyla, Temsilciler Meclisinin doğrudan temsil kabiliyetinden yoksun, korporatif nitelikleri olan bir meclis olduğuna işaret etmek gerekir. Ayrıca, darbeyi yapan subaylar tarafından (Devlet Başkanı ve M.B.K.) Temsilciler Meclisine gönderilen üyelerin varlığının da altını çizmek gerekir. Bu açıdan temsil niteliği düşük bir Kurucu Meclis kurulduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira Ankara Tasarısını hazırlayan heyetin de görüşünde belirttiği üzere, bir bilim komisyonu gibi temsil niteliği olmayan kurul tarafından hazırlanan bir anayasa, referanduma sunulsa bile anayasa yapımının demokratik şekli tamamlanamamış olacaktır. Çünkü hazırlanan anayasa halkoyuna sunulduğunda, halkın kendisine sunulan metni tartışıp değiştirme imkânı bulunmayacak ve ya aynen kabul ya da toptan reddetmek zorunda kalacaktır²⁷. Anayasa yapımı halk tarafından seçilen bir kurucu meclis eliyle yapılmadığı için, hazırlanan anayasanın demokratik şekli vasıflarında eksiklik olduğunu belirtmek isteriz. Öte yandan referandumun tek başına anayasa yapımında demokratikliği sağlamayacağına, hatta referandumların meşrulaştırılma aracı olarak kullanıldığına dikkat çeken Ankara Tasarısını hazırlayan heyetin de Kurucu Meclise Milli Birlik Komitesi üyelerinin tabii üye olarak girmelerine taraftar olduğunu belirtmek gerekir: “Bunun sebebi şudur: Yeni rejimin kurulması için harekete geçmiş olan ve intikal devresinde memleket idaresini yürüten bu heyetin anayasanın yapılışına katılması tabiidir.”²⁸ Bu görüş hukuki olmaktan çok, “konjonktürel” olarak değerlendirilmelidir.

Görevine başlayan Kurucu Meclisin yeni Anayasayı 29 Ekim 1961’den önce hazırlaması ve daha sonra yapılacak seçimler ile sivil yönetim kurulması öngörülüyordu. Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu ilk toplantısında verdiği karar gereğince, İstanbul Tasarısını “etüd metni”, Ankara Tasarısını ise “yardımcı

²⁶ Bülent Tanör, *a.g.e.*, s.369-370.

²⁷ *Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü’nin Gerekçeli Anayasa Tasarısı*, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1960, s.4-5.

²⁸ *A.e.*, s.14.

metin” olarak kabul etmiştir²⁹. Ayrıca Almanya ve İtalya Anayasalarının gözden geçirilerek, bu anayasalardan yararlandığı bilinmektedir³⁰.

Temsilciler Meclisinin kurulmasıyla birlikte siyasal hayatın normalleşmeye başladığı görülmektedir. Zira M.B.K. yukarıda bahsi geçen 157 Sayılı Kanunun 18. maddesi gereği idam cezalarının infazının tasdiki hariç, kanun yapma değiştirme, yorumlama ve yürürlükten kaldırma, bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını ve eklerini görüşme ve kabul etme; barışa, savaşa, yabancı devletlere karşı silahlı kuvvet kullanılmasına ve zorlama tedbirleri alınmasına karar verme; yabancı devletler ve milletlerarası teşekküllerle yapılan andlaşmalarla sözleşme ve her türlü anlaşmaları ve Bakanlar kurulunca ilan edilen sıkı yönetim kararını onaylama gibi yetkilerini Temsilciler Meclisine devrediyordu. Normalleşmenin belirtilerinden bir diğeri ise, 12 Ocak 1961 tarihinde siyasal partilere tekrar faaliyete geçmeleri için izin verilmesidir. Ancak, aynı gün kapatılan D.P.’nin lehinde propaganda yaptığı gerekçesiyle Ali Fuat Başgil’in tutuklanması durumun o denli normalleşmediğini göstermektedir³¹. Bir yandan da Yeni Türkiye Partisi, Adalet Partisi, Türkiye İşçi Partisi gibi partiler kuruluyordu³².

Anayasa Tasarısı 4 Nisan 1961 tarihli Temsilciler Meclisi oturumunda kabul edildi³³. Kurucu Meclis tarafından 26 Nisan 1961’de nisbi temsil esasına dayalı olarak 298 sayılı “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında

²⁹ A. Selçuk Özçelik, **a.g.e.**, s. 48-49; Münci Kapani de Forum Dergisinde yayınladığı yazısında, İstanbul Tasarısının içerdiği teferruatlar nedeniyle ve işlemesi zor bir sistem kurması sebebiyle eleştirmekte ve Ankara Tasarısı ile birlikte bu iki metnin Kurucu Meclisin hazırlayacağı anayasa için yardımcı eserler olacaklarını düşündüğünü belirtmektedir. Münci Kapani, “Anayasa Ön Tasarısı Üzerinde Düşünceler II”, **Forum**, Cilt 13, Sayı 161, 15 Aralık 1960, 9-10.

³⁰ A. Selçuk Özçelik, **a.g.e.**, s. 48-49

³¹ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.228.

³² D.P.’nin mirasının peşinden koşan partilere ise ikaz bizzat Kurucular Meclisi toplantısında Gürsel tarafından geliyordu. Gürsel “D.P.’yi eski pervasız alışkanlığı içinde yeniden hortlatmaya çalışanlar vardır. Bunlar ateşle oynadıklarının farkında değildirler. Düşündüklerinde asla muvaffak olamayacaklardır” ifadelerini kullanıyordu. **A.e.**, s.230.

³³ Forum Dergisinde yayınlanan bir yazıya göre kabul edilen Anayasa Tasarısı İstanbul Tasarısına nazaran daha uygulanmaya elverişli bir sistem getirmektedir. Bu yazıya göre bunun sebebi, Kurucu Meclis içerisinde yer alan partiler ve siyasetçilerin katkılarıdır. Aynı yazıya göre Kurucu Meclisin en büyük getirisi de İstanbul Tasarısının halkoyuna sunulmasını önlemesi ve onu törpülemesidir. Dikkat çeken özelliği ise, tepki anayasası olması olarak gösterilmektedir. “Anayasa Tasarısı” **Forum**, Cilt 13, Sayı 167, 15 Mart 1961”, s.3-4

Kanun”, 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu” ve 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”nun yapılmasının ardından³⁴, 27 Mayıs 1961’de Kurucu Meclis yeni Anayasayı halk oyuna sunulmak üzere kabul etti. 9 Temmuz’da halk oyuna sunulan yeni Anayasa %83 bir katılımla ve katılanların %60.4’ünün evet oylarıyla kabul edildi³⁵. Hala %17’lik bir kitlenin oylamaya katılmadığı ve katılanların %39.6’sının hayır oyu verdiği düşünülürse, Anayasa yapımında geniş tabanlı bir konsesüsün sağlanamadığı görülebilir³⁶. D.P.’nin mirasının peşindeki partilerin propagandasının da etkili olduğu o günden bugüne söylenegelmiştir³⁷.

³⁴ A. Selçuk Özçelik, **a.g.e.**, s.51

³⁵ Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.234.

³⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu’na göre 1961 Anayasası’nın getirdiği ilkeler, oluşturulan yeni kurumlara ve değişimlere baktığımızda, 27 Mayıs hareketinin ideolojik temelini C.H.P. tarafından hazırlandığını göstermektedir. Kaçmazoğlu’nun iddiasının nedenini hiç kuşku yok ki, anayasa yapımında D.P.’nin katılmasının engel olunması olarak görebiliriz.

H. Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, Erzurum, Birey Yay., 1995, s.26.

³⁷ Fikret Otyam, “Anayasa (Hayır)lı Olsun!”, **Forum**, Cilt 14, Sayı 176, 1 Ağustos 1961, s. 10; Nitekim o dönemde Türkiye’de çalışmalarda bulunan Amerikalı Sosyolog Fred Frey’in yaptığı bir araştırmada 1957 Seçimleri ile 1961 Referandumunda seçmen eğilimleri arasında bir korolasyonu araştırdığı ve tespit ettiği bilinmektedir. “Halkoyu İle 1957 Seçimleri Neticeleri Arasında Bir Kıyaslama”, **Forum**, Cilt 14, Sayı 177, 15 Ağustos 1961, s.4

4.2. Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının Darbe Sonrası Anayasa Tasarılarına Etkileri

4.2.1. Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Anayasa Ön Tasarısına(Ankara Tasarısı) Etkileri

4.2.1.1. Ankara Tasarısının Yasama Bölümüne Etkileri

Yasama yetkisine ilişkin olarak Ankara Tasarısının 5. maddesi şu şekildedir:

“Yasama yetkisi, milletçe seçilen Millet Meclisi ile Cumhuriyet Meclisi tarafından Anayasaya göre kullanılır.”

1924 Anayasasından farklı olarak, Ankara Tasarısının 5. maddesinin çift meclis sistemini öngördüğünü görüyoruz. Ankara Tasarısı Yasama'nın düzenlendiği 37. ve 55. maddeleri arasında “Parlamento”dan bahsetmekte ve Parlamento’yu iki ayrı meclisten oluşan bir yasama erki olarak düzenlemiştir.

Meclislerden ilkinin adı “Millet Meclisi”dir. Ankara Tasarısının 37-39. maddeleri Millet Meclisini düzenlemektedir. Ankara Tasarısına göre ilgili maddeler şu şekildedir:

“ Madde 37 - Millet Meclisi, kanunu gereğince genel, eşit, gizli ve tek dereceli oyla seçilmiş milletvekillerinden kurulur.

Milletvekilliği için Türk vatandaşı olmak ve 30 yaşını bitirmiş bulunmak şarttır. Kamu hizmetlerinden yasaklı olanlar, ağır hapis cezası veya sahtecilik, dolanlı iflas, dolandırıcılık, hırsızlık, inancı kötüye kullanma suçlarından biri ile mahkum olanlar, kısıtlılar Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili olamazlar.

Madde 38 – Millet Meclisinin seçimi dört yıllık süre için yapılır.

Genel seçimlerin Meclis süresinin bitiminden en geç bir ay önce yapılmış olması ve seçilen Meclisin en geç sekiz gün içinde toplanması şarttır. Eski Meclisin süresi yenisinin seçilmesiyle biter.

Madde 39 – Millet Meclisi, tam üye sayısının mutlak çoğunluğu ile dört yıllık sürenin bitiminden önce seçiminin yenilenmesine karar verilebilir. Bu takdirde genel seçimlerin yenilenme kararından itibaren kırk beş gün içinde yapılmış olması ve seçilen meclisin sekiz gün içinde toplanması şarttır.

Harp ve isyan gibi seçmenlerin büyük kısmının oy kullanmasını önleyen olağanüstü hallerde meclisin süresi kanunla bir yıl uzatılabilir.”

Parlamento’yu oluşturan meclislerden diğeri ise “Cumhuriyet Meclisi”dir. Ankara Tasarısının 40. maddesi Cumhuriyet Meclisini düzenlemiştir:

“Madde 40 - Cumhuriyet Meclisi, genel, eşit, gizli ve tek dereceli oyla seçilen üyelerden tereküp eder.

Cumhuriyet Meclisi süresi altı yıldır. Üyelerin yarısı üç yılda bir yenilenir. Seçilecek ilk Cumhuriyet Meclisi üyelerinden hangilerinin yapılacak ilk kısmi yenilemeye tabi olacağı ilk toplantıda ad çekme ile belli olur.

Eski Devlet Başkanları Cumhuriyet Meclisinin tabii üyesidir.

Cumhuriyet Meclisine üye olabilmek için, 40 yaşını bitirmiş ve yüksek tahsil yapmış olmak ve ayrıca milletvekilliği için aranan diğer vasıfları haiz bulunmak şarttır.”

Görüldüğü üzere, tezimizin önceki bölümlerinde bahsi geçen tartışmalara uygun olarak, ikinci meclis ilk meclisten daha nitelikli kişilerden kurulmak üzere düzenlenmiştir. 40 yaşını doldurmuş olmak ve yüksek öğrenim görmüş olmak şartlarının aranması ve Eski Devlet Başkanlarının Cumhuriyet Meclisinin doğal üyesi olarak düzenlenmesi, Cumhuriyet Meclisinin Millet Meclisine nazaran daha çok aklın ve tecrübenin ön planda olduğu bir meclis olması amaçlanarak düzenlendiğini göstermektedir.

Öte yandan, Milletvekilliği ile Cumhuriyet Meclisi üyeliğinin aynı kişide birleşemeyeceğinin, hâkimlik, hükümet üyeliği ve memurluk ile Parlamento üyeliğinin birleşemeyeceğinin Ankara Tasarısının 43. maddesinde özel olarak düzenlendiğini belirtmek gerekir.

Ayrıca muhalefet liderine özel bir ödeneğin anayasal olarak düzenlendiğinin de altını çizmek gerekir:

“Madde 45 – (...) Millet Meclisindeki en büyük muhalefet partisinin liderine, bu görevi dolayısıyla kanunla tespit edilecek bir ödenek verilir.”

Bunun D.P.’nin muhalefet partilerininin maddi olanaklarını keserek, hatta mallarına el koyarak muhalefeti sıkıştırma politikasına tepki olarak düzenlendiğini söyleyebiliriz. Hatırlanacağı üzere, C.H.P.’nin mallarına el koyulduğu dönemde, C.H.P.’nin insan gücü haricinde tüm mal varlığına el konulduğu dile getirilmiş idi³⁸.

Meclis soruşturması, darbe öncesi tartışmalardan en önemlilerinden birini teşkil etmektedir³⁹. Ankara Tasarısının, D.P. tarafından çok da uygun bir şekilde kullanılmayan meclis soruşturmasına özel olarak yer vermekle beraber, herhangi bir özel kısıtlamaya gitmemesinin, darbe sonrası hazırlanan bir tasarıdan beklenmeyecek derecede objektif olduğunu belirtmek gerekir. Ankara Tasarısının 52. maddesine göre “Meclis soruşturmaları Meclislerin belli konularda bilgi edinmeleri maksadını güder ve Meclisin kararı ile yapılır.”

Bu noktada Ankara Tasarısına göre Meclislerin kanun yapımına ne şekilde katılacaklarına değinmek gerekmektedir. Zira, çalışmamızın ilk bölümünde incelendiği üzere, ikinci meclis üzerine çalışmalarda bulunan yazarlar, ikinci meclisi bir “fren” mekanizması olarak görmüşler, Millet Meclisi kadar kanun yapımına dahil olmayan ancak onu denetleyen bir meclis olarak düşünmüşlerdi⁴⁰. Bu açıdan Ankara Tasarısı, ikinci meclis üzerine yazan yazarların önerilerinden farklı bir ikinci meclisi düzenlemiştir. Ankara Tasarısına göre Cumhuriyet Meclisi Millet Meclisine eşit bir meclistir. Üyelerinin profilindeki (yüksek öğrenim görmüş olma gerekliliği ve 40 yaş sınırı) farklılık dışında, kanun yapımına katılımı açısından iki meclis arasında bir fark mevcut değildir. Oysa D.P. iktidarı döneminde sıkça tartışılan ve bir konsensüs halinde bu konuyla ilgilenen yazarlar tarafından önerilen ikinci meclis modeline göre ikinci meclis, kanun yapan değil daha çok kanun yapımını denetleyen bir meclis modeli olarak öngörülmüştür. Özellikle

³⁸ Bkz. Bölüm 1.1.2.4

³⁹ Bkz. Bölüm 3.1.5. ve 3.2.1.2

⁴⁰ Bkz. Bölüm 1.2.1.1., 2.2.1.1.ve 3.2.1.1

Münci Kapani “Yarınci Anayasa Düzenimiz Hakkında Düşünceler” adlı yazısında Millet Meclisi ile eşit yetkilere sahip bir ikinci meclisin bulunması halinde iki meclis arasında bir çatışma doğabileceğine dikkat çekmektedir. Oysa Ankara Tasarısı tarafından düzenlenen ikinci meclise kanun teklifleri ve tasarıları getirilebilmektedir ve kanun yapımına ortak olan bir meclis olarak düzenlenmiştir:

“Madde 53 – (...) Hükümet, anayasanın istisna ettiği haller dışında, her iki meclise de kanun teklif edebilir.

Bir kanun tasarısı aynı zamanda iki mecliste görüşülemez. Bütçe tasarıları bu hüküm dışındadır. Millet Meclisi, Cumhuriyet Meclisine sunulup da henüz karara bağlanmamış kanun tasarılarının daha önce kendisi tarafından görüşülmesini isteyebilir.

Madde 54 – Kanun tasarılarının her iki Meclisçe görüşülmesi ve aşağıda gösterilen şekilde kabul edilmesi gerekir.

İlk görüşen Meclisin kabul ederek diğerine gönderdiği tasarı ikinci görüşen Meclis tarafından, ivedilik halinde en geç on beş gün ve diğer hallerde en geç iki ay içinde görüşülüp karara bağlanır.

İkinci görüşen Meclis ilk görüşen Meclisin kararını aynen kabul ederse tasarının parlamentodaki görüşülmesi tamamlanmış olur. Bu suretle kabul edilen tasarı ilan edilmek üzere Meclis Başkanı tarafından hemen Cumhurbaşkanına sunulur.

İlk görüşen Meclis, ikinci görüşen Meclisin kararını uygun görürse tasarının parlamentodaki görüşülmesi tamamlanmış olur. Bu suretle kabul edilen tasarı ilan edilmek üzere Meclis Başkanı tarafından hemen Cumhurbaşkanına sunulur.

İlk görüşen Meclis ikinci görüşen Meclisten farklı bir karar alırsa tasarı Millet Meclisi Başkanının Başkanlığında her iki Meclisçe seçilen üçer üyeden kurulu bir Karma Komisyona gönderilir. Karma Komisyonun üç gün içinde hazırlayacağı teklif hemen Cumhuriyet Meclisine sunulur. Cumhuriyet Meclisi kararını üç gün içinde Millet Meclisine bildirir. Millet Meclisi en geç bir hafta içinde Millet Meclisince veya kendisi tarafından evvelce benimsenmemiş olan hal tarzlarından biri üzerinde kararını verir. Millet Meclisinin bu şekilde kabul ettiği tasarı ilan edilmek üzere bu Meclisin Başkanı tarafından hemen Cumhurbaşkanına sunulur.

Bu maddede bahis konusu olan kararlar Meclislerin tam üye sayısının mutlak çoğunluğu ile alınır.

Bu maddede gösterilen süreler, her iki Meclisin muvafakati ile uzatılabilir. İkinci görüşen Meclisin süresi içinde karara bağlamadığı tasarılar reddedilmiş sayılır.”

Ankara Tasarısında D.P. dönemi tartışmalarından etkilenen bir konu da yabancı devletlere gönderilen askerler, silahlı kuvvet kullanılması ve yabancı askerlerin Türkiye’de bulunmasıdır. Ankara Tasarısının 78. maddesi bu konuyu doğrudan ele almıştır:

“Silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren her türlü zorlama tedbirine başvurmak özel kanun çıkarmaya bağlıdır. Dıştan gelen silahlı saldırılara karşı ilgili mercilerin yurdu

savunma ödevleri hükmün dışındadır. Ancak böyle bir halde Meclisler derhal haberdar edilir. Meclisler toplantı halinde değilse derhal toplantıya çağrılır.

Milletlerarası hukuk ve nezaket kaideleri çevresi içerisinde yapılan askeri tatbikat ve ziyaretler dışında yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunması ve Türk Silahlı kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi Meclislerin iznine bağlıdır.”

4.2.1.2. Ankara Tasarısının Yürütme Bölümüne Etkileri

1924 Anayasası’nda Cumhurbaşkanlarının her seçim döneminde seçilen ve tıpkı Başbakanlar gibi partiler ile sıkı bağları devam eden nitelik taşıması, tarafsız cumhurbaşkanına duyulan ihtiyacın dile getirilmesinin üzerine, cumhurbaşkanının parlamenter sistemde tarafsız, yetkisiz ve sorumsuz olması gerekliliğine uygun olarak, Ankara Tasarısı tarafsız bir cumhurbaşkanı öngörmek için düzenlemeler yapmıştır.

Ankara Tasarısının 57. maddesine göre, “Cumhurbaşkanının süresi yedi yıldır. Arka arkaya iki defa seçilmek caiz değildir. Seçim, Cumhurbaşkanı süresinin bitiminden bir ay önce yapılır.”

Ankara Tasarısının 56. maddesine göre, meclislerin ortak oturumunda Cumhuriyet Meclisine üye olma niteliklerine haiz vatandaşlar arasından, ortak oturumda bir araya gelen parlamento üye tam sayısının mutlak çoğunluğu ile seçilir. İlk iki oylamada hiçbir aday mutlak çoğunluğu elde edemezse, ikinci oylamada en çok oy alan iki aday arasında seçim tekrarlanır. Bu oylamada en çok oy alan aday seçilir.

Bu düzenlemenin yıllar sonra 1961 Anayasasının tıkanmasına sebebiyet veren Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili düzenlemesinden daha öngörülü olduğunun altını çizmek gerekir. Zira burada Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Meclisine üye olma niteliğine haiz vatandaşlar arasından seçilmektedir, bir başka ifadeyle Parlamento dışından Cumhurbaşkanı seçilmesi mümkündür. Diğer yandan, her halde Cumhurbaşkanı seçimleri en çok üç oylama yapılarak sonuçlanmak durumundadır. Bu model içerisinde, Cumhurbaşkanı seçiminin tıkanmayacağına ve bu şekilde bir

Cumhurbaşkanı seçimi modeli öngörülseydi, en azından Cumhurbaşkanının seçilememesinin 12 Eylül darbesinin sebepleri arasında gösterilmesinin mümkün olamayacağını geçerken belirtmek gerekir.

Ankara Tasarısında Cumhurbaşkanı, devleti temsil etme ve Başbakanın tayin edilmesi, kanunların ilan veya iade edilmesi ve Meclislere bildirimler gönderilmesi görevleri dışında, yetkisiz olarak düzenlenmiştir. Diğer hallerde Ankara Tasarısı madde 59'a göre, Cumhurbaşkanının kararları, ilgili Bakan veya Başbakan tarafından imzalanmak zorundadır. Bu hallerde sorumluluk, imza sahibi hükümet üyesine aittir.

Ancak, Ankara Tasarısı Cumhurbaşkanı için özel bir sorumluluk maddesi düzenlemiştir:

“Madde 60 – Cumhurbaşkanı, görevinden dolayı ancak aşağıdaki hallerde sorumludur:

Yurdun bağımsızlığına ve bütünlüğüne aykırı harekette bulunmak,

Anayasa prensiplerinin uygulanmasına ve müesseselerinin kurulmasına ve işlemesine engel olmak,

Cumhurbaşkanının görevinden dolayı sorumlu tutulabilmesi için Meclislerden birinin tam üye sayısının çoğunluğu tarafından yapılacak teklif üzerine, her iki Meclisin bir araya gelmesinden kurulacak karma heyetin tam üye sayısının üçte iki çoğunluğunun kararı lazımdır. Yargılama, Anayasa Mahkemesine aittir. Anayasa Mahkemesi töhmeti varit görürse Cumhurbaşkanı sıfatı sona erer. Fiil ayrıca cezai veya mali sorumluluğu gerektiriyorsa Anayasa Mahkemesi bu cihete de karar verir. Cumhurbaşkanının görevinden ötürü sorumluluğu ancak görevli bulunduğu sırada ve bunu takibeden üç ay içinde ileri sürülebilir.

Cumhurbaşkanının şahsi hususlardan ötürü sorumluluğu parlamento üyeleri hakkındaki dokunulmazlık hükümlerine tabidir.”

Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğuna ilişkin 60. maddenin dikkat çekici olduğu kesindir. Zira bu madde her ne kadar yargılama yetkisini Anayasa Mahkemesi'ne verse de, Cumhurbaşkanı'nın yargılandığı fillerin siyasi olması ve oldukça muğlâk ifadelerle yer vermesi, Cumhurbaşkanı'nın siyaseten yargılanması sonucunu doğuracaktır. Bu açıdan bakılınca, Ankara Tasarısı Cumhurbaşkanı'nın yargılanmasının yolunu açmak adına, Anayasa Tasarısının ve yetkisiz ve sorumsuz,

simge niteliğindeki bir devlet başkanını öngören parlamenter sistemin genel ruhundan uzaklaşmıştır.

4.2.1.3. Ankara Tasarısının Yargı Bölümüne Etkileri

Ankara Tasarısının D.P. dönemi tartışmalarından etkilenecek düzenlediği iki önemli müessese vardır. Bunlardan ilki Adalet Şurasıdır. Diğeri ise Anayasa Mahkemesidir. D.P. döneminde, hâkimlerin bağımsızlığının sağlanması için, atamalarının yürütmeden bağımsız bir kurul eliyle yapılması sıkça önerilen bir konudur. Çalışmamızın ilk bölümünde bu önerilerden bahsedilmiştir⁴¹.

Ankara Tasarısı, Adalet Şurasının görevini sadece Yargıtay Başkanı ve üyelerinin seçilmesi ile sınırlı tutmuş ve diğeri hâkimler için güvence getiren çerçeve bir düzenleme yapmakla yetinmiştir. Madde 94'teki çerçeve hüküm şu şekildedir: “Kanun diğeri adliye hâkimleri için idari takdire yer vermeyecek teminatlı bir tayin ve ilerleme usulü tesbit eder.”

Hâkim Teminatı ve Adalet Şurası ile ilgili olarak ilgi çekici bir diğeri husus ise, Adalet Şurasının üyeleridir. Ankara Tasarısının 94. maddesine göre Adalet Şurası şu üyelerden kurulmaktadır:

“Adalet Şurası Cumhurbaşkanının başkanlığında Adalet Bakanı, Anayasa Mahkemesi'nin ve Yargıtay'ın Başkanları ile Daire Başkanları, Başsavcı, Danıştay Başkanı ile Dava Daire Başkanları ve Başkanın Sözcüsü, Üniversitelerarası Kurul tarafından seçilecek Üniversite Hukuk dalları Profesörleri ile Barolar Birliği tarafından seçilecek tecrübeli avukatlardan kurulur.”

Burada dikkatleri çeken husus Adalet Şurasının üyeleri arasında Cumhurbaşkanı ve Adalet Bakanının bulunmasıdır. Ankara Tasarısını hazırlayan, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyeleri çok güçlü ve zaman zaman despot bir Hükümetin darbe sonucu iktidardan indirilmesi ve tıkanan sistemin yerine yenisinin konması için yapılacak Anayasa için hazırladıkları tasarıda,

⁴¹ Bkz. Bölüm 2.2.3.1.

Yürütmeyi denetleyecek mekanizmaları anayasaya yerleştirmekle beraber, Yürütmeye önemli görevlerin verilmesini de öngörmüşlerdir. Ankara Tasarısı bu yönüyle bir tepki Anayasası olmaktan uzak görüntü vermektedir. Yeri gelmiş iken belirtmek gerekir ki, bir sonraki bölümde ele alınacak olan İstanbul Tasarısının aksine genel oya, siyasal partilere şüpheyle bakılmamış ve yürütmenin zayıflatılmamasına özen gösterilmiştir⁴².

Ankara Tasarısının D.P. dönemi tartışmalarıyla paralel olarak metne eklediği bir diğer kurum ise Anayasa Mahkemesi'dir. Anayasa Mahkemesi Ankara Tasarısında şu şekilde düzenlenmiştir:

“Madde 101 – Anayasa Mahkemesi Başkan ve Üyeleri, Anayasa Mahkemesi Özel Seçim Kurulu tarafından seçilir.

Anayasa Mahkemesi Özel Seçim Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay başkan ve üyelerinden, Üniversitelerarası Kurul tarafından hukuk, iktisat ve siyasi ilim dallarındaki üniversite profesörleri arasından seçilecek 10 kişi ile Barolar Birliği tarafından en az yirmi yıl hukuk mesleğinde tecrübe görmüş olan avukatlar arasından seçilecek 12 kişiden kurulur. Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan sonra bu mahkemenin başkan ve üyeleri de Özel Seçim Kuruluna dahil olurlar. Seçim Kuruluna Cumhurbaşkanının bulunmadığı hallerde Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay Başkanlarından en kıdemlisi başkanlık eder.

Anayasa Mahkemesi Özel Seçim Kurulunun teşekkülüne ve çalışmasına ait hususları kanun düzenler.

Madde 102 – Anayasa Mahkemesine başkan ve üye olmak için:

Yargıtay'da Başkan, üye veya Başsavcılık

Danıştay ve Sayıştay'da başkan veya üyelik veya Danıştay'da Başkanının sözcüsüğü

Amme hukuku veya siyasi ilim dallarından en az 10 yıl üniversite profesörlüğü

En az 20 yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesinin başkan ve üyelerinin sayısını, onbeşten az olmamak üzere, kanun tayin eder.

Madde 103 – Anayasa Mahkemesinin görevleri şunlardır:

Kanun hükümlerinin ve Meclislerden çıkan kararların anayasaya aykırılığı iddialarına bakmak,

Cumhurbaşkanını, hükümet üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Anayasa Mahkemesi başkan ve üyelerini yargılamak,

Adli, idari ve askeri yargı yerleri arasındaki görev ve hüküm uyumsuzluklarını çözmek;

Anayasanın gösterdiği diğer işleri yapmak.

Madde 104 – Anayasa Mahkemesine müracaat yetkisi ile şekil ve sürelerini aşağıdaki esasları göz önünde tutmak suretiyle kanun tayin eder:

⁴² Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.372.

Kanun hükümlerinin ve parlamentodan çıkan kararların Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine müracaat hakkı hükümete ve siyasi partilerin kuruluş ve çalışmalarını ilgilendiren hususlarda siyasi partilere aittir. Müracaat süresi kanunun yayımından ve kararın tekemmülünden itibaren bir aydır.

Bir davaya bakan yargı organı, uygulanması bahis konusu olan kanun hükmünü Anayasaya aykırı görürse meseleyi mensup olduğu yargı zümresinin üst merciine tevdi eder. Üst merci de aynı kanaatte olursa, meselenin karara bağlanmasını Anayasa Mahkemesinden ister.

Meclislerin üyelerine taallük eden kararları aleyhine ilgililer Anayasaya aykırılık iddiasıyla kararın tekemmülünden itibaren bir ay içinde Anayasa Mahkemesine müracaat edebilir.

Madde 105 – Anayasa Mahkemesinin anayasaya aykırı olduğuna karar verdiği kanun, kanun hükmü veya karar yok sayılır.

Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir ve ilgili mercilerce uyulması mecburidir.”

Ankara Tasarısı, Anayasa Mahkemesini düzenlemekle beraber, Anayasa Mahkemesine başvuru yollarını kısıtlı tutmuştur. Esas başvuru hakkı hükümete verilmiştir. Muhalefete şarta bağlı bir başvuru hakkı verilirken, hükümete şartsız bir hakkının verilmesi, kendi içinde bir çelişki barındırmaktadır. Zira güvenoyu almış olan hükümetin, Parlamentonun desteğini taşıyor olması beklenir. Bir hükümetin Anayasa Mahkemesine, yapılan bir kanunun anayasaya aykırılığı ile ilgili olarak başvurması, kendisinin azınlık hükümeti olması halinde karşılaşılabilecek bir durumdur. Ancak, Parlamentoda çoğunlukla azınlıkta olan muhalefetin, bir kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine başvurması daha olağan ve beklenen bir durumdur.

Öte yandan Ankara Tasarısı, mahkemelerin bakmakta oldukları davalarda karşılaştıkları ve Anayasaya aykırı olduğunu düşündükleri kanunlar için doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurulması imkânını tanımamış, bu halde yargı yoluna yüksek mahkemelerin de yerel mahkeme ile aynı görüşü paylaşması şartını aramıştır.

Bu özellikleri dikkate alındığında, D.P. dönemi tartışmalarıyla paralel olarak Anayasa Mahkemesini düzenleyen Ankara Tasarısının, getirdiği hükümlerle, bu denetimin işleyişini zorlaştırdığını söyleyebiliriz.

4.2.1.4. Ankara Tasarısında Temel Hak ve Özgürlüklerin Düzenlenmesine Etkileri

Ankara Tasarısı, Temel Hak ve Özgürlükleri ikinci bölümde “Devletin Kişilerle Münasebeti” başlığı altında iki ana başlıkta ele almıştır. Bunlardan ilki “Ana Haklar” diğeri ise “Devletin Kişilere Karşı Görevleri”dir.

Ana Haklar başlığı altında, birinci kuşak klasik hakların düzenlendiği görülmektedir. Din ve vicdan özgürlüğü, posta ve haberleşme özgürlüğü gibi özgürlüklerin özel olarak hangi hallerde sınırlanabileceği belirtilmekle beraber, Anayasa Tasarısının genelinde 1924 Anayasasına benzer, kanunla sınırlama esası hâkimdir. Ancak Ankara Tasarısının 27. maddesi sınırlamaya esas olacak ilkeleri ve sınırlamanın sınırını da düzenlemiştir:

“Madde 27 – Ana hakların sınırı ve bunlara müdahale hal ve usülleri kanunla tespit edilir. Ancak, ana hakların özüne hiç bir surette dokunulamaz.

Ana hakları sınırlandıran veya vatandaşlara külfet yükleyen kanunların umumi olması esastır.”

Bu noktada temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında “öz” kavramının Ankara Tasarısında düzenlemiş olduğuna dikkat çekmek gerekir.

Ankara Tasarısının temel hak ve özgürlükleri düzenleyen bölümünün D.P. dönemi tartışmalarından etkilendiği üç madde göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki 12. maddedir:

“Madde 12 - Her Türk, bilgi ve düşüncesini söz, yazı ve resim gibi vasıtalarla açığa vurmak ve yaymak hakkına sahiptir. Basın, yayından önce izne ve sansüre tabi tutulamaz, yayın ve dağıtımı engellenemez. Olayların yayımını önleyecek şekilde mahkeme kararı ile dahi neşir yasağı konamaz.”

Bu maddenin, özellikle son cümlesinin, D.P. dönemi Mahkeme kararı ile konan neşir yasaklarını engellemek amacıyla düzenlendiğinde hiç bir şüphe olmamak gerekir. Ankara Tasarısı genel olarak bir tepki Anayasası olmamakla beraber, burada açık bir tepkinin var olduğu söylenebilir.

D.P. dönemi tartışmalarından etkilenen bir diğer madde ise grev hakkını düzenleyen Madde 19 şu şekildedir:

“Madde 19 - Çalışanlar için grev, işverenler için lokavt hakkıdır. Bu hakkın kullanılma şeklini ve sınırını kanun tayin eder.
Adil bir ücret çalışanların hakkıdır.”

Görüldüğü üzere, bu maddede grev ve lokavt birer hak olarak düzenlenmekle beraber, kullanım şekli ve sınırı bir kanunla düzenlenecektir. Ankara Tasarısının 27. maddesinde getirilen genel koruma haricinde, grev ve lokavt hakları için Anayasal özel bir koruma düzenlenmemiştir. Bu yönüyle Ankara Tasarısının, grev hakkı ile ilgili olarak o dönem Türkiye’de esen rüzgarlardan asgari düzeyde etkilendiğini söyleyebiliriz.

Ankara Tasarısının D.P. dönemi tartışmalarından etkilendiği bir diğer konuya ise Devletin Kişilere Karşı Görevleri başlığı altındaki Madde 33’te düzenlendiğini görüyoruz:

“Devlet radyolarının ve amme kaynaklarından faydalanarak kurulmuş olan ve işleyen bütün yayın ve basın vasıtalarının tarafsız bir şekilde ve yalnız milletin hizmetinde kullanılması esastır.”

Görüldüğü üzere bu madde ile, D.P. döneminde radyonun iktidar partisinin yayın aracı olarak kullanılmasına Anayasal düzeyde bir tepki verilmek istenmiştir.

4.2.2. Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının İstanbul Üniversitesi Anayasa Tasarısı Ön Projesine (İstanbul Tasarısı) Etkileri

4.2.2.1. İstanbul Tasarısının Yasama Bölümüne Etkileri

İstanbul Tasarısı, dönemin Anayasa tartışmalarında varılan konsensüse uygun olarak çift meclis sistemini öngörmüştür:

Madde 60 - Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosundan kuruludur.

Meclisler, ancak Anayasa'da belirtilen hallerde birlikte toplantı yaparlar.

İstanbul Tasarısının yasama bölümünün çift meclis sistemini getirmesi dışında en büyük özelliği, bu tasarının o döneme kadar yanılmaz bir iradeye sahip olduğu ve milletin yegâne temsilcisi olduğu düşünülen meclise, bir başka ifadeyle genel oya karşı bir güvensizlik duymasıdır. Aşağıda yer alan tasarı maddelerinden de rahatlıkla görülebilir ki, meclisin sonsuz bir yetkiye sahip olmasının sakıncalı olduğu düşünülmüş, bu nedenle meclisin yetkilerini tek tek sayma yoluna gidilerek, yetkilere ilişkin bir çerçeve çizilmeye de çalışılmıştır:

Madde 61 – Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, kendilerini seçen çevrenin, teşekküllerin veya tayin eden makamın değil, bütün milletin temsilcisidirler.

Madde 62 – Kanun koyma, değiştirme ve kaldırma görevi, Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu görevleri yerine getirme yetkisinin bütününe veya bir kısmını başka bir organ, müessese veya kişiye devredemez veya bırakamaz.

Kanunlar, Anayasanın lâfzına ve ruhuna, hukukun ve demokrasinin genel prensiplerine uygun olmak zorundadır.

Madde 63 – Yabancı devletler ve Milletler arası teşekküllerle yapılan andlaşma, sözleşme ve her türlü anlaşmaları onaylama, bunların sürelerinin uzatılması veya bozulması için Hükümete izin verme; savaşa, yabancı devletlere karşı silahlı kuvvet kullanılmasına ve her türlü zorlama tedbirleri alınmasına karar verme; milletler arası hukuk ve milletler arası nezaket kaidelerinin gerektirdiği haller dışında yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme ve bunların kullanılma tarzını ve süresini tesbit etme; dönüş zamanlarını göstermek suretiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelerde kullanılmasına karar verme, barış yapma;

Bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını ve eklerini görüşme ve kabul etme; para basılmasına karar verme; bütçe dışı ödemeleri gerektiren her türlü tasarruflara izin verme ve bunları onaylama; tekelli veya akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazlarını onaylama ve bozma;

Vatan hainliği, seçim, orman, nüfuzu kötüye kullanma suçları dışında genel af ilan etme yetkileri, Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir.

Anayasaya aykırılığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte biri tarafından ileri sürülen bir andlaşma, sözleşme veya her hangi bir Milletler arası anlaşma, bu iddia Anayasa Mahkemesinin bir kararı ile reddedilmedikçe onaylanamaz.

Madde 64 – Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa organ ve müesseselerinin, Hükümet ve idare mercilerinin yaptıkları tasarruflara, kanun veya karar suretiyle müdahale edemez; Kamu hizmeti personeline emir ve direktif mahiyetinde kararlar veremez. Anayasa, kanunlar, Milletler arası andlaşma, sözleşme ve her türlü anlaşmalar hakkında yorumlama kararı veremez.

İstanbul Tasarısının meclisin yetkilerine bir çerçeve çizme kaygısı, uluslararası antlaşmaların onaylanması sürecine farkı bir prosedür eklemiştir. Buna bir çeşit “azınlık hakkı” denilebilir. Zira İstanbul Tasarısına göre, Anayasaya aykırılığı Meclis üye tam sayısının üçte biri tarafından iddia olunan bir uluslararası antlaşma, bu iddia Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmedikçe onaylanamamaktadır. Bu da, kanun hükmünde olan uluslararası antlaşmaların bazı hallerde Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi sonucunu, dolayısıyla uluslararası antlaşmaların Anayasa Mahkemesi tarafından ön denetimini doğurmaktadır.

İstanbul Tasarısı seçim sistemine ilişkin bir çerçeve çizmeyi de uygun bulmuştur. Bu düzenlemeye göre, çoğunluk sistemine göre seçimlerin yapılması yasaklanmış, Anayasal bir norm olarak, seçimlerin nisbi temsil sistemine göre yapılmasının öngörülmesi hedeflenmiştir. Hiç kuşku yok ki bu hassasiyetin nedeni, çoğunluk sistemine göre D.P. döneminde yapılan seçimlerin getirdiği temsil adaletsizliğine karşı, yine çoğunluk sistemi öngören bir seçim kanunu yapılmasını önlemek kaygısıdır:

“Madde 65 – Millet Meclisi, her doksan bin vatandaşa bir Milletvekili düşmek üzere, kanun gereğince, eşit, gizli ve kişiye bağlı ve tek dereceli genel oyla seçilmiş Milletvekillerinden kuruludur.

Millet Meclisi seçimlerinde siyasi partilerden aldıkları muteber oylarla oranlı adilane temsilini ve icranın istikrarını sağlayacak bir nisbi seçim sisteminin uygulanması esastır.”

Dikkat edilecek olursa, 65. maddede nisbi temsil sistemine göre seçilmesi öngörülen meclis Millet Meclisi'dir. Çünkü genel oya kuşkuyla bakan İstanbul Tasarısını hazırlayan komisyon, ikinci meclis olarak öngörülen Cumhuriyet Senatosunu korporatif unsurlar içeren bir meclis olarak öngörmüştür. Millet Meclisine otuzyaşını bitirmiş ve ilkökul diplomalı herkes dört yıl için seçilebilirken, Cumhuriyet Senatosunda çeşitli yollarla seçilen ve atanan senatörler altı yıl için görev yapmaktadırlar. Ayrıca, Cumhuriyet Senatosuna üye olabilmek için kırk yaşını bitirmiş olmak, Anayasanın Milletvekilliğine engel olarak düzenlediği hali bulunmamak ve Anayasada düzenlenen özel niteliklere haiz olmak gerekmektedir:

“Madde 70 - Evvelce Cumhurbaşkanlığı veya yedi yıl Anayasa Mahkemesi Başkanlığı yapmış olanlar, hayatları boyunca, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler.

Madde 71 – Cumhurbaşkanı, bilim, fikir, sanat, eğitim ve öğretim, askerlik, idare, diplomasi, maliye, iktisat, ticaret, teknik ve sosyal hizmetler alanlarında tanınmış Türk vatandaşları arasından, her alanda ikiyi aşmamak üzere on kişiyi ve yüksek dereceli devlet memurları arasından beş kişiyi, bir dönem için Cumhuriyet Senatosu üyesi tayin eder.

Madde 72 – Cumhuriyet Senatosuna, Üniversite veya Yüksek Okuldan diplomalı olanlar arasından her seçim çevresinden bir üye olmak üzere her beşyüz bin vatandaş için bir üye seçilir. Yirmibeş yaşını bitiren, kısıtlı ve kamu hizmetinden yasaklı olmayan ve Devlet Orta Okullarından veya bınlara eşit öğretim müesseselerinden diplomalı kadın erkek her Türk, Cumhuriyet Senatosunun halk tarafından seçilen üyelerini seçme hakkına sahiptir.

Madde 73 – Cumhuriyet Senatosunun seksenbeş üyesinden beş üye onbeş yıl Hâkimlik veya Savcılık veya Kanun Sözcülüğü yapmış görevliler arasından Yüksek Adliye Mahkemesi, Yüksek İdare Mahkemesi ve Yüksek Askerî Mahkeme Genel Kurullarının birlikte toplanmasıyla meydana gelen kurulca; beş üye görevli General ve Amiraller arasından Askerî Şuraca; beş üye on yıl Üniversite Öğretim üyeliği yapmış görevliler arasından Üniversitelerin öğretim üyelerince; kırk üye Barolar, Tabip Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları gibi kamu müessesesi mahiyetindeki meslek teşekküllerince, otuz üye Öğretmen Birlikleri, Basın teşekkülleri, Çiftçi teşekkülleri ve Kooperatifler, Esnaf teşekkülleri, Sendikalar gibi kamu müessesesi mahiyetinde olmayan meslek teşekküllerince salt çoğunlukla seçilir.”

Görüldüğü üzere İstanbul Tasarısı Cumhuriyet Senatosunu korporatif bir yapı olarak olarak öngörerek Millet Meclisinin iradesini bir nevi aklileştirmeye

yarayacak bir süzgeç yaratmayı planlamaktadır⁴³. Bu düşüncenin bir devamı olarak, Millet Meclisini seçme yeterliliği için 18 yaşını doldurmuş olmak aranırken, Cumhuriyet Senatosu için 25 yaşını doldurmuş olmak gerekmektedir.

Diğer yandan, Ayferi Göze'ye göre, hem genel oyla seçilmiş bir meclisin bulunduğu hem de korporatif bir meclisin bulunduğu bir yapıya, sadece “korporatif sistem” denilemez. Buradaki sisteme “karma korporatif sistem” denilebilir. Ayrıca Göze, İstanbul Tasarısının korporatif bir sistemin ruhuna uymayan bir özelliğinin de altını çizmektedir. Göze'ye göre Cumhuriyet Senatosu üyelerinin kendilerini seçen çevrelerin ve teşekküllerin ve kendilerini tayin eden makamın değil, bütün milletin temsilcisi olmaları, korporatif meclis yapısıyla uyumamaktadır⁴⁴. Göze'ye göre, “bu durumda, tasarının, korporatif temsil sisteminin bütün sonuçlarını kabul etmediği ve fakat, Senatoya teknik bilgi ve ehliyet sahibi kimselerin girmelerini sağlamak amacını gerçekleştirmek istediğini söyleyebiliriz.”⁴⁵

Öte yandan İstanbul Tasarısının 86. maddesi “Meclis soruşturması, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile açılır” ifadesine yer vererek, aynı aklileştirme fonksiyonunu çalıştırmayı hedeflemektedir. Zira D.P. döneminde muhalefet partisi C.H.P. hakkında açılan meclis soruşturması ve bu soruşturmayı yürüten komisyona verilen yetkiler çok tartışılmış idi. Bu tartışmaların bir yansıması olarak bu maddenin özel olarak İstanbul Tasarısına yerleştirildiğini kabul etmek gerekir. Bundan başka, Yasama Meclislerinin birlikte toplantı yaparak kararlaştırması gereken diğer hususlar İstanbul Tasarısının 88. maddesinde özel olarak düzenlenmiştir:

⁴³ İstanbul Tasarısının hazırlandığı günlerde, Forum Dergisinde korporatif meclis deneyiminde bulunan hiçbir devletin bu deneyimlerinden (Portekiz, Faşist İtalya, Marşal Peten'in Fransasındaki meclisler) olumlu sonuçlar almadığını belirten bir yazı yayınlandığı görülmektedir. “Korporatif Meclis ve İktisat Şurası Teklifleri”, **Forum**, Cilt 13, Sayı 151, 15 Temmuz 1960, s.7; İstanbul Tasarısı yayımlandıktan sonra da bu yönde ciddi eleştiriler almıştır. Eleştiriler için bkz. Münci Kapani, “Anayasa Ön Tasarısı Üzerinde Düşünceler”, **Forum**, Cilt 13, Sayı 159, 15 Kasım 1960, s.7-8

⁴⁴ Ayferi Göze, **Korporatif Devlet**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, 1968, s.170.

⁴⁵ **A.e.**

“Yasama Meclisleri, Anayasa ile belirtilen diğer hallerden başka aşağıdaki konularda görüşmek ve karar vermek için bir arada toplanır:

Bütçe ve kesin hesap kanun tasarıları ile eklerini görüşmek ve kabul etmek,
Savaşa, yabancı devletlere karşı silahlı veya silahsız zorlama tedbirleri alınmasına karar vermek,

Barış yapmak,

Milletlerarası andlaşma, sözleşme ve her türlü anlaşmaları onaylamak,

Dönüş zamanlarını göstererek, silahlı kuvvetlerin yurt dışında kullanılmasına ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına müsaade ve bunların kullanılma tarzını ve süresini tesbit etmek,

Hükümetçe alınacak Sıkı Yönetim kararını onamak,

Meclis soruşturmasına karar vermek,

Anayasanın değiştirilmesi ile ilgili teklifleri görüşmek ve karara bağlamak,

Birlikte toplantılarda toplantı nisabı, iki Meclisin üye tam sayısının salt çoğunluğu, karar nisabı, hazır bulunan üyelerin salt çoğunluğudur.”

İstanbul Tasarısının iki meclisin birlikte yapacakları toplantılarda alacakları kararlara özel bir toplantı ve karar nisabı öngördüğünün altını çizmek gerekir. İki meclisin birarada toplanarak karar alması gereken konular arasında meclis soruşturmasına karar vermenin de bulunması dönemin havasını yansıtmakla beraber, meclislerin birarada toplanarak karar aldıkları diğer konular dikkate alındığında, meclis soruşturmasının diğer konulardan nitelik olarak farklı olduğu da dikkatleri çekmektedir.

Çift Meclis sistemini inceleyen bazı yazarlar, bu sistemin zararlı yönleri arasında, çift meclis sisteminin çok başlılık yaratabileceği, bu nedenle ikinci meclisin sadece denetleme ve fren görevleriyle donatılmış olması gerektiğini belirtmektedirler⁴⁶. Bu açıdan, Ankara Tasarısından farklı olarak, İstanbul Tasarısı kanun yapım sürecinde birincil meclis olarak Millet Meclisini öngörmektedir:

“Madde 89 – Kanun teklif etme hakkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ve Bakanlar Kuruluna aittir.

Kanun teklifleri, önce Millet Meclisinde görüşülür.

Madde 90 – Millet Meclisince kabul veya reddedilen kanun tasarıları Cumhuriyet Senatosuna gönderilir.

Tasarı, Millet Meclisi komisyon ve genel toplantısında görüşülmesi için geçen süreyi aşmayan bir süre içerisinde Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp karara bağlanır. Bu süre altı ayı geçemez ve Senato ivedilik hallerinde onbeş günden ve diğer hallerde bir ayda kısa

⁴⁶ Bkz. Bölüm 1.2.1.1., 2.2.1.1.ve 3.2.1.1

süre içerisinde görüşmeleri bitirmek zorunda bırakılamaz. Meclislerin tatil ve araverme günlerinde bu süre işlemez.

Cumhuriyet Senatosunda reddedilen veya değişikliğe uğrayan tasarılar, süresi içinde Millet Meclisine geri gönderilir. Cumhuriyet Senatosunun red kararı, Millet Meclisinde, ivedilik halinde bir hafta, diğer hallerde iki hafta içerisinde görüşülüp benimsenirse, tasarı düşer.

Cumhuriyet Senatosunda değişikliğe uğrayan tasarı, bu süre içinde Millet Meclisince görüşülüp olduğu gibi kabul edilirse, tasarı kesinleşir ve ilan edilmek üzere Cumhurbaşkanına gönderilir.

Aksi halde tasarı, Millet Meclisi Başkanının Başkanlığında her iki Meclisce seçilen beşer üyeden kurulu bir Karma Komisyona gönderilir. Bu komisyonun, ivedilik halinde beş, diğer hallerde on gün içerisinde hazırlayacağı rapor ve tasarı, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Karma Komisyonun raporunu ve tasarisını görüşmelere esas tutarak son karara varır.

Türkiye Büyük Millet Meclisince böylece kabul edilen kanun, ilan edilmek üzere Cumhurbaşkanına gönderilir.”

4.2.2.2. İstanbul Tasarısının Yürütme Bölümüne Etkileri

Demokrat Parti döneminde yapılan Anayasa tartışmalarının İstanbul Tasarısının Yürütme Bölümüne etkileri iki ana başlık altında incelenebilir. İlki tarafsız cumhurbaşkanı, diğeri özerk kurumlardır. Bunların yanısıra, darbe sonrası bir Anayasa çalışması olmasının etkisi altında, Anayasal bir kurum olarak Madde 125 ve devamında Silahlı Kuvvetlerin düzenlenmiş olduğunun altını çizmek gerekir. Ayrıca siviller ile askerler arasında devamlı olarak işbirliği Madde 123'te düzenlenen Milli Savunma Şurası ile düzenlenmiştir.

İstanbul Tasarısı, Ankara Tasarısına benzer bir biçimde, tarafsız ve partiler üstü bir Cumhurbaşkanını öngörmüştür:

“Madde 98 - Cumhurbaşkanı tarafsız ve partiler üstüdür; tarafsızlığa aykırı beyanlarda ve davranışlarda bulunamaz.

Cumhurbaşkanlığına seçilen kimsenin üyesi bulunduğu siyasi parti ile ilişkisi, derhal ve kendiliğinden sona erer.

Cumhurbaşkanı kendi görevinden başka resmi veya özel hiç bir işle uğraşamaz ve herhangi bir kurum veya kurulda, fahri de olsa, görev alamaz; bütün eski görevleri ve Yasama Meclislerinden birinde üye ise bu üyeliği sona erer.”

İstanbul Tasarısının parlamenter rejime uygun olarak, tarafsızlığının yanısıra sorumsuz ve yetkisiz bir Cumhurbaşkanı öngördüğünü de belirtmek gerekir. Parlamenter rejimde karşı imza kuralı İstanbul Tasarısına da yansıtılarak, Cumhurbaşkanının tarafsız devlet başkanı sıfatından kaynaklanan yetkilerini kullanarak aldığı kararlar dışında kalan diğer tüm tasarruf ve kararlarının Başbakan ile birlikte ilgili Bakan tarafından da imzalanması ve sorumluluğun onların üzerinde olması esas kabul edilmiştir (madde 99). Bu düzenlemenin ilginç bir yönü daha vardır. İstanbul Tasarısının 99. maddesinin son cümlesine göre, “Cumhurbaşkanı, Hükümetin sorumluluğunu gerektirecek mahiyette olan beyanları, ancak Bakanlar Kurulunun uygun mütalaasını aldıktan sonra ve ilgili Bakanın huzuru ile yapabilir.” Bu düzenleme ile, Cumhurbaşkanı siyasi nitelikte hiçbir beyan vermemekle anayasal olarak yükümlendirilmiştir.

Fakat Cumhurbaşkanı tamamen yargıdan muaf ve sorumsuz değildir. İstanbul Tasarısının 100. maddesine göre, Cumhurbaşkanının Anayasaya aykırı davranması ve vatan hainliği suçunu işlemesi hallerinde Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanması mümkündür.

“Madde 100 – Cumhurbaşkanı görevleriyle ilgili eylem ve işlemlerinden dolayı sorumlu değildir; ancak Anayasayı çiğner veya herhangi bir surette vatan hainliği suçu işlerse, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri tam sayısının üçte birince imzalanacak teklif üzerine, bu Meclis üyeleri tam sayısının en az üçte ikisinin vereceği kararla suçlandırılarak Anayasa Mahkemesine verilir ve bu Mahkeme tarafından yargılanır.

Cumhurbaşkanı, yargılama süresince, Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılır ve yargılama sonunda suçsuzluğu anlaşılırsa görevine döner.

Anayasa Mahkemesinde hüküm giyen Cumhurbaşkanının bu sıfatı ve Senatoya tabii üye olma hakkı düşer.

Cumhurbaşkanının, görevi dışındaki eylemlerinden dolayı sorumluluğunu gerektiren hallerde de yukarıdaki hükümler uygulanır.”

Burada dikkat çekmek gereken husus, Cumhurbaşkanının yargılanması sırasında görevinden ayrılacağı ve Anayasa Mahkemesi önünde beraat ettiği takdirde Cumhurbaşkanlığı makamına geri döneceğidir. Bu durumda, yargılama devam ederken yeni bir Cumhurbaşkanı seçilmeyecek ancak yargılanan Cumhurbaşkanı da görevine devam edemeyecektir.

Ayrıca, İstanbul Tasarısı öngördüğü Cumhurbaşkanı seçilme prosedürü ile Ankara Tasarısından ayrılmaktadır. Belirtmek gerekir ki, İstanbul Tasarısının Cumhurbaşkanı'nın seçimine ilişkin getirdiği prosedür de tıkanmaya müsait değildir. Zira adayları eleyerek, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerini en nihayetinde bir Cumhurbaşkanı üzerinde uzlaşmaya yöneltmeye müsait bir düzenleme yapılmıştır:

“Madde 93 – Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile bu Meclis üyeleri arasından veya dışardan, gizli oyla yedi yıl için seçilir.

Birinci ve ikinci oylamalarda üçte iki çoğunluk sağlanamazsa, üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu ile yetinilir. Bu çoğunluk da sağlanamazsa, oyların beşte birinden çoğunu almış olanlar arasında yapılacak sonraki oylamalarda, en az oy alan aday dışarıda bırakılarak seçime devam edilir ve çoğunluğu sağlayan aday Cumhurbaşkanı olur.

Cumhurbaşkanı seçimi görüşmesiz yapılır.

Bir defa Cumhurbaşkanı seçilerek, görev süresini dolduran veya bu süre dolmadan önce herhangi bir sebeple ayrılan kimse, Anayasada Cumhurbaşkanlığı için konulmuş olan bir dönemlik süre geçmedikçe, yeniden Cumhurbaşkanı seçilemez.”

Burada dikkat çekmek gerekir ki, İstanbul Tasarısına göre bir kişi üst üste iki defa Cumhurbaşkanı seçilemezken, bir defa Cumhurbaşkanı seçilen kişi, görevinin son bulmasından veya görevinden ayrılmasından yedi yıl geçtikten sonra tekrar Cumhurbaşkanı seçilebilir.

İstanbul Tasarısının D.P. dönemi Anayasa tartışmalarından etkilenerek getirdiği bir diğer düzenleme ise idare içerisinde özerk kurumlara yer vermesidir. Bunlardan en önemlileri, üniversiteler, Türkiye Radyo - Televizyon ve Haber Ajansı Müessesesi, Milli Müze ve Kütüphaneler, Devlet Konservatuarları, Devlet Opera ve Tiyatrolarıdır. Söz konusu düzenlemeler şu şekildedir:

“Madde 143 - Üniversitelerin ilmi, idari ve mali muhtariyeti, Fakültelerin bu muhtariyet içinde özel bir durumu, Üniversite öğretim üyelerinin bilim, çalışma, araştırma ve yayın serbestliği vardır.

Üniversiteler, ancak, Devlet eliyle ve bir kanunla kurulur.

Üniversiteler, hiç bir makamın onaylamasına bağlı olmaksızın, kendi görev alanlarında, her türlü tasarrufları yapmaya yetkilidir.

Üniversiteler, usulüne uygun olarak kendilerince görevlendirilmiş öğretim üyeleri tarafından seçilen organlar eliyle yönetilir.

Üniversite öğretim üyeleri ile yardımcılarının ve personelinin statüleri, akademik ünvan, sorumluluk ve haklar bakımından bir ayırım gözetmeden, Üniversitelerin mütalaaları alındıktan sonra, Üniversiteler arası Kurulca tesbit edilir.

Anayasanın, Yüksek Hâkimlerin teminat ve emeklilik yaş haddi ile ilişkin hükümleri, Üniversite öğretim üyeleri hakkında da uygulanır.

Üniversitelerin kuruluş ve faaliyetleri, organları, görev ve yetkileri özel bir kanunla düzenlenir.

Madde 144 – Türkiye Radyo – Televizyon ve Haber Ajansı Müessesesi, Devletçe yürütülecek radyo-televizyon yayınlarını ve haber alma ve yayma işlerini düzenleme ve yönetmekle görevli idari, mali ve teknik muhtariyete sahip bir Kamu Tüzel kişisidir.

Bu müessese, Basın teşekkülleri, Üniversiteler, Konservatuvarlar, Milli İktisat Şurası, Milli Savunma Kurulu ve Devlet Şurasının eşit sayıda göndereceği üyelerle, bu üyeler sayısının yarısını geçmemek üzere ilgili Bakanlıklardan seçilecek Hükümet temsilcilerinden kurulu bir kurulca yönetilir. Müessesenin yürütme organları, bu kurulca atanır.

Türkiye Radyo-Televizyon ve Haber alma Müessesesinin teşkilat, görev, yetki ve işletme usulleri ile personelinin statüsü, kanunla düzenlenir.

Madde 145 – Milli Müze ve Kütüphaneler, Devlet Konservatuvarları, Devlet Opera ve Tiyatroları, sanat, bilim, idare ve maliye yönünden muhtar müesseselerdir. Bu müesseseler, kendi organlarını, belli niteliklere sahip üyeleri arasından seçme hakkına ve personelinin atama yetkisine sahiptir. Bu organları meydana getiren kişiler arasında üçte biri aşmamak üzere Hükümet temsilcileri bulunur.

Bu müesseselerin kuruluşu, işleyişi ve faaliyetleri kanunla düzenlenir.

Türkiye’deki Milli Müzeler ve Kütüphanelerden, Devlet Konservatuvarlarından ve Devlet Opera ve Tiyatrolarından hangilerinin ayrı bir muhtar tüzel kişiliğe sahip olacağı kanunla gösterilir.”

Burada özellikle dikkat çeken bir düzenlemeye değinmek gerekmektedir. Üniversite öğretim üyeleri tarafından hazırlanan İstanbul Tasarısı, D.P. döneminde sıklıkla tartışılan Üniversite özerkliğini düzenlemesinin yanı sıra, üniversite öğretim üyeleri için yüksek mahkeme hâkimlerine sağlanan güvencelerin sağlanmasını öngörmektedir. Bu açıdan, Forum Dergisinde “Kubalı Hadisesi mi? Üniversite Meselesi mi? Yoksa Hukuk Devleti Davası mı?” başlığı ile 15 Şubat 1958 tarihinde yayınlanan ve çalışmamızın ilgili bölümünde⁴⁷ değinilen yazıda yer alan düşüncelere paralel olarak, üniversite öğretim üyelerinin serbestçe düşünebilmesi hukuk devletinin bir gerekliliği olarak ele alınmıştır.

4.2.2.3. İstanbul Tasarısının Yargı Bölümüne Etkileri

D.P. dönemi anayasa tartışmalarının İstanbul Tasarısının yargı bölümüne etkileri iki ayrı başlık altında incelenebilir. Birincisi, Yüksek Hâkimlik Şurası’nı

⁴⁷ Bkz. Bölüm 3.2.2.1.

öngörmesi, ikincisi ise Anayasa Mahkemesini düzenlemesidir. Hatta İstanbul Tasarısı Anayasa Mahkemesini o denli önemsemiştir ki, 94. maddesinde Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisinde yemin etmesinin ertesi günü Anayasa Mahkemesinde de yemin etmesini öngörmüştür. Bu düzenleme bile, İstanbul Tasarısını hazırlayan heyetin, kurulacak yeni düzende meclisi tek meşruiyet zemini olarak görmediklerini göstermeye yeterlidir.

Yüksek Hâkimlik Şurası ile başlayacak olursak, Yüksek Hâkimlik Şurası İstanbul Tasarısının 167. maddesinde “Yüksek Hâkimlik Şurası, Hâkimlerin bağımsızlığını sağlamak ve korumak amacıyla, bunların belli görevlere atanması, meslekte yükseltilmesi, görev veya yerlerinin değiştirilmesi, disiplin işleri, görevleri ile ilgili bir fiilden dolayı yargılanmalarının gerekip gerekmediği hususlarında karar vermek ve her türlü özlük işlerini karara bağlamak ve hâkimlerin çalışma şekil ve şartlarını tesbit etmekle görevli” kurul olarak düzenlenmiştir.

Yüksek Hâkimlik Şurasının düzenlenmesinde hiç kuşku yok ki amaç, hâkim bağımsızlığını sağlamaktır. Bu bağımsızlığın hem yürütmeye karşı hem de yargıya karşı sağlanabilmesi için İstanbul Tasarısının özen gösterdiğini görüyoruz. Yukarıda bahsi geçen 167. maddenin devamında bu hassasiyeti yansıtan bir paragraf yer almaktadır: “Bir mahkemenin veya bir kadronun kaldırılması veya yetki çevresinin değiştirilmesi, Yüksek Hâkimlik Şurasının uygun mütalaasına bağlıdır.”

Yüksek Hâkimlik Şurasının kompozisyonu ve seçim şekli de dikkat çekicidir ve şu şekildedir:

“Madde 168 – Yüksek Hâkimlik Şurasının seçimle gelen üyelerinin görev süresi altı yıldır. Her üç yılda yarısının seçimi yenilenir.

Bu üyeler, görevleri süresince, hâkimlikten başka bir iş göremezler; hâkimlik görevlerine devam edip edemeyecekleri, özel kanunla düzenlenir.

Madde 169 – Yüksek Hâkimlik Şurası, onsekiz üyeden kuruludur.

Şuranın oniki üyesi, Yüksek Adliye Mahkemesi, Yüksek İdare Mahkemesi ve Yüksek Askeri Mahkeme Hâkimleri arasından kanunun tespit edeceği oranda ve göstereceği usule göre kendi genel kurullarınca gizli oyla seçilir.

Şuranın üç üyesi Millet Meclisi, üç üyesi Cumhuriyet Senatosunca, Yüksek Mahkemelerde hâkimlik yapmış veya bunlara seçilme yeterliliğini kazanmış kimseler arasından, tam üye sayısının çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Cumhurbaşkanı, Yüksek Hâkimlik Şurasının tabii başkanıdır. Şura, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kendi içinden bir görevli Başkan seçer.

Adalet Bakanı, isteği ile veya çağırma üzerine Yüksek Hâkimlik Şurası toplantılarına katılabilir; fakat oylamaya katılamaz.

Hâkimlik Şurasının kuruluşu, görev ve yetkisi, personel ve çalışma usulleri yukarıdaki hükümlere uygun olarak özel bir kanunla düzenlenir.”

Görüldüğü üzere, Yüksek Hâkimlik Şurası hâkimlere ilişkin her türlü işin yönetimini hâkimlere bırakmak üzere, bir başka ifadeyle kooptasyon yaratmak amacıyla düzenlenmiştir. Tarafsız Cumhurbaşkanı sembolik olarak Şuranın başkanıdır. Ancak, ondan başka bir görevli başkan seçilmektedir. Aynı şekilde, Adalet Bakanı toplantılara katılabilmekle beraber, oylamalara katılma hakkından yoksundur. Şuranın üç üyesi Millet Meclisi, üç üyesi Cumhuriyet Senatosu tarafından seçilmekle beraber, o seçilen üyeler yine yüksek mahkeme hâkimliği yapmış ya da o yeterlilikte olan kişiler olmak, yani hâkim olmak zorundadırlar.

Yüksek Hâkimlik Şurası ile bağlantılı olan ve D.P. döneminde sıklıkla rastlanan Hâkimlerin görevlerinden alınmalarına veya uzaklaştırılmalarına ilişkin özel bir madde İstanbul Tasarısında yer almaktadır:

“Madde 162 – Hâkimler meslekten çıkarılmayı gerektiren veya meslek şeref ve haysiyeti ile bağdaşamayan bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymedikçe veya görevlerini yerine getiremeyecekleri bir sağlık raporu ile anlaşılmadıkça veya meslekte kalmalarının caiz olmadığı yolundaki Yüksek Hâkimlik Şurası tarafından, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile karar verilmedikçe, azlolunamaz, emekliye ayrılamaz veya her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılmazlar.”

İstanbul Tasarısının D.P. dönemi anayasa tartışmalarında sıkça bahsi geçen Anayasa Mahkemesini de düzenlediğini görüyoruz. İstanbul Tasarısının 171. maddesine göre Anayasa Mahkemesi onbeş üyeden kuruludur. Bunlardan dördü Yüksek Adliye Mahkemesi, üçü Yüksek İdare Mahkemesi, ikisi Yüksek Askeri Mahkeme Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından, ve dördü Üniversiteler Senatolarının birarada toplanmasıyla meydana gelecek Kurulca, Hukuk, Siyasal Bilgiler ve İktisat Fakülteleri öğretim üyeleri arasından, gizli oyla ve üye tam

sayısının salt çoğunluğu ile seçilmektedir. Bunlara ilaveten iki üye Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Üye olabilmek için ise, kırk yaşını bitirmiş olmak ve yüksek mahkemelerden birinde en az beş yıl üyelik, veya üniversitelerde hukuk, siyaset veya iktisat bilimleri alanlarında en az beş yıl Profesörlük veya en az yirmi yıl fiilen hukuk müşavirliği veya avukatlık yapmış olmak gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesinin üyeliğinin sona ermesi ise, İstanbul Tasarısında özel olarak düzenlenmiş, böylece Anayasa Mahkemesi hâkimlerine özel bir güvence getirilmesi amaçlanmıştır:

“Madde 172 – Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin görevini yerine getiremeyeceğinin sağlık raporu ile anlaşılması veya Hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren veya meslek şeref ve haysiyetiyle bağdaşmayan bir suçtan dolayı hüküm giymesi hallerinde, Anayasa Mahkemesi üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun kararı ile sona erer.

Anayasa Mahkemesi Üyeleri, yetmişbeş yaşında emekliye ayrılırlar.”

Burada dikkat çeken husus Anayasa Mahkemesinin herhangi bir üyesinin üyeliğinin sona ermesine yine Anayasa Mahkemesi üyelerinin karar vermesidir. Ayrıca, diğer yüksek mahkeme hâkimlerinden farklı olarak, Anayasa Mahkemesi üyelerinin emeklilik yaşının yetmişbeş olarak düzenlendiğinin de altını çizmek gerekir.

Öte yandan Anayasa Mahkemesinin İstanbul Tasarısının 175. maddesi uyarınca, kendi iç tüzüğünü kendisinin yapması usulünün benimsendiğinin ve Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerinin maaş ve ödeneklerinin Bakanların maaş ve ödeneklerinden daha az olamayacağına düzenlenmesi ile, Anayasa Mahkemesi hâkimlerine ekonomik bir teminat getirilmeye çalışıldığına dikkat çekmek gerekir.

İstanbul Tasarısının 173. maddesine göre Anayasa Mahkemesinin görevleri şu şekilde düzenlenmiştir:

“Kanunların, Yasama Meclisleri iç tüzüklerinin ve bu Meclislerce verilen her türlü kararların Anayasaya uygunluğunu denetlemek;

Yasama Meclisleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri seçim tutanaklarının kanuna aykırılığı iddialarını karara bağlamak;

Cumhurbaşkanını, Hükümet üyelerini, Yüksek Mahkemeler, Hâkimlik Şurası ve Sayıştay Başkan ve Üyelerini, Yüksek Mahkemeler Başsavcılarını ve Başkanun sözcüsünü ve kendi üyelerini, görevleri ile ilgili suçlardan dolayı, Yüce Divan sıfatıyla yargılamak;

Yüksek Hâkimlik Şurasının Anayasaya aykırı olan veya Anayasaya aykırı bir kanuna dayanan veya yetki ve şekil yönlerinden hukuka aykırı olan kararlarını, itiraz mercii olarak incelemek;

Yasama, Yürütme ve Kaza organları arasında çıkacak görev ve yetki anlaşmazlıklarını çözümlmek.”

Bunların dışında, siyasi parti kapatma davalarına da Anayasa Mahkemesinin baktığını belirtmek gerekir.

Öte yandan, Anayasa Mahkemesine hem iptal davası açılabilmesi hem de itiraz yoluyla bir kanunun Anayasa Mahkemesinin önüne getirilebilmesinin düzenlendiğinin altını çizmek gerekir. İptal davası açabilecek kurum ve kişilerin yaygınlığı dikkat çekmektedir:

“Madde 176 – Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu veya son genel seçimlerde oyların en aşağı yüzde onunu alan siyasi partiler veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasi partiler veya bunların Meclis grupları, Yasama Meclislerinden birinin üye tam sayısının en aşağı dörtte biri tutarındaki üyeler ve kendi varıklarını ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Anayasaca düzenlenmiş kurum ve kurullar, kanun, iç tüzük ve Yasama organlarının her türlü kararlarına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, kendi haklarında verilmiş Yasama Meclisleri kararlarına karşı Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilirler.”

İstanbul Tasarısının 178. maddesine göre, iptal davası açma süresi otuz gündür. Ancak, bir davaya bakmakta olan Mahkeme, uyguladığı bir kanunun veya Yasama Meclisleri kararının bir hükmünü Anayasaya aykırı görürse veya kendisi önünde dava taraflarından herhangi birinin ileri sürdüğü Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi ve haklı görürse, ilgili kuralı Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi önüne taşıyabilir. Bu durumda dava Anayasa Mahkemesinin vereceği karara kadar geri bırakılır. Fakat, Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılmasından itibaren üç ay içerisinde Anayasa Mahkemesinin kararı verilmezse, bu Mahkeme Anayasaya aykırılık meselesini kendi kanaatine göre çözümlererek davayı görmeye devam eder. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar veya

temyiz mercilerinin son kararı verilinceye kadar verilirse, mahkemeler bu karar uymak zorundadır.

4.2.2.4. İstanbul Tasarısında Temel Hak ve Özgürlüklerin Düzenlenmesine Etkileri

İstanbul Tasarısının bir çok açıdan, D.P. dönemi anayasal problemlerinden ve tartışmalarından etkilendiği, bir tepki anayasası olarak da kaleme alındığı görülmektedir. Bunun yansımalarını temel hak ve özgürlükler alanında da görmekteyiz. Öncelikle, temel hak ve özgürlüklerin düzenlenme şekli itibariyle, İstanbul Tasarısını kaleme alan komisyonun yasamanın anayasal hak olarak düzenlenen temel hak ve özgürlükler üzerindeki tasarruflarının sınırlarını çizmek kaygısı güttüğünü görmek gerekir. Bu açıdan, 1924 Anayasası sonrasında bu bir ilktir. 1924 Anayasası temel hak ve özgürlüklerin kanunla düzenlenmesini yeterli bir güvence olarak görürken, İstanbul Tasarısı bununla yetinmeyip 7. maddesinde bir genel koruma maddesi getirmenin dışında, her maddenin hangi hallerde kısıtlanabileceğini, özel olarak her maddenin ikinci paragrafında düzenlemiştir.

İstanbul Tasarısının 7. maddesi şu şekildedir:

“Madde 7 - Temel haklar, hürriyetler, vazifeler ve dokunulmazlıklar, Anayasanın lâfzına ve ruhuna uygun olarak ve ancak kanunla düzenlenebilirler.

Kanun, genel menfaat, genel ahlak, kamu düzeni, milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bu hak ve hürriyetin özüne dokunamaz.”

Bir diğer güvence maddesi ise Madde 9’dur. Esasen, bu madde olmasa da, bir hukuk devletinde, temel hakları ve özgürlükleri zedelenen kişilerin Yargı’ya ve yetkili mercilere başvuru hakkı vardır. Ancak, İstanbul Tasarısı bunu da özel olarak Anayasa içerisinde düzenlemeyi uygun bulmuştur:

“Madde 9 - Herkes, Anayasa ile kendisine tanınmış olan hak ve hürriyetlerin kullanılmasını önleyici ve her türlü dokunulmazlıklarını ortadan kaldırıcı veya zedeleyici her çeşit tasarruf, karar, eylem ve tedbirlere karşı, yetkili yargı mercilerine başvurarak, bu hak, hürriyet ve dokunulmazlıklarının derhal korunmasını isteme hakkına sahiptir.”

İstanbul Tasarısının temel hak ve özgürlükleri düzenleyen ikinci kısmının başlığı “Temel Haklar ve Vazifeler”dir. Alt başlıklar ise “Kişi Hakları ve Vazifeleri”, “Sosyal ve İktisadi Haklar ve Münasebetler” “Siyasi Hak ve Münasebetler” olarak düzenlenmiştir. Bu göstermektedir ki, İstanbul Tasarısı vatandaş haklarını düzenleme kaygısının yanı sıra, bunları hem vatandaşlar hem de devlet açısından birer “vazife” olarak da görmektedir.

İlk olarak Kişi Hakları ve Vazifeleri başlığını taşıyan ikinci bölümdeki haklara D.P. dönemi tartışmaları ve siyasal gelişmeleri penceresinden baktığımızda, ifade hürriyeti, basın hürriyeti, toplanma ve gösteri hürriyeti, dernek hürriyeti, mülkiyet hakkının kaleme alınırken D.P. dönemi tartışmalarından etkilendiğini söyleyebiliriz.

İfade özgürlüğünü düzenleyen 11. madde şu şekildedir:

“Madde 11 - Herkes, siyasi, felsefi, vicdani, dini inanç, kanat ve düşünce hürriyetine sahiptir.

Herkesin inanç, kanaat ve düşüncelerini, söz, yazı, resim veya başka her hangi bir yolla tek başına veya toplu olarak açıklamaya veya yaymaya hakkı vardır.

Kitap ve risale yayını, Tiyatro ve Opera eserlerinin oynanması, sinema filmlerinin yapılması ve gösterilmesi, izne bağlı tutulamaz ve sansür edilemez.

Kitap ve risalelerin toplatılması, Tiyatro ve Opera eserlerinin oynanması ve sinema filmlerinin yapılması veya gösterilmesinin önlenmesi, ancak milli güvenliği, genel sağlığı, genel ahlakı, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeğe kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin gayesine uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak maksadıyla, kanunla gösterilen hallerde ve hâkimin kararıyla mümkündür.”

İfade özgürlüğünü düzenleyen 11. madde tamamen bir sansür korkusuyla yazılmış ve bunun anayasal düzenlemelerle engellenmesi amacını taşımaktadır. Bu açıdan basın hürriyetini düzenleyen maddeler, ifade özgürlüğünü düzenleyen 11. maddeyi tamamlamaktadırlar. İstanbul Tasarısının D.P. dönemi tartışmalarının da etkisi altında basın özgürlüğüne de özel bir hassasiyet gösterdiği görülmektedir. Basın özgürlüğünü düzenleyen madde 13 vd. şu şekildedir:

“Madde 13 - Basın hürdür.

Herkes inanç, kanaat ve düşüncelerini ve her türlü haberleri basın yoluyla açıklama veya yayma ve bunları öğrenme hakkına sahiptir; bu maksatla Devlet, basın ve haberleşme hürriyetlerini gerçekleştirecek tedbirleri alır ve araçları sağlar.

Basın sansür edilemez.

Madde 14 – İnanç, kanaat, düşünce ve haberleri araştırma, elde etme, toplama ve bunları basın yolu ile inceleme, eleştirme veya yorumlama, basma ve ulaştırma serbestliği, ancak milli güvenliği, genel sağlığı, genel ahlakı, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin gayesine uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak maksadıyla konulan kanunlarla düzenlenebilir.

Basında neşir yasağı, ancak yargı görevinin gayesine uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak maksadıyla konulan kanun hükümlerinin tesbit ettiği hallerde, hâkim kararı ile mümkündür.

Madde 15 – Basımevi, eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle dahi zabt veya müsadere olunamaz veya faaliyetten alıkonulamaz. Vatana hiyanet suçunun işlenmesi halinde bu hüküm uygulanmaz.

Gazete veya dergilerin toplatılması, bu tedbirin uygulanacağını kanunun açıkça belirttiği suçların işlenmesi halinde, hâkimin kararı ile mümkündür.

Madde 16 – Cevap ve düzeltme hakkı, basın hürriyetinin özünü zedelemeyen ve çağdaş basının gereklerini gözeten uygun kayıtlarla kanun tarafından düzenlenir. Gönderilen cevap veya düzeltmenin yayımının macburi olup olmadığına, mahkeme karar verir.

Basın suçlarından dolayı açılan davalarda bilirkişiye başvurulması mecburidir.

Kanun basın suçlarında ceza sorumluluğunu, sorumluluğun şahsiliği esasına uygun olarak düzenler.

Madde 17 – Kamu haklarını kullanmaktan yasaklı olmayan Türk vatandaşları, gazete ve dergi çıkarma hakkına sahiptirler.

Gazete ve dergilerin yayımı kanunun gerekli gördüğü bilgileri taşıyan yazılı bir bildirim yetkili mercie sunulmasından başka bir şarta bağlanamaz.

Gazete ve dergilerin yayımı, mali kaynakları ve gazetecilik mesleğinin icrası ile ilgili şartlar, kanunla düzenlenir. Bu kanun, haber, fikir, düşünce, kanaat ve inançların serbestçe yayımını veya ulaştırılmasını kösteklemek maksadını güden siyasi, hukuki, iktisadi, mali veya teknik kayıtlar taşıyamaz.

Gazete ve dergiler, dağıtılma ve ulaştırılmada, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların her türlü araç ve imkanlarından, eşitlik esaslarına göre faydalanırlar.

Yabancıların Türkiye’de gazete ve dergi çıkarmasının şartları, kanunla düzenlenir.

Madde 18 – Basın dışında kalan haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkı, kanunla düzenlenir. Kanun, Türk vatandaşlarının bu araçlarla haber, fikir, düşünce ve kanaatlara ulaşmalarını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyecek kayıtlar koyamaz.

Milli güvenliği, genel sağlığı ve genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin gayesine uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak maksadıyla konulan kanun hükümleri saklıdır.

Türk vatandaşlarının, siyasi partilerin ve kurulların, Devlete veya diğer kamu tüzel kişilerine ait veya bunlara bağlı kurumların, basın dışındaki haberleşme ve yayın

araçlarından faydalanmalarının şart ve usulleri, demokrasi ve eşitlik esaslarına uygun olarak, kanunla düzenlenir.”

Kolaylıkla görülebileceği gibi, İstanbul Tasarısı basın özgürlüğü ile ilgili olarak çok ayrıntılı düzenlemelere yer verilmektedir. Özellikle sansüre vurgu yapması, basına ait basımevi, eklentileri ve basın araçlarının herhangi bir nedenle müsadere edilemeyeceğine ilişkin özel bir madde bulundurması, cevap ve düzeltme hakkına dikkat çekmesi, basının devletin imkânlarından eşit oranda yararlanacağını vurgulanması İstanbul Tasarısının D.P. dönemi siyasi ve anayasa tartışmalarından etkilendiğini göstermektedir.

Öte yandan, İstanbul Tasarısını hazırlayan hukukçulardan kurulu komisyonun bir kanunun amacının ifade özgürlüğünü “kösteklemek” olamayacağını kaleme aldıkları görülmektedir. Kösteklemek ifadesini hiç de hukuki olmayan bir tarzda Anayasa Tasarısına yerleştirilmesi, D.P. döneminin etkisiyle, İstanbul Tasarısını hazırlayan hukukçu üniversite öğretim üyelerinin, Anayasayı hazırlarken ne denli bir tepki içerisinde olduklarına da işaret etmektedir.

İstanbul Tasarısı D.P. döneminde sıklıkla tartışılan toplanma ve gösteri hürriyeti, dernek hürriyeti ve mülkiyet hakkına Anayasada yer vermeyi uygun bulmuştur:

“Madde 19 – Türkler, hiçbir merciden izin almaksızın silahsız ve saldırısız toplanma ve gösteri yürüyüş yapma hakkına sahiptir.

Bu hak ancak kamu düzenini korumak için, kanunla sınırlanabilir. Kanun, toplantı ve yürüyüşün yapılmasını ve idaresini, zaman ve yer bakımlarından imkansız kılacak ölçüde güçleştiremez, toplantı ve yürüyüşü polisle idare mercilerinin baskısı altında bırakacak ve bu gibi baskılara karşı yetkili mercilere hemen başvuru sonucunu almayı önleyecek hükümler koyamaz.

Madde 20 – Türkler, hiç bir merciden izin almaksızın dernek ve dernek birlikleri kurma ve bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten çıkma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir.

Anayasa düzenine veya kanuna aykırı dernek kurmak yasaktır; böyle kurulan veya sonradan bu yolda faaliyette bulunan dernekler Mahkemece temelli kapatılır.”

Söz konusu mülkiyet hakkı olduğunda ise, mülkiyet hakkının kaleme alınış şekli, bireysel bir özgürlüğün sosyal boyutlarına işaret etme amacının güdüldüğünü göstermektedir. Ayrıca İstanbul Tasarısının, gelecekte yapılması muhtemel toprak reformunun anayasal temellerinin atılması gayesi ile kaleme alınmış bölümleri bulunmaktadır⁴⁸:

“Madde 28 – Anayasa mülkiyet hakkını korur.

Mülkiyet hakkının kazanılması, kullanılması ve sınırları sosyal adalet esaslarına göre kanunla düzenlenir. Mülkiyet hakkının kullanılması, aynı zamanda toplumun yararına hizmet etmelidir.

Kanun, toprağın verimli bir surette işletilmesini sağlamak ve toprak mülkiyetinde ve toprağın işletmesinde sosyal adaleti gerçekleştirmek amacı ile, toprak mülkiyetini sınırlayabilir; bu mülkiyete yükümler koyabilir; değişik tarım bölgelerine veya çeşitlerine göre, kişilerin sahip olabileceği toprağın genişliğini tesbit edebilir.

Madde 29 – Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılığını ve peşin ve para ile ödemek şartı ile, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malları, kanununda gösterilen esas ve usullere göre kendi adına tamamen veya kısmen edinmeye veya bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Çiftçiyi toprak sahibi yapmak veya ormanları devletleştirmek amacıyla gerçek ve tüzel kişilerden alınan taşınmaz malların karşılığı, en çok on yılı aşmamak üzere taksitle ödenebilir.”

Dönemin siyasal havası içerisinde, sosyal hakların anayasalara girmeye başladığını görüyoruz. Bu dönemde, sıklıkla grev hakkı, sendikal özgürlükler, birbirleri arasındaki bağ, tartışılmış, birçok çalışmaya konu olmuştur. İstanbul Tasarısı, bu tartışmaların da etkisiyle, başta grev ve sendika hürriyeti olmak üzere, çalışanların hak ve özgürlüklerine geniş yer ayırmıştır:

“Madde 39 – Herkesin bilgi ve gücü ile başarabileceği bir iş elde etmeğe, çalışma gücü ile iş verimi herhangi bir sebeple aksadığı takdirde yeni bir iş dalında yetişmeğe hakkı vardır.

Devlet, çalışanların insanca yaşaması, çalışma hayatının istikrar içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler; işsizliği önleyici tedbirleri alır.

Devlet, çalışanların meslek bakımından yetişme ve yükselmesini, kültür bakımından gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır veya aldırır.

⁴⁸ İstanbul Tasarısı ve toprak reformu ile ilgili değerlendirme için bkz. Suat Aksoy, “Anayasa Ön Tasarısı ve Toprak Reformu”, **Forum**, Cilt 13, Sayı 159, 15 Kasım 1960, s.8-9

Madde 40 – Çalışanları, yaptıkları işle oranlı olmak üzere, kendilerine ve ailelerine, insanlık haysiyetine yakışır ve güvenli bir yaşayış tarzı sağlamaya elverişli, adil bir ücret hakkına sahiptir.

Erkeğine eşit iş gören kadın, aynı ücreti almak hakkına sahiptir.

Devlet, çalışanların, işin, iş bölgesinin, iş yerinin ve iş zamanının özel şartlarına uygun bir en aşağı ücret tesbit edebilir.

Devlet, memurların, ücretli, emekli, dul ve yetimlerin maaş ve ücretlerini, değişen iktisadi şartlara ve adalet esaslarına göre ayarlar.

Madde 41 – Hiç kimse yaş, güç ve cinsiyeti ile oranlı olmayan bir işte çalıştırılmaz.

İşverenler, çalışanların gücünü ve sağlığını koruyacak iş şartlarını sağlamakla ödevlidirler.

Çocuklar, gençler ve kadınlar tehlikeli, zarar verici ve ağır işlerde çalıştırılmaz ve işyeri ile şartları bakımından özel olarak korunur.

Madde 42 – Her çalışan dinlenme hakkına sahiptir.

Çalışanın, ücretli hafta ve bayram tatili hakkı ve yılda en az üç hafta ücretli izin hakkı vardır.

Madde 43 – Devlet, doğrudan doğruya veya kamu tüzel kişileri veya özel teşebbüs veya teşekküllerle işbirliği yaparak herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.

Devlet, yoksul veya dar gelirlili ailelerin mesken olmaları için gereken yardımlarda bulunmak ve sağlık şartlarına uygun köy evleri yapımını sağlamak amacıyla bütün tedbirleri almakla ödevlidir.

Madde 44 – Herkes işsizlik, dulluk, ihtiyarlık, iş kazası, meslek hastalığı, sakatlık ve ölüm hallerinde veya geçim imkânlarından iradesi dışında yoksun kalacağı diğer hallerde, kendisi ve ailesi için geniş bir sosyal güvenlik ve uygun yaşama imkânları elde etme hakkına sahiptir.

Devlet, bu hakkı sağlamak için, sosyal sigortalar ile diğer sosyal yardım teşkilatını kurar veya kurdurur.

Madde 45 – Çalışanlar, kendi iş kollarıyla ilgili sosyal ve iktisadi hak ve menfaatlerini koruma ve geliştirme amacı ile, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptir. Bir iş kolunda birden fazla sendika kurulması önlenemez.

Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, idare ve faaliyetleri, demokratik esaslara aykırı olamaz. Sendika kurma hürriyeti, demokratik esaslarda bağdaşamayacak surette sınırlanamaz.

Madde 46 – Çalışanlar, iktisadi ve sosyal durumlarını düzeltmek gayesiyle grev yapma hakkına sahiptirler. Bu hak, siyasi gayeler için kullanılmaz.

Kamu hizmetlerinde çalışanlardan hangilerinin grev hakkını kullanabileceklerini kanun gösterir.

Grev hakkının kullanılma şartları ve tarzı kanunla düzenlenir.

Çalışanlar, kollektif sözleşme yapma hakkına sahiptir.”

Çalışma ve dinlenme hakkı, grev hakkı ve sendikal özgürlükleri adeta bir iş kanunu gibi oldukça ayrıntılı olarak ele alan İstanbul Tasarısının sosyal hakların

anayasal güvence altına alınmasına özel hassasiyet gösterdiği görülmektedir. Özellikle, madde 40'ın ilk paragrafında yer alan “Çalışanları, yaptıkları işle oranlı olmak üzere, kendilerine ve ailelerine, insanlık haysiyetine yakışır ve güvenli bir yaşayış tarzı sağlamaya elverişli, adil bir ücret hakkına sahiptir” ifadeleriyle, adil bir ücret edinmeyi anayasal korunma altındaki bir hak olarak düzenlediğini görmekteyiz. Bunun dışında, üç haftalık ücretli izin, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı özel olarak İstanbul Tasarısında düzenlenmiştir.

Sendika özgürlüğü açısından sendikaların önceden herhangi bir izin alınmaksızın kurulmalarının açıkça düzenlendiğini görüyoruz. Aynı iş kolunda birden fazla sendikanın kurulmasının engellenemeyeceğine ilişkin özel bir anayasa hükmünün İstanbul Tasarısında yer alması da, İstanbul Tasarısını hazırlayan komisyonun sendika özgürlüğünün düzenlenmesine ne denli hassasiyet gösterdiğini göstermektedir.

Grev hakkına geldiğimizde ise, İstanbul Tasarısı grev hakkının “iktisadi ve sosyal durumlarını düzeltmek gayesiyle” yapılabileceğini, siyasal amaçlarla grevin yasak olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan İstanbul Tasarısının Demokrat Parti dönemi anayasal tartışmaları esnasında grev hakkı ile ilgili öne sürülen görüşlerle paralellik gösterdiğini belirtmemiz gerekir. Öte yandan, Demokrat Parti dönemi siyasal gelişmelerinin yansıması olarak, yasama ve yürütmeye şüpheyle bakan, bu iki anayasal gücün yetkilerinin anayasal başka kurumlarla kısıtlanması ya da anayasada yetkilerine çerçeve çizilmesi yoluna giden İstanbul Tasarısının, D.P. dönemi anayasal tartışmalarında önemli bir yeri olan grev hakkının kullanılma şartlarını ve tarzının kanun tarafından gösterileceğine ilişkin bir hükümle yetinmesi, ayrıntılı düzenleme getirmemesi dikkat çekicidir. Unutulmamalıdır ki, İstanbul Tasarısının Aile ile ilgili maddeleri bir medeni kanun kadar, çalışma ile ilgili maddeleri bir iş kanunu kadar ayrıntı içermektedir. Bu açıdan grev hakkına ilişkin düzenlemenin Anayasa Tasarısında yapılmaması ve kanunla yapılmasının öngörülmesi son derece ilgi çekicidir.

İstanbul Tasarısının Yasama ve Yürütme kuvvetlerine şüpheyile yaklaştığını daha önce belirtmiş idik, bu eğilimin siyasi partileri ve buna bağlı olarak siyasetçileri de kapsadığını rahatlıkla söyleyebiliriz:

“Madde 50 – Siyasi partiler, normal işleyiş ve faaliyetlerini mümkün kılacak ölçüyü aşan miktarda para, taşınır ve taşınmaz mal edinemezler.

Siyasi partiler, her yılın ocak ayında, bütün mal varlıklarını gelir kaynaklarını ve her türlü giderlerini gösteren bildirimini, Anayasa Mahkemesine verirler. Bu bildirim verildiği günden başlayarak onbeş gün içerisinde Resmi Gazetede yayınlanır.

Madde 51 – Siyasi partiler, kanunun doğrudan doğruya faydalanmasına ayrılmış olan araçlardan, eşitlik ve hakkaniyet esaslarına göre faydalanırlar. Bunlar dışında kalan Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri ile, bunlara bağlı kurumlara ait araçların siyasi partilerce kullanılması yasaktır.

Madde 53 – Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Başbakan ve Bakanlar ve seçim veya atanma ile bir kamu görevi veya ödevi alan kimseler, işe başlarken, görev ve ödev süresi içerisinde belli aralarla ve işlerinden ayrılırken malvarlığı bildiriminde bulunmakla zorludurlar.

Bu zorunluluğun yerine getirilme ve denetleme usulü kanunla düzenlenir.”

Görüldüğü üzere, siyasi partilerin mali yapısının Anayasa Mahkemesi tarafından düzenli olarak denetlenmesinin yanı sıra, siyasi partilerin devlet imkânlarından eşit olarak faydalanması ve siyasi partilere tahsis olunmayan araçlardan da hiç bir koşulda yararlanamaması özel olarak düzenlenmiştir. İstanbul Tasarısının Türkiye Millet Meclisi üyeleri, Başbakan, Bakanlar ve seçim ve atanma yoluyla göreve gelen tüm bürokratların işe başlarken, devam ederken ve ayrılırken mal varlığı bildiriminde bulunmasını öngörmesinden anlaşılmaktadır ki, İstanbul Tasarısını hazırlayan komisyon o zamana kadar Türkiye'nin siyaset tecrübesinden edindiği olumsuz deneyimin yeni dönemde yinelenmesi tehlikesini, yolsuzluğa karşı anayasal bir kalkan yaratarak aşmayı hedeflemektedir. Aslında bu kazuistik, her şeyi Anayasa'da çözmeyi uman bir anlayışın yansıması olarak da değerlendirilebilir.

4.3. Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının Kurucu

Meclis Tarafından Hazırlanan Yeni 1961 Anayasasına Etkileri

4.3.1. Anayasanın Yasama Bölümüne Etkileri

1961 Anayasasının en belirgin özelliklerinden birinin kuvvetler ayrılığının tam olarak yerleştirildiği, iki meclisli bir parlamenter yapı kurması olduğu söylenebilir. Hatırlanacağı üzere, çift meclis sistemi Demokrat Parti dönemi anayasal tartışmaları esnasında sıklıkla dile getirilen ve pek çok siyasal partinin yanı sıra bilim adamının da o dönem yaşanan siyasal buhrandan çıkışın adresi olarak gösterdiği bir kurumdur.

1961 Anayasasına gelinmeden önce bilim adamları tarafından hazırlanan iki ön tasarının da çift meclis sistemini öngördüğünü çalışmamızın bir önceki bölümünde incelemiştik. Bu nedenle, dönemin siyasal havası içerisinde, 1961 Anayasasının bu etki altında çift meclis sistemini öngördüğünü söyleyebiliriz. Cem Eroğul bu etkiyi, bir etkiden çok kaçınılmazlık olarak nitelendirmektedir ve bu hususu “Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri” başlığını taşıyan eserinde şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Demokrat Parti çoğunluğunun baskısı artıp 1960’a gelindiğinde, çift meclis sistemi artık kamuoyu için geçerliği ‘bedehat’ halini almış bir çözümdü. Nitekim, yeni anayasaya taslak olmak üzere hazırlanan İstanbul Bilim Komisyonu ve SBF tasarılarının her ikisinde de çift meclis sistemi öngörülmüştü. Kurucu Meclis’te yeni anayasanın tümü üzerinde görüşmeler yapılırken, Temsilciler Meclisi Anayasa Sözcüsü Tarık Zafer Tunaya, kamuoyunun bu eğilimini şöyle belirtiyordu: **‘Biz bu sistemi [çift meclisi] niçin... kabul ettik? Her şeyden evvel umumi efkârın benimsediği bir mesele olduğunu nazara aldık.’** Gerçekten de, görünüm odur ki, 27 Mayıs ortamında çift meclis sistemini içermeyen bir anayasayı kamuoyuna kabul ettirmek, ya olanaksız, ya da hiç olmazsa pek güçtü. Geneloy tercihlerinin yönetimde aynen yansımından yana olanların yapabilecekleri tek şey, ikinci meclisin ‘paternalist’ niteliklerini olabildiğince kısmaktı. Sonuç bu iki eğilim arasında bir denge olarak ortaya çıktı. İkinci meclisin çoğunluğu geneloydan gelecek, buna karşılık genel oyun tercihleri dışında kalan önemli sayıda ‘tabii üye’ ve ‘cumhurbaşkanınca seçilen üye’ bulunacaktı. İkinci meclis, bütçelerde tamamen yetkisiz, yasalarda oldukça yetkili, anayasa değişikliklerinde ise tam söz sahibi olacaktı. Amaç ‘milletin’ eğilimini

yansıtan Millet Meclisi ile ‘devletin’ çıkarına bekçilik eden Cumhuriyet Senatosu arasında ahenkli bir uzlaşma yaratmaktı.”⁴⁹ (v.b.a.)

Yukarıda da Cem Eroğul tarafından veciz ifadelerle belirtildiği üzere, 1961 Anayasası milletin eğilimini yansıtan Millet Meclisi ile Devletin çıkarlarına bekçilik yapan Cumhuriyet Senatosunu Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında iki meclis olarak öngörmüştür. Anayasanın 5. maddesi gereği Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne devredilemez bir yetki olarak tanınmıştır. Anayasa çerçevesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çizilmesi halinde dahi, kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin Yürütmeye devrini kabul etmemiştir.

Yasama Yetkisi

Madde 5 - Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

T.B.M.M.’nin Kuruluşu

Madde 63 - Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur.

Meclisler, Anayasada gösterilen hallerde birlikte toplanır.

İkili meclis yapısının 63. maddeye ilişkin temsilciler meclisi görüşmeleri sırasında da tartışıldığını görüyoruz. Görüşmeler sırasında söz alan Fahri Belen ikinci meclise duyulan ihtiyacı ve bu meclisin beklenen fonksiyonunu şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, tasarının bu maddesi yasama hayatımıza mühim bir yenilik getirmiştir. Son zamanlarda bir ikinci meclis kurulması efkarı umumiye ve partilere mal olmuş ve fikir adamları tarafından kabul edilmiştir. (...)

Muhterem arkadaşlar, Osmanlı Devletinin bir Âyan Meclisi vardı. Tâyin ve kaydı hayat şartı ile gelirdi. Bu padişahlık ile tarihe karışmış bulunmaktadır. Âyan Meclisinin kaldırılması bizi milli hâkimiyete götüren işlerin başındadır. Aradan elli sene geçtikten sonra tekrar bir ikinci meclise lüzum görmekteyiz. Malumuakinizdir ki çeşitli ikinci vardır. Hâlâ âyan, lortlar diye kaydı hayat usulü ile tayin, hayat kaydı, tabii üye olmak usulüne tabi tutulan ikinci meclisler vardır. Bunlar hiçbir zaman konumuzu teşkil etmez. Geleneklerini muhafaza eden milletlerde bu usuller muhafaza edilmiş ise de salâhiyetleri kırılmıştır. Buna

⁴⁹ Cem Eroğul, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1977, s. 10-11.

mukabil dikta rejimlerinde buna benzer ikinci meclisler vardır. Bu itibarla **İkinci Meclis demokrasiyi frenlemek değil bilakis ışık tutan bir Meclis olmalıdır.**(...)⁵⁰ (v.b.a.)

Bu konuşmasında Fahri Belen ikinci meclisleri, atanmışlardan oluşan ve genelde kaydı hayat şartı ile göreve gelen üyeleri olan, ya geleneklerine bağlı ülkelerde görülen ya da dikta rejimlerinde görülen ikinci meclis ve demokrasiye ışık tutan ikinci meclis olarak kategorilendirmekte ve kurdukları ikinci meclisin ikinci örneğe uygun olacağını bildirmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanun yapmanın dışında yetkileri de Anayasa'da sayılmıştır. Bunlardan hangilerinin meclislerin birlikte toplantıları yerine getirileceği Anayasada özel olarak düzenlenmektedir. Bu da göstermektedir ki, kural olarak meclisler ayrı ayrı toplantı yaparak bir biriyle işbirliği içerisinde hareket etmekle yükümlüdürler.

T.B.M.M.'nin Görev ve Yetkileri

Genel Olarak

Madde 64 - Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, Devletin Bütçe ve Kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel af ilanına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindedir.

Bunların yanı sıra, milletlerarası antlaşmaları uygun bulma ve silahlı kuvvet kullanımına izin verme Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkileri arasında özel olarak düzenlenmiştir:

Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma

Madde 65 - Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kurullarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

İktisadî, ticarî veya teknik münasebetleri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet malîyesi bakımından bir yüklenme gerektirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma

⁵⁰ Kâzım Öztürk, **İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları İle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt II, 1966, s.2248-2249

ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde, bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan iktisadî, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan iktisadî, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında 1 inci fıkra hükmü uygulanır.

Usûlüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında 149 uncu ve 151 inci maddeler gereğince Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme

Madde 66 - Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir.

Bu izin için, Meclisler, birlikte toplanarak karar verirler.

1924 Anayasasında bulunup da 1961 Anayasasında bulunmayan bir yetki dikkati çekmektedir: Kanunların yorumu. 1961 Anayasasının 64. maddesinin gerekçesinde, kanunların yorumuna ilişkin Meclislerden herhangi birine bu yetkinin verilmeyişini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Kanunun resmi tefsiri, normal olarak yargı yetkisine giren bir husustur. Tamamiyle bağımsız bir hale getirilmiş bulunan yargının teşriî bir tefsirle bağlanabilmesi düşünülemez. Yasama, eğer çıakrdığı kanunun maksadını karşılamadığını da, mahkemelerin tatbikatı sebebiyle görürse, bu kanun isteği mühtevayı taşımıyor demektir. Bu takdirde yapılacak şey kanunu değiştirmekten ibarettir. Yürütme organı ise, anlamında tereddüde düştüğü bir kanun hakkında Danıştayın düşüncesini istemek imkanına sahiptir.

Bu bakımdan, modern hukuk anlayışıyla bağdaşmayan tefsir yetkisi tasarıya alınmamıştır. Kanun yapma yetkisi mutlak olarak mevcut bulunduğuna göre, teşriî tefsir müessesesinin kaldırılması, Meclislerin yetkilerinde bir eksiltme sayılmamak gerekir.”⁵¹

Meclisleri tek tek ele alacak olursak, Millet Meclisi, tüm üyeleri genel oyla seçilen ve 450 üyeye sahip olan, kurulan parlamenter sistemin birinci meclisidir. Seçme seçilme koşulları Anayasa'da ayrıntılı olarak düzenlenmiştir:

Millet Meclisi

⁵¹ Kâzım Öztürk, a.g.e., s.2260

Kuruluş

Madde 67 - Millet Meclisi, genel oyla seçilen dört yüzelli milletvekilinden kuruludur.

Milletvekili Seçilme Yeterliği

Madde 68 - Otuz yaşını dolduran her Türk Milletvekili seçilebilir.

Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve – taksirli suçlar hariç olmak üzere - beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da, milletvekili seçilemezler.

Aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Seçim güvenliği bakımından hangi memurların ne gibi şartlarla aday olabilecekleri kanunla düzenlenir.

Hâkimler ile subay, askerî memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler.

Madde 68 - Otuz yaşını dolduran her Türk Milletvekili seçilebilir.

Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve -taksirli suçlar hariç olmak üzere- beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, milletvekili seçilemezler.

Aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Seçim güvenliği bakımından hangi memurların ne gibi şartlarla aday olabilecekleri kanunla düzenlenir.

Hâkimler ile subay, askerî memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler.

Millet Meclisinin Seçim Dönemi

Madde 69 - Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

Millet Meclisinin seçimlerinin dört yılda bir yapılması Anayasa'da düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'nda da Millet Meclisinin "yenilenmesi"nden bahsedildiğine ve feshinden söz edilmediğine dikkat çekmek gerekir. Meşrutiyet döneminde yaşanan deneyimin ışığında, Kurtuluş Savaşı Anayasacılığından günümüze miras olan anayasal deneyimimizin Anayasalarımıza bir armağanı olan "istimrar" ilkesinin 1961 Anayasasına yansımaları olarak değerlendirilmelidir⁵².

⁵² Bülent Tanör, **Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 289

Cumhuriyet Senatosu⁵³na geldiğimizde ise, genel oyla seçilen 150 üye ile, Cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 üyeden oluşan bir meclisle karşılaşmaktayız. Bunların yanı sıra, M.B.K. üyeleri ve eski Cumhurbaşkanlarının Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesi olduklarının altını çizmek gerekir. Darbeyi yapan subayların kendi içlerindeki tasfiyeyi gerçekleştirdikten sonra oluşan M.B.K. üyelerine ömür boyu senatörlük tanıyan bir hükmün Anayasa'ya yerleştirildiğini görüyoruz⁵⁴.

Tasarının ilk halinde, bu madde şu şekildedir:

“Cumhuriyet Meclisi, genel oyla seçilen yüzelli üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen on üyeden kuruludur. Eski Cumhurbaşkanları ve Anayasa Mahkemesine en az yedi yıl başkanlık yapmış olanlar, ömürleri boyunca, Cumhuriyet Meclisinin tabii üyesidirler.”

Daha sonra Anayasa Komisyonu bir teklif ile Anayasa Tasarısının geçici 5. maddesinin 70. maddeye üçüncü fıkraya olarak alınmasını önermiştir ve Anayasanın 70. maddesine Milli Birlik Komitesi üyelerinin Senato üyesi olmasına ilişkin hüküm böylelikle doğrudan girmiştir. Bu maddenin tartışmaları sırasında, Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek üye sayısına ilişkin Temsilciler Meclisinde ve Milli Birlik Komitesinin görüşmelerinde tartışmalar yaşandığı görülmektedir. Aynı şekilde, en az 7 yıl Anayasa Mahkemesi başkanlığı yapmış kişilerin Cumhuriyet

⁵³ Temsilciler Meclisinde, tasarıda yer alan “Cumhuriyet Meclisi” ibaresi “Cumhuriyet Senatosu” olarak değiştirilmiştir. “Senato” kelimesi ile ilgili olarak da ilginç görüşlerin ileri sürüldüğünü görüyoruz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu senato kelimesine şu ifadelerle karşı çıkmaktadır: “Biliyorsunuz, köy enstitüleri kurduk, fakat halk buna “enstitü” dedi. Şimdi benim naçiz kanaatimce eğer bunlar köyde sempati ile karşılanmamışsa, enstitü ismi yüzünden, sanki köy bünyelerine yabancı bir şey giriyormuş hissi ile olmuştur. Enstitü yerine “Köy Öğretmen Okulu” densesydi böyle olmazdı. Bendeniz memlekette yalnız kendi kasabama kapanmadım. Milletvekilliği yapmadım ama yurdun hemen her köşesini kendi hesabıma gezdim. “Senato” dersek, köylü buna “seneti” veya “senatu” diyecek. “Senatör”e de “Santur” diyecek.(...)”
Kâzım Öztürk, **a.g.e.**, s.2248 vd.

⁵⁴ Orhan Aldıkaçtı'ya göre İstanbul Tasarısında M.B.K. üyelerinin Cumhuriyet Senatosuna tabii üye olması düzenlenerek, bunun yolu açılmış ve Anayasa Komisyonu da M.B.K. üyelerinin “demokratik düzenin bu Anayasaya göre bütün teminat müesseseleriyle kuruluşunda olduğu gibi yerleşmesinde de değerli hizmetle ifade edebileceklerine şüphe” olmadığı gerekçesiyle bu uygulamayı benimsemiştir. Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası (Ders Notları)**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1970, s.233

Senatosunun tabii üyesi olmasına ilişkin görüşmeler sırasında Anayasadan çıkarılmıştır⁵⁵.

Cumhuriyet Senatosu

Kuruluş

Madde 70 - Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüzelli üye ile Cumhurbaşkanı seçilen onbeş üyeden kuruludur.

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tâbii üyesidirler. Tâbii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler Ancak, haklarında, bu Anayasa'nın 73 üncü maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tâbii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasî partiye girenlerin tâbii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.

1961 Anayasası Cumhuriyet Senatosunu seçkin bir yapı olarak düşünmekle beraber, İstanbul Tasarısının düzenlediği korporatif yapıdaki ikinci meclise çok da benzemeyen bir ikinci meclis öngörmüştür. 1961 Anayasasının 70. maddesinin gerekçesinde İstanbul Tasarısının getirdiği ikinci meclisten farklılaşma nedeni olarak “Anayasasının egemenliğin kullanılmasına veya Devlet İdaresine bir sınıf veya zümrenin bu sıfatla iştirakini men eden 3. maddesi” gerekçe gösterilerek “bu sebeple İstanbul Tasarısının zümre ve korporasyon esasına dayanan ikinci meclisi kabul edilmemiştir”⁵⁶ ifadelerine yer verilmiştir. Cumhuriyet Senatosu, Cem Eroğul’un ifadeleriyle “devletin çıkarını koruyan” bir Meclis, Bülent Tanör’e göre ise 1961 Anayasasındaki diğer kurumlarla beraber, “genel oyun taşkınlıklarının barajlanması”⁵⁷ isteğinin bir yansıması olan bir meclistir.

İkinci meclisin korporatif yapıya sahip olması meselesi Anayasa Komisyonu Sözcüsü Tarık Zafer Tunaya’nın konuşmasında da yer almaktadır. Tarık Zafer Tunaya, korporatif unsurları olan bir meclisin demokratik seçimle gelmiş bir meclisi frenlemesinin demokrasiye uygun olmadığını dile getirmiştir⁵⁸.

⁵⁵ Kâzım Öztürk, a.g.e., s. 2415 vd.

⁵⁶ A.e., s.2410-2411

⁵⁷ Bülent Tanör, **İki Anayasa**, s. 22.

⁵⁸ Tarık Zafer Tunaya’nın korporatizm ile ilgili ifadeleri şu şekildedir: “Bir arkadaşımız ikinci meclisin korporatif bir seçimle teşekkül etmesinde fayda gördük dediler. Korporatif sistem

Cumhuriyet Senatosu korporatif bir meclis olarak düzenlenmemiş idi, ama bir çok açıdan seçkinci olması için araçlar içermektedir⁵⁹. 1961 Anayasasının Cumhuriyet Senatosunu seçkinci kılmak için kullandığı araçlar, seçilme yaşının kırk olarak düzenlenmesi, adayların yüksek öğrenim yapmış olmasının aranması ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan üyeler ve tabii senatörler içermesidir. 1960'lı yıllarda, bugüne nazaran, sınırlı sayıda yüksek öğrenim görmüş insan olduğu düşünüldüğünde, Cumhuriyet Senatosunun seçkinci yapısının bu şekilde sağlanabileceğine kanaat getirildiği düşünülebilir. Öte yandan, seçimlerin yapılışı, diğer seçilme şartları Millet Meclisi ile aynıdır. Ancak, Cumhuriyet Senatosu 6 yıl için görev yapacaktır. Üyelerin üçte biri her iki yılda bir yenilenecektir. Böylelikle ülkede her daim seçim atmosferi sağlanarak, vatandaşların daha kısa sürelerle verdiği oyları denetleme imkânı sağlanmış olacaktır.

“Cumhuriyet Senatosuna Üye Seçme Hakkı

Madde 71 - Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarla oy kullanır.

Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine Seçilme Yeterliği

Madde 72 - Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir.

Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir.

Cumhuriyet Senatosu Üyeliğinin Süresi

demokratik ihtiyaçlara tam manasiyle cevap veren bir sistem olarak gözükmemektedir. Bir kere yeryüzünde iki meclisli korporatif sistemin kabul edildiği memleketler bugün yalnız Portekiz ve Yugoslavya'dır. Bu husus hakkında maddelerin müzakesinde ayrıca mâruzatta bulunacağız. Fakat memleketimizde korporatif sistemin vücut bulması için gerekli organizasyonun yapılması fevkelâde zordur. Sonra, halkoyu ile gelmiş bir idare karşısında onu frenleyecek, onu cevap verecek diğer bir organın halkoyu ile gelmemesi bir tezat teşkil edecektir.” Kâzım Öztürk, **a.g.e.**, s.865

⁵⁹ O dönemde korporotizm olmasa da, seçkincilik aydınlar arasında genel bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Forum dergisine gönderilen, Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'a hitaben kaleme alınmış ve yeni anayasada bulunması gereken hükümler üzerine önerilerde bulunan 65 imzalı bir mektupta, Anayasa Mahkemesi ve İkinci Meclisin yanı sıra, Milletvekillerinin en azından lise mezunu olmaları, ilkokul mezunu olmayanların oy kullanamamaları, bu mümkün değilse ilkokul mezunu olmayanların 1, ilkokul mezunlarının 2, ortaokul mezunlarının 3, lise mezunlarının 4, yüksekokul ve üniversite mezunlarının ise 5 oy hakkının bulunması önerilmektedir. Diğer yandan referanduma karşı olan öneri sahipleri, referanduma gidilecekse dahi ortaokul mezunu olmayanların oy kullanmaması gerektiğini belirtmektedirler. Aynı öneriler arasında Ormanların korunmasına ilişkin bir maddenin mutlaka Anayasada bulunması gerektiğinin belirtildiğini görüyoruz. 1961 Anayasasında ormanların korunmasına ilişkin bir maddenin bulunması, bu görüşün Anayasa yapıcıları tarafından paylaşıldığına da işaret etmektedir. “Yeni Anayasa Üzerine İki Mektup”, **Forum**, Cilt 13, Sayı 149, 15 Haziran 1960, s.15

Madde 73 - Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanıca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir.

Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde her hangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer.

Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.

İlk Cumhuriyet Senatosunda Ad Çekme

Gecici Madde 10 - Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanıca seçilen üyelerinin yenilenmesi hakkındaki 73'üncü maddenin 2'nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacıyla, bunların seçiminden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tesbit etmek üzere, bu seçimden iki ay önce adçekmeye başvurulur; dört yıl sonra yapılacak seçimle yenilenecek olan üyelerin tesbiti için aynı esas uyularak adçekilir; ancak, ikinci yıl sonunda seçilmiş olan üyeler bu adçekmeye girmez.

Cumhuriyet Senatosu Başkanı hakkında adçekme işlemi uygulanmaz.

İlk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimler hakkında da, Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili kanun hükümleri uygulanır.”

Hatırlanacağı üzere, çift meclis sistemi konusunda en tereddüt edilen husus kanun yapımında bir karmaşa yaşanabileceği idi. Zira biribiyle aynı yetkilere sahip iki meclisin koordinasyonunun zor olacağı dile getiriliyordu. 1961 Anayasası da kısmen eleştirileri dikkate alarak Millet Meclisini birinci meclis olarak düzenlemiştir. Bu çerçevede, kanun teklifleri ilk olarak Millet Meclisinde ele alınacak, daha sonra Cumhuriyet Senatosunun incelemesine sunulacaktır. Böylelikle bir yandan sistemin işlemesi sağlanacak, diğer yandan da Cumhuriyet Senatosu denetim sağlamaya devam edecektir. 1961 Anayasasının 92. maddesinin gerekçesinde bu maddenin öngördüğü sistem “‘mekik’ mekanizması tanzim eden bu madde, hem iki meclis sistemine hakikaten yer vermek, hem de kanunların sürüncemede kalmasını önlemek, hem de Hükümet sorumluluğunu ve müessiriyetini göz önünde bulundurmamak gayesiyle tanzim edilmiştir” ifadeleri ile özetlenmektedir⁶⁰. Kanun yapımına ilişkin 1961 Anayasası hükümleri şu şekildedir:

“Kanun Teklif Etme Yetkisi

Madde 91 - Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidirler.

Üyeler, kendi tekliflerini her iki Meclisin ilgili komisyonlarında savunabilirler.

Kanunların Görüşülmesi ve Kabulü

Madde 92 - Kanun tasarı ve teklifleri önce Millet Meclisinde görüşülür.

Millet Meclisince kabul, değiştirilerek kabul veya reddedilen tasarı ve teklifler Cumhuriyet Senatosuna gönderilir.

⁶⁰ Kâzım Öztürk, a.g.e., s.2759

Millet Meclisinde kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosunca değişiklik yapılmadan kabul edilirse, bu metin kanunlaşır.

Cumhuriyet Senatosu, kendisine gelen metin değiştirerek kabul ederse, Millet Meclisinin bu değişikliği benimsemesi halinde metin kanunlaşır.

Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni benimsemezse, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıdaki üyelerden bir karma komisyon kurulur. Bu komisyonun hazırladığı metin Millet Meclisine sunulur. Millet Meclisi, Karma Komisyonca veya Cumhuriyet Senatosunca veya daha önce kendisince hazırlanmış olan metinlerden birini olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Cumhuriyet Senatosunda üye tamsayının salt çoğunluğu ile kabul edilmiş olan madde değişikliklerinde, Millet Meclisinin kendi ilk metnini benimsemesi için, üye tamsayının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. Bu halde açık oya başvurulur.

Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca da reddedilirse, düşer.

Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca olduğu gibi veya değiştirilerek kabul edilirse, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni yeniden görüşür. Cumhuriyet Senatosunun metni Millet Meclisince benimsenirse, kanunlaşır; reddedilirse, tasarı veya teklif düşer; Cumhuriyet senatosundan gelen metin Millet Meclisince değiştirilerek kabul edilirse, 5'inci fıkra hükümleri uygulanır.

Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin Millet Meclisi tarafından kabulü için, üye tamsayının salt çoğunluğunun oyu lazımdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin kanunlaşabilmesi, Millet Meclisi tarafından üye tamsayının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesine bağlıdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmayan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmayan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş sayılır. Bu fıkrada belirtilen süreler Meclislerin tatili devamınca işlemez.

Yasama Meclislerinin ve mahalli idarelerin seçimleri ve siyasî partilerle ilgili tasarı ve tekliflerin kabul veya reddinde yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır. Ancak, Karma Komisyon kurulmasını gerektiren hallerde, Karma Komisyonun raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır; Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında Millet Meclisinin ilk metninin kabulü için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lazımdır. 8'inci ve 9'uncu fıkralar hükümleri saklıdır.”

Fakat Cumhuriyet Senatosu uygulamada ikinci meclisin teorik görevlerini aşmış, farklı bir ruha bürünmüştür. Cem Eroğul 1977 kaleme aldığı eserinde Cumhuriyet Senatosunun devlet adamı yetiştirme, özelliğini şu ifadelerle ele almaktadır:

“Onbeş yıllık uygulamaya bu beklentilerin yarattığı perde sıyrılarak bakıldığında, doğuşuna kaynaklık eden ideolojiden oldukça farklı bir Cumhuriyet Senatosu gerçeği ile yüzyüze gelmesi olasılığı vardır. Bu yeni görüntüde, Cumhuriyet Senatosu artık “akıl veren” bir aksaçlı aydınlar meclisi değil, yönetime ‘katılan’ bir bürokratik kesimin iktidar

aracıdır. İkinci meclisin uygulamada önde gelen işlevi, rejim açısından önemli alanlarda kilit mevkilere 'devlet adamları' sağlamak olmuştur. **Gerçekten de, 1961'den beri seçilen bütün cumhurbaşkanları bu meclisten çıkmıştır.** 1961'den sonraki ondört hükümetin başında bir senatör vardır. Cumhurbaşkanlarının hepsi eski askerdir. Senatör başbakanlar, hep partiler demokrasisinin geçiş ve sendeleme dönemlerinde işbaşına gelmişlerdir. ⁶¹ (v.b.a.)

Diğer yandan, 1961 Anayasası seçimler üzerinde yargı denetimini Yüksek Seçim Kurulunu anayasal bir kurum olarak düzenleyerek güvence altına almak yoluna gitmiştir. 1961 Anayasasına göre Yüksek Seçim Kurulu Yargıtay ve Danıştay genel kurullarınca kendi üyeleri arasından seçilmektedirler. Dolayısıyla, seçimleri denetleyen, organize eden, yöneten kurum olan Yüksek Seçim Kurulu, kendi kendine oluşan ve sadece Yüksek Yargı mensuplarından kurulu bir kurul olarak karşımıza çıkmaktadır:

Madde 75 - Seçimler yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kuruludur.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu, yedi asıl ve dört yedek üyeden kuruludur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay genel kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir Başkan ve bir Başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştay'dan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkan ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler.

Demokrat Parti döneminin son günlerinde muhalefet partisi C.H.P. hakkında meclis soruşturması açılması ve soruşturma komisyonuna olağanüstü yetkiler verilmesi D.P.'nin çokca tartışılan bir faaliyeti olarak bugün de dile getirilmektedir. 1961 Anayasasının da meclis soruşturması üzerinde özel kısıtlamalar getirmesinin bir önceki dönemde yaşananlarla ilişkili olduğu söylenebilir:

Meclis Soruşturması

⁶¹ Cem Eroğul, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri**, s.86-87.

Madde 90 - Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır.

Soruşturma, her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütülür.

Yüce Divana Sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir.

Meclislerdeki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

4.3.2. Anayasanın Yürütme Bölümüne Etkileri

Cumhurbaşkanının tarafsızlığı Ankara ve İstanbul Tasarılarının ardından 1961 Anayasasında da hassasiyet gösterilen hususlardan biridir. Ancak 1961 Anayasasının tarafsız, yetkisiz ve sorumsuz bir Cumhurbaşkanı düzenlerken, bu Cumhurbaşkanı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilme zorunluluğu getirdiğine ve en az Türkiye Büyük Millet Meclisinin salt çoğunluğu ile seçilebilmesini öngördüğüne dikkat çekmek gerekir. Ankara ve İstanbul tasarılarının, salt çoğunluk alacak bir Cumhurbaşkanı'nın üzerinde uzlaşamaması ihtimaline karşı, daha düşük oylarla Cumhurbaşkanı'nın seçilmesini düzenlediğini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi dışından da Cumhurbaşkanı seçilebilmesine imkân tanıdığını biliyoruz. 1961 Anayasasının, Ankara ve İstanbul Tasarılarının aksine düzenlemesi, 1980 yılına geldiğinde darbenin gerekçelerinden biri olarak gösterilecek Cumhurbaşkanı krizinin en önemli sebebidir.

1961 Anayasasının 95. maddesinin gerekçesine göre, “Cumhurbaşkanının T.B.M.M. üyeleri arasından seçilmesi, **bu seçime demagojik cereyanların karışmasını önlemek**, tarafsız ve itibarlı bir organ olması gereken Cumhurbaşkanı'nın seçiminin etkâri umumiyede **polemiklere yol açmasına engel olmak maksadıyla** kabul edilmiştir.”⁶² (v.b.a.)

Cumhurbaşkanının seçimine ilişkin getirilen T.B.M.M. üyelerinden seçilme ve herhalde salt çoğunluk aranması şartları ile ilgili, Temsilciler Meclisi görüşmelerinde Alp Kuran'ın aşağıda yer alan ifadeleri dışında bir görüş beyan edildiği tarafımızca tespit edilememiştir:

⁶² Kâzım Öztürk, a.g.e., s.2847

“(…) bu husus parlmenter rejime aykırı telakki edilmemesi lazım gelir. Sayın komisyon, bu hüküm parlmenter rejime aykırı olur gibi mülâhaza serdetti. Fakat Siyasal Bilgiler Öntasarısında, Cumhurbaşkanının Meclis dışından seçilmesi mümkün olduğu gibi, İstanbul Öntasarısında da Cumhurbaşkanının Meclis dışından seçilebilmesi derpiş olunmuştur. Şimdi tasarının muhalefet şerhlerine baktığımız zaman, Cumhurbaşkanının Meclis dışından seçilmesi hususunda, sonradan Anayasa Komisyonunda vazife alan dört profesörün bu hususta muhalefet şerhi vermediklerini, bunu parlmenter rejime aykırı telâkki etmediklerini görüyoruz. Hiçbiri muhalefet şerhlerinde böyle bir şey serdetmiş değildirler. Bakanların Meclis dışından seçilmesi konusunda serdedilen mütalâaların aynen Cumhurbaşkanı içinde kaydedilmesi muvafık olur. Yeni seçim sistemimizde siyasi partiler aralarında anlaşamazlarsa, kolaylık temini bakımından, dışarıdan da bakan alınır dendiğine göre **Cumhurbaşkanı hakkında üçte iki çoğunluğu anlayamıyorsa, Meclis dışından bir zatın seçilebilmesi uygun olur kanaatindeyim.**”⁶³ (v.b.a.)

1961 Anayasası, D.P. döneminde Bayar ve Menderes’in aynı partiden olmaları ve yürütme içinde partili olmayan bir otoritenin olmaması sebebiyle, yürütmeyi dizginleyecek bir yapının mevcut olmamasına çok büyük önem atfetmiş ve Cumhurbaşkanının tarafsızlığını hem özel olarak düzenlemiş, hem de cumhurbaşkanlığı andında tarafsızlığa yer vermiştir.

Cumhurbaşkanının tarafsızlığının sağlanması için, 1961 Anayasasının öngördüğü iki önemli temel araç vardır: Birincisi seçilen Cumhurbaşkanı’nın partisiyle ilişkisinin kesilmesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ermesidir. İkincisi ise bir kişinin arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilememesidir. Dolayısıyla, herhangi bir parti ile ilişkisi olmayan, seçim dönemi milletvekillerinin seçiminden bağımsız olan, arka arka arkaya iki defa seçilemeyecek kişinin, Cumhurbaşkanı olduktan sonra tarafsız Cumhurbaşkanı olarak hareket edeceği düşünülmektedir.

1961 Anayasasında Cumhurbaşkanı tarafsızlığının yanı sıra, yetkisiz ve sorumsuzdur. Tarafsız Devlet Başkanı olması sebebiyle özel olarak Anayasanın 97. maddesinde düzenlenen görev ve yetkileri dışında kalan tüm kararları ilgili Bakan ve/veya Başbakan tarafından imzalanır ve sorumluluk Yürütmenin sorumlu kanadını oluşturan Bakanlar Kurulunun üyesi olan Bakan ve Başbakan üzerindedir.

⁶³ A.e., s.2876

Cumhurbaşkanı ise, ancak, vatana ihanetten dolayı sorumlu tutulabilecektir. Görüleceği üzere, 1961 Anayasası klasik bir parlamenter rejim tablosu çizmektedir:

Cumhurbaşkanı Seçimi ve Tarafsızlığı

Madde 95 - Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer.

And İçmesi

Madde 96 - Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde şöyle and içer:

“Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına, vatanın ve Milletın bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma; Milletın kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasa'yı sayacağıma ve savunacağıma; İnsan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmıyacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefını koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.”

Görev ve Yetkileri

Madde 97 - Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Milletın birliğini temsil eder. Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası andlaşmaları onaylar ve yayımlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.

Sorumsuzluğu

Madde 98 - Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir.

Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur.

Sorumluluğu

Madde 99 - Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin Meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılır.

Cumhurbaşkanına Vekillik Etme

Madde 100 - Cumhurbaşkanı hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Cumhuriyet senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder.

Görevin Sona Ermesi ve Yeni Cumhurbaşkanı Seçimi

Madde 101 - Cumhurbaşkanı görev süresinin dolmasına onbeş gün kalınca veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Cumhurbaşkanı seçer; Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanık değilse, hemen toplantıya çağırılır.

Nitekim Anayasa Komisyonu Sözcüsü Tarık Zafer Tunaya Cumhurbaşkanının tarafsızlığının sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanının meclis dışından ve halk tarafından seçilmesi ile ilgili görüşlerin zikredildiğini fakat kendilerinin parlamenter rejimden yana olduklarını, teklif edilen yapının kendilerini başkanlık sistemine (Tarık Zafer Tunaya'nın ifadeleri ile "predizansiyel sistem" veya "başbakanlık sistemi") götüreceğini şu ifadelerle dile getirmektedir:

"İcra yetkisi bakımından arkadaşlarımız bilhassa Cumhurbaşkanlığı seçimi üzerinde fikirlerini teksif etmişlerdir. Gene konuşmaları arasında Cumhurbaşkanının dışardan, Meclis dışından ve halk tarafından seçilmesi meselesi üzerinde durmuşlardır. Cumhurbaşkanının Meclis dışından seçilmesi keyfiyetini biz kabule şayan bulmadık. Bunun muhtelif sebepleri vardır. Herşeyden evvel halkoyu ile Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılırsa o zaman Anayasada kabul ettiğimiz sistemi baştan değiştirmek lazımdır. Predizansiyel sisteme, yani Başbakan Hükümeti sistemine gitmemiz gerekir. Başbakanlık sisteminde icra organı fevkalâde kuvvetlidir. Hattâ Amerika'da Başkanın bir çar yetkisine sahip olduğu söylenir. Biz komisyon olarak bundan memleketimiz için tehlike gördük, icranın fazla kuvvetlendirilmesi şahsileşmesine yol açabilir diye düşündük ve Türkiye'nin bugünkü realitelerine uygun bulmadık. Onun için Cumhurbaşkanına sadece ve bir parlamenter hükümet mekanizması içinde yer verdik. Cumhurbaşkanının meclisler dışından seçildiği takdirde tarafsızlığını temin etmek mümkün olabilecektir denildi. Fakat arkadaşlar, nihayet seçimler olacak, partiler kendi cephelerini kuracaklardır. Böyle olunca, partilerin tesirinden kaçmak düşünülüyor ve partilerin tesiri tarafsızlığa engel görülüyorsa, Cumhurbaşkanın halk tarafından seçilmesiyle bu hususu sağlamak imkansızdır. Gene de partiler arası şiddetli çarpışmalar olacak, parti adaylarına veya partiler tarafından desteklenen adaya oy verilecektir."⁶⁴

1961 Anayasasının 95. maddesi her ne kadar Cumhurbaşkanının kendi üyeleri arasından seçileceğini söylese de, bu seçim sonucunda seçimle göreve gelmemiş bir Senato üyesinin Cumhurbaşkanı olmasının önünü açmaktadır. Zira 1961 Anayasası döneminde seçilmiş bütün cumhurbaşkanlarının senatör olduğuna dikkat çekmek isteriz.

1961 Anayasasının anayasal sistemimize armağanı olan kurumlardan biri de Milli Güvenlik Kuruludur. Milli Güvenlik Kurulu'nun D.P. dönemi anayasal tartışmalarının Anayasaya yansması olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin Anayasaya yansması olduğu açıktır. Zira Milli Güvenlik Kurulu yürütmenin sorumlu ve sorumsuz kanadını oluşturan Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunun periodik olarak Silahlı Kuvvetlerin üst

⁶⁴ A.e., s.865-866

düzy mensupları ile görüşmesini öngörmektedir. Dolayısıyla kurulan parlamenter sistem içerisinde, Silahlı Kuvvetlerin anayasal olarak özel bir konuma yerleştirildiğini söyleyebiliriz. Böylelikle Taha Parla'nın ifadeleriyle “yarı-sivil ya da yarı-militer bir yüksek devlet konseyi yaratılmıştır.”⁶⁵ 1961 Anayasasının Milli Güvenlik Kurulunu düzenleyen hükmü şu şekildedir:

Millî Güvenlik Kurulu

Madde 111 - Millî Güvenlik Kurulu kanunun gösterdiği bakanlar ile Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur.

Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder, bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar.

Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.

Anayasanın 111. maddesinin gerekçesinde, “yurt müdafaasının genel prensiplerini ve siyasetini tesbit etmek için ilgili Bakanlardan ve Genelkurmay Başkanından müteşekkil yüksek bir kurul bütün modern devletlerde yer almış bulunmaktadır. Nitekim bizde de 5399 sayılı Kanunla bu müesseseye ihdas edilmiştir”⁶⁶ ifadelerine yer verilerek, Milli Güvenlik Kurulunun modern devletlerin tümünde bulunan bir kurul olduğu dile getirilmiştir.

Nitekim Fahri Belen aşağıda ifadelerle daha önce kanunla düzenlenen ve nadiren toplanan Milli Savunma Yüksek Kurulunun bir Anayasa kurumu haline getirilmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir:

“Muhterem arkadaşlarım, Milli Savunma Yüksek Kurulunun bir Anayasa müessesesi haline getirilmesinden çok bahtiyarlık duymaktayım. Bu kurul bütün memleketlerde vardır. Fakat pek azında Anayasaya girmiştir. Bizde de bir Anayasa müessesesi haline gelmesi çok faydalı olacaktır. Bizde bir Milli Savunma Yüksek Kurulu mevcuttur. 1950 senesinde ben de Bakan olmam dolayısıyla bu kurulun âzası idim. Bu kurulun bir kanunu vardı. Bu kanunda her ay toplanması kaydı mevcut olduğu halde 8 ayda iki kere toplanabilmiştir. İşte bunun işliyebilmesi için Anayasa müessesesi haline getirilmesindeki faideyi arzetmek için hatırlatmış oluyorum.”⁶⁷

⁶⁵ Taha Parla, **a.g.e.**, s. 64.

⁶⁶ Kâzım Öztürk, **a.g.e.**, s.3134

⁶⁷ **A.e.**, s.3135

D.P. dönemi tartışmalarının önemli bir boyutunu üniversite özerkliği ve radyo ve televizyonun tarafsız kullanımı almıştır. 1961 Anayasasının bu iki kurumu “Özerk Kuruluşlar” başlığı altında ele aldığını görüyoruz. Ancak Üniversite Özerkliğinin İstanbul Tasarısında olduğu şekilde geniş anlaşılmadığını belirtmek gerekir. 1961 Anayasası üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğini düzenlemiş ancak mali özerkliğini düzenlememiştir. Öte yandan, İstanbul Tasarısı üniversite öğretim üyelerinin hâkimlere tanınan güvenceleri tanırken, 1961 Anayasası sadece üniversite dışındaki makamlarca görevden alınamayacaklarını ve özgürce bilimsel araştırma yapabileceklerini düzenlemiştir. Bu açıdan, 1961 Anayasasının bu maddelerinin D.P. dönemi tartışmalarından etkilendiğini söylemek⁶⁸ gerekmele beraber, İstanbul Tasarısı kadar açık tepki maddeleri içermediğinin altını çizmek gerekir.

Özerk Kuruluşlar

Üniversiteler

Madde 120 - Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idarî özelliğe sahip kamu özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.

Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir; özel kanuna göre kurulmuş Devlet Üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin üniversite organlarıncaya denetlenmesi, bu esaslara göre kanunla düzenlenir.

Siyasî partilere üye olma yasağı, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar.

D.P. döneminde radyonun siyasi partilere kapatılması, ancak iktidar partisi üyelerinin rahatlıkla radyoyu kullanabilmesi, o dönemi anlatan birçok kaynaktan dikkat çekici bir şekilde ele alınmıştır. Radyonun D.P. döneminde çokça tartışılan bir konu olduğu çalışmamızın ilgili bölümlerinde dile getirilmiştir⁶⁹. Bu açıdan, özerk bir kurum olarak, Radyo ve Televizyonun İdaresinin kurulmasının, o

⁶⁸ Nitekim Anayasanın gerekçesinde “Geçmiş tecrübeler, üniversitelerimizin haklarını sarahatle koruyacak hükümlere ihtiyaç olduğuna şüphe bırakmamıştır” ifadelerine yer verilerek bu maddenin geçmişten etkilenen bir düzenleme olduğu dile getirilmiştir. **A.e.**, s.3245

⁶⁹ Bkz. Bölüm 2.2.4.1.

dönemde taraflı yayınları nedeniyle, “ajans haberleri dinlemeyenler derneği” gibi isimler altında örgütlenmelerin oluşmasına yol açan bir toplumsal tepkinin ürünü olduğu açıktır. Ayrıca, 1961 Anayasasının 121. maddesinin aynı mantıkla, devlet tarafından kurulan veya devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsız olması gerektiğine ilişkin bir paragrafı içerdiği dikkat çekmektedir:

Radyo ve Televizyonun İdaresi ve Haber Ajansları

Madde 121 - Radyo ve televizyon istasyonların idaresi özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir.

Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.

Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcı görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır.

Devlet tarafından kurulan veya Devlettten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

Nitekim 1961 Anayasasının 121. maddesinin gerekçesinde aşağıda yer alan ifadelere yer verilerek, D.P. dönemi radyo uygulamalarına değinilmiş ve çok ayrıntılı bir düzenleme yapılmaması da gerekçelendirilmiştir:

“Radyonun partizan tutumu ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesi, memleketimizde, uzun seneler ciddi bir huzursuzluk konusu olmuştur.

Bu sebeple, radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı, Anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir. Ancak, çeşitli ülkelerde bu gayeye varmak için kabule dilen esaslar çok farklı olduğu ve bunların sık sık değiştiği dikkat nazarına alınarak, teferruatlı bir madde sevketmenin mahzurlu olacağı düşünülmüştür.”⁷⁰

4.3.3. Anayasanın Yargı Bölümüne Etkileri

Hâkim güvencesi, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Anayasa Mahkemesi yargı bölümünün D.P. dönemi tartışmalarından etkilendiği bölümleridir. Hâkimlerin görevden alınmaları, yargılanmaları, emeklilikleri, özlük hakları ile ilgili olarak 1961 Anayasası özel düzenlemeler yapmıştır. Böylelikle, D.P. döneminde yüksek yargı hâkimlerinin dahi bir günde görevden alınmaları, emekliye sevkedilmeleri gibi tepki doğuran düzenlemelere karşı bir anayasal düzenleme yapılmıştır. Buna

⁷⁰ A.e., s.3319

göre hâkimler 65 yaşına kadar kendi talepleri dışında emekliye sevkedilemeyecekler, herhangi bir sebeple aylıktan yoksun bırakılamayacaklardır:

Mahkemelerin Bağımsızlığı

Madde 132 - Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar: Anayasa'ya, kanuna, hukuka ve vicdani kanaatlarına göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemeler ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

Hâkimlik Teminatı

Madde 133 - Hâkimler azlolunamaz. Kendileri istemedikçe, Anayasa'da gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylıklarından yoksun kılınmaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlarla görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar ve meslekte kalmalarının caiz olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

Hâkimlik Mesleği

Madde 134 - Hâkimlerin nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin veya görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili suçlarından dolayı soruşturma yapılmasına ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarılmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve diğer özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı esasına göre, kanunla düzenlenir.

Hâkimler altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler. Askerî hâkimlerin yaş haddi kanunla belli edilir.

Hâkimler, kanunda belirtilenlerden başka, genel ve özel hiçbir görev alamazlar.

Nitekim 1961 Anayasasının 133. maddesinin gerekçesinde aşağıda yer alan ifadelerle yaratılan “teminat sistemi” özetlenmektedir:

“Tasarıda kabul edilen teminat sistemi ana hatlarıyla şudur: 134. madde işaret edilen ve hâkimlik mesleğinin ve hâkimlerinin özlük işlerini düzenleyecek olan kanundaki bütün konularda karar vermek yetkisi yalnız ve yalnız Yüksek Hâkimler Kuruluna verilmiştir. (madde 146) Bu suretle, yürütme organının, hâkimlerin atanması, meslekte yükseltilmeleri, görev yerlerinin değiştirilmesi veya görevlerine kanunda belli edilen hallerde son verilmesi konularında veya hâkimin meslek hayatıyla ilgili sair konularda herhangi bir tasarrufta bulunabilme yolu kapatılmıştır. Yargı organının bağımsızlığı ve hâkimlik teminatının sağlanması yolunda kurulan bu sistemin içinde, diğer taraftan Yüksek Hâkimler Kurulunun tasarrufları da Anayasa hükümleriyle kayıt ve şartlara bağlanmıştır. Hâkimleri meslekten çıkarmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olmadıkça veya meslekte

kalmalarına caiz olmadığına karar verilmedikçe azlolunamayacaktır. Bu hallerde dahî Yüksek Hâkimler Kurulunun üye tam sayısının 2/3 çoğunluğu ile karar verilmesi lâzımdır: (madde 146) Hâkimlerin kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan evvel emekliye ayrılmayacaklardır. Mahkemenin veya kadronun kaldırılması halinde dahi maaşlarından yoksun kılınamayacakları hakkındaki hükümleri ile emeklilik yaşı hakkındaki hüküm de Anayasaca konmuş teminat sisteminin tamamlayıcı hükümleridir.”

Görüldüğü üzere, Anayasa gerekçesinde de hâkim teminatı bir bütün olarak görülmekte ve bu Yüksek Hâkimler Kurulu bu bütünün bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Yüksek Hâkimler Kurulu hâkim bağımsızlığının sağlanması için D.P. dönemi anayasa tartışmaları esnasında dile getirilmiş kurumlar arasında olduğu tezimizin ilgili bölümlerinde dile getirilmiştir⁷¹. O dönemde, yargının yönetiminin yine yargı mensupları tarafından yapılması gerektiği sıklıkla dile getirilmiştir. Yüksek Hâkimlik Şurası, Yüksek Hâkimler Divanı gibi isimler altında kurulması gerektiği öne sürülen bu kurulun en temel fonksiyonu hâkim bağımsızlığını sağlamaktır.

1961 Anayasasında yer alan Yüksek Hâkimler Kurulunun benzerlerinin Ankara ve İstanbul Tasarısında da yer aldığını hatırlatmak gerekir. D.P. dönemi anayasal tartışmalarının etkisiyle 1961 Anayasası da benzer bir kurumu düzenlemiştir. Fakat üyelerin seçimi bakımından 1961 Anayasasının öngördüğü Yüksek Hâkimler Kurulunun dikkat çekici olduğunu belirtmek gerekir. 1961 Anayasasına göre 18 asıl 5 yedek üyeden kurulu Yüksek Hâkimler Kurulunun, 6 üyesi Yargıtay Genel Kurulunca, 6 üyesi birinci sınıfa ayrılmış hâkimler tarafından, 6 üyesi ise Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından seçilmektedir. Bu açıdan Yasama Meclislerine Yüksek Hâkimler Kurulunun oluşumunda rol tanınması dikkat çekicidir. Öte yandan, Adalet Bakanının bu kurulun toplantılarına katılabilmesi, ancak oy kullanma hakkının olmaması da kurulun bağımsızlığı açısından yapıldığı görülen bir düzenlemedir:

Yüksek Hâkimler Kurulu
Kuruluş

⁷¹ Özellikle Forum dergisinde çıkan bir çok yazıda hâkim bağımsızlığının sağlanabilmesinin yegâne yolu bir Yüksek Hâkimler Kurulunun kurulması olarak görülmekteydi. Nursel Sağiroğlu, **a.g.e.**, s.44.

Madde 143 - Yüksek Hâkimler Kurulu, onsekiz asıl ve beş yedek üyeden kuruludur. Bu üyelerden altısı Yargıtay genel kurulunca, altısı birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce ve kendi aralarından gizli oyla seçilir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu, yüksek mahkemelerde hâkimlik etmiş veya bunlara üye olma şartlarını kazanmış kimseler arasından gizli oyla ve üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile üçer üye seçerler. Bu usûlle Yargıtay Genel Kurulunca iki birinci sınıfa ayrılmış hâkimler ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından birer yedek üye seçilir.

Yüksek Hâkimler Kurulu, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kendi içinden Başkanını seçer.

Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresi dört yıldır. Her iki yılda yarısının seçimi yenilenir. Hâkimlik görevinde iken seçilmiş olan üyeler ardı ardına iki defa seçilemez.

Yüksek Hâkimler Kurulu üyeleri, görevleri süresince başka bir iş ve görev alamazlar. Yüksek Hâkimler Kurulunun kuruluşu, çalışma usûlleri, bölümleri ve bu bölümlerin görevleriyle toplantı ve karar yeter sayıları, Başkan ve üyelerinin aylık ve ödenekleri kanunla düzenlenir.

Adâlet Bakanı, Yüksek Hâkimler Kurulu toplantılarına katılabilir; oylamaya katılamaz.

Görev ve Yetkileri

Madde 144 - Hâkimler bütün özlük işleri hakkında karar verme yetkisi Yüksek Hâkimler Kurulundadır.

Bir hâkimin her ne sebeple olursa olsun, meslekten çıkarılması hakkındaki karar genel kurulun salt çoğunluğu ile alınır.

Adâlet Bakanı gerekli gördüğü hallerde, bir hâkim hakkında disiplin kovuşturması açılması için Yüksek Hâkimler Kuruluna başvurabilir.

Bir mahkemenin veya bir kadronun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi, Yüksek Hâkimler Kurulunun uygun görmesine bağlıdır.

Hâkimlerin denetimi, belli konular için Yüksek Hâkimler Kurulunca görevlendirilecek üst derecedeki hâkimler eliyle yapılır.

Yüksek Hâkimler Kurulunun kompozisyonu aslında 1961 Anayasasının genel mantığı hakkında da fikir vermekte veya 1961 Anayasasının genel mantığının Yüksek Hâkimler Kuruluna yansımaları göstermektedir: Egemenlik yetkilerinin bölüştürülmesi. Zira Anayasanın genelinde yetkilerin tek bir otoritede toplanmasından sakınan 1961 Anayasası, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi kurumlara üye seçilmesi ile ilgili düzenlemelerinde, tek bir otorite tarafından atama yapılmasını düzenlemekten sakınmıştır.

Yargı alanında hiç kuşku yok ki en büyük yeniliklerden birisi Anayasa Mahkemesidir. Anayasa Mahkemesinin D.P. döneminin anayasal tartışmalarında ortaya çıkan konsensüse uygun olarak düzenlendiğini söyleyebiliriz. Fakat üye kompozisyonunun oluşumunda yasama meclislerinin ve Cumhurbaşkanının rolü

yine dikkat çekmektedir. Onbeş asıl üyeden oluşan Anayasa Mahkemesinin üç üyesi Millet Meclisi, iki üyesi Cumhuriyet Senatosu, iki üyesi Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Fakat Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa Mahkemesi üyelerini ilk iki oylamada üçte iki çoğunlukla seçmek zorundadır. İki oylama sonunda bu oranda oy alan aday bulunamazsa, bu durumda da salt çoğunluk aranmaktadır. Bu durumda da, parçalı meclis yapısının oluşması halinde Anayasa Mahkemesine bazı üyelerin seçilememesi sonucunu doğurmaya elverişlidir ki, nitekim 1961 Anayasasının uygulamasında bu gibi olumsuzluklarla karşılaşmıştır. Diğer yandan, Meclisler tarafından seçilecek üyelerden en az birinin üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin birlikte toplanarak, açık üyeliklerin üç katı oranında gösterecekleri adaylar arasından seçilmesi zorunlu tutulmuştur. Öte yandan diğer şekillerde seçilecek üyelikler için de kırk yaşını doldurmuş bulunmak ve Yargıtay, Askerî Yargıtay veya Sayıştay'da Başkanlık, üyelik, Başsavcılık, Başkanunsözcülüğü veya üniversitelerde hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanlarında en az beş yıl öğretim üyeliği veya onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şartı aranmaktadır.

Üyeliğin sona ermesi ise, 65 yaşında emekliye ayrılmak, hâkimlikten çıkarılmayı gerektirecek bir suçtan hüküm giymesi halinde kendiliğinden, görevini sağlık sebebiyle yerine getiremeyeceği anlaşılan bir üye için ise Anayasa Mahkemesinin kendisinin üçte iki iki oyuyla gerçekleşmektedir.

Anayasa Mahkemesi, Meclislerin içtüzükleri ve kanunlar hakkında iptal ve itiraz davalarına bakmanın yanında, Yüce Divan Sıfatı ile yargılama yapma göreviyle de donatılmıştır. Öte yandan, iptal davası açma yetkisinin yüksek mahkemelere, Yüksek Hâkimler Kuruluna ve Üniversitelere de tanınmasının, Anayasa Mahkemesinin denetiminin yaygın bir şekilde sağlanmasının amaçlandığını göstermektedir. Diğer yandan, geçici 9. madde gereği Anayasa Mahkemesinin kurulmasından itibaren 6 ay içerisinde, eski kanunlar hakkında da iptal davası açılabilecektir. Ancak, bu kanunların uygulaması sırasında kanunu uygulayan ve davayı görmekte olan mahkeme kendisi bir kanunun anayasa aykırı

olduğu kanaatine varır ya da kendisi önünde bu taraflardan herhangi biri tarafından iddia olunan Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görürse, bu durumda bu kanunun iptali için Anayasa madde 151 uyarınca Anayasa Mahkemesine dava açabilecektir. Anayasa Mahkemesi ile ilgili Anayasa maddeleri şu şekildedir:

ANAYASA MAHKEMESİ

Kuruluş

Üyelerin Seçimi

Madde 145 - Anayasa Mahkemesi, onbeş asıl ve beş yedek üyeden kuruludur. Asıl üyelerden dördü Yargıtay, üçü Danıştay Genel Kurullarınca kendi Başkan ve üyeleriyle Başsavcısı ve Başkanunsözcüsü arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Bir üye Sayıştay Genel Kurulunca kendi Başkan ve üyeleri arasından aynı usûlle seçilir. Millet Meclisi üç, Cumhuriyet Senatosu iki üye seçer. Cumhurbaşkanınca da iki üye seçilir. Cumhurbaşkanı, bu üyelerden birini, Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla göstereceği üç aday arasından seçer. Anayasa mahkemesi, kendi üyeleri arasından, oyla ve üçte iki çoğunlukla , dört yıl için, bir başkan ve bir başkan vekili seçer , yeniden seçilmek caizdir.

Yasama Meclisleri, bu seçimleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışında, üye tamsayılarının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yaparlar. İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanmaza, salt çoğunlukla yetinilir. Yasama Meclislerince seçilecek üyelerden birer kişinin Üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin birlikte toplanarak, açık üyeliklerin üç katı tutarında ve gizli oyla gösterecekleri adaylar arasından olması gereklidir. .

Anayasa Mahkemesine asıl veya yedek üye olabilmek için, kırk yaşını doldurmuş bulunmak ve Yargıtay, Askerî Yargıtay veya Sayıştay'da Başkanlık, üyelik, başsavcılık, Başkanunsözcülüğü veya üniversitelerde hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanlarında en az beş yıl öğretim üyeliği veya onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesine, Yargıtay iki, Danıştay ile Yasama Meclislerinin her biri birer yedek üye seçerler. Yedek üyelerin seçiminde de, asılların seçimindeki usûl uygulanır. Anayasa Mahkemesi üyeleri, resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

Üyeliğin Sona Ermesi

MADDE 146 - Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşında emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden: görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

Görev ve Yetkileri

Madde 147 - Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya, uygunluğunu denetler.

Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanunsözcüsünü, Askerî Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir.

Anayasa Mahkemesinin, Yüce Divan sıfatıyla yargılamasında savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı yapar.

İptal Davası

Dava Hakkı

Madde 149 - Cumhurbaşkanı; son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısını en az yüzde onunu alan veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasî partiler veya bunların meclis grupları ; Yasama Meclislerinden birinin üye tamsayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri ; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve Üniversiteler, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi, İktisadî Kurulunun veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilirler.

Dava Açma Süresi

Madde 150 - Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanunun veya İktisadî Kurulunun Resmî Gazete'de yayınlanmasından başlayarak doksan gün sonra düşer.

Anayasaya Aykırılığın Diğer Mahkemelerde İleri Sürülmesi

Madde 151 - Bir davaya bakmakta olan mahkeme uygulanacak bir kanunun hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi işin kendisine gelişinden başlamak üzere altı ay içinde kararını verir .

Bu süre içinde karar verilmezse, Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını kendi kanısına göre çözümlüyerek davayı yürütür. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkemeler buna uymak zorundadır.

Eski Kanunların Anayasaya Aykırılığı İddiası

Geçici Madde 9 - Anayasa Mahkemesinin görevine başladığının Resmî Gazeteyle yayınlanmasından önce, mahkemelerde kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemez ve mahkemelerce de kanunların Anayasaya aykırılığına dayanılarak karar verilemez.

Anayasa Mahkemesinin görevine başladığı tarihte yürürlükte olan herhangi bir kanun hakkında, bu Anayasaya aykırılığı iddiasıyla iptal davası açılabilir. Bu halde iptal davası açma hakkı, Anayasa Mahkemesinin görevine başladığının Resmî Gazeteyle yayımlandığı tarihten itibaren altı ay sonra düşer.

1961 Anayasasının 145. maddesinin gerekçesinde aşağıdaki ifadelere yer vererek kurulan Anayasa Mahkemesi ile uzun süredir bu konuda ileri sürülen görüşler arasında bağ kurulmaktadır:

“Tasarı kanunların Anayasaya uygunluğunun kazaî murakebesi prensibini kabul etmiştir. Bu prensip memleketimiz için yenidir. Yıllardan beri Anayasaya aykırı kanunlardan şikâyet edilen ülkemizde, bu prensibin kabul edilmesi mühim gelişmelerden

biri telâkki edilmiş ve bu sebeple son Batı Avrupa Anayasalarında görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi teşkili uygun görülmüştür.”⁷²

Yargı bölümü ile ilgili son olarak, 1961 Anayasasının Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Uyuşmazlık Mahkemesi gibi yüksek mahkemeleri birer anayasal kurum olarak tek tek düzenlediğini belirtmek gerekir.

4.3.4. Anayasanın Temel Hak ve Özgürlüklerin Düzenlenmesine Etkileri

1961 Anayasasının en önemli özelliklerinden bir tanesi 1924 Anayasasının aksine ikinci kuşak hak ve özgürlükleri de düzenlemesi ve düzenlediği hak ve özgürlüklerin anayasal çerçevesini bizzat kendisinin çizmesi olduğu söylenebilir⁷³. Öte yandan, 1961 Anayasasının düzenlediği hak ve özgürlükler alt alta dizildiğinde bir temel hak ve özgürlükler kataloğu şeklinde dikkat çektiklerini görüyoruz. 1961 Anayasasında düzenlenen temel hak ve özgürlükler aşağıdaki gibidir:

Kişi Dokunulmazlığı, Özel Hayatın Gizliliği, Konut Dokunulmazlığı, Haberleşme Hürriyeti, Seyahat ve Yerleşme Hürriyeti, Vicdan ve Din Hürriyeti, Düşünce Hürriyeti, Bilim ve Sanat Hürriyeti, Basın Hürriyeti, Gazete ve Dergi Çıkarma Hakkı, Kitap ve Broşür Çıkarma Hakkı, Basın Dışı Haberleşme Araçlarından Faydalanma Hakkı, Düzeltme ve Cevap Hakkı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, Dernek Kurma Hakkı, İspat Hakkı, Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti, Dinlenme Hakkı, Sendika Kurma Hakkı, Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı, Sosyal Güvenlik Hakkı, Sağlık Hakkı, Seçme ve Seçilme Hakkı, Kamu Hizmetine Girme Hakkı, Milli Savunma Hak ve Ödevi, Dilekçe Hakkı.

⁷² Kâzım Öztürk, **a.g.e.**, s.3706

⁷³ Taha Parla'ya göre, “1961 Anayasası, devlet-yurttaş ilişkisini neo-liberal sosyal devletçi bir anlayışla ılımlı dayanışmacı/solidarist korporatist bir anlayışın karışımı olan bir tutumla ele alınmıştır. 1961, kişi ve topluluklarının hak ve özgürlükleri ile ödevlerini dengelemeye çalışır; ödevler ise devlete karşı değil, topluma karşıdır.” Taha Parla, **a.g.e.**, s.29.

Her temel özgürlüğün hangi hallerde ve ne şekilde sınırlanabileceği, temel hak ve özgürlüğü tanıyan Anayasa maddesinde düzenlenmekle beraber, 1961 Anayasasının 11. maddesinin temel hak ve özgürlüklerin korunmasında önem arz ettiğini belirtmek gerekir. Zira Anayasanın 11. maddesi, temel hak ve özgürlüklerin her ne sebeple olursa olsun özüne dokunulamayacağını belirtmekle, Anayasada düzenlenen temel hak ve özgürlükler üzerinde genel bir koruma maddesi düzenlenmiş olmaktadır.

Temel Hakların Özü

MADDE 11 - Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir.

Kanun kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni sosyal adâlet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.

Anayasa gerekçesine göre 11. maddenin 2. fıkrası “temel haklar kısmın en önemli hükmü”dür. Anayasanın 11. maddenin 2. fıkrasına ilişkin gerekçesi şu şekildedir:

“İkinci fıkrada, temel haklar kısmının en önemli hükmü yer almaktadır. Alman Anayasasının 19. maddesinden ilham alınarak formüle edilmiş olan bu hüküm, temel hak, hürriyet dokunulmazlıklarının kanunlarla düzenlenmesi bahanesiyle bu hakların tahrip edilmemesini teminat altına almaktadır.”

Görüldüğü üzere, Anayasanın gerekçesi de açıkça 11. maddenin 2. paragrafının genel koruma maddesi olduğundan bahsetmektedir. Uygulamada ise Anayasa Mahkemesi bu görüşe itibar etmemiş, 11. maddenin genel sınırlama hükmü olduğu görüşlerine⁷⁴ itibar etmiştir⁷⁵.

1961 Anayasasının doğrudan düzenlediği haklardan önce, dolaylı olarak 1961 Anayasasında yer bulan bir hak dikkat çekmektedir: Direnme Hakkı. 1961 Anayasasının başlangıç bölümünde, “Tarih boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan; Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidar’a karşı **direnme hakkını** kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimi’ni yapan Türk Milleti”nden bahsedilmektedir. Anayasa Komisyonu

⁷⁴ Bülent Tanör, **Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası**, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1969, s.127

⁷⁵ Bülent Tanör, **İki Anayasa**, s.27

üyesi olan Mümtaz Soysal, 1961 Anayasasından ele alınan direnme hakkının başlangıç bölümünde dile getirilmesini şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Daha önce konan kurallardan ayrılmış ve zulüm yoluna sapmış bir kuvvet karşısında zor kullanarak direnmek, insanların doğal davranışlarına ve içgüdülerine de uygun olabilirdi ama, bu direnmenin bir anayasa hakkı olarak hukukça düzenlenmesi, kurulu düzenin daha doğrusu kurulu düzen adına kuvvet kullanmak isteyenlerin karşısına sürekli engel koymuş olacaktı. Ama, **öte yandan bir çok kişiye göre, 27 Mayıs hareketini geçerli bir hukuk temeline oturtabilmenin tek yolu da böyle bir hakkın varlığını kabul etmektir. Bu durumda, ‘direnme hakkı’ nı Anayasa’nın maddeleri arasına açık bir hüküm olarak koymayıp Başlangıç kısmında dolaylı bir biçimde böyle bir haktan söz etmek en doğru yol olarak görüldü.** ‘Direnme’ sözü, Anayasa’yı çiğnemeye kalkışacak yöneticiler için bir uyarı niteliği taşıyacaktı.”⁷⁶ (v.b.a.)

Anayasa görüşmeleri sırasında da Muammer Aksoy bu konuya değinmiş ve ihtilal hakkı “Anayasa üstünde, yazılmamış bir Anayasa kaidesi olarak kabul edilir”⁷⁷ ifadelerine yer vermiştir.

Taha Parla ise direnme hakkı hususuna 1961 Anayasası’nda yer verilmesinin, aslında direnme hakkı şartlarının oluşmamasına şu ifadelerle bağlamaktadır:

1961 Anayasası’nın başlangıç bölümü, bir askeri cuntanın iradesi ve fiili ile milletin iradesi ve fiilini özdeşleştiren bir ‘fiksiyon’ yaratmakta, askeri darbeler ve darbe anayasalarına meşruiyet kazandıracak emsali Türk siyasal yaşamına sokmaktadır. Yoksa 27 Mayıs 1960 hareketinde tarihsel ‘direnme hakkı’ koşulları ile ‘devrim’lerin ekonomik, sosyal ve siyasal öğeleri, sosyolojik açıdan teknik olarak mevcut değildir.”⁷⁸

⁷⁶ Mümtaz Soysal, **Anayasanın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yay., 1979, s. 109.

⁷⁷ Muammer Aksoy’un ifadeleri şu şekildedir: “Anayasa üstünde, yazılmamış bir Anayasa kaidesi olarak kabul edilir. Anayasa girecek olursa, onun bütün şartlarının belirtilmesi ve en son tatbik edilecek bir hukuk kaidesi olarak teferruatıyla incelenmesi lazımdır. İnsanoğlu kanaatimizce buna muktedir değildir. Anayasa, ‘şu halde ihtilal çıkarmaya hakkın var’ diyecek. Böyle bir demokles kılıcı Anayasa hükümleri arasında yer aldımı iktidarlar ve millet her gün ihtilâlin şartları tahakkuk etti mi, etmedi mi, diye düşünebilecektir. Anayasaya böyle bir madde konamaz. Ama arkadaşlar o zaman 1957’de 1958’de yazdığım cümleleri burada söylemek isterim. Günü geldiği zaman, yani iktidarlar milletlerin hürriyetlerini hiçe saydıkları zaman, bıçak kemiğe ve bütün hukukçular – aynı tabirle ifade ediyorum – koro halinde birleşseler de ‘Milletlerin ihtilâl hakkı yoktur’ diye terennüm etseler, yine de milletler ihtilâl yaparlar.” Kâzım Öztürk, **a.g.e.**, s.892-893; Zira Mummmer Aksoy Forum Dergisininin 106. ve 107. sayılarında konuya ilişkin görüşlerinin yer aldığı “Milletlerin ‘İsyan ve İhtilal Hakkı’na Dair” ve “Milletlerin ‘İsyan Hakkı’na Dair” başlıklı 2 adet yazı yayınlamıştı. Anayasada direnme hakkına ilişkin bir hüküm bulunmamasını destekler nitelikte görüşlerini açıklarken bu yazılara atıfta bulunduğunu zannetmekteyiz. Muammer Aksoy, “Milletlerin ‘İsyan ve İhtilal Hakkı’na Dair”, **Forum**, Cilt 9, sayı 106, 15 Ağustos 1958, s. 7 vd., Muammer Aksoy, “Milletlerin ‘İsyan Hakkı’na Dair”, **Forum**, Cilt 9, sayı 107, 1 Eylül 1958, s. 7 vd.

⁷⁸ Taha Parla, **a.g.e.**, s.19.

1961 Anayasasının D.P. dönemi tartışmalarının ve siyasal havasının etkisi altında düzenlediği en önemli maddelerden birçoğu basın özgürlüğü ile ilgilidir. Zira 1961 Anayasası basın özgürlüğünün sansür edilemeyeceğini düzenlemekle kalmamış, bunların yanına gazete ve dergi çıkarma hakkı, kitap ve broşür çıkarma hakkı ve basın araçlarının suç vasıtası olduğu gerekçesiyle dahi müsadere olunamayacağına ilişkin özel maddeler de düzenlemiştir. 1961 Anayasasının basın ve haberleşme özgürlüğüne ilişkin maddelerinin Yasama veya Yürütme eliyle ya da Mahkemeler kullanılarak yapılacak kanuni ama haksız sansürler, kapatmalar, toplatmalar, müsadereleleri önlemek için bu denli uzun ve ayrıntılı olduğunu söyleyebiliriz. Açıkça belirtmek gerekir ki, 1961 Anayasasının bu maddeleri, D.P. dönemi tartışmalarından ve siyasal havasından son derece etkilenmiş ve bu dönemde gerçekleşen uygulamalara bir tepki olarak düzenlenmiştir:

Basın Hürriyeti

Madde 22 - Basın hürdür; sansür edilemez.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın ve haber alma hürriyeti, ancak millî güvenliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.

Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için kanunla belirtilecek sınırlar içinde hâkim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin toplatılması bu tedbirlerin uygulanacağını kanunun açıkça gösterdiği suçların işlenmesi halinde ve ancak hâkim kararıyla olabilir.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler ancak 57 nci madde de belirtilen fiilerden mahkum olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir.

Gazete ve Dergi Çıkarma Hakkı

Madde 23 - Gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatların serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasî, iktisadî, malî veya teknik kayıtlar koyamaz.

Gazete ve dergiler, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkanlarından eşitlik esasına göre faydalanır.

Kitap ve Broşür Çıkarma Hakkı

Madde 24 - Kitap ve broşür yayımı izne bağlı tutulamaz; sansür edilemez.

Türkiye'de yayımlanan kitap ve broşürler, 22 nci maddenin 5 nci fıkrası hükümleri dışında, toplatılmaz.

Basın Araçlarının Korunması

Madde 25 - Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.

Basın Dışı Haberleşme Araçlarından Faydalanma Hakkı

Madde 26 - Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usûlleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşılmasının ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz.

Görülmektedir ki, 1961 Anayasasında yasama eliyle gerçekleştirilebilecek sansür o denli önemsenmiştir ki, kanunun halkın haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşılmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu “köstekleyici” sınırlamalar içermeyeceğine ilişkin, hukuk terminolojisine yabancı kelimeler kullanarak bir düzenleme yapılması, İstanbul Tasarısı ile benzer bir şekilde düzenlenmiştir.

Diğer yandan, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, dernek kurma hakkının hiç bir ön izin veya onaya tabi tutulamayacağı Anayasada düzenlendiğini de görüyoruz. Bu açıdan, siyasi partilerin bile toplantı ve gösterilerine iznin engellendiği D.P. döneminin bu maddelerin Anayasada yer almasına etkisinin olduğunu belirtmek gerekir:

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı

Madde 28 - Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir.

Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir.

Dernek Kurma Hakkı

Madde 29 - Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak ancak kamu düzenini veya genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabilir.

Tabii yargı yoluna ilişkin maddenin temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından önemi büyüktür. Bu madde hâkim güvenceleriyle de bağlantılıdır. Zira, 1961 Anayasası “tabii hâkim”den bahsederek, hâkim güvencesini aynı zamanda kişi hak ve özgürlüğünün bir teminatı olarak düzenlemiştir. Bu düzenlemenin 1971 yılında değiştirilen halinde ise “kanunen tabi olunan mahkeme”den bahsedilmektedir. Dolayısıyla, hâkimin değiştirilebileceği, ancak olağanüstü yargı yollarının kurulamayacağı düzenlenerek hâkim güvencesi ile temel hak ve

özgürlüklerin korunması arasındaki bağ olan “tabii hâkim” ilkesinin Anayasadan çıkarıldığını görüyoruz. 1961 Anayasasının ilgili 32. maddesi şu şekildedir:

Tâbii Yargı Yolu

Madde 32 - Hiç kimse, tâbii hâkiminden başka bir mercii önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi tâbi hâkiminden başka bir mercii önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

Bilindiği üzere ispat hakkı Türk siyasi tarihinde yeni bir partinin kurulmasına yol açacak kadar önemli ve derin bir tartışmaya sebebiyet vermiştir. İspat edilebilecek haberleri nedeniyle gazetecilerin hapis yattıkları görülmüştür. Bu pencereden bakıldığında, ispat hakkının Anayasada düzenlenme şekli bu dönemde yapılan tartışmaların son derecede etkisi altında olduğu görülmektedir⁷⁹. Zira kamu görev ve hizmetindeki şahıslara karşı isnatlarda ispat hakkı mutlak bir hak iken, diğer hallerde kamu yararı bulunması ve şikâyetçinin rıza göstermesi gerekmektedir:

İspat Hakkı

Madde 34 - Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

Mülkiyet hakkına geldiğimizde ise bu hakkın “liberal değil solidarist kapitalist”⁸⁰ bir anlayışla ele alındığını görüyoruz. Diğer yandan, toprak reformu ile ilgili tartışmalarının mülkiyet hakkının 1961 Anayasasında düzenleniş şekline etki ettiğini söyleyebiliriz. Zira 1961 Anayasası ileride yapılması muhtemel bir toprak reformunun gerekli anayasal alt yapısını içeren maddeler içermektedir:

Mülkiyete Ait Genel Kural

Madde 36 - Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

⁷⁹ Orhan Aldıkaçtı Düzeltme ve Cevap Hakkını ve İspat Hakkını birlikte değerlendirerek, “basın ve ceza kanunlarında bulunması mutad olan bu maddelerin Anayasaya konmasında, 1950–1960 arasında her iki müessesenin, iktidar tarafından birincinin kötüye kullanılması, ikincinin de yok edilmesi olmuştur. Anayasa bu hallerin tekrarlanmaması için her iki maddeyi koymuştur” ifadelerine kitabında yer vermiştir. Orhan Aldıkaçtı, **a.g.e.**, 200.

⁸⁰ Taha Parla, **a.g.e.**, s.39.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.
Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

Toprak Mülkiyeti

Madde 37 - Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu amaçlarla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır.

Toprak dağıtım, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Kamulaştırma

Madde 38 - Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malları, kanunla gösterilen esas ve usûllere göre, tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya veya bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskan projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlarıyla kamulaştırılan toprak bedellerinin ödeme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde ödeme süresi on yılı aşamaz. Bu takdirde, taksitler eşit olarak ödenir ve kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten çiftçinin hakkaniyeti ölçüler içerisinde geçinebilmesi için zaruri olan ve kanunla gösterilen kısmın ve küçük çiftçinin kamulaştırılan toprağının bedeli her halde peşin ödenir.

Devletleştirme

Madde 39 - Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödemek şartıyla devletleştirilebilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, ödeme süresi on yılı aşamaz ve taksitler eşit olarak ödenir; bu taksitler, kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır.

Orhan Aldıkaçtı ise, ilk bakışta 36. maddenin son cümlesinin dolaylı da olsa, kişisel mülkiyet üzerinde toplumun âdeta “hakkı” olduğunu anlattığı düşünülse de, aslında asıl amacın Anayasa Komisyonunun gerekçesinde dile getirildiği şekilde “terbiyetkâr bir tesir” yaratmak olduğunu dile getirmektedir⁸¹.

Çalışma ve sözleşme hürriyeti ile birlikte çalışanların grev hakkı gibi sosyal hakları da 1961 Anayasasının ayrıntılı düzenlediği konular arasındadır. Sosyal hakların bu denli geniş düzenlenmesini, dönemin anayasa tartışmalarının yanı sıra, aynı zamanda 1960’ların dünyasının kutuplaşmış yapısında, bir tarafta komünist

⁸¹ Orhan Aldıkaçtı, **a.g.e.**, s.216

Sovyetler Birliği'nin yer almasının da etkili olduğunu, geçerken belirtmekte yarar vardır⁸².

Ancak, yine de 1961 Anayasası İstanbul Tasarısına nazaran daha az ayrıntı içermektedir. Mesela İstanbul Tasarısı 3 hafta ücretli izin hakkını düzenlerken, 1961 Anayasası ücretli izinden bahsetmekte, Yasama erkine düzenleme alanı bırakmaktadır. İstanbul Tasarısı “adil ücret hakkı” gibi bir hak düzenlerken, 1961 Anayasası, çalışanların adaletli ücret alması için tedbir alacak bir devletten bahsetmektedir. İstanbul Tasarısı aynı iş kolunda birden fazla sendika kurulabileceğini açıkça düzenlerken, 1961 Anayasası sendika özgürlüğünü tanımakla yetinmiştir. Bu noktada belirtilebilir ki, 1961 Anayasası genel oya, siyasi partilere, yürütmeye tereddütle bakmakla beraber, bu tereddüt İstanbul Tasarısının tereddütünden daha azdır. Turan Güneş de 1961 Anayasası'nı değerlendirirken, şu ifadelerle İstanbul Tasarısı ve 1961 Anayasası'nı karşılaştırmaktadır: “Bu anayasa, siyasi partilerin genel oya verdikleri önem ile Türk seçkinlerinin genel oy karşısındaki korkularını birlikte yansıtan çelişkilerle dolu bir anayasa oldu... Hele İstanbul Üniversitesi hocalarının hazırlamış olduğu bir tasarı vardı ki, her şeyi özerk hale getirmiş, her kurumun işleyişini uzman profesörlere bırakmıştı... Bu tasarıya göre, siyaset adamlarına yapacak fazla bir şey kalmıyordu. Bu tasarı Kurucu Meclis'te yontuldu(...)”⁸³

Grev hakkına geldiğimizde ise, grev hakkının 1961 Anayasasında temel bir hak olarak düzenlendiğini ancak ek güvenceler ile korunmadığını belirtebiliriz. Ancak, Anayasanın 11. maddesinin öngördüğü öze dokunulmama yasağının grev hakkının korunması açısından yeterli olduğu düşünülerek bu yola gidildiği ihtimal dâhilindedir. Öte yandan 1961 Anayasasında grev hakkının yanında lokavtın

⁸² Bülent Tanör'e göre “İkinci kuşak adı da verilen bu haklar burjuva demokratik devrimlerinden sonra kapitalist toplumlarda hızla artan eşitsizlik ve yoksunlukları azaltmaya, iktisadi ve sosyal yönden zayıf durumdaki kişi ve sınıfları kollamaya yöneliktir. Bu anlamda bunlar herkes için değil, güçsüzler içindir. Sınıfsal deyimlerle konuşmak gerekirse, ‘emekçi sınıflar’ denilebilir. 1961 Anayasasının en önemli katkılarından birisi sosyal devlet ve sosyal adalet ilkelerinin yanı sıra bu yeni haklara da yer vermesidir.”

Bülent Tanör, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 381.

⁸³ Mehmet Barlas, **a.g.e.**, s.208-209.

düzenlenmediğine ancak işverenlerin haklarının kanunla düzenleneceğine ilişkin bir maddenin mevcut olduğuna dikkat çekilmelidir.

Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti

MADDE 40 - Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Kanun, bu hürriyetleri, ancak kamu yararı amacıyla sınırlayabilir.

Devlet özel teşebbüslerin millî iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

İktisadî ve Sosyal Hayatın Düzeni

MADDE 41 - İktisadî ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir.

İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir.

Çalışma İle İlgili Hükümler

Çalışma Hakkı ve Ödevi

MADDE 42 - Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisadî ve malî tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler; işsizliği önleyici tedbirleri alır.

Angarya yasaktır.

Memleket ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda vatandaşlık ödevi niteliği alan beden veya fikir çalışmalarının şekil ve şartları, demokratik esaslara uygun olarak kanunla düzenlenir.

Çalışma Şartları

MADDE 43 - Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayın bir işte çalıştırılmaz.

Çocuklar, gençler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur.

Dinlenme Hakkı

MADDE 44 - Her çalışan dinlenme hakkına sahiptir.

Ücretli hafta ve bayram tatili ve ücretli yıllık izin hakkı kanunla düzenlenir.

Ücrette Adâlet Sağlanması

MADDE 45 - Devlet, çalışanların, yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adâletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır.

Sendika Kurma Hakkı

MADDE 46 - Çalışanlar ve işçiler izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir.

Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri; yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı

MADDE 47 - İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.

Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir.

1961 Anayasasınının 47. maddesinin gerekçesinde grev hakkı ile ilgili şu değerlendirmelerin yer aldığını görüyoruz:

“İşçilerin toplu sözleşme hakkı, bilhassa memleketimizde uzun zaman münakaşa konusu olduğundan, bu hakkın Anayasa ile tanınması uygun düşmektedir. Grev hakkı ise, artık Anayasalara giren bir sosyal ve iktisadî hak olarak genel surette kabul edilmektedir. Memleketimizde de gerek siyasi partiler, gerek basın ve ilim muhiti, grev hakkını prensip itibariyle demokratik nizamın zaruri kıldığı bir hak olarak tanımaktadırlar. Bu hakkın siyasi maksatlarla kullanılabilmesi ihtimalinin yarattığı endişeleri mübalâğa etmemek gerekir. Esasen, tasarıda yer alan ‘iş verenlerle olan münasebetlerinde ikisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek maksadıyla’ kaydı, **siyasi grevlerin caiz olmadığını göstermektedir.**

Grev hakkı, bilhassa memleketimiz gibi ona tamamen yabancı olan toplumlarda ancak bazı kayıt ve şartlarla kabul edilebileceğinden, **ikinci fıkra bu hakkın düzenlenmesini ve istisnalarını kanuna bırakmıştır.**

Lokavt hakkı da, mahiyetinden doğan farklılıklar hariç, grev hakkına muvazi olarak kanunla düzenlenecektir. Ancak, bunun bir insan hakkı olarak Anayasada zikredilmesi için sebep yoktur. Nitekim, diğer Anayasalarda da durum böyledir.⁸⁴ (v.b.a.)

Nihayetinde Ahmet Makal çalışmasında “(...) 1961 Anayasasında yer alan ekonomik ve sosyal hakların bir bölümüne ilişkin gelişmeler bir anlamda Demokrat Parti döneminde sağlanan bu birikim üzerine gerçekleşmiştir. Nihayet, Demokrat Parti döneminde yaşananların, yapılan araştırmaların ve kazanılan deneyimin; 27 Mayıs sonrasında çalışma ilişkileri alanında yaşanan gelişmeleri hızlandırıcı olduğu söylenmelidir” ifadelerine yer vererek, D.P. dönemi birikimi ile 1961 Anayasası arasındaki bağa dikkat çekmektedir⁸⁵.

1961 Anayasasında dikkat çeken diğer haklar ve düzenlemeler şu şekildedir:

Sosyal Güvenlik

MADDE 48 - Herkes; sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindedir.

Sağlık Hakkı

⁸⁴ Kâzım Öztürk, **a.g.e.**, s.2053

⁸⁵ Ahmet Makal, **a.g.e.**, s.61

MADDE 49 - Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşıyabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.

Devlet, yoksul veya dar gelirlili ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır.

Öğrenimin Sağlanması

MADDE 50 - Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama Devletin başta gelen ödevlerindedir.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve Devlet okullarında parasızdır.

Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.

Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar.

Kooperatifçiliği Geliştirme

MADDE 51 - Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlıyacak tedbirleri alır.

Tarımın ve Çiftçinin Korunması

MADDE 52 - Devlet, halkın gereği gibi beslenmesini, tarımsal üretimin toplumun yararına uygun olarak artırılmasını sağlamak, toprağın kaybolmasını önlemek, tarım ürünlerine ve tarımla uğraşanların emeğini değeriendirmek için gereken tedbirleri alır.

Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırı

MADDE 53 - Devlet, bu bölümde belirtilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadi gelişme ile malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir.

Diğer yandan yalnızca yurttaşlara tanınan aktif statü hakları ya da katılma hakları diye de bilinen⁸⁶ siyasal hakların da 1961 Anayasasında yerini aldığını görüyoruz:

Seçme ve Seçilme Hakkı

MADDE 55 - Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır.

Parti Kurma Hakkı ve Partilerin Siyasî Hayattaki Yeri

MADDE 56 - Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usûlüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir.

⁸⁶ Bülent Tanör, a.g.e., s. 382.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.
Siyasî partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Partilerin Uyacakları Esaslar

MADDE 57 - Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.

Siyasî partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesince hesap verirler.

Partilerin iç çalışmaları faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu Mahkemece verilir.

Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı

Hizmete Girme

MADDE 58 - Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

Mal Bildirimi

MADDE 59 - Kamu hizmetine girenlerin mal bildirimde bulunmaları kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.

Dilekçe Hakkı

MADDE 62 - Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Seçim sistemi ile ilgili olarak, 1961 Anayasasının, İstanbul Tasarısının aksine nisbi temsil, çoğunluk vs. gibi anayasal bir seçim yapmadığına da dikkatleri çekmek gerekir.

Sonuç olarak, 1961 Anayasasının genel özellikleri yukarıdaki kurumları içermesi olmakla beraber, yukarıdaki kurumların ve 1961 Anayasasında yer alan diğer tüm maddelerin a) Siyasetçilere duyulan güvensizlik⁸⁷ b) Egemenliğin

⁸⁷ Hüseyin Nail Kubalı bu güvensizliği Anayasaya etki eden psikolojik neden olarak saymaktadır. Hüseyin Nail Kubalı, "Les Traits Dominants de la Constitution de la Seconde Republique Turque", **Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul**, Cilt XVI, Sayı 23-24-25, 1966, s.243.

Bölüştürülmesi⁸⁸ ve c) Sosyal Adalet⁸⁹ ilkeleri çerçevesinde kaleme alındığı ve 1961 Anayasasının siyasal felsefesinin de, Türkiye’de özellikle ilk anayasal çabaların başladığı 1876’dan beri her deneyle bir daha öğrenilen derslerin artık genel bir anayasal hüküm düzeyinde yazılması olduğu⁹⁰ söylenebilir.

⁸⁸ Bülent Tanör “27 Mayıs müdahalesinin bir ürünü olarak anayasada yer alan başka bazı düzenlemelerin askeri, seçkinci, bürokratik vesayet karakteri taşıyıp taşımadıkları demokrasi açısından olumlu olup olmadıkları da ayrı bir sorundur (yargı organı, MGK, Planlama Teşkilatı, vb.). Burada işaret edilmek istenen, devletin yeniden örgütlenmesinde tek merkezilik, iktidar yoğunlaşması (temerküzü) ve tekelleşmesi, kuvvetler birliği, mutlak egemenlik gibi ilkelerden uzaklaşılmasıdır. 1961 Anayasası bu konudaki tercihini açık bir şekilde, kuvvetlerin dağıtılması ve birbirlerine dengeletilmesi, egemenliğin ve iktidarın kullanımının paylaşılması, kısacası ‘bölüştürülmüş egemenlik’ lehine yapmaktadır.” ifadeleriyle egemenliğin bölüştürülmesine dikkat çekmektedir.

⁸⁹ Suna Kili (ed.), “1961 Anayasası ve Devlet Anlayışı”, **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s.58-61.

⁹⁰ Ali Gevgili, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yay., 1987, s.181

SONUÇ

İyi ve kötü yönleriyle 27 Mayıs 1960 darbesi hukuki gelişimimiz ve siyasal hayatımız açısından bir kırılma teşkil etmektedir. 27 Mayıs 1960 sonrasında, yeni bir anayasa yapılmış, bu anayasa ile birlikte Türkiye’de hukuk yeniden şekillenmeye başlamıştır. Hayatımıza Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, İkinci Meclis gibi kurumlar girmiştir. Birçok sosyal hak insan hakları olarak düzenlenmiş, anayasal hakların korunması ve sınırlanması rejimi anayasal teminat altına alınmıştır. Milli Güvenlik Kurulunun anayasal bir kurum olarak düzenlenmesi de 1961 Anayasası ile olmuştur.

1950-1960 yılları arasında hukuk dergileri, siyasilerin demeçleri incelendiğinde görülecektir ki anayasa kavramı neredeyse herkesin ilgisini çekmekte, teorisyenler yürürlükteki anayasayı incelemek ve eleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda savaş sonrası dünyanın ürettiği anayasaların neredeyse tümü Türkçe’ye çevrilmekte ve belli başlı devletlerin anayasaları hakkında da çalışmalar yapılmaktadır¹. Bu zenginlik göstermektedir ki, özellikle 1950-1960 yılları arasında Türk Anayasa Hukuku, tıpkı Türkiye gibi dışa açılmakta ve yenilikleri takip etmektedir ve siyasiler dâhil neredeyse herkes Anayasa Hukuku tartışmaktadır. Türkiye’de 1950’den itibaren, özellikle 1954 yılı sonrasında, siyasi muhalefetle işbirliği içerisinde İstanbul Üniversitesi, Ankara Hukuk Fakültesi Dergilerinde, Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisinde, Forum Dergisinde sıklıkla, Ulus, Vatan gazetelerinde ve Akis Dergisinde zaman zaman, yayınlanan bir çok çalışma birlikte değerlendirildiğinde, tüm bu çalışmaların 1950-1960 yılları arasında gelişen modern anayasacılık hareketine işaret ettiği görülecektir. Bu hareket çerçevesi dışında olarak 1961 Anayasasında yer alan tek kurum Milli Güvenlik Kuruludur. Milli Güvenlik Kurulu, ordunun anayasal düzen içerisindeki

¹ 1950–1954 seneleri arasında sadece Ankara Üniveritesi Hukuk Fakültesi Dergisinde Fransız, İtalyan, Danimarka, İngiliz, Amerikan, Japon, Çekoslovak, Macar, Hint Anayasalarının veya Anayasal metinlerinin çevirileri ve bu Anayasalar üzerine Türk Hukukçularının görüşleri yayınlanmıştır. Ayrıca bkz. **Yeni Fransız Anayasası Üzerine Bir Seminer**, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1960

yerini kuvvetlendiren ve darbenin 1961 Anayasasına birincil mirası olan bir kurum olarak telakki edilmelidir.

Siyasal hayatımızda muhalefet partilerinin 1957 sonrası bir konsantrasyona gittiği görülmektedir. 1961’de gerçekleşecek seçimleri D.P.’nin kaybetmesi ile 1950 seçimlerini C.H.P.’nin kaybetmesi kadar olağan bir geçişin yaşanmasının mümkün olduğunun altını çizmek gerekir. Neticede tezimizde dile getirilen, 1950-1960 yılları arasındaki modern anayasacılık hareketinin görüşlerinin 1924 Anayasasında yapılabilecek bir revizyonda yansıtılabileceğini tahmin edebiliriz. Tarihsel gelişim açısından bu gibi tahminlerin yanıltıcı olabileceğini kabul etmekle beraber, C.H.P.’nin 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında yapılan XIV. Kurultayı’nda yayınlanan İlk hedefler Beyannamesi’nin küçük bir anayasa tasarısı şeklinde olduğunu, daha 1957 yılında seçimler öncesinde neredeyse bütün muhalif partilerin 1961 Anayasasının özeti şeklinde vaatlerde bulunduğunu unutmamak gerekir. Bu da darbe gerçekleşirse dahi, C.H.P.’nin iktidara gelmesi halinde bir anayasa revizyonunun yapılmasının kuvvetle muhtemel olduğuna işaret etmektedir.

Diğer yandan, tarihe sorgucu bakıldığında, 27 Mayıs darbesi sonrasında 1961 Anayasası gibi gelişmiş bir anayasanın da oluşmama ihtimalinin bulunduğunu görmek gerekir. Milli Birlik Komitesini oluşturan subayların en azından bir bölümünün uzun süre anayasal-sivil bir düzene geçmeye niyeti olmaması da bu durumu teyit eder niteliktedir. Ancak, 14’lerin tasfiyesi sonrasında, D.P.’ye karşı toplumsal muhalefet ile darbe aynı yörüngeye girmiş ve 1961 Anayasası oluşmuştur.

Nitekim, Metin Toker’in de Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları serisinden 1960–1961 yılları arasını anlattığı “Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim” başlıklı kitabında 27 Mayıs ile darbeyi yapan Milli Birlik Komitesinin birbirinden ayırdığını, 147’lerin tasfiyesi gibi olumsuz eylemlerde bulunan Milli Birlik Komitesi ile 27 Mayıs arasına bir set çekmeye çalıştığını görüyoruz. Bu açıdan Metin Toker için “27 Mayıs” 1950–1960 yılları arasında oluşan toplumsal

muhalefeti ve birikimi simgelerken, “Milli Birlik Komitesi” darbeyi simgelemektedir. Metin Toker aynı zamanda, darbenin yapıldığı sırada demokratik bir ruh içerdiğine inanmadığını şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Sonraları 27 Mayısın bir ruhundan söz edilecek, bir 27 Mayıs edebiyatı yapılacak ‘çağdaş uygarlık düzeyi’ idealleri icat edilecek, misyonlar ve misyonerler yaratılacak, sosyal reformlar söz konusu olacaktır. **Hâlbuki 27 Mayıs günü bunların hiç biri yoktur.**”² (v.b.a.)

Ancak darbe ile sivil muhalefet aynı yörüngeye girdikten sonra veya Metin Toker’in bakış açısıyla 27 Mayıs ile Milli Birlik Komitesi aynı yörüngeye girdikten sonra, 1950-1960 arası anayasa tartışmalarının yeni anayasanın oluşumuna katkı sağlayacak uygun ortam bulduğunu söyleyebiliriz. Zira M.B.K.’nin içindeki sivil bir yönetime geçilmesinin ertelenmesi görüşünü taşıyan bazı subaylar yönetimi ele geçirseydiler, Üniversite öğretim üyeleri tarafından hazırlanan anayasa tasarısının anayasalaşması ya da başka bir anayasanın hazırlanması arasında bir fark olmayabilirdi. Çünkü, sivil bir hayata geçilemediği sürece anayasal düzenin de bir anlamı olmayacaktır. Netice olarak, D.P. dönemi anayasa tartışmalarının 1961 Anayasasının oluşumuna etki etmesi, darbe ile toplumsal muhalefetin aynı yörüngeye girmesi sonucunda mümkün olmuştur.

Bülent Tanör, “Bir kere 27 Mayıs müdahalesi sadece askeri çerçevede oluşmamış, D.P.’ye karşı biriken ekonomik, sosyal ve siyasal (sivil) muhalefetten doğmuştur. Bu muhalefetin de az çok belirli bir sosyal tabanı ve kimliği vardır.” ifadeleriyle darbe ile 1950–1960 yılları arasında oluşan birikim ve toplumsal muhalefet arasındaki bağa işaret etmektedir³. Bülent Tanör’ün tercih ettiği ifadeyle “27 Mayıs Müdahalesi” yukarıda bahsettiğimiz entelektüel birikimi ve anayasacılık hareketini, 1961 Anayasasının yapımına izin vererek ve/veya az veya çok 1961 Anayasasının yapımına katılarak, pratik hayata taşımıştır. Bu açıdan 1961 Anayasasının düşünsel kaynağını 1950-1960 yılları arasında oluşan anayasacılık

² Metin Toker, **Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960–1961**, Bilgi Yay, Ankara, 1998, s. 73.

³ Bülent Tanör, **İki Anayasa**, s.11.

hareketi ve dūşünsel birikimin, kronolojik kaynağını ise 27 Mayıs 1960 darbesinin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

Kitaplar

Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler

Enstitüsü'nin Gerekçeli Anayasa Tasarısı, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1960

Yeni Fransız Anayasası Üzerine Bir Seminer,

Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1960

Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul, Kabalcı Yay., 2007

Ahmad, Feroz,

Bedia Turgay Ahmad:

Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Ankara, Bilgi Yay., 1976

Aldıkaçtı, Orhan:

Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası (Ders Notları), İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1970

Akalın, Cüneyt:

Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yay., 1999

Albayrak, Mustafa:

Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), İstanbul, Phoenix Yayınevi, 2004

Arcayürek, Cüneyt:

Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951, Ankara, Bilgi Yay., 1985

- Arcayürek, Cüneyt: **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, Ankara, Bilgi Yay., 1985
- Arcayürek, Cüneyt: **Bir İktidar Bir İhtilal 1955–1960**, Ankara, Bilgi Yay., 1984
- Atalay, Mustafa: **Adnan Menderes ve Hayatı**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1959
- Aybay, Rona: **Karşılaştırmalı 1961 Anayasası**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1963
- Bağcı, Hüseyin: **Türk Dış politikasında 1950’li Yıllar**, Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yay., 2001
- Bağlum, Kemal: **Anı-Politik 1945-1960**, Ankara, Bilgi Yay., 1991
- Barlas, Mehmet: **Türkiye’de Darbeler ve Kavgalar Dönemi**, İstanbul, Birey Yay., 2000
- Başar, Ahmet Hamdi: **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960
- Başgil, Ali Fuat: **Hatıralar**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2005
- Başgil, Ali Fuat: **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, Yağmur Yay, 2006
- Bayar, Celal: **Kayseri Cezaevi Günlüğü**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1999

- Bekata, Hıfzı Oğuz: **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Ankara, Çığır Yay, 1960
- Belen, Fahri: **Demokrasimiz Nereye Gidiyor?**, İstanbul, Özyurt Basımevi, 1958
- Birand Mehmet Ali,
Can Dünder,
Bülent Çaplı: **Demirkırat**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007
- Bozdağ, İsmet: **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat**, İstanbul, Tercüman Yay, 1986
- Bozdağ, İsmet (der.): **Celal Bayar Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul, Tercüman Yay., 1986
- Can, İsmet: **Forum Dergisi'nin (1954–1960) 1960 Sonrası Dönemin Siyasal Sistemine Etkileri Üzerine Bir İnceleme**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993
- Cerrahoğlu, Piraye Bigat: **Demokrat Parti Masalı**, İstanbul, Milliyet Yay., 1996
- Doğru, Osman: **27 Mayıs Rejimi**, Ankara, İmge Yay., 1998
- Duverger, Maurice
(Çev. Ergun Özbudun): **Siyasi Partiler**, Ankara, Bilgi Yay., 1993

- Erer Tekin: **Türkiye’de Parti Kavgaları**, İstanbul, Türkiye Ticaret Postası Matbaası, 1963
- Eroğul Cem: **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.,1977
- Eroğul, Cem: **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge yay., 2003
- Ersanlı Behar, Büşra: **İktidar ve Tarih**, İstanbul, Afa Yay., 1992
- Feyzioğlu, Turhan: **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakebesi**, Ankara, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, 1951
- Gevgili, Ali: **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yay., 1987
- Göze, Ayferi: **Korporotif Devlet**, İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968
- Güngör, Süleyman: **Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1960)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003
- Günöy, Çetin: **Demokrat Partiye Basın Muhalafeti Akis Mecmuası Örneği (1954-1961)**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu

Yönetimi Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, 2002

Gür, A. Refik: **Demokrasiler ve Demokrasimiz**, Akşehir, Nasreddin
Matbaası, 1953

Gür, A. Refik: **Hukuk Devleti = Kazaî Murakebe**, İstanbul, Çeltüt
Matbaası, 1958

Gürsoy, Nilüfer: **27 Mayıs ve Bizler**, İstanbul, Yapı Tasarım-Üretim
Yay, 1993

Heper, Metin: **İsmet İnönü – Yeni Bir Yorum Denemesi**, İstanbul,
Tarih Vakfı Yurt Yay., 1999

Kaçmazoğlu, H. Bayram: **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**,
İstanbul, Birey Yay., 1998

Kaçmazoğlu, H. Bayram: **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir
Hareketleri**, Erzurum, Birey Yay., 1995

Kapani, Münici: **İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklâli**,
Ankara, Güzel Sanatlar Matbaası, 1956

Karaoğlu, Fevzi: **Akis: 1954–1960 Siyasal Bir Muhalefet Aracı
Olarak**, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Enstitüsü Temel Gazetecilik Bölümü,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987

Karaosmanoğlu,
Yakup Kadri: **Politkada Kırkbeş Yıl**, İstanbul, İletişim Yay., 1996

- Karpat, Kemal H.: **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967
- Kili, Suna (ed.): **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1998
- Konyar, Hürriyet: **Ulus Gazetesi, C.H.P. ve Kemalist İlkeler**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1999
- Kubalı, Hüseyin Nail: **Hak ve Hürriyet Yolunda**, İstanbul, Cem Ofset Yayıncılık, t.y.,
- Kubalı Hüseyin Nail: **Demokrasinin Anayurdunda**, İstanbul, 1966
- Makal, Ahmet: **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946–1963**, Ankara, İmge Yay., 2002
- Nadi, Nadir: **Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar, Bir İflasın Kronolojisi 1950-1960**, İstanbul, Cumhuriyet Yay., 1961
- Özbudun, Ergun: **Çağdaş Türk Politikası – Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, Çev. Ali Resul Usul, İstanbul, Doğan Kitap, 2007
- Özçelik, A. Selçuk: **1961 Anayasası Ders Notları**, İstanbul, Nuruosmaniye Matbaası, 1964,
- Özdağ, Ümit: **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2004

- Öztürk, Kâzım: **İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları İle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1966
- Pamukoğlu,
Arif Hikmet: **Türkiye’de Demokrasi**, İstanbul, Tuncer Kitabevi, 1961
- Parla, Taha: **Türkiye’de Anayasalar**, İstanbul, İletişim Yay., 1993
- Sağıroğlu, Nursel: **Forum An Intellectual Opposition In The D.P. Period 1954–1960**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990
- Sarol, Mükerrerem: **Bilinmeyen Menderes**, İstanbul, Kervan Yay., 1983
- Soysal, Mümtaz: **Anayasanın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yay., 1979
- Şenşekerci, Erkan: **Türk Devriminde Celal Bayar (1918-1960)**, İstanbul, Alfa Yay., 2000
- Talas, Cahit: **Sendika Hürriyeti**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1957
- Talas, Cahit: **Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, Bilgi Yay., 1992
- Tanör, Bülent: **İki Anayasa**, İstanbul, Beta Yay., 1994

- Tanör, Bülent: **Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapıkredi Yay., 2000
- Tanör, Bülent: **Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası**, İstanbul, Öncü Kitabevi, 1969
- Timur, Taner: **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul, İmge Yayınevi, 2003
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi – Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, 4. Kitap, Ankara, Bilgi Yay., 1999
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950**, Ankara, Bilgi Yay., 1998
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, D.P.’nin Altın Yılları 1950–1954**, Ankara, Bilgi Yay., 1991
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, D.P. Yokuş Aşağı 1954–1957**, Ankara, Bilgi Yay., 1991
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960–1961**, Ankara, Bilgi Yay., 1998
- Ünsal, Artun: **Siyaset ve Anayasa Mahkemesi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1980
- Yaşar, Muammer: **Aydın Menderes Anlatıyor: 1960 Acılı Günler**, İstanbul, Tekin Yay., 1987

- Yücel, Serhan: **Demokrat Parti**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001
- Yürük, Hüseyin: **27 Mayıs – Darbe Esaret ve Ölüm**, İstanbul, Okul Yay., 2004
- Zürcher, Eric Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yay., 2005

Makaleler

“Hür Basın Rejiminin Ana Davası: İspat Hakkı ve Basın Hürriyeti”, **Forum**, 15 Şubat 1955

“Grev Hakkı Kampanyası”, **Forum**, 15 Mart 1955

“Doğruyu Söylemek Hakkı”, **Forum**, 1 Mayıs 1955

“Gene Grev Hakkına Dair”, **Forum**, 1 Ağustos 1955

“Seçimler ve Mualefetin Boykotu”, **Forum**, 15 Ağustos 1955

“6 Eylül’ü Nasıl Adlandıracağız?”, **Forum**, 15 Eylül 1955

“Ezme Politikası Mebusluktan Iskat”, **Forum**, 1 Kasım 1955

“İspat Hakkı Yahut Doğruyu Söylemek Hakkı”,
Forum, 1 Aralık 1955

“Sosyal Politikanın Ana Meselelerini Düşünmek
Zamanı Gelmiştir”, **Forum**, 15 Mart 1956

“Adalete Vurulan Darbe”, **Forum**, 15 Mayıs 1956

“Kısılan Basın Hürriyeti”, **Forum**, 15 Haziran 1956

“Toplantılar Hakkında Kanun”, **Forum**, 1 Temmuz
1956

“Turhan Feyzioğlu’nun 1956–1957 Ders Yılıını Açış
Nutku” **Forum**, 15 Aralık 1956

“Üniversite Hadiselerinin Öğrettikleri” **Forum**, 15
Aralık 1956

“Bu Dekanın Kabahati Nedir?” **Forum**, 1 Aralık 1956

“Grev ve Lokavt Tasarısı”, **Forum**, 15 Temmuz 1957

“Seçim Beyannameleri”, **Forum**, 1 Ekim 1957

“6 Ay İçinde Nelere Kavuşabiliriz?”, **Akis**, 19 Ekim
1957

“Seçim Neticelerinin Tahlilinde Geriye Bakış”,
Forum, 1 Aralık 1957

“Hâkim Teminatı Konusunda Yeni Bir Ümit Işığı”
Forum, 15 Ocak 1958

“Gizli Sansür” **Forum**, 15 Ocak 1958

“Kubalı Hadisesi mi?, Üniversite Meselesi mi? Yoksa
Hukuk Devleti Davası mı?”, **Forum**, 15 Şubat 1958

“Anayasaya Aykırı Kanunlarla İlgili Bir Teklif”,
Forum, 15 Mayıs 1958

“Hakikatleri İnkâr Eden Kim” **Forum**, 1 Ekim 1958

“Neşir Yasağı ve Toplama Kararları”, **Forum**, 15
Mayıs 1959

“İhtilallerin En Centilmeni”, **Forum**, 1 Haziran 1960

“Geçici Anayasa”, **Forum**, 15 Haziran 1960

“Yeni Anayasa Üzerine İki Mektup”, **Forum**, 15
Haziran 1960

“Geçici Hükümet ve Erken Seçim” **Forum**, 15
Temmuz 1960

“Korporatif Meclis ve İktisat Şurası Teklifleri”,
Forum, 15 Temmuz 1960

“147’ler Meselesi”, **Forum**, 1 Ocak 1961

“Anayasa Tasarısı” **Forum**, 15 Mart 1961

“Halkoyu İle 1957 Seçimleri Neticeleri Arasında Bir Kıyaslama”, **Forum**, 15 Ağustos 1961

Akbay, Muvaffak: “Grev bir hak mıdır?”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt VII, Sayı 3–4, 1950

Akbay, Muvaffak: “Grev Hakkına Dair Yeni Neşriyat”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 1–2, 1951

Aksoy, Muammer: “Merasimsiz Başlayan Adli Yıl ve Mahkemelerin Bağımsızlığı” **Forum**, 15 Eylül 1958

Aksoy, Muammer: “İlim Hürriyetini Zedeleyen 6185 Sayılı Kanun Hakkında”, **Forum**, 15 Ekim 1955

Aksoy, Muammer: “Profesörlerin Siyasi Yayınları Memnu mudur?”, **Forum**, 1 Kasım 1955

Aksoy, Muammer: “6435 Sayılı Kanun Karşısında Üniversite Muhtariyeti”, **Forum**, 15 Şubat 1956

Aksoy, Muammer: “Milletlerin ‘İsyân ve İhtilal Hakkı’na Dair”, **Forum**, 15 Ağustos 1958

Aksoy, Muammer: “Milletlerin ‘İsyân Hakkı’na Dair”, **Forum**, 1 Eylül 1958

- Aksoy, Muammer: “En Büyük Tehlike Yersiz Acıma Hissi”, **Forum**, 1 Haziran 1960
- Aksoy, Suat: “Anayasa Ön Tasarısı ve Toprak Reformu”, **Forum**, 15 Kasım 1960
- Aldıkaçtı, Orhan: “27 Ekim 1957 Milletvekilleri Seçimi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt XXIV, Sayı 1–4, 1959
- Altay, Bulut: “Grev Hakkı” **Forum**, 15 Şubat 1958
- Arsebük, Esat: “C.H.P. nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, , Cilt X, Sayı 1-4, 1953
- Arsel, İlhan: “Kuvvetli Hükümet Fakat...”, **Forum**, 15 Haziran 1955
- Arsel, İlhan: “Hükümet Sistemimiz Hakkında”, **Forum**, 15 Ağustos 1955
- Arsel, İlhan: “Çift Meclis Sistemi”, **Forum**, 15 Mart 1958
- Arsel, İlhan: “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 3–4, 1954
- Arsel, İlhan: “Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XII, Sayı 3–4, 1955

- Arsel, İlhan: “Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinde Çift Meclis Sistemi Tecrübesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt X, Sayı 1–4, 1953
- Arsel, İlhan: “Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde ‘Senato’”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 1-2, 1954,
- Arsel, İlhan: “Parti Disiplini Karşısında Ferdin Fikri Hürriyeti ve Şahsiyeti”, **Forum**, 15 Nisan 1955
- Arsel, İlhan: “Kanunların Teşkilatı Esasîyeye Uygunluğunun Kazai Murakebesi Mevzuatında Yeni Bir Cereyan”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı–1, 1954
- Aygen, Cemal: “Önümüzdeki Seçimlerin Muhtemel Neticeleri”, **Forum**, 1 Ekim 1957
- Balkar, Kemal Galip: “Teşkilatı Esasiye Kanununa Aykırı Kanun Karşısında Mahkemenin Durumu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt X, s.1–4, 1953
- Balta, Tahsin Bekir – Hüseyin Nail Kubalı: “Le Concept d’Etat de Droit En Turquie”, **Annales De La Faculté De Droit D’Istanbul**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, , Cilt IX, Sayı 12, 1959
- Bilge, Necip: “Bakanların Görev ve Sorumları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, , Cilt X, Sayı 1–4, 1953
- Çoruh, Hakkı Şinasi: “Diktatör”, **Ulus**, 21 Aralık 1957

- Demirel, Hakkı: “Grev Hakkı Üzerine Tartışmalar Münasebetiyle”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 1, 1957
- Ergüder Özcan: “Diktatör”, **Kim**, 20 Nisan 1960
- Erim, Nihat: “Anayasa ve Altı Umde”, **Ulus**, 18 Ağustos 1952
- Feyzioğlu, Turhan: “Hazin Bir Gelişmenin Vesikaları” **Forum**, 1 Haziran 1957
- Feyzioğlu, Turhan: “Milletvekillerinin T.B.M.M.’ni Toplantıya Çağırma Hakkı”, **Forum**, 1 Ağustos 1958
- Feyzioğlu, Turhan: “Hâkimlerin İstiklalleri Sağlanmalıdır”, **Forum**, 15 Ocak 1955
- Feyzioğlu, Turhan: “Hâkimlerin İstiklaline Dair”, **Forum**, 1 Şubat 1955
- Feyzioğlu, Turhan: “Basın Hürriyeti Tartışmasına Dair”, **Forum**, 1 Nisan 1957
- Feyzioğlu, Turhan: “Hırsızlık ve Basın Suçu” **Forum**, 1 Mayıs 1957
- Feyzioğlu, Turhan: “Menderese Açık Mektup: Hırsızlık ve Basın Suçu” **Forum**, 15 Mayıs 1957
- Gürsoy, Kemal Tahir: “Atatürk’ün Vasiyetnamesinin Hukukî Muhtevası ve 6195 Numaralı Kanun Muvacehesindeki Durumu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 3-4, 1954

- Güzelce, İbrahim: “Sendikacılığımız ve Onun Gelişmesine Mani Olan Sebepler”, **Forum**, 1 Ekim 1958
- Kanadoğlu, O. Korkut: “Almanya’da Mücadeleci Demokrasi”, **Oğuz İmregün’e Armağan**, Beta Yay., İstanbul, 1998
- Kapani, Münci: “Yarınci Anayasa Düzenimiz Hakkında Bazı Düşünceler” **Forum**, 1 Temmuz 1959
- Kapani, Münci: “İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklali”, **Forum**, 15 Şubat 1957
- Kapani, Münci: “İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklali II”, **Forum**, 1 Mart 1957
- Kapani, Münci: “İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklali III”, **Forum**, 15 Mart 1957
- Karayalçın, Yaşar: “Üniversiteler Kanunu Tadili Dolayısıyla”, **Forum**, 1 Şubat 1958
- Kapani, Münci: “Anayasa Ön Tasarısı Üzerinde Düşünceler”, **Forum**, 15 Kasım 1960
- Kapani, Münci: “Anayasa Ön Tasarısı Üzerinde Düşünceler II”, **Forum**, 15 Aralık 1960
- Kubalı Hüseyin Nail, “Les Traits Dominants de la Constitution de la Seconde Republique Turque”, **Annales de la Faculté de Droit d’Istanbul**, Cilt XVI, Sayı 23–24–25, 1966

- Kuran, Alp: “Anayasanın Üstünlüğü ve Siyasi Rejimler”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt XXIV, 1959
- Kuran, Alp: “Neşir Yasaklarına Karşı Tedbir”, **Forum**, 1 Eylül 1959
- Kuran, Alp: “Halkın Kanun Teklifi”, **Kim**, 24 Şubat 1960
- Onar, Sıddık Sami: “Amme Hukukunda Hukuki Tasarruflar ve Kazai Murakebe”, **Cemil Bilsel’e Armağan**, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul, 1939
- Otyam, Fikret: “Anayasa (Hayır)lı Olsun!”, **Forum**, 1 Ağustos 1961
- Örs, Sevim: “İkinci Dünya Savaşından Sonra Bazı Anayasalara Göre Cumhurbaşkanları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, , Cilt X, Sayı 1-4, 1953
- Özden, Yekta Güngör: “27 Mayıs 1960 Devrimi ve Hukuk” **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 2, 1960
- Savcı, Bahri: “Anayasaya Aykırılık Meselesi ve Bir Özel Kanun ile Düzenlenmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt XV, Sayı 1, 1960
- Soysal, Mümtaz: “Suçsuz Anayasa”, **Forum**, 1 Ağustos 1960

- Sungur, Hasan Hâlis: “Kanunların Teşkilatı Esasiye Kanununa Uygunluğunun Kazai Murakebesi”, **Adalet Dergisi**, Sayı 7, Ankara, 1953
- Talas, Cahit: “Grev Hakkı: Bizde ve Başka Memleketlerde”, **Forum**, 15 Şubat 1957
- Talas, Cahit: “Sendikalarımızın Gelişmesindeki Duraklama ve Sebepleri”, **Forum**, 15 Aralık 1954
- Talas, Cahit: “Sendika Hürriyeti ve Bizim Sendikalarımız”, **Forum**, 1 Ekim 1956
- Talas, Cahit: “Sendika Hürriyeti: Bizde ve Başka Memleketlerde”, **Forum**, 15 Ocak 1957
- Tanyeri, Salih: “Kanunların Esas Teşkilat Kanunlarına Uygunluğunun Kontrolü Meselesi”, **İdare Dergisi**, Sayı 221, Mart-Nisan, 1953
- Tesauro, Alfonso: “Seçim Sistemleri ve Bunların Yeni Anayasalarda Tecrübesi,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt VI, Sayı 2-4, 1949
- Tuna, Yalçın: “Bizde ve Almanyada Basın Hürriyeti ve İspat hakkı”, **Ulus**, 30 Temmuz 1958
- Tuna, Yalçın: “Basın Mevzuatımızın Antidemokratik Hükümleri” **Forum**, 15 Haziran 1957

Wheare, K.C.: “Tek Meclis mi Çift Meclis mi?”, **Forum**,
1 Şubat 1956

Wheare, K.C.: “Tek Meclis mi Çift Meclis mi?”, **Forum**,
15 Şubat 1956

İnternet Siteleri

“Coup d’Etat in Thailand”, (Çevrimiçi)
http://www.bangkokpost.com/breaking_news/breakingnews.php?id=113027 , 5 Mayıs 2008

“Bloodless Coup in Thailand”, (Çevrimiçi)
<http://politicalworld.worldpress.com/2006/09/25/thailand-coup/> , 5 Mayıs 2008

“Constitution Gets Unanimous Approval”,
(Çevrimiçi)
http://bangkokpost.net/breaking_news/breakingnews.php?id=119953, 5 Mayıs 2008

“2007 Constitution of Thailand”, (Çevrimiçi)
http://en.wikipedia.org/wiki/2007_Constitution_of_Thailand, 5 Mayıs 2008

“Coup d’Etat in Thailand”, (Çevrimiçi)
http://www.bangkokpost.com/breaking_news/breakingnews.php?id=113027 , 5 Mayıs 2008

“Bloodless Coup in Thailand”, (Çevrimiçi)
<http://politicalworld.worldpress.com/2006/09/25/thailand-coup/> , 5 Mayıs 2008

“Constitution Gets Unanimous Approval”,
(Çevrimiçi)
http://bangkokpost.net/breaking_news/breakingnews.php?id=119953, 5 Mayıs 2008

“2007 Constitution of Thailand”, (Çevrimiçi)
http://en.wikipedia.org/wiki/2007_Constitution_of_Thailand, 5 Mayıs 2008

Alkan, Mehmet Ö.: “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, **Anayasa Yargısı**, No:23, (Çevrimiçi)
<http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/anyarg23/alkan.pdf>
, 5 Mayıs 2008

Daver, Bülent: “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı**, No: 5 (Çevrimiçi)
<http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/anyarg5/daver.pdf>,
5 Mayıs 2008

Canikoğlu, Meltem Dikmen: “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı**, No: 16
(Çevrimiçi)
<http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/anyarg16/caniklioglu.pdf> , 5 Mayıs 2008

- Özçetin, Burak: **Democracy And Opposition In Turkey: Locating The Freedom Party**, Ankara, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, (Çevrimiçi)
<http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12605371/index.pdf>,
5 Mayıs 2008
- Pehlivan Türk, Bahadır: **Tayland'da Askeri Darbe**, (Çevrimiçi)
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1148&kat1=8&kat2=>, 5 Mayıs 2008
- Türk, Hikmet Sami: “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı**, No:23 (Çevrimiçi)
<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg23/turk.pdf>,
5 Mayıs 2008